

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Kohabitacja w Polsce i na Słowacji : studium socjologiczne w środowiskach studenckich

Author: Katarzyna Juszczuk-Frelkiewicz

Citation style: Juszczuk-Frelkiewicz Katarzyna. (2014). Kohabitacja w Polsce i na Słowacji : studium socjologiczne w środowiskach studenckich. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

KATARZYNA
JUSZCZYK-FRELKIEWICZ

KOHABITACJA

w Polsce i na Słowacji

STUDIUM SOCJOLOGICZNE

WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO
KATOWICE 2014

KOHABITACJA

w Polsce i na Słowacji

**STUDIUM SOCJOLOGICZNE
W ŚRODOWISKACH STUDENCKICH**

NR 3253

KATARZYNA
JUSZCZYK-FRELKIEWICZ

KOHABITACJA **w Polsce i na Słowacji**

**STUDIUM SOCJOLOGICZNE
W ŚRODOWISKACH STUDENCKICH**

Redaktor serii: Socjologia
Wojciech Świątkiewicz

Recenzent
Anna Kwak

**Badania empiryczne zostały przeprowadzone dzięki Stypendium
Wyszehradzkiemu uzyskanemu przez autorkę.**

Redaktor: Mariola Massalska
Projektant okładki: Ewa Beniak-Haremska
Redaktor techniczny: Małgorzata Pleśniar
Korektor: Marzena Marczyk
Łamanie: Edward Wilk

Copyright © 2014 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-327-4
(wersja papierowa)
ISBN 978-83-8012-328-1
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
[e-mail: wydawus@us.edu.pl](mailto:wydawus@us.edu.pl)

Wydanie I. Ark. druk. 16,5. Ark. wyd. 22,0.
Papier offset. kl. III, 90 g Cena 60 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Spis treści

Wstęp	9
Rozdział 1	
Przemiany małżeństwa i rodziny w ponowoczesnym świecie	13
1.1. Przemiany społeczno-kulturowych wzorców rodziny	13
1.1.1. Przemiany rodziny na przestrzeni lat oraz ich determinanty	15
1.1.2. Nowe sposoby definiowania rodziny	23
1.1.3. Zmiany w funkcjach realizowanych przez rodzinę	28
1.1.4. Wskaźniki demograficzne jako realne odzwierciedlenie przemian rodziny	31
1.1.5. Kryzys rodziny	39
1.2. Zmiana ról, obowiązków i preferencji kobiet i mężczyzn we współczesnej rodzinie	43
1.3. Obecność indywidualizmu w wybranych sferach życia jednostki	46
1.4. Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie	49
Rozdział 2	
Kohabitacja: dynamika rozwoju zjawiska w wybranych krajach Europy	57
2.1. Podstawy teoretyczne zjawiska kohabitacji	57
2.1.1. Definiowanie zjawiska kohabitacji	57
2.1.2. Przyczyny wyboru życia w związku kohabitacyjnym	66
2.1.3. Podobieństwa i różnice między kohabitacją a małżeństwem	70
2.2. Rozwój zjawiska kohabitacji w wybranych krajach UE	73
2.3. Dyfuzja zjawiska kohabitacji — perspektywa makro- i mikrospołeczna	77
2.4. Związki kohabitacyjne w Polsce i na Słowacji	83
2.4.1. Skala kohabitacji oraz struktura kohabitantów na Słowacji	83
2.4.2. Skala kohabitacji oraz struktura kohabitantów w Polsce	93
2.5. Prawne regulacje związków kohabitacyjnych w wybranych krajach Europy	103

Rozdział 3

Analiza porównawcza demograficznych i socjokulturowych cech społeczeństw polskiego i słowackiego	109
3.1. Demograficzna struktura a dynamika zawierania małżeństw w społeczeństwie polskim i słowackim	109
3.2. Charakterystyka kulturowych cech społeczeństw polskiego i słowackiego w kontekście wartości rodziny	119
3.3. Struktura wykształcenia Polaków i Słowaków i jego dynamika jako składnik rozwoju społecznego krajów	132
3.4. Współczesne modele kultury społeczeństw polskiego i słowackiego	135

Rozdział 4

Założenia metodologiczne badań nad świadomością środowiska studentkiego wobec zjawiska kohabitacji	140
4.1. Charakterystyka badań, ich przedmiot i cele	140
4.2. Problemy badawcze i hipotezy	141
4.3. Zmienne i ich wskaźniki	142
4.4. Metody, techniki i narzędzia badawcze	144
4.5. Organizacja, przebieg i charakterystyka terenu badań	146
4.6. Charakterystyka badanej młodzieży	148

Rozdział 5

Kohabitacja w świadomości studentów na tle przemian życia rodzinnego .	153
5.1. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym	153
5.2. Stosunek studentów do zjawiska kohabitacji	159
5.3. Oceny kohabitacji jako konkurencji dla związku małżeńskiego	165
5.4. Powody życia w związku kohabitacyjnym	170
5.5. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji	176
5.6. Znaczenie instytucji małżeństwa	184
5.7. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem	190
5.8. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej	196
5.9. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych	201
5.10. Hierarchia deklarowanych wartości studentów polskich i słowackich — podobieństwa i różnice	206

Rozdział 6

Praktyki kohabitacyjne w środowisku studentckim	214
6.1. Oceny kohabitacji jako konkurencji dla związku małżeńskiego	214
6.2. Powody życia w związku kohabitacyjnym	216
6.3. Spełnienie życiowe a kohabitacja	217
6.4. Plany na przyszłość związane z legalizacją związku	218
6.5. Legalizacja związków kohabitacyjnych w opiniach studentów	219
6.6. Najważniejsze wartości uznawane przez studentów	219
6.7. Znaczenie instytucji małżeństwa	220

Rozdział 7	
Kohabitacja w opiniach polskich i słowackich ekspertów	223
7.1. Oceny kohabitacji jako konkurencji dla związku małżeńskiego	223
7.2. Znaczenie instytucji małżeństwa dla Polaków i Słowaków.	225
7.3. Stosunek społeczeństwa do zjawiska kohabitacji.	227
7.4. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji w Polsce i na Słowacji	228
7.5. Opinie społeczeństwa polskiego i słowackiego na temat wspólnego zamiesz-	
kowania pary przed ślubem	230
7.6. Społeczne poglądy na temat legalizacji związków kohabitacyjnych	231
 Wnioski końcowe	 235
 Bibliografia	 239
 Indeks nazwisk	 253
 Spis tabel, wykresów, map i rysunków	 257
 Summary	 263
 Résumé	 264

Wstęp

Przemiany, jakim podlega życie rodzinne¹, nabierają coraz większego wymiaru obejmującego swym zasięgiem nie tylko sposoby myślenia o rodzinie, ale przede wszystkim dynamikę zmiany kształtu czy też sposobu formowania rodziny. Zmiany obejmują także świat wartości ludzi, który w dużym stopniu przyczynia się do kształtowania podejmowanych decyzji na różnym szczeblu budowania lub reorganizowania rodziny, niezależnie od regionalnych zróżnicowań warunków życia. Współczesna rodzina kurczy się jako najmniejsza, a zarazem najważniejsza część życia społecznego². Obecnie przemiany te dotyczą nie tylko struktury rodzin, ale również pozycji i roli kobiety oraz mężczyzny w rodzinie. Zmiany więzi i relacji tworzonych między partnerami czy małżonkami zorientowane są na wysoką ich osobową jakość, wynikają bowiem z postępującego procesu indywidualizacji życia jednostek, które w coraz większym stopniu podejmują działania zorientowane na siebie, z naciskiem na autonomię, samorealizację i zaspokojenie potrzeb emocjonalnych oraz seksualnych, a w tle również materialnych. W całym tym procesie współczesnych przemian bardzo ważną rolę odgrywa zjawisko kohabitacji³, które jako alternatywna forma

¹ Zob.: A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2005; K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków, NOMOS, 2006; Z. TYSZKA: *Rodzina we współczesnym świecie*. Poznań, Wydawnictwo naukowe UAM, 2002; Z. TYSZKA: *Rodzina współczesna — jej geneza i kierunki przemian*. W: *Rodzina współczesna*. Red. M. ZIEMSKA. Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2001; T. SZLENDAK: *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010.

² W. ŚWIĄTKIEWICZ: *Rodzina w województwie katowickim*. Opracowania i raport. Katowice, Instytut Górnośląski, 1998, s. 10.

³ Zob.: K. KIERNAN: *Cohabitation in Western Europe: Trends, Issues and Implications*. In: *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*. Red. A. BOOTH, A.C. CROUTER. The Pennsylvania State University 2002; K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków, NOMOS, 2006; F. PRIoux: *Cohabitation, marriage and separation: contrasts in Europe*. W: „Population & Societies” 2006,

życia małżeńsko-rodzinnego staje się coraz bardziej popularną, społecznie akceptowaną i coraz częściej wybieraną formą życia, szczególnie przez młode pokolenie.

Kohabitacja wydaje się być typem związku coraz bardziej pożądanym z uwagi na niosące ze sobą cechy charakterystyczne, które dla wielu młodych ludzi są bardzo atrakcyjne, dlatego coraz większa liczba ludzi decyduje się na aranżowanie życia właśnie w taki nieformalny sposób, podążając za realizacją coraz bardziej zindywidualizowanych wartości.

Kohabitacja niesie ze sobą zmiany postrzegania rodziny, wypełniania przez nią funkcji, relacji partnerskich oraz zmiany podziału ról. Coraz większa liczba par rezygnuje z zawarcia małżeństwa lub odkłada tę jakże ważną decyzję życiową na później, na rzecz życia w związku kohabitacyjnym, co pociąga za sobą wiele konsekwencji i skutków, które znajdują swoje odzwierciedlenie w zmianach zachowań społecznych oraz demograficznych. Konsekwencje te dotyczą między innymi zmniejszającej się liczby osób zawierających pierwsze małżeństwo oraz wzrostu wieku zawarcia małżeństwa, wzrostu wskaźnika rozwodów, mniejszej dzietności, wzrostu urodzeń dzieci poza związkiem małżeńskim, co z kolei będzie m.in. wywierać nacisk na zmiany w polityce rodzinnej i społecznej. Zmiany te przyczynią się do starzenia się społeczeństw, co z kolei skutkuje likwidacją części żłobków, przedszkoli, szkół (podstawowych, gimnazjalnych, liceów), uczelni wyższych z powodu coraz mniejszej liczby dzieci, a to następnie wpłynie na wzrost stopy bezrobocia. Skutki, jakie wywołuje zjawisko kohabitacji, które sprzyja indywidualizacji, autonomii i dążeniu do osiągnięcia sukcesu i samorealizacji, nie przekładają się tylko na osobiste pisanie scenariuszy życiowych jednostek, ale przede wszystkim mają niebagatelny wpływ na kreowanie scenariuszy całego społeczeństwa. Dlatego wykazujące tendencję wzrostową zjawisko kohabitacji skłania do dokładnej analizy, stworzenia diagnozy i prognozy poprzez przeprowadzenie badań empirycznych i jakościowych w Polsce i na Słowacji — w krajach, w których badań na ten temat jest niewiele oraz nie istnieje żadne empiryczne studium porównawcze tego zjawiska społecznego tych dwóch sąsiadujących ze sobą krajów.

Biorąc pod uwagę bieżące trendy aranżowania życia rodzinnego, żywię przekonanie, że dyskutowany temat nawiązuje do ważnych bieżących zagadnień sfery życia rodzinnego oraz do zjawiska, które zdaje się wpisywać na stałe do otaczającej rzeczywistości społecznej. Wybrana problematyka jest bardzo aktualna, gdyż istnieje potrzeba ciągłego, systematycznego diagnozowania przemian życia rodzinnego, w tym zjawiska kohabitacji. Skala zjawiska kohabitacji stale rośnie,

V. 422, s. 1—4 Za: E. PRUSIŃSKA: *Związki kohabitacyjne — charakterystyka zjawiska*. W: *Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej*. Red. J. KWAŚNIEWSKI. Warszawa, Uniwersytet Warszawski, 2008, s. 106; J. THROST: *A Renewed Social Institution: Non-marital Cohabitation*. W: "Acta Sociologica" 1978, nr 21; T. NAZIO: *Cohabitation, Family and Society*. New York, Rutledge, 2008.

zatem nadal istnieje zapotrzebowanie na przeprowadzenie badań na dużą skalę. Brak jest w literaturze przedmiotu również analizy porównawczej opinii studentów z dwóch krajów z Unii Europejskiej (Polski i Słowacji) na ten temat. Są to opinie osób, które czynnie uczestniczą w badanym zjawisku i ich opinia wynika z doświadczeń życia codziennego.

Niniejsza praca składa się z siedmiu rozdziałów. Trzy pierwsze stanowią podłoże zaprojektowanych eksploracji badawczych, czwarty zawiera założenia metodologiczne badań. Natomiast w rozdziałach piątym, szóstym i siódmym została przedstawiona analiza uzyskanych wyników.

W rozdziale pierwszym w oparciu o literaturę interdyscyplinarną przedstawione zostały przemiany rodziny na przestrzeni lat oraz ich determinanty, a także nowe sposoby definiowania rodziny. Scharakteryzowane zostały wskaźniki demograficzne, które są realnym odzwierciedleniem przemian w życiu rodzinnym. W tym rozdziale został poruszony temat dotyczący kryzysu rodziny, jaki dotyka tę najważniejszą część życia społecznego, zmiany ról, obowiązków i preferencji kobiet i mężczyzn we współczesnej rodzinie oraz procesu indywidualizacji i dążenia do autonomii, które ukierunkowują jednostkę na osiąganie sukcesu, realizowanie kariery zawodowej i osiąganie życiowej satysfakcji. W rozdziale tym zaprezentowane zostały wybrane alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego, które w ponowoczesnym świecie stają się coraz bardziej powszechne.

Rozdział drugi koncentruje się wokół dynamiki rozwoju zjawiska kohabitacji w wybranych krajach Europy. W kolejnych podrozdziałach przedstawione zostały sposoby definiowania kohabitacji, przyczyny wyboru życia w związku kohabitacyjnym oraz podobieństwa i różnice między kohabitacją a małżeństwem. Następnie został opisany rozwój zjawiska kohabitacji w wybranych krajach UE oraz proces dyfuzji tego zjawiska społecznego. Charakterystyce zostały poddane związki kohabitacyjne w Polsce i na Słowacji. Wspomniana część książki została wzbogacona o prawne regulacje związków kohabitacyjnych w wybranych krajach Europy.

Rozdział trzeci stanowi analizę porównawczą demograficznych i socjokulturowych cech rodziny w społeczeństwie polskim i słowackim. Rozdział ten zawiera charakterystykę struktury demograficznej i przedstawia dynamikę zawierania małżeństw w badanych społeczeństwach. Przedstawiona została także charakterystyka kulturowych cech w kontekście wartości rodziny oraz struktura wykształcenia Polaków i Słowaków i jego dynamika jako składnik rozwoju społecznego krajów. Rozdział ten został wzbogacony o współczesne modele kultury społeczeństwa polskiego i słowackiego.

W czwartym rozdziale przedstawione zostały założenia metodologiczne badań. Zaprezentowano cel badań, problemy badawcze oraz wykorzystane metody, techniki i narzędzia badawcze, które posłużyły do znalezienia odpowiedzi na postawione pytania, a także przedstawiono procedurę badawczą.

Analizy i prezentacji uzyskanych w toku badań wyników dokonano w rozdziałach piątym, szóstym i siódmym. W rozdziale piątym została przedstawiona analiza danych statystycznych otrzymanych w wyniku przeprowadzenia ankiety wśród studentów z Polski i ze Słowacji. Zaprezentowane podrozdziały stanowią odpowiedzi na kolejne szczegółowe pytania badawcze i skupione są wokół zjawiska kohabitacji w świadomości studentów na tle przemian życia rodzinnego. Podrozdziały niniejszego rozdziału zawierają osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym przez badanych studentów, stosunek studentów do zjawiska kohabitacji, oceny kohabitacji jako konkurencji dla związku małżeńskiego, powody życia w związku kohabitacyjnym, czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji oraz znaczenie instytucji małżeństwa dla badanych studentów. Analizie zostały poddane także opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem, poglądy dotyczące odpowiedniego momentu rozpoczęcia inicjacji seksualnej oraz opinie studentów na temat legalizacji związków kohabitacyjnych.

Z kolei rozdział szósty zawiera analizę wywiadów przeprowadzonych ze studentami Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze, którzy żyli w związku kohabitacyjnym. Rozdział ten zawiera odpowiedzi na pytania dotyczące zjawiska kohabitacji, które w głównej mierze skupiają się na uzyskaniu odpowiedzi na postawione pytania badawcze.

Rozdział siódmy stanowi analizę wywiadów przeprowadzonych z ekspertami z socjologii rodziny z Polski i ze Słowacji. Wywiady eksperckie przyczyniły się do szerszego zrozumienia kierunku rozwoju zjawiska kohabitacji, a także do zrozumienia przemian życia rodzinnego w badanych krajach. Ekspertki odpowiedziały na kilkanaście pytań. Analizie zostały poddane odpowiedzi na wybrane pytania, które w najwyższym stopniu opisały i przedstawiały diagnozę zjawiska kohabitacji w Polsce i na Słowacji.

Pracę zamyka bibliografia wykorzystana w konstruowaniu podstawy teoretycznej badań, projektu metodologicznego badań oraz przy interpretacji ich wyników.

Rozdział 1

Przemiany małżeństwa i rodziny w ponowoczesnym świecie

1.1. Przemiany społeczno-kulturowych wzorców rodziny

Rodzina jest jedną z podstawowych instytucji społecznych we wszystkich społeczeństwach oraz, jak pisał E. Durkheim, rodzina jest instytucją, w której ludzie czują się społecznie zintegrowani, co ważne jest dla dobra członków rodziny oraz dla dobra społeczeństwa¹. Rodzina jest również, jak pisze W. Świątkiewicz², „najmniejszą, a zarazem najważniejszą częścią życia społecznego”. Przez wieki przyjmowano, że rodziny są odpowiedzialne za produkcję, dystrybucję i konsumpcję dóbr oraz za reprodukcję i socjalizację następnych pokoleń. Uważano także, że rodziny przekazują nie tylko własność, ale i dobra kulturowe, zapewniają ciągłość biologiczną, społeczną i kulturową³.

Obserwacja potoczna, jak i badania naukowe, często interdyscyplinarne, wskazują na ogromne zmiany w najważniejszej sferze życia społecznego, jaką jest rodzina.

A. Giddens⁴, A. Toffler⁵, U. Beck i E. Beck-Gernsheim⁶ głoszą, iż mamy do czynienia z rewolucją globalną, dziejącą się niemal we wszystkich regionach świata. Oczywiście, intensywność zachodzących zmian jest zależna od wielu

¹ Za: B. POWELL, C. BOLZENDAHL, C. GEIST, L.C. STEELMAN: *Counted Out: Same-sex Relations and Americans' Definitions of Family*. Russel Sage Foundation, 2010, s. 1.

² W. ŚWIĄTKIEWICZ: *Rodzina w województwie katowickim. Opracowania i raporty*. Katowice, Instytut Górnośląski, 1998, s. 10.

³ A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2005, s. 9.

⁴ Zob.: A. GIDDENS: *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Warszawa, PWN, 2010.

⁵ Zob.: A. TOFFLER: *Trzecia fala*. Warszawa, PIW, 1986.

⁶ U. BECK, E. BECK-GERNSHEIM: *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London, Sage, 2002.

determinant społeczno-ekonomicznych (głównie poziomu rozwoju ekonomicznego), religijnych i kulturowych. Niewiele jest dzisiaj krajów na świecie, w których nie toczy się dyskusja na temat zmieniających się form życia małżeńskiego, rozpadu czy ewolucji rodziny w nowym kierunku — generalnie nad przyszłością rodziny. Przemiany rodziny, zróżnicowanie jej form oraz eksponowanie nacisku na jakość relacji, zażyłość, intymność, seksualność, stanowią niewątpliwie wyzwanie dla społeczeństw i ich polityki społecznej. Pojawiają się bowiem nowe podmioty i nowe sfery życia rodzinnego, których wcześniej nie obejmowała ona swym oddziaływaniem. Przemiany te wywołują ożywiony społeczny dyskurs między zwolennikami liberalizacji życia małżeńsko-rodzinnego i jej przeciwnikami — konserwatystami. Charakterystyczne, szeroko rozumiane przeobrażenia współczesnych społeczeństw wywierają — co w przyszłości jeszcze bardziej będzie się intensyfikować — wpływ na socjologiczno-psychologiczny i demograficzny obraz rodziny⁷.

Zdaniem L.J. Waite⁸ sposób organizacji społecznej rodziny zmienia się razem z innymi zachodzącymi zmianami społecznymi, wśród których należy uwzględnić wzrost znaczenia gospodarki rynkowej, zwiększenie się zarobków, przyrost produkcji, urbanizację, zmiany w strukturze edukacji, zmiany w ideologii ukierunkowanej na większą indywidualizację. Wszystkie te zmiany odsuwają od rodziny podejmowanie decyzji oraz kontrolę społeczną i przenoszą je na jednostki i inne instytucje społeczne. Obecnie jednostki spędzają więcej czasu poza rodziną — w instytucjach edukacyjnych, opiekuńczych i kulturalnych, w zakładach pracy. Ograniczenie kontroli rodziny nad czasem i środkami pieniężnymi młodych ludzi zmniejsza możliwości wpływania na wybory związane z małżeństwem — gdzie, kiedy i z kim. Są to decyzje samych zainteresowanych, z limitowanym udziałem rodzin. A jednak rodzina nadal pozostaje odpowiedzialna za reprodukcję, socjalizację, zapewnienie wspólnego mieszkania i przekazywanie majątku. Rodzina nadal otacza opieką i wsparciem zarówno młode, jak i starsze pokolenia, jest odpowiedzialna za realizację zadań ekonomicznych, emocjonalnych i instrumentalnych.

Niniejszy rozdział przedstawia charakterystykę przemian rodziny, jakim podlegała ona na przestrzeni dekad. Przemiany te widoczne są przede wszystkim w sposobach formowania się komórki rodzinnej, jej strukturze (zob. podrozdział 1.1.1.), zmianach, jakie zachodzą w sposobie definiowania tej najważniejszej komórki społecznej (zob. podrozdział 1.1.2.), zmieniających się funkcjach (zob. podrozdział 1.1.3.). Realnym odzwierciedleniem przemian rodziny są wskaźniki demograficzne dotyczące wzrostu liczby rozwodów, spadku liczby zawierania

⁷ K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków, NOMOS, 2006, s. 13—14.

⁸ L.J. WAITE: *The Family as a Social Organization: Key Ideas for the Twenty-first Century*. In: "Contemporary Sociology" 2000, V. 29, s. 463—469. Za: A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2005, s. 9.

pierwszych małżeństw, wzrostu liczby zawierania małżeństw powtórnych oraz wzrostu liczby urodzeń dzieci poza małżeństwem (zob. podrozdział 1.1.4.). Wymienione wskaźniki demograficzne obecnie stanowią spór wśród autorów — z jednej strony autorzy piszą o kryzysie (zmierzchu, zaniku) rodziny, a z drugiej strony o zmieniającym się kształcie rodziny (zob. podrozdział 1.1.5.). Przemianom rodziny towarzyszy również zmiana ról, obowiązków i preferencji kobiet i mężczyzn (zob. podrozdział 1.2.), obecność indywidualizmu w wybranych sferach życia jednostki oraz dążenie do autonomii (zob. podrozdział 1.3.), a także alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinne (zob. podrozdział 1.4.).

1.1.1. Przemiany rodziny na przestrzeni lat oraz ich determinanty

Pełne ukazanie przemian rodziny oraz pełna charakterystyka zjawiska kohabitacji nie jest możliwa bez odniesienia się do zmian zachodzących w makro- i mikrostrukturach społecznych. Należy spojrzeć wstecz, prześledzić uwarunkowania rodziny oraz jej przemiany w dłuższym okresie, aby zrozumieć kondycję rodziny współczesnej. Chodzi tu szczególnie o zmiany społeczne, jakie dokonały się w życiu społeczeństw na przestrzeni ostatnich 200 lat, tak wyraźnie odbiegające od tego wszystkiego, co dokonało się w poprzedzającym je tysiącleciu. Fenomen owych przemian ostatnich dwóch stuleci sprowadza się do faktu ujawnienia się niespotykanych dotychczas potrzeb człowieka i możliwości ich zaspokajania dzięki postępowi technicznemu i wynalazkom. Zjawiska te łączą się z dwoma ogólnymi procesami społecznymi, a mianowicie z industrializacją i urbanizacją. Są to procesy ciągłe, dokonujące się nadal, a ich obecna faza charakteryzuje się postępującym podziałem pracy i ruchliwością społeczną, mechanizacją procesów pracy i automatyzacją produkcji, odkryciem i wykorzystaniem nowych, bardziej wydajnych źródeł energii, odkryciem i wykorzystaniem nowych surowców, wzrostem wydajności pracy i wynikającym stąd wzrostem dochodu narodowego na przeciętnego mieszkańca, powstaniem i wzrostem wielkich miast i aglomeracji miejsko-przemysłowych. Niemalą też rolę w procesie przemian rodziny odegrały nowe ideologie społeczne i polityczne, a wśród nich szczególnie idee emancypacyjne i feministyczne⁹.

Przemiany, jakie mają miejsce w społeczeństwie, należałoby odnieść także do metafor fal A. Toffler'a¹⁰, który użył tego określenia do „wielkich transformacji”¹¹ cywilizacyjno-społecznych w historii ludzkości. Pierwsza fala wyróż-

⁹ F. ADAMSKI: *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2002, s. 141.

¹⁰ Zob.: A. TOFFLER: *Trzecia fala*. Przeł. A. WOYDYŁŁO. Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986.

¹¹ Zob.: K. POLANYI: *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston, Beacon Press, 2001.

niona przez A. Toffler'a¹² to fala agrarna, druga fala to fala przemysłowa (industrialna), natomiast trzecia to fala współczesna (postindustrialna). A Toffler¹³ pisał: „W wielu krajach odczuwa się więc równoczesny napór dwóch, nawet trzech fal niosących zupełnie różne zmiany, przy czym każda z nich uderza z inną prędkością i siłą”. Zatem w wielu krajach zmiany, jakie dokonują się w sferze życia rodzinnego, dokonują się z różną prędkością — w niektórych krajach zmiany dokonujące się w sferze życia rodzinnego następują szybko i nie napotykają na tak wiele barier ze strony społeczeństwa oraz ze strony polityki rodzinnej (np.: Szwecja, Dania, Francja), jak ma to miejsce w innych krajach, gdzie ciągle toczą się debaty na ten temat. Fale zmian — jak pisze A. Toffler¹⁴, uderzają także z inną siłą, przez którą możemy rozumieć m.in. stopień tolerancji czy też akceptacji dla nowych alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego — niektóre społeczeństwa są bardziej tolerancyjne na zmiany oraz wykazują większą akceptację na różnorodne zjawiska występujące w różnych sferach życia (w tym życia rodzinnego), są także bardziej liberalne, przez co nadchodzące zmiany łatwiej poddają akceptacji, dzięki czemu szybko się one rozpowszechniają.

Kształt i funkcjonowanie rodziny, jak pisze Z. Tyszka¹⁵, zależy w sposób istotny także od „reszty” świata społecznego, zewnętrznego w stosunku do rodziny. Społeczeństwo globalne, a ściślej rzecz ujmując któreś z jego stadiów rozwojowych (społeczeństwo preindustrialne, industrialne i postindustrialne), wraz z zawartymi w nim zhierarchizowanymi układami społecznymi, wpływa na rodzinę, odpowiednio modyfikując ją i jej subsystemy, a z kolei modyfikowana rodzina wywiera podlegające przekształceniom wpływy na społeczeństwo globalne, jego substrukture i procesy, a te interakcyjne oddziaływania intensyfikują się w okresach szybszych przeobrażeń społeczeństwa. Rodzina jest więc istotnym elementem społecznych interakcji. Autor ten w bardzo obrazowy sposób opisuje trzy epoki, w których rodzina ulega przeobrażeniom. Są to: epoka preindustrialna¹⁶, industrialna¹⁷ i postindustrialna¹⁸. Wpływ na kształt rodziny

¹² Zob. A. TOFFLER: *Trzecia fala*. Przeł. A. WOYDYŁO. Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986.

¹³ A. TOFFLER: *Trzecia fala...*, s. 39.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Z. TYSZKA: *Rodzina we współczesnym świecie*. Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM, 2002, s. 14.

¹⁶ Zob.: P. CRONE: *Pre-Industrial Societies: New Perspectives on the Past*. Oxford, Wiley, Basil Blackwell, 1989; Z. TYSZKA: *Rodzina współczesna — jej geneza i kierunki przemian*. W: *Rodzina współczesna*. Red. M. ZIEMSKA. Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2001.

¹⁷ Zob.: R. INGLEHART: *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton University Press, 1990; Z. TYSZKA: *Rodzina współczesna — jej geneza i kierunki przemian*. W: *Rodzina współczesna...*

¹⁸ Zob.: D. BELL: *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York, Basic Books, 1973; Z. TYSZKA: *Rodzina współczesna — jej geneza i kierunki prze-*

w każdej z tych epok miały różne czynniki i dokonujące się procesy społeczne. Zatem warto przedstawić charakterystykę owych epok, aby móc odnieść się do kształtu współczesnej rodziny.

Społeczeństwo preindustrialne, funkcjonujące bezpośrednio przed pojawieniem się maszyny parowej, możemy w Europie utożsamić ze społeczeństwem feudalnym, posiadającym znane z historii cechy. Feudalna, w miarę stabilna, spetryfikowana i sztywna struktura społeczeństwa, jej wolne tempo przemian w sferze obiektywnej, zobiektywizowanej (kultura behawioralna, idee) oraz subiektywno-świadomościowej, przesłanki religijne, ustabilizowana i dość ujednolicona mentalność jednostek (pominąwszy mentalność nowatorów), proste i pracochłonne techniki produkcyjne — wszystko to leżało u podstaw uformowania się i funkcjonowania pewnego, specyficznego dla tego okresu typu rodziny, jakim była klasyczna, tradycyjna rodzina patriarchalna podporządkowana w znacznej mierze woli i władzy ojca. Charakterystyczne dla tego okresu były niewielkie warsztaty produkcyjne i usługowe będące własnością rodziny (lub własnością „głowy” rodziny) i obsługiwane przez członków rodziny pod kierunkiem „głowy rodziny”, czyli w jednej osobie męża i ojca. Role rodzinne i produkcyjne były ze sobą ściśle powiązane i trzeba było rygorystycznie je wypełniać, interes rodziny górował nad interesem jednostek. Rodzina była przede wszystkim instytucją ekonomiczną i opiekuńczo-socjalizującą, a także w sposób deterministyczny nadawała status społeczny swym członkom. Powyższe cechy rodziny preindustrialnej uwarunkowały jej dużą spójność, brak indywidualistycznych tendencji jej członków, przewagę stosunków materialno-rzeczowych nad emocjonalno-osobistymi. To wszystko sprzyjało utrzymywaniu się rodziny wielopokoleniowej (dużej) w pełnej lub choćby zredukowanej postaci. Rodzina silnie oparta była na ekonomicznych podstawach, była wielodzietna i poddana religijnej kontroli, miała zdecydowanie instytucjonalny charakter. Istniała silna więź rodziny z zewnętrznymi mikrostrukturami społecznymi i całą społecznością lokalną, mieszkającą przeważnie w niewielkiej miejscowości, na którą rodzina była otwarta. Obyczaje i religia silnie sankcjonowały rodzinę¹⁹.

W XIX i XX wieku rodzina znalazła się pod silnym wpływem industrializacji²⁰, wywołanej przez nią urbanizacji²¹ i wzmożonej ruchliwości ludnościowej (przestrzennej i społecznej) oraz szybkiego rozwoju nauki i oświaty. Wymienione procesy pozostawały ze sobą w sprzężeniu, tworząc zintegrowany blok

mian. W: *Rodzina współczesna*. Red. M. ZIEMSKA. Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2001.

¹⁹ Z. TYSZKA: *Rodzina we współczesnym świecie...*, s. 15.

²⁰ Zob.: F. ADAMSKI: *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy...*, s. 142; B. BEUYS: *Familienleben in Deutschland*. Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 1980; D. CHEAL: *Sociology of Family Life*. New York, Palgrave, 2002, s. 74.

²¹ D. CHEAL: *Sociology of Family Life...*, s. 74, 163.

wpływów, którym podlegała między innymi rodzina²². Pod wpływem urbanizacji, industrializacji oraz wymuszonej przez nie wzmożonej ruchliwości geograficznej i społecznej nastąpiła dezintegracja rodziny wielopokoleniowej i szerszej rodziny — jak pisze M. Raclaw-Markowska²³.

U podstaw przemian leżało zastosowanie w produkcji maszyny parowej i unowocześnienie narzędzi pracy pozwalające na zastąpienie produkcji ręcznej produkcją maszynową. Rewolucyjne przemiany techniczne generowały przełomowe przemiany ekonomiczne i społeczne zmieniające radykalnie tło życia rodzinnego, a także pośrednio — jak również bezpośrednio — samą rodzinę. Powstające na masową skalę przedsiębiorstwa przemysłowe wypierały preindustrialną rodzinną przydomową produkcję, zmieniając radykalnie ekonomiczne podstawy funkcjonowania rodziny. Całokształt procesów industrializacyjnych i pochodnych osłabił więc w ramach szerszej rodziny, a później również w ramach rodziny małej (dwupokoleniowej). Rozwój techniki, nauki i upowszechnianie oświaty uracjonalniły funkcjonowanie rodziny i gospodarstwa domowego, poszerzyły pośrednio zakres wewnątrzrodzinnej swobody i pole zewnątrzrodzinnej aktywności. Nastąpiło też zredukowanie regulatorów zachowań rodzinnych i pozarodzinnych, nieobojętnych z rodzinnego punktu widzenia. Wystąpiła również znaczna ewolucja treści wielu regulatorów. Nie bez znaczenia były tu również antyfeudalne idee wolności, demokracji i równości. Wszystko to razem wzięte oddaliło radykalnie rodzinę epoki przemysłowej od rodziny czasów preindustrialnych²⁴.

Według W.J. Goode'a²⁵ nacisk industrializacji i urbanizacji na tradycyjne struktury rodzinne sprowadza się do pięciu zasadniczych momentów:

1. Industrializacja wzmacnia ruchliwość przestrzenną, osłabiając tym samym częstotliwość i intymność kontaktów pomiędzy członkami rodziny;
2. Industrializacja zwiększa ruchliwość społeczną, prowadzi do zróżnicowania klasowego członków tej samej rodziny. Dzieje się tak wówczas, gdy na przykład rodzice pozostają na roli, a dzieci przechodzą do pracy w przemyśle i stają się robotnikami czy urzędnikami. W takiej sytuacji członkowie jednej wielkiej rodziny realizują różne style życia i wzory zachowań, co zapewne nie ułatwia kontaktów psychicznych między nimi i może się przyczyniać do osłabienia więzi rodzinnej;
3. System sformalizowanych i zinstytucjonalizowanych działań — właściwy społeczeństwu zurbanizowanemu i uprzemysłowionemu — podważa podstawy wielkiej rodziny, która była nastawiona na działania typu samopomocy

²² Z. TYSZKA: *Rodzina we współczesnym świecie...*, s. 15.

²³ M. RACŁAW-MARKOWSKA: *Od jedności ku różnorodności: modernizacja rodzin w Polsce*. W: „Problemy Rodziny” 2000, nr 2/3, s. 22.

²⁴ Z. TYSZKA: *Rodzina we współczesnym świecie...*, s. 15–16.

²⁵ W.J. GOODE: *World Revolution and Family Patterns*. New York, 1963, s. 369.

- i zaspokajała szeroki wachlarz potrzeb członków rodziny, bez względu na ich wiek, stan zdrowia i przydatność produkcyjną;
4. W społeczeństwie zindustrializowanym i zurbanizowanym wykształca się określony system wartości, akcentujący przede wszystkim powodzenie osobiste i indywidualne sukcesy człowieka przedkładane nad dobro rodziny jako całości. Stąd członkowie rodziny niechętnie podporządkowują się w swych dążeniach i aspiracjach wspólnocie rodzinnej, indywidualnie i osobiście wybierają drogę swego życia, kuja własne losy. Rodzina, nic nie dając albo dając niewiele swym członkom w tym zakresie, nie ma też możliwości sprawowania kontroli nad ich zachowaniem;
 5. Ze względu na daleko posuniętą specjalizację — w ramach której tworzy się mnóstwo nowych zawodów — przygotowanie zawodowe, jakie dzieci mogą otrzymać od ojca czy matki, staje się mało użyteczne, to znaczy stwarza małe szanse praktycznego wykorzystania go w życiu, a przez to dochodzi do zaniku tradycji społeczno-zawodowych rodziny, w ramach której przekazywane też były określone systemy wartości, sprzyjające ciągłości i spójności rodziny przez pokolenia.

Stopniowo kształtował się więc nowy model rodziny, który w połowie XX wieku uzyskał w krajach najbardziej oraz średnio rozwiniętych taki stan, który określamy terminem „model rodziny współczesnej”. Model ten według Z. Tyszki²⁶ występuje w dwóch wariantach. Wariant pierwszy odpowiada fazie społeczeństwa przemysłowego (industrialnego) i obserwujemy jego obecność w krajach średnio rozwiniętych, a w krajach obecnie postindustrialnych występował w swej najpełniejszej postaci w połowie XX wieku. Wariant drugi modelu rodziny współczesnej odzwierciedla jego przemiany zaszłe w drugiej połowie XX wieku w społeczeństwach postindustrialnych. Wariant pierwszy, który występuje w okresie zaawansowanego społeczeństwa przemysłowego, określić możemy w sposób następujący: podstawową i preferowaną formą egzystencji rodziny jest rodzina mała (dwupokoleniowa), posiadająca oddzielne mieszkanie i prowadząca odrębne gospodarstwo domowe. Oprócz męża nierzadko również i żona pracuje zawodowo poza domem, aczkolwiek nie jest to zasada bezwzględnie obowiązująca²⁷.

Dominuje rodzina nieprodukcyjna oparta głównie na nieekonomicznych podstawach, kontrolująca narodziny swych członków. W sferę rodziny — jak piszą M. Marody i A. Giza-Poleszczuk²⁸ — wkraczają dynamicznie rozwijająca się farmacja i medycyna, które po raz pierwszy na masową skalę dostarczają skuteczne środki antykoncepcyjne, które nie tylko zapewniają kontrolę własnej reprodukcji, która poddana może być racjonalnemu planowaniu, lecz również

²⁶ Z. TYSZKA: *Rodzina we współczesnym świecie...*, s. 15.

²⁷ Ibidem.

²⁸ M. MARODY, A. GIZA-POLESZCZUK: *Przemiany więzi społecznych*. Warszawa 2004, s. 211.

czynią ów akt aktem indywidualnej decyzji, niewymagającym negocjacji z partnerem.

Główna aktywność rodziny skupia się na wybranych funkcjach, które, jak pisze Z. Tyszka²⁹, wykonywane są w sposób bardziej pogłębiony. Powiązania rodziny małej (dwupokoleniowej) z mikrostrukturami wspólnotowymi słabną (np. jej więź sąsiedzka). Rodzina staje się grupą coraz bardziej intymną. Wzrasta wewnątrzrodzinna tolerancja i akceptacja wewnątrzrodzinnego (w tym szczególnie małżeńskiego) egalitaryzmu przy coraz większej wyrozumiałości dla ideologicznych różnic między pokoleniami. Instytucjonalny aspekt życia rodzinnego jest zredukowany w stosunku do rodziny okresu preindustrialnego³⁰. Większego znaczenia nabierają interakcje oraz ekspresja osobowości członków rodziny niż dostosowanie się do wymogów norm i ról rodzinnych. Role i normy są już mniej szczegółowo i sztywno wyznaczone niż w tradycyjnej rodzinie instytucjonalnej. Występuje zupełny brak dystansu między mężem a żoną oraz między dziećmi a rodzicami. Dzieci, zwłaszcza starsze, traktowane są po koleżeńsku. Maleje specjalizacja ról męża i żony. „Światy” męski i żeński ulegają w rodzinie scaleniu, unifikacji. Rośnie ranga czynności nieinstrumentalnych, szczególnego znaczenia nabiera funkcja emocjonalna. Rodziny są bardziej konfliktowe niż dawniej i znacznie bardziej podatne na rozpad. Rodzina współczesna stanowi pod wieloma względami przeciwieństwo rodziny okresu preindustrialnego. Przemiany rodziny w XIX i XX wieku polegały na stopniowym oddalaniu się od modelu rodziny funkcjonującej w społeczeństwach preindustrialnych³¹.

Dla społeczeństw postindustrialnych, czy też postprzemysłowych³², charakterystyczny jest spadek udziału sektora produkcyjnego w gospodarce, znaczny wzrost sektora usług materialnych i niematerialnych, stopniowy zanik pracy fizycznej i powiększenie się obszarów pracy umysłowej, szerokie upowszechnienie wiedzy na wyższym poziomie, dynamiczny wzrost liczby uczonych oraz instytucji, automatyzacja, wielokrotne spotęgowanie przepływu informacji w skali społeczeństw globalnych, masowy rozwój ponadpaństwowych instytucji produkcyjnych i usługowych, ogromne nasilenie przestrzennej ruchliwości ludnościowej stanowiące podstawę intensywnego zderzenia kultur, dalsze szybsze postępy atomizacji społecznej, radykalna zmiana struktury społeczeństw, dalsza liberalizacja w wielu sferach regulatorów życia społecznego oraz zmniejszenie stopnia ich egzekwowania w dziedzinie obyczajowości i moralności, zmniejszyła się również w skali masowej skuteczność oddziaływania w Europie norm religijnych, postąpił naprzód proces autonomizacji jednostek — zarówno w sfe-

²⁹ Z. TYSZKA: *Rodzina we współczesnym świecie...*, s. 15.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem, s. 16—17.

³² Zob.: D. BELL: *The Coming of Post-Industrial Society*. New York 1973.

rze makrostruktur, jak i mezo- oraz mikrostruktur społecznych, któremu towarzyszy rozwój idei wolności jednostki i jej samorealizacji. Cechą charakterystyczną epoki postindustrialnej jest to, że autonomizacja i tendencje wolnościowe są obecne nie tylko w sferze życia publicznego, ale ze szczególną siłą zaznaczają się w sferze prywatnej, manifestując się w stylu życia indywidualnego i rodzinnego. Wcześniej, w społeczeństwie przemysłowym idee wolności i równości ogniskowały się przede wszystkim w sferze politycznej i w ogóle w życiu politycznym, ogarniając swym zasięgiem również prawodawstwo. W epoce postindustrialnej występuje po pierwsze nasilenie zjawisk w życiu rodzinnym, które dostrzegalne były już w społeczeństwach przemysłowych. Po drugie, pojawiają się pewne specyficzne cechy rodziny i sytuacji rodziny wynikające z cech i procesów społeczeństwa postindustrialnego. W ten sposób formują się konstytutywne komponenty drugiego stadium rozwoju rodziny współczesnej (wariant drugi)³³.

W rodzinach epoki postindustrialnej (postprzemysłowej³⁴) obserwujemy znaczny wzrost zatrudnienia kobiet, nie tylko z pobudek ekonomicznych, ale także dążności do ciekawszego życia i samorealizacji, egalitaryzację w małżeństwie i rodzinie, relatywne zmniejszenie się wartości dzieci dla rodziców, dyferencjację norm i wartości u poszczególnych członków rodziny, wypieranie przez cywilizację współczesną wartości tradycyjnych — w tym także tradycyjnych wartości rodzinnych, indywidualizację form aktywności w rodzinie i zainteresowań, autonomizację członków rodziny, osłabienie spójności i dezintegrację znacznej części rodzin, wzrost liczby konfliktów małżeńskich i gwałtowny wzrost liczby rozwodów prowadzący do ich masowości, zmniejszenie się procentu osób pozostających w sformalizowanych związkach małżeńskich, wzrost procentu osób żyjących w kohabitacji lub w stanie wolnym, patologizacja społeczna i psychospołeczna części jednostek występująca na dość szeroką skalę — mającą istotne reperkusje w życiu rodzinnym oraz mającą w znacznej mierze swe źródła w nieprawidłowo ukształtowanych rodzinach³⁵.

U. Beck i E. Beck-Gernsheim w swej książce „The Normal Chaos of Love”³⁶ piszą, że tradycje, reguły i wskazówki, które rządziły związkami osobistymi, przestały obowiązywać, a jednostki stają dziś wobec konieczności wyboru spośród nieskończonej liczby możliwości tworzenia, poprawy, naprawy i rozwiązywania swoich związków z innymi. Fakt, że ludzie wchodzą dziś w związki małżeńskie z własnej woli, a nie z powodów ekonomicznych, jest źródłem swobody, ale niesie też nowe napięcia. W rzeczy samej małżeństwo wymaga dziś wiele pracy i wysiłku. Epoka, w której dziś żyjemy, obfituje

³³ Z. TYSZKA: *Rodzina we współczesnym świecie...*, s. 17—18.

³⁴ Zob.: D. BELL: *The Coming of Post-Industrial Society...*

³⁵ Z. TYSZKA: *Rodzina we współczesnym świecie...*, s. 18.

³⁶ Zob.: U. BECK, E. BECK-GERNSHEIM: *The Normal Chaos of Love*. Cambridge 1995.

w sprzeczne interesy związane z rodziną, pracą, miłością i swobodą w realizacji indywidualnych celów. U. Beck i E. Beck-Gernsheim³⁷ uważają, że w naszych nowoczesnych czasach związki osobiste przestają być czysto osobiste. Przedmiotem uzgodnienia są w nich nie tylko sprawy miłości, seksu, dzieci, małżeństwa i obowiązków domowych, ale także kwestie pracy, polityki, ekonomii, powołania i nierówności. Przed nowoczesnymi parami stoi dziś szeroka gama problemów — od tych najbardziej przyziemnych do najbardziej fundamentalnych.

Niewątpliwie także przemiany społeczno-ustrojowe, w wyniku których od roku 1989 dokonywał się proces przeobrażeń strukturalno-ekonomicznych kraju, włączając w to zmiany prawa własności i system gospodarki liberalnej oraz towarzyszące mu zjawisko bezrobocia, odciskają swe piętno na morale rodziny, modyfikując jej strukturę i funkcje oraz kształtując mentalność jej członków³⁸. Transformacja polityczno-ekonomiczna w Europie Środkowej i Wschodniej zmieniła obraz wszystkich dziedzin życia społecznego, w ogromnym stopniu wpłynęła również na zmianę kulturową³⁹.

Według A. Żurek⁴⁰

cechy współczesnej rodziny polskiej kształtowały się pod wpływem dwóch podstawowych czynników. Z jednej strony były nimi wzory rodzinności, jakie pozostawiło po sobie społeczeństwo monocentryczne, w którym rodzina, a także inne grupy małe stanowiły podstawową płaszczyznę afiliacji jednostek, z drugiej zaś były to cechy społeczeństwa przechodzącego głęboką transformację we wszystkich zakresach życia gospodarczego, politycznego, kulturowego i społecznego. W wyniku tego realizowane wzory działań, wraz z odpowiadającymi im postawami, przyjmowały cechy obu z nich. Modernizacja współczesnej rodziny oznacza zatem zarówno adaptację do istniejących warunków społecznych, poprzez przyjmowanie przez rodzinę nowych cech, jak i zaadaptowanie wcześniej realizowanych do nowych warunków.

Za specyfikę współczesnych przeobrażeń kulturowych uznaje się szybkie — niespotykane dotąd w historii ludzkości — tempo zmian oraz wielokierunkowość ich aksjologicznych odniesień i symbolicznych interpretacji, co W. Świątkiewicz opatruje metaforą wichrowatości. Wolność, równość i braterstwo uznawane jako figury symboliczne epoki modernizmu detronizują: swobo-

³⁷ Zob.: Ibidem.

³⁸ F. ADAMSKI: *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy...*, s. 179.

³⁹ J. WOJCIECHOWSKA: *Role rodzicielskie a zmiany wspólne*. W: *Zadania i role społeczne w okresie dorosłości*. Red. K. APPELT, J. WOJCIECHOWSKA. Poznań 2002, s. 173; zob.: Red. C. BRYANT i E. MOKRZYCKI: *The New Great Transformation, Change and Continuity in East-Central Europe*. London—Nowy Jork, Routledge, 1994.

⁴⁰ A. ŻUREK: *Wzory, na których opiera się życie rodzinne rodzin miejskich*. W: *Współczesne rodziny polskie — ich stan i kierunek przemian*. Red. Z. TYSZKA. Poznań 2004, s. 130.

da, różnorodność i tolerancja eksponowane jako wartości sterujące kierunkiem współczesnych przemian⁴¹. Wiedza jest krucha, a etos dopasowuje się do zmieniających się kontekstów społeczno-kulturowych, gubiąc trwałość i pewność kryteriów poznawczych i aksjologicznych. Jedyną trwałą wartością wydaje się zmienność, a indywidualizacja wyborów, egocentryzacja motywacji i subiektywizacja ocen oznaczają zasadniczą trudność w podejmowaniu wysiłku budowania trwałej wspólnoty osób wymagającej postawy systematycznego zaangażowania, poświęcenia, odpowiedzialności⁴².

Przemiany, jakim na przestrzeni wieków uległa rodzina⁴³ wskazują, że mamy do czynienia z radykalnymi zmianami, które egzemplifikowane są w sposobie formowania życia rodzinnego. Procesy, takie jak urbanizacja, industrializacja, informatyzacja, globalizacja, a także sekularyzacja, przyczyniły się w znacznym stopniu do przemian rodziny, powodując znaczne odbieganie od formowania tradycyjnego modelu rodziny. Przemiany, jakie wywołały te procesy, przyczyniły się także do formułowania przez autorów, przede wszystkim przez socjologów, nowych definicji rodziny, które z kolei stanowią kolejny podrozdział niniejszej książki.

1.1.2. Nowe sposoby definiowania rodziny

W obliczu dynamicznych przemian rodziny, jak również wielości jej form (zob. podrozdział 1.4. oraz rozdział 2.), rodzi się pytanie o definicję współczesnej rodziny. W różnych dyscyplinach naukowych, które zajmują się w swej tematyce rodziną (np. socjologia, pedagogika, psychologia, nauki prawne, religia itp.), autorzy kreślą swoje definicje rodziny⁴⁴. Analiza literatury przedmiotu

⁴¹ Z. BAUMAN: *Wieloznaczność nowoczesna, nowoczesność wieloznaczna*. Warszawa 1995. Za: W. ŚWIĄTKIEWICZ: *Rodzina w świecie aksjologicznej wichrowatości*. Wykład wygłoszony podczas inauguracji roku akademickiego 2005/2006 w Cieszynie — <http://gu.us.edu.pl/node/227861>, dostęp: 10.09.2012 r.

⁴² W. ŚWIĄTKIEWICZ: *Rodzina w świecie aksjologicznej wichrowatości*. Wykład wygłoszony podczas inauguracji roku akademickiego 2005/2006 w Cieszynie — <http://gu.us.edu.pl/node/227861>, dostęp: 10.09.2012 r.

⁴³ Zob.: M. MARODY, A. GIZA-POLESZCZUK: *Przemiany więzi społecznych*. Warszawa 2004; Red. Z. TYSZKA: *Współczesne rodziny polskie — ich stan i kierunek przemian*. Poznań 2001; Z. TYSZKA: *Rodzina we współczesnym świecie...* Red. M. HAWORUS-CZAJKA, K. KACZOR, A. WIERUCKA: *Rodzina w świecie współczesnym*. Gdańsk 2011; S. KAWULA: *Kształt rodziny współczesnej. Szkice familologiczne*. Toruń 2006; D. CHEAL: *Sociology of Family Life*. New York 2002.

⁴⁴ Zob.: S. KAWULA: *Diagnozowanie potrzeb opiekuńczo-wychowawczych środowiska rodzinnego*. Toruń 1978, s. 125; Z. ZABOROWSKI: *O rodzinie. Rodzina jako grupa społeczno-wychowawcza*. Warszawa 1980, s. 14; J. REMBOWSKI: *Więzi uczuciowe w rodzinie*. Warszawa 1979, s. 14; F. ADAMSKI: *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2002, s. 29; J. SZCZEPAŃSKI: *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa, Państwowe

wskazuje, że to właśnie socjologiczna definicja rodziny sprawia, że wśród autorów nie ma zgodności co do sposobu definiowania rodziny. Ta niezgodność powoduje, że wbrew potocznym intuicjom pojęcie rodzina należy do jednego z najbardziej złożonych pojęć socjologii.

Według Z. Tyszki⁴⁵ rodzina jest kategorią historyczną, zmieniającą się z upływem czasu, w zależności od epoki. Analizując występujące w literaturze przedmiotu definicje rodziny można zauważyć, że autorzy dokonują jej modernizacji, próbując dopasować jej kształt do tego, który występuje we współczesnej rzeczywistości społecznej. Klasyczna definicja rodziny zaproponowana przez klasyka socjologii J. Szczepańskiego⁴⁶ wskazuje, że rodzina złożona jest z osób, które łączy stosunek małżeński i rodzicielski oraz silna więź międzyosobnicza. Natomiast R.M. MacIver i C.H. Page⁴⁷ nieco szerzej piszą, że rodzina obejmuje uznany społecznie typ trwałego obcowania płciowego. Obejmuje też określoną instytucjonalną formę małżeństwa, zawiera pewien system nomenklatury wyrażającej stosunki pokrewieństwa i dziedziczenia. Jest również jednostką gospodarującą, to znaczy zapewniającą swym członkom utrzymanie i opiekę, zaspokajającą ich potrzeby materialne i przygotowującą ich do samodzielnego życia. Jest także grupą mieszkającą wspólnie, tworzącą jedno gospodarstwo domowe, które może obejmować dwa, a nawet trzy pokolenia. Z kolei F. Adamski⁴⁸ definiuje rodzinę jako:

grupę społeczną, wedle której rodzina stanowi duchowe zjednoczenie szczupłego grona osób, skupionych we wspólnym ognisku domowym aktami wzajemnej pomocy i opieki, oparte na wierze w prawdziwą lub domniemaną łączność biologiczną, tradycję rodzinną i społeczną. Grupę rodzinną wyróżnia spośród innych grup występowanie takich cech jak: wspólne zamieszkanie członków, wspólne nazwisko, wspólna własność, ciągłość biologiczna oraz wspólna kultura duchowa.

Wydawnictwo Naukowe, 1970, s. 70; T. SZLENDAK: *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010, s. 114; S.H. MCDANIEL, T.L. CAMBELL, J. HEPWORTH, A. LORENZ: *Family-oriented Primary Care (2nd ed.)*. Springer, New York 2005, s. 2; F.P. RICE: *Intimate Relationships, Marriages, and Familie*. California, London, Toronto, Mayfield Publishing Company, Mountain View, 1996, s. 4; Rerum Novarum, Encyklika papieża Leona XIII — O kwestii robotniczej z 15 maja 1891 r.; Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Dziennik Ustaw z 1977 roku, Nr 38, poz. 168; Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Dziennik Ustaw z 1977 roku, Nr 38, poz. 167; Konstytucja Rzeczypospolitej Polski z dnia 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483).

⁴⁵ Z. TYSZKA: *Rodzina we współczesnym świecie...*, s. 20.

⁴⁶ J. SZCZEPAŃSKI: *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1970, s. 70.

⁴⁷ R.M. MACIVER, C.H. PAGE: *Society. An Introductory Analysis*. London 1961, s. 112.

⁴⁸ F. ADAMSKI: *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy...*, s. 29.

Jednak współczesna rodzina nie mieści się w tych klasycznych ramach definicyjnych i zdecydowanie wykracza poza nie, dlatego T. Szlendak⁴⁹ proponuje zdefiniować rodzinę w nieco inny sposób: „rodzina to grupa krewnych, powinowatych, przyjaciół oraz innych aktorów skupionych wokół rodzica z dzieckiem, najczęściej matki”. Jeszcze inaczej rodzinę definiują S.H. McDaniel, T.L. Campbell, J. Hepworth i A. Lorenz — jako: „grupę ludzi powiązanych albo poprzez więzy biologiczne, albo przez więź emocjonalną, albo poprzez zalegalizowanie związku”⁵⁰. Jeszcze bardziej współczesną definicję rodziny zdaje się przedstawiać A. Grygiel⁵¹, według której współczesna rodzina nie musi wywodzić się z instytucji małżeństwa, składać się z partnerów przeciwnej płci, którzy wspólnie zamieszkują i posiadają wspólne potomstwo.

Narodowy Spis Powszechny z 2002 roku⁵² traktuje, że rodzina (biologiczna) definiowana jest jako dwie lub większa liczba osób, które są związane jako mąż i żona, wspólnie żyjący partnerzy (kohabitanci) — osoby płci przeciwnej lub jako rodzic i dziecko. Tak więc rodzina obejmuje parę bez dzieci lub parę z jednym lub większą liczbą dzieci, albo też samotnego rodzica z jednym bądź większą liczbą dzieci. Wyróżnia się następujące typy rodzin:

- małżeństwo bez dzieci,
- małżeństwo z dziećmi,
- partnerzy bez dzieci,
- partnerzy z dziećmi,
- matka z dziećmi,
- ojciec z dziećmi.

Zatem w Narodowym Spisie Powszechnym partnerzy bez dzieci lub z dziećmi również stanowią rodzinę, co wskazuje, że partnerów (płci przeciwnej) wpisuje się we współczesne ramy definicyjne rodziny.

Według badań przeprowadzonych przez CBOS⁵³ nie ma żadnych wątpliwości co do tego, że rodzinę stanowią małżonkowie z dziećmi (99% wskazań). Zdecydowana większość badanych (91%) uznaje za rodzinę także matkę lub ojca samotnie wychowujących przynajmniej jedno dziecko. Dość rozpowszechnione jest również przekonanie, że rodziną są osoby pozostające w związku nieformalnym i wychowujące dzieci z tego związku (78% wskazań). Niespełna

⁴⁹ T. SZLENDAK: *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010, s. 114.

⁵⁰ S.H. MCDANIEL, T.L. CAMPBELL, J. HEPWORTH, A. LORENZ: *Family-oriented Primary Care* (2nd ed.). New York, NY: Springer, 2005, s. 2.

⁵¹ A. GRYGIEL: *Kształt(y) i model(e) współczesnej rodziny polskiej*. W: *Rodzina w świecie współczesnym*. Red. M. HOWORUS-CZAJKA, K. KACZOR, A. WIERUCKA. Gdańsk, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2011, s. 49.

⁵² *Ludność i gospodarstwa domowe. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna 2002*. GUS, Warszawa 2003, s. 26.

⁵³ R. BOGUSZEWSKI: *Rodzina — jej współczesne znaczenie i rozumienie*. CBOS, Warszawa 2013, s. 5—6.

trzy czwarte badanych (71%) uznaje za rodzinę bezdzietne małżeństwo, a dwie trzecie (67%) mianem rodziny określa układ, w którym matka lub ojciec wychowuje swoje dzieci wraz z konkubentem/konkubiną. Pozostałe wymienione rodzaje związków między ludźmi zdecydowanie rzadziej definiowane są jako rodzina. Co trzeci respondent jej mianem określa nieformalny związek dwojga ludzi, którzy nie mają dzieci (33%), a jeszcze mniej liczną grupę stanowią ci, którzy jako rodzinę uznają związek osób tej samej płci wychowujących dziecko/dzieci jednej z nich (23%), czy też, tym bardziej, związek gejów lub lesbijek niewychowujących dzieci (14%).

Współczesną definicję rodziny proponuje także F.P. Rice⁵⁴, który uważa, że:

rodzina jest grupą osób połączonych przez więź małżeńską, więzy krwi, adopcję albo przez jakiekolwiek seksualnie wyznaczające się relacje, w której po pierwsze — dorośli współpracują finansowo na rzecz utrzymania i opieki nad dziećmi, po drugie — jednostki są powiązane ze sobą intymnymi, interpersonalnymi stosunkami, po trzecie — członkowie identyfikują się z grupą, która posiada własną tożsamość.

Tym samym dopuszcza się istnienie rodzin o różnorodnej strukturze, zalicza się do rodziny osoby nie tylko powiązane w sensie prawnym czy biologicznym, podkreśla się wagę identyfikacji członków z grupą rodzinną. Tak szeroka definicja uprawnia do uznania związków kohabitacyjnych za rodzinę, ponieważ są one oparte na stosunkach seksualnych, stwarzających układ intymnego zaangażowania i interpersonalnych relacji. Niemniej definicja wprowadza pewne ograniczenia⁵⁵. F.P. Rice podkreśla, że pary kohabitujące, które mieszkają razem z praktycznych powodów, bez zaangażowania w związek, a także pary będące razem przypadkowo, mimo współżycia seksualnego nie stanowią rodziny. Warunkiem uznania za układ rodzinny jest bowiem konieczność pełnego zaangażowania się członków oraz konieczność oparcia związku na intymnej, interpersonalnej wymianie. Powyższa analiza spełnia dwie funkcje. Z jednej strony wskazuje na konieczność szerokiego definiowania rodziny, co pozwala na umiejscowienie heteroseksualnej kohabitacji w ramach rodziny. Z drugiej strony wskazuje na konieczność wprowadzania pewnych kryteriów przy uznawaniu układu za kohabitację. Ograniczenia mają nie dopuścić do zbyt łatwego przyznawania statusu kohabitacji takim związkom, które nie spełniają jej warunków i tym samym prowadziłyby do zagubienia idei oraz specyfiki całego zjawiska kohabitacji⁵⁶.

⁵⁴ F.P. RICE: *Intimate Relationships, Marriages, and Familie*. California, London, Toronto, Mayfield Publishing Company, Mountain View, 1996, s. 4. Za: A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”, 2005, s. 9—10.

⁵⁵ A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”, 2005, s. 10.

⁵⁶ Za: A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja...*, s. 9—11.

Z kolei L. Larson, J.W. Goltz, Ch.W. Hobart⁵⁷ wyróżniają cztery sposoby definiowania rodziny: strukturalny, funkcjonalny, inkluzyjny i uniwersalny. Za najbardziej liberalną definicję rodziny uważa się podejście inkluzyjne (otwarte), które podkreśla znaczenie relacji pomiędzy członkami grupy rodzinnej. Skupia się na motywacjach i preferencjach jednostek uwikłanych w osobiste relacje. W tym podejściu odchodzi się od instytucjonalnego definiowania rodziny i postrzega się ją jako prywatną, dobrowolną grupę społeczną o szczególnych związkach. Rodzina jest tutaj definiowana jako jakakolwiek grupa dorosłych i dzieci podtrzymujących wzajemne relacje, prowadzące do powstania uczuć i więzi rodzinnych, które to z kolei przywiązują ich do tej grupy. Definicja ta ma dużą moc zawierania i tak na przykład zamiast dzieci i dorosłych możemy „podstawić” tutaj jakąś „grupę osób” — np. pary kohabitujące, pary homoseksualne. Ta liberalna definicja rodziny wzbudza wiele kontrowersji, gdyż okazuje się, że heteroseksualność, do tej pory tak ważna przy definiowaniu małżeństwa i rodziny, może być nic nieznaczącą zmienną. Przyjęcie definicji rozszerzonej o nietypowe związki jest niezgodne z nauką Kościoła⁵⁸, ale w dużej mierze odzwierciedla współczesny obraz rodziny. Społeczne nauczanie Kościoła stawia rodzinę przed każdą inną wspólnotą. Już Papież Leon XIII napisał: „Rodzina więc, czyli społeczność domowa, jakkolwiek bardzo mała, jest jednak prawdziwą społecznością i jest starsza od wszelkiego państwa”⁵⁹. Ojcowie Soboru Watykańskiego II nazwali rodzinę „pierwszą i żywotną komórką społeczeństwa”⁶⁰ oraz „szkołą bogatszego społeczeństwa”⁶¹. Jan Paweł II powiedział, że rodzina „jest podstawową komórką społeczeństwa, pierwszym miejscem humanizacji osoby i społeczeństwa” oraz powtórzył w *Familiaris consortio*⁶², że „przyszłość ludzkości idzie przez rodzinę”⁶³. Mimo wszystko w obliczu wielości istniejących definicji najlepszym rozwiązaniem, jak uważa M. Baker, jest rezygnacja z jednej definicji na rzecz przyjmowania wielu, w zależności od typu związku i jego układu rodzinnego⁶⁴.

⁵⁷ Zob.: L. LARSON, J.W. GOLTZ, CH.W. HOBART: *Families in Canada*. Prentice Hall 1994.

⁵⁸ Za: K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie...*, s. 79—80.

⁵⁹ *Rerum Novarum*. Encyklika papieża Leona XIII — O kwestii robotniczej z 15 maja 1891r.

⁶⁰ *Apostolicam acuositatem*. Dekret Soboru Watykańskiego II — O apostołstwie świeckich z 18 listopada 1965r.

⁶¹ *Gaudium et spes*. Konstytucja duszpasterska Soboru Watykańskiego II — O Kościele w świecie współczesnym z 7 grudnia 1965 r.

⁶² *Familiaris consortio*. Adhortacja apostolska papieża Jana Pawła II — O zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym z 22 listopada 1981 r.

⁶³ *Christifideles laici*. Adhortacja apostolska papieża Jana Pawła II — O powołaniu i misji świeckich w Kościele i świecie z 30 grudnia 1988 r.

⁶⁴ Za: K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie...*, s. 82.

Rodzina podlega i podlegać będzie przemianom, ponieważ ciągłym przemianom podlega rzeczywistość społeczna, w której funkcjonujemy, zmieniają się normy i wartości oraz ich hierarchia. Zmieniają się także opinie społeczne, a społeczeństwo wykazuje coraz bardziej liberalne nastawienie do różnego rodzaju zjawisk społecznych (np. takich jak kohabitacja, życie w samotności, samotne rodzicielstwo, rozwód, powtórne małżeństwo). Rozwój gospodarki w Polsce i na Słowacji, a także w krajach Europy (szczególnie Europy Zachodniej), krajach skandynawskich i Stanach Zjednoczonych oraz ciągle postępujące procesy industrializacji, informatyzacji i urbanizacji, zmniejszające się przywiązanie do wartości religijnych oraz do tradycji powodują, że przemiany, jakie dokonują się w rodzinie, będą wykazywały charakter ciągły. Im bardziej społeczeństwo będzie zurbanizowane i zindustrializowane, tym większe zmiany (bardziej liberalne i nastawione indywidualistycznie, wolnościowo — możliwość wyboru) będziemy obserwować w rodzinie.

1.1.3. Zmiany w funkcjach realizowanych przez rodzinę

Pisząc o przemianach rodziny oraz o modernizacji społeczno-kulturowych wzorców rodziny nie sposób nie przytoczyć jej funkcji, które także wraz ze zmieniającą się rodziną przechodzą dehierarchizację lub w ogóle zanikają.

Funkcje rodziny rozumiane są zwykle jako działania podejmowane przez członków rodziny (rodzinę jako całość) wynikające z zadań i celów życia rodzinnego⁶⁵.

Tradycyjnie socjologowie wymieniają dziesięć funkcji pełnionych przez rodzinę⁶⁶:

1. Reprodukcyjną — rodzina podtrzymuje biologiczną ciągłość społeczeństwa, jest bowiem najmniejszą grupą społeczną, która rekrutuje swoich członków przez rozród i przyczynia się tym samym do podtrzymania trwałości innych, szerszych od niej ludzkich zbiorowości.
2. Socjalizacyjną — rodzina zapewnia ciągłość kultury, jest pierwszym miejscem, w którym jednostka zapoznaje się z kulturowym dziedzictwem społeczeństwa: językiem, wartościami, normami, obyczajami, standardami moralności.

⁶⁵ W. ŚWIĄTKIEWICZ: *Rodzina jako wartość w tradycji kulturowej Górnego Śląska*. W: *Rodzina współczesna*. Red. M. ZIEMSKA. Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2001, s. 71.

⁶⁶ T. SZLENDAK: *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010, s. 116—118. Zob. też: F. ADAMSKI: *Rodzina wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków 2002.

3. Opiekuńczą — rodzina zabezpiecza dzieci w związku z ich niesamodzielnością oraz innych swych członków w przypadku nieradzenia sobie przez nich z przeciwnościami losu lub niemożności zaspokojenia potrzeb.
4. Emocjonalną — rodzina dostarcza rodzicom oraz ich dzieciom emocjonalnego wsparcia, zaspokaja także potrzebę miłości (funkcja ta urasta w ostatnim czasie do najważniejszej w przypadku kultury zachodniej, gdzie rodzina dostarcza ludziom najwięcej satysfakcji spośród wszystkich instytucji regulujących życie).
5. Seksualną — rodzina jest instytucją regulującą stosunki seksualne między ludźmi dorosłymi.
6. Ekonomiczną — rodzina jest instytucją zapewniającą swoim członkom rozmaite zasoby materialne, a jej członkowie mają wyznaczony odpowiedni zakres działań gospodarczych, związany z wiekiem i płcią.
7. Stratyfikacyjną — rodzina wyznacza odpowiedni status społeczny swoim członkom i przyczynia się do utrwalenia systemu stratyfikacyjnego w społeczeństwie (podziału na klasy, warstwy, stany czy kasty), odgrywa rolę konserwującą społeczeństwo.
8. Identyfikacyjną — rodzina określa miejsce jednostki w społeczeństwie, stanowi dla niej punkt życiowego startu, a zatem również decyduje o jej statusie przypisanym, o możliwościach jednostki i podstawowych barierach, jakie przypuszczalnie, z uwagi na fakt urodzenia w tej, a nie innej rodzinie, napotka na życiowej drodze, jednostka jest identyfikowana z własną rodziną pochodzenia przez innych, czasem jednak od tej identyfikacji pragnie uciec.
9. Integracyjno-kontrolną — rodzina kontroluje działania jej członków poprzez organizację ich życia w myśl ustalonych w ramach danego społeczeństwa, a egzekwowanych przez domowników reguł postępowania oraz dyscyplinuje ich za sprawą cyklicznych świąt rodzinnych i ustalonego rytmu dnia (czasu i miejsca posiłków).
10. Rekreacyjno-towarzyską — rodzina jest instytucją, która zagospodarowuje swoim członkom czas wolny, organizując rozrywkę i wypoczynek, a także wprowadza dzieci w świat powiązań towarzyskich poprzez organizację, dawanie przestrzeni, finansowanie i kontrolę kontaktów z innymi ludźmi.

Wśród różnych funkcji, jakie pełni rodzina, W. Świątkiewicz⁶⁷ za najważniejsze uważa utrzymanie ciągłości biologicznej społeczeństwa, zaspokojenie potrzeb emocjonalnych człowieka i materialnych warunków życia, socjalizację i przekaz kultury, stratyfikację i integrację społeczną oraz lokalizację przestrzenną.

⁶⁷ W. ŚWIĄTKIEWICZ: *Rodzina jako wartość w tradycji kulturowej Górnego Śląska*. W: *Rodzina na współczesna...*, s. 71—72.

W literaturze socjologicznej odnaleźć można wiele sposobów klasyfikowania funkcji rodziny. Na przykład F. Adamski⁶⁸ wprowadził rozróżnienie między funkcjami instytucjonalnymi dotyczącymi rodziny pojmowanej jako instytucja oraz funkcjami osobowymi dotyczącymi rodziny jako grupy społecznej. Natomiast Z. Tyszka⁶⁹ wyodrębnił 11 funkcji rodziny i zgrupował je w cztery działy określane jako: funkcje biopsychiczne, funkcje ekonomiczne, funkcje społeczno-wyznaczające, funkcje socjo-psychologiczne.

Socjologowie co najmniej od lat 20. XX wieku są przekonani, że coraz więcej funkcji, choćby funkcję rekreacyjno-towarzyską albo socjalizacyjną, społeczeństwa industrialne zlecają innym, wyspecjalizowanym instytucjom. Do rozpoczęcia współżycia seksualnego zawarcie związku małżeńskiego jest dzisiaj zbyt częste. Spowodowane jest to seksualną rewolucją⁷⁰, do której przyczyniło się masowe rozpowszechnienie hormonalnej antykoncepcji⁷¹, a także wzrost społecznej akceptacji zjawiska kohabitacji. Kontrolę nad zachowaniem jednostek sprawują rozmaite instytucje państwowe, rytm dnia jednostki wyznaczają raczej jej obowiązki pozarodzinne niż zobowiązania wobec domowników, socjalizują przedszkola, szkoły, uniwersytety i grupy rówieśnicze w nich wszystkich zlokalizowane. Funkcje ekonomiczne zaś przypisać można wszelkim miejscom, w których wykonuje się dzisiaj pracę zawodową. Poza tym niektóre funkcje rodziny stają się ukryte, choćby funkcja stratyfikacyjna. We współczesnych demokratycznych społeczeństwach zachodnich, gdzie mamy do czynienia z naciśnięciem na status osiągnięciowy jednostki (co znaczy, że może ona poprzez edukację lub pracę osiągnąć wyższy status społeczny od statusu jej rodziców), funkcja stratyfikacyjna rodziny ma bowiem nieco mniejsze znaczenie lub objawia się w inny sposób (rodzice mogą płacić za lepsze wykształcenie swoich dzieci) niż na przykład w indyjskim społeczeństwie kastowym, gdzie z uwagi na konieczność odtwarzania tradycyjnego systemu uwarstwienia funkcja ta należy do najważniejszych i najzupełniej jawnych⁷².

Zakładanie rodziny jest na Zachodzie coraz rzadziej aktem na rzecz grupy (ważnym dla danej społeczności), a coraz częściej jest drogą do osobistego szczęścia jednostek. Świadczy o tym choćby wzrost znaczenia funkcji emocjonalnej rodziny. Zakładamy rodziny nie po to, aby wspólnie wytwarzać dochód

⁶⁸ F. ADAMSKI: *Socjologia małżeństwa i rodziny*. Warszawa 1982. Za: W. ŚWIĄTKIEWICZ: *Rodzina jako wartość w tradycji kulturowej Górnego Śląska*. W: *Rodzina współczesna...*, s. 72.

⁶⁹ Z. TYSZKA: *System metodologiczny poznawczej szkoły socjologicznych badań nad rodziną*. Poznań 1997. Za: W. ŚWIĄTKIEWICZ: *Rodzina jako wartość w tradycji kulturowej Górnego Śląska*. W: *Rodzina współczesna...*, s. 71—72.

⁷⁰ Zob.: K. PASTOR: *Sexualita, Sloboda, Zdpovednost. Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo*, seminarium Bratislava november 2001.

⁷¹ K. PASTOR: *Inštitúcia manželstva v súčasnej spoločnosti*, www.family-sk.sk/.../File/pastor_manz_VMR.pdf, dostęp: 9.09.2012 r.

⁷² T. SZLENDAK: *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie...*, s. 117—118.

i dostarczać sobie potomstwa, które ten dochód by kiedyś przejęło, lecz po to, by uzyskać w nich emocjonalne wsparcie, czułość i miłość⁷³.

1.1.4. Wskaźniki demograficzne jako realne odzwierciedlenie przemian rodziny

Przemiany społeczno-kulturowych wzorców rodziny mają swoje podłoże również w malejącej liczbie zawieranych małżeństw, rosnącym odsetku rozwodów oraz we wzroście wskaźnika urodzeń dzieci poza małżeństwem. Te trzy wskaźniki na przestrzeni ostatnich 50 lat uległy gwałtownym zmianom⁷⁴ (zob. tabele 1., 2., 3.).

Według danych Raportu Demograficznego opracowanego przez Eurostat w 2010 roku⁷⁵ coraz mniejsza liczba ludzi wstępuje w związek małżeński. Natomiast osoby, które zawarły związek małżeński, coraz częściej się rozwodzą. Przybliżony wskaźnik zawierania małżeństw w 27 krajach Unii Europejskiej spadł z 7,9 na 1000 mieszkańców w 1970 roku do 4,5 w 2009 roku. W sumie jest to spadek o 34,0% w liczbie zawieranych małżeństw. Ponadto w tym samym czasie małżeństwo stało się mniej stabilne z powodu wzrostu wskaźnika rozwodów, który podwoił się z 1,0 na 1000 mieszkańców w 1970 roku do 2,0 w 2008 roku⁷⁶ (zob. wykres 1.). Według raportu Eurostatu z 2011 roku⁷⁷ tylko w sześciu krajach odnotowuje się w ostatniej dekadzie wzrost wskaźnika zawierania małżeństw, są to: Finlandia, Szwecja, Polska, Grecja, Litwa i Łotwa. W Polsce wskaźnik zawierania małżeństw spadł z 8,2 w 1960 roku do 6,0 w 2010 roku. Natomiast na Słowacji wskaźnik ten spadł z 7,9 w 1960 roku do 4,7 w 2010 roku. Porównując oba kraje widzimy, że wskaźnik zawierania małżeństw spadł bardziej na Słowacji (o 3,2) niżeli w Polsce (o 2,2) (zob. tabela 1). Znaczyć to może, że na Słowacji znacznie częściej niż w Polsce ludzie wybierają życie w niesformalizowanym związku partnerskim lub aranżują swoje życie w pojedynkę jako single.

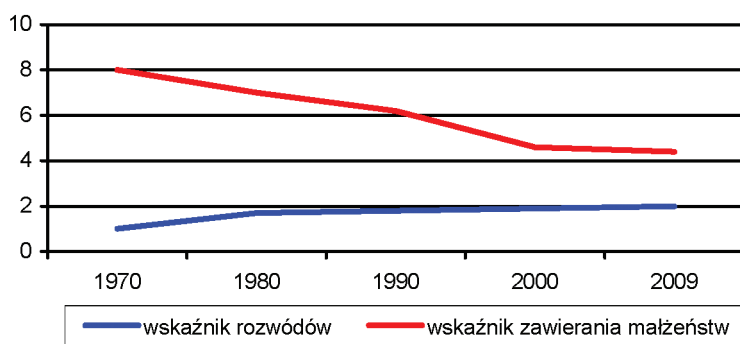
⁷³ Ibidem, s. 118.

⁷⁴ Eurostat, *Demography Report 2010*, s. 26—29, 66—72; zob. także: Z. PODMANICKÁ: *Súčasný trendy demografického vývoja v Slovenskej republike. Recent trends of the demographic development in the Slovak Republic*. W: Forum Saticum Slovaca 2009 vol. 5, s. 98—103; M. PROCHÁDKOVÁ, A. GALVÁNKOVÁ: *Zmeny v demografickom správaní mladých ľudí v kontexte demografického vývoja Slovenska. Changes in the demographic behavior of young people in the context of the general demographic development in Slovakia*. W: Forum Saticum Slovaca 2009, vol. 5, s. 104—109.

⁷⁵ Eurostat, *Demography Report 2010*, s. 26—29, 66—72.

⁷⁶ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, dostęp: 9.01.2012 r.

⁷⁷ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, dostęp: 9.01.2012 r.

Wykres 1. Przybliżony wskaźnik zawierania małżeństw i rozwodów, EU-27 (27 krajów Unii Europejskiej) w latach 1970—2009

Źródło: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, — dostęp: 9.01.2012 r.

Jednej z przyczyn spadku zawierania małżeństw można upatrywać w rozpowszechnianiu się zjawiska kohabitacji na świecie⁷⁸, w pozytywnym stosunku do tego zjawiska społecznego, co powoduje, że ta forma życia jest coraz częściej wybierana przez młodych ludzi, którzy odkładają decyzję zawarcia związku małżeńskiego na później lub w ogóle nie decydują się na zawarcie małżeństwa, wybierając życie w związku kohabitacyjnym. Niewątpliwie ogromny wpływ na zmniejszenie się ilości zawieranych małżeństw ma również wzrost liczby rozwodów, który przyczynia się do postrzegania małżeństwa jako coraz mniej trwałej instytucji, dlatego kolejnym wskaźnikiem, który odgrywa niebagatelną rolę w przemianach rodziny, jest wskaźnik rozwodów.

Dane z raportu Eurostatu⁷⁹ pokazują, że wskaźnik ten wzrósł na przestrzeni lat we wszystkich krajach Unii Europejskiej. Duży spadek wskaźnika rozwodów możemy zaobserwować jedynie na Łotwie (1990 rok — 4,0; 2000 rok — 2,6; 2010 rok — 2,2), Litwie (1990 rok — 3,4; 2000 rok — 3,1; 2010 rok — 3,0), w Wielkiej Brytanii (1990 rok — 2,7; 2000 rok — 2,6; 2010 rok — 2,0) oraz w Liechtensteinie (2000 rok — 3,9; 2010 rok — 2,4).

Natomiast nieznaczny spadek wskaźnika rozwodów możemy zaobserwować w Niemczech (2000 rok — 2,4; 2010 rok — 2,3), Luksemburgu (2000 rok — 2,4; 2010 rok — 2,2), Holandii (2000 rok — 2,2; 2010 rok — 1,9), Austrii (2000 rok — 2,4; 2010 rok — 2,1), Finlandii (2000 rok — 2,7; 2010 rok — 2,5), Islandii (2000 rok — 1,9; 2010 rok — 1,8) i Norwegii (2000 rok — 2,2; 2010 rok — 2,1). W Polsce wskaźnik ten wzrósł z 0,5 w 1960 roku do 1,6 w 2010 roku — zatem wzrósł trzykrotnie. Natomiast na Słowacji wskaźnik rozwodów wzrósł z 0,6 w 1960 roku do 2,2 w 2010 roku — wzrósł prawie cztero-

⁷⁸ Zob.: T. NAZIO: *Cohabitation, Family and Society*. New York, Rutledge, 2008, s. 3.

⁷⁹ Eurostat, *Demography Report 2010*, s. 26—29, 66—72.

Tabela 1. Wskaźnik zawierania małżeństw dla krajów europejskich w latach 1960—2010 (na 1000 mieszkańców)

Kraj	1960	1970	1980	1990	2000	2010
EU-27	—	7,9	6,8	6,3	5,2	4,5
Belgia	7,1	7,6	6,7	6,5	4,4	4,2
Bułgaria	8,8	8,6	7,9	6,9	4,3	3,2
Czechy	7,7	9,2	7,6	8,8	5,4	4,4
Dania	7,8	7,4	5,2	6,1	7,2	5,6
Niemcy	9,5	7,4	6,3	6,5	5,1	4,7
Estonia	10,0	9,1	8,8	7,5	4,0	3,8
Irlandia	5,5	7,0	6,4	5,1	5,0	4,6
Grecja	7,0	7,7	6,5	5,8	4,5	5,1
Hiszpania	7,8	7,3	5,9	5,7	5,4	3,6
Francja	7,0	7,8	6,2	5,1	5,0	3,8
Włochy	7,7	7,4	5,7	5,6	5,0	3,6
Cypr	—	8,6	7,7	9,7	13,4	7,9
Łotwa	11,0	10,2	9,8	8,9	3,9	4,2
Litwa	10,1	9,5	9,2	9,8	4,8	5,7
Luksemburg	7,1	6,4	5,9	6,1	4,9	3,5
Węgry	8,9	9,4	7,5	6,4	4,7	3,6
Malta	6,0	7,9	8,8	7,1	6,7	6,2
Holandia	7,7	9,5	6,4	6,5	5,5	4,4
Austria	8,3	7,1	6,2	5,9	4,9	4,5
Polska	8,2	8,6	8,6	6,7	5,5	6,0
Portugalia	7,8	9,4	7,4	7,2	6,2	3,7
Rumunia	10,7	7,2	8,2	8,3	6,1	5,4
Słowenia	8,8	8,3	6,5	4,3	3,6	3,2
Słowacja	7,9	7,9	8,0	7,6	4,8	4,7
Finlandia	7,4	8,8	6,2	5,0	5,1	5,6
Szwecja	6,7	5,4	4,5	4,7	4,5	5,3
Wielka Brytania	7,5	8,5	7,4	6,6	5,2	4,3
Islandia	7,5	7,8	5,7	4,5	6,3	4,9
Lichtenstein	5,7	5,9	7,1	5,6	7,2	5,0
Norwegia	6,6	7,6	5,4	5,2	5,0	4,8
Szwajcaria	7,8	7,6	5,7	6,9	5,5	5,5
Czarnogóra	—	—	—	—	—	6,0
Chorwacja	8,9	8,5	7,2	5,9	4,9	4,8
Macedonia	8,6	9,0	8,5	8,3	7,0	6,9
Turcja	—	—	8,2	—	—	8,0

Źródło: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, dostęp: 9.01.2012 r.

krotnie⁸⁰ (zob. tabela 2.). Wyższy wskaźnik rozwodów na Słowacji może sugerować, że społeczeństwo słowackie w szybszym tempie ulega przemianom w sferze życia rodzinnego niżeli społeczeństwo polskie.

Okres transformacji przyniósł gwałtowny wzrost liczby urodzeń poza małżeństwem. Rozpowszechnianie się związków pozamałżeńskich może w dużym stopniu wyjaśnić ten nowy trend w zakresie urodzeń pozamałżeńskich. Urodzenia pozamałżeńskie odbywają się w ramach związku i dzieci mają oboje rodziców. Trendy płodności, które pojawiły się w latach dziewięćdziesiątych, wyraźnie wskazują na odejście od dawnych zachowań, tak jak to miało miejsce w przypadku zawierania związków małżeńskich. Transformacja społeczna zachodząca we wszystkich krajach regionu spowodowała całkowite odejście od powszechności macierzyństwa, zanik modelu rodziny z dwójką dzieci, wzrost liczby odkładanych narodzin dzieci na późniejsze lata życia, późniejsze kończenie procesu zakładania rodziny oraz wzrost liczby urodzeń pozamałżeńskich (często w ramach związków pozamałżeńskich)⁸¹.

Odsetek urodzeń dzieci poza małżeństwem wzrósł w ostatnich dwóch dekadach we wszystkich krajach Unii Europejskiej, odzwierciedlając zmiany we wzorze tradycyjnej rodziny. Dzieci urodzone poza małżeństwem⁸² mogą rodzić się w związkach pozamałżeńskich, takich jak kohabitacja, a także mogą je rodzić samotne matki. Według raportu Eurostatu z 2011 roku⁸³ w krajach Unii Europejskiej 37,4% dzieci urodziło się w 2010 roku w związkach niezalegalizowanych, podczas gdy urodzeń takich w 1990 roku było 17,4% (zob. tabela 3.).

Wskaźniki rozwodów oraz urodzeń pozamałżeńskich wzrastają w bardzo szybkim tempie we wszystkich krajach Unii Europejskiej. Jednak porównując Polskę i Słowację na tle innych krajów Unii Europejskiej można zauważyć, że dynamika wzrostu tych wskaźników jest znacznie powolniejsza niżeli w krajach Europy Zachodniej i w krajach skandynawskich, gdzie wskaźniki te wzrosły nawet dziesięciokrotnie od roku 1960 (m.in. Irlandia, Hiszpania, Francja, Włochy, Finlandia) (zob. tabela 3.). Dostępna literatura naukowa dotycząca przemian rodziny w krajach Europy Zachodniej, krajach skandynawskich czy też w krajach

⁸⁰ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, dostęp: 9.01.2012 r.

⁸¹ D. PHILIPOV: *Rodziny w krajach Europy środkowej i wschodniej — główne trendy*. W: Raport ONZ „Główne trendy wpływające na rodzinę”, „Major Trends Affecting Families” wydany przez DESA (Departament Spraw Gospodarczych i Społecznych), Nowy Jork, 2003 r. — http://www.unic.un.org.pl/rok_rodziny/mi_raport.php, dostęp: 9.09.2012 r.

⁸² Zob. także: M. POTANČOKOVÁ: *Mimomanželská plodnosť na Slovensku špecifiká a analýza demografického javu*. W: Súčasný populačný vývoj na Slovensku v európskom kontexte. 8. demografická konferencia, Rajce Teplice 10.12.9.2001. Zborník príspevkov. SŠDS Bratislava 2001, s. 165—170.

⁸³ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, dostęp: 9.01.2012 r.

Tabela 2. Wskaźnik rozwodów dla krajów europejskich w latach 1960—2010 (na 1000 mieszkańców)

Kraj	1960	1970	1980	1990	2000	2010
EU-27	—	1,0	1,5	1,6	1,8	2,0
Belgia	0,5	0,7	1,5	2,0	2,6	3,0
Bułgaria	—	1,2	1,5	1,3	1,3	1,5
Czechy	1,4	2,2	2,6	3,1	2,9	2,9
Dania	1,5	1,9	2,7	2,7	2,7	2,6
Niemcy	1,0	1,3	1,8	1,9	2,4	2,3
Estonia	2,1	3,2	4,1	3,7	3,1	3,2
Irlandia	—	—	—	—	0,7	0,7
Grecja	0,3	0,4	0,7	0,6	1,0	1,2
Hiszpania	—	—	—	0,6	0,9	2,2
Francja	0,7	0,8	1,5	1,9	1,9	2,1
Włochy	—	0,3	0,2	0,5	0,7	0,9
Cypr	—	0,2	0,3	0,6	1,7	2,2
Łotwa	2,4	4,6	5,0	4,0	2,6	2,2
Litwa	0,9	2,2	3,2	3,4	3,1	3,0
Luksemburg	0,5	0,6	1,6	2,0	2,4	2,1
Węgry	1,7	2,2	2,6	2,4	2,3	2,4
Malta	—	—	—	—	—	—
Holandia	0,5	0,8	1,8	1,9	2,2	1,9
Austria	1,1	1,4	1,8	2,1	2,4	2,1
Polska	0,5	1,1	1,1	1,1	1,1	1,6
Portugalia	0,1	0,1	0,6	0,9	1,9	2,5
Rumunia	2,0	0,4	1,5	1,4	1,4	1,5
Słowenia	1,0	1,1	1,2	0,9	1,1	1,2
Słowacja	0,6	0,8	1,3	1,7	1,7	2,2
Finlandia	0,8	1,3	2,0	2,6	2,7	2,5
Szwecja	1,2	1,6	2,4	2,3	2,4	2,5
Wielka Brytania	—	1,0	2,6	2,7	2,6	2,0
Islandia	0,7	1,2	1,9	1,9	1,9	1,8
Lichtenstein	—	—	—	—	3,9	2,4
Norwegia	0,7	0,9	1,6	2,4	2,2	2,1
Szwajcaria	0,9	1,0	1,7	2,0	1,5	2,8
Czarnogóra	—	—	—	—	—	0,8
Chorwacja	1,2	1,2	1,2	1,1	1,0	1,1
Macedonia	0,7	0,3	0,5	0,4	0,7	0,8
Turcja	—	—	—	—	—	1,6

Źródło: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, dostęp: 9.01.2012 r.

Tabela 3. Wskaźnik urodzeń dzieci poza związkiem małżeńskim w latach 1960–2010 (% dzieleny przez sumę żywych urodzeń)

Kraj	1960	1970	1980	1990	2000	2010
EU-27	—	—	—	17,4	27,4	37,4
Belgia	2,1	2,8	4,1	11,6	28,0	47,0
Bułgaria	8,0	8,5	10,9	12,4	38,4	54,1
Czechy	4,9	5,4	5,6	8,6	21,8	40,3
Dania	7,8	11,0	33,2	46,4	44,6	47,0
Niemcy	7,6	7,2	11,9	15,3	23,4	33,3
Estonia	—	—	—	27,2	54,5	59,1
Irlandia	1,6	2,7	5,9	14,6	31,5	33,6
Grecja	1,2	1,1	1,5	2,2	4,0	6,9
Hiszpania	2,3	1,4	3,9	9,6	17,7	33,1
Francja	6,1	6,8	11,4	30,1	43,6	53,7
Włochy	2,4	2,2	4,3	6,5	9,7	25,4
Cypr	—	0,2	0,6	0,7	2,3	11,7
Łotwa	11,9	11,4	12,5	16,9	40,3	44,1
Litwa	—	3,7	6,3	7,0	22,6	28,7
Luksemburg	3,2	4,0	6,0	12,8	21,9	34,0
Węgry	5,5	5,4	7,1	13,1	29,0	40,8
Malta	0,7	1,5	1,1	1,8	10,6	25,2
Holandia	1,4	2,1	4,1	11,4	24,9	43,3
Austria	13,0	12,8	17,8	23,6	31,3	40,1
Polska	—	5,0	4,8	6,2	12,1	20,6
Portugalia	9,5	7,3	9,2	14,7	22,2	38,1
Rumunia	—	—	—	—	25,5	27,7
Słowenia	9,1	8,5	13,1	24,5	37,1	55,0
Słowacja	4,7	6,2	5,7	7,6	18,3	33,0
Finlandia	4,0	5,8	13,1	25,2	39,2	41,1
Szwecja	11,3	18,6	39,7	47,0	55,3	54,1
Wielka Brytania	5,2	8,0	11,5	27,9	39,5	46,9
Islandia	25,3	29,9	39,7	55,2	65,2	64,3
Lichtenstein	3,7	4,5	5,3	6,9	15,7	21,3
Norwegia	3,7	6,9	14,5	38,6	49,6	54,8
Szwajcaria	3,8	3,8	4,7	6,1	10,7	18,5
Czarnogóra	—	—	—	—	—	15,7
Chorwacja	7,4	5,4	5,1	7,0	9,0	13,3
Macedonia	5,1	6,2	6,1	7,1	9,8	12,2
Turcja	—	—	—	—	—	—

Źródło: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, dostęp: 9.01.2012 r.

Stanów Zjednoczonych⁸⁴ pokazuje, że w krajach, w których wymienione wskaźniki demograficzne są wysokie, przemiany, jakie mają miejsce w rodzinie, dokonują się w szybszym tempie.

Wpływu na przemiany, jakie mają miejsce w rodzinie w krajach, w których mieszkają badani studenci (Polska i Słowacja), można upatrywać przede wszystkim w transformacji ustrojowej po 1989 roku⁸⁵ oraz w drugim przejściu demograficznym⁸⁶, lub, jak pisze J. Mládek, w drugiej demograficznej rewolucji⁸⁷.

D. Philipov⁸⁸ pisze, że transformacja ustrojowa i społeczna w krajach Europy Środkowej i Wschodniej, która miała miejsce na początku lat dziewięćdziesiątych, przyniosła poważne zmiany w życiu rodziny. Dane ukazują duże zmiany w zakresie trendów wpływających na rodziny, takie jak wzmożone odkładanie w czasie zakładania rodzin (tendencja do zawierania małżeństw i posiadania dzieci w późniejszych latach życia), spadek liczby zawieranych małżeństw i rozpowszechnienie się związków pozamałżeńskich, gwałtowny spadek liczby urodzeń i wzrost udziału urodzeń pozamałżeńskich, głównie w ramach związków pozamałżeńskich. Wzrosła liczba rodzin jednoosobowych

⁸⁴ Zob. m.in.: A. BARLOW, S. DUNCAN, G. JAMES, and A. PARK: *Just a Piece of Paper? Marriage and Cohabitation in Britain*. W: *British Social Attitudes: The 18th Report*. Red. A. PARK et al., Sage Publications 2001; S. DUNCAN, A. BARLOW, G. JAMES: *Why don't they Marry? Cohabitation, Commitment and DIY Marriage*. W: Red. A. DIDUCK: *Marriage and Cohabitation*. University College London, Ashgate, 2008; K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków, Zakład Wydawniczy „NOMOS”, 2006; A. THORNTON, W.G. AXINN, Y. XIE: *Marriage and Cohabitation*. Chicago, London, The University of Chicago Press, 2007; G. THERBORN: *Between Sex and Power, Family in the World, 1900—2000*. New York, Routledge, 2004.

⁸⁵ Zob.: M. KRUK, J. WAWRZYŃIAK (red.): *Transformacja ustrojowa w Polsce (1989—2009)*. Warszawa 2011; T. MOŁDAWA: *Ewolucja konstytucyjna Polski w latach 1989—1992*. W: *Przeobrażenia ustrojowe w Polsce*. Red. E. ZIELIŃSKI. Warszawa 1993.

⁸⁶ J. VAN DE KAA, DIRK: *Europe's second demographic transition*. W: “Population Bulletin” 1987, Vol. 42, No. 1; J. VAN DE KAA, DIRK: *The Second Demographic Transition Revisited: Theories and Expectations*. W: *Population and Family in the Low Countries 1993: Late Fertility and Other Current Issues*. Red. G. BEETS. NIDI/CBGS Publication, 1993, No. 30, Swets and Zeitlinger: Berwyn, Pennsylvania/Amsterdam, s. 81—126; J. MLÁDEK: *Druhý demografický prechod a Slovensko*. W: “ACTA Universitatis Prešovensis Folia Geographica” 2. XXX 1998, Prešov, s. 42—52.

⁸⁷ Zob.: J. MLÁDEK: *Druhý demografický prechod a Slovensko*. W: “ACTA Universitatis Prešovensis Folia Geographica” 2. XXX 1998, Prešov, s. 42—52; J. MLÁDEK: *Kohabitácie a kohabitanti na Slovensku — národnostná, religiózna, vzdelanostná a priestorová štruktúra*, w: *Rodina*. 9. slovenská demografická konferencia, Tajov 17.09.2003—19.09.2003, Zborník vedeckých prác. SŠDS Bratislava, 2003.

⁸⁸ D. PHILPOV: *Rodziny w krajach Europy środkowej i wschodniej — główne trendy*. W: Raport ONZ „Główne trendy wpływające na rodzinę”, „Major Trends Affecting Families” wydany przez DESA (Departament Spraw Gospodarczych i Społecznych), Nowy Jork, 2003 r. — http://www.unic.un.org.pl/rok_rodziny/mi_raport.php, dostęp: 9.09.2012 r.

w stosunku do całkowitej liczby rodzin i znacząco spadła średnia wielkość rodzin i gospodarstw domowych⁸⁹.

Zmiany w rodzinach były konsekwencją szybkiego przejścia od reżimu totalitarnego do społeczeństwa demokratycznego. Transformacja społeczno-ustrojowa dotknęła wszystkie sfery życia społeczeństwa: polityczną, gospodarczą, społeczną i kulturową. Ten poważny proces przekształceń spowodował radykalne zmiany norm społecznych i wartości, w szczególności norm rodzinnych. Dezorganizacja społeczna i poczucie niepewności miały wpływ na proces podejmowania decyzji w rodzinach. Niejednoznaczna sytuacja społeczna przyniosła wzrost zróżnicowanych strategii w zakresie zakładania rodziny. Jednym ze sposobów radzenia sobie w nowej sytuacji było odkładanie najważniejszych zdarzeń w życiu, odmowa faktów nieodwracalnych, takich jak narodziny dziecka, oraz zastępowanie zdarzeń, których skutki trudno odwrócić sytuacjami odwracalnymi, na przykład zastępowanie małżeństwa wspólnym życiem bez ślubu. Dlatego pojawiły się nowe formy rodziny i rozpowszechniły się one szybko w zmieniającej się sytuacji. Wysiłki na rzecz zapewnienia dobrobytu rodzinom obejmowały zwiększoną aktywność gospodarczą, wzrost poziomu wykształcenia i wzrost migracji⁹⁰.

Można zatem prognozować, że w Polsce i Słowacji — w krajach, które ciągle rozwijają swój potencjał przemysłowy, gospodarczy i usługowy, stale podążając za krajami Europy Zachodniej — wskaźniki rozwodów oraz urodzeń pozamałżeńskich będą coraz wyższe, a wskaźnik zawierania pierwszych małżeństw będzie wykazywał tendencje spadkowe. Pozostają jednak pytania: w jakim tempie wskaźniki te będą wzrastać oraz czy społeczeństwa te są gotowe (szczególnie społeczeństwo polskie — mniej liberalne niżeli słowackie) na powszechne występowanie, czy nawet dominację tych zjawisk społecznych, które z kolei spowodują wzrost liczby ludzi aranżujących swoje życie rodzinne w alternatywnych formach — m.in. w związku kohabitacyjnym.

Zdaniem A. Giddensa⁹¹ na coraz większą liczbę rozwodów wpływa kilka czynników, które są związane z szerszym kontekstem zmiany społecznej. Z wyjątkiem bardzo małego odsetka ludzi zamożnych, małżeństwo nie łączy się już dziś z pragnieniem przekazywania własności i statusu kolejnym pokoleniom. W miarę jak kobiety uniezależniają się finansowo, małżeństwo przestaje

⁸⁹ Zob. także: J. MLÁDEK: *Druhý demografický prechod a Slovensko...*, s. 42—52; V. LEHOTSKÁ: *Kohabitácia: Prehľadová štúdia. Cohabitation*. W: „Review of Literature. Individual and Society” 2012, Vol.15, No. 1. <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/1/5970/>, dostęp: 15.10.2012 r.

⁹⁰ D. PHILIPOV: *Rodziny w krajach Europy środkowej i wschodniej — główne trendy*. W: Raport ONZ „Główne trendy wpływające na rodzinę”, „Major Trends Affecting Families” wydany przez DESA (Departament Spraw Gospodarczych i Społecznych), Nowy Jork, 2003 r. — http://www.unic.un.org.pl/rok_rodziny/mi_raport.php, dostęp: 9.09.2012 r.

⁹¹ A. GIDDENS: *Sociologia*. Warszawa, PWN, 2004, s. 201.

być tak istotnym jak kiedyś kontraktem ekonomicznym. Ogólny wzrost zamożności sprawia, że łatwiej stworzyć osobne gospodarstwo domowe, gdy — jak pisze A. Giddens⁹² — małżeństwo się nie klei. Fakt, że rozwód nie jest dziś specjalnie piętnowany, ma po części związek z tymi zmianami, a jednocześnie także je napędza. Innym ważnym czynnikiem jest coraz większa skłonność do oceniania małżeństwa w kategoriach osobistej satysfakcji partnerów. Rosnące wskaźniki rozwodów mają chyba związek nie tyle z głębokim niezadowoleniem z samego małżeństwa, ile z rosnącą determinacją partnerów do czerpania z niego satysfakcji i zadowolenia.

Można przywoływać wiele danych statystycznych, bardziej czy mniej szczegółowo opisujących kondycję współczesnej rodziny. Statystyki wskazują jedynie na liczby, ale za liczbami kryją się przeobrażenia w kulturze i w mentalności społecznej. Kryzys demograficzny to przede wszystkim kryzys wartości i kryzys człowieka jako wartości, kryzys rodziny jako naturalnego środowiska wychowawczego — jak pisze W. Świątkiewicz⁹³.

1.1.5. Kryzys rodziny

Zmiany, jakie dokonują się w sferze życia rodzinnego powodują, że wśród badaczy nie ma zgodności w opisywaniu tego, co dzieje się z rodziną. W literaturze przedmiotu spotkać można dwa przeciwstawne stanowiska. Przedstawiciele obu stanowisk podnoszą te same, chociaż odmiennie interpretowane argumenty dotyczące sytuacji kobiet, zmiany modelu rodziny, realizacji funkcji przez rodzinę, wskaźników płodności, zawierania małżeństw i rozwodów. W myśl jednego z nich rodzina nie zanika, a jedynie zmienia swój kształt — działa bardziej dyskretnie, w dalszym ciągu wiążąc w sobie fundamentalne wymiary reprodukcji społecznej, przekazując dzieciom bardziej nieuchwytny kapitał — kulturowy, społeczny, ekonomiczny⁹⁴. K.A. Kendall⁹⁵ uważa, że zmieniające się społeczeństwo pociąga zmiany rodziny, ale w tym procesie rodzina nie jest ich biernym reaktorem, lecz aktywnie wspiera swój własny rozwój o nowe formy i funkcje.

⁹² Ibidem.

⁹³ W. ŚWIĄTKIEWICZ: *Rodzina jako wartość społeczna*. W: *W trosce o rodzinę*. Red. W. ŚWIĄTKIEWICZ. Katowice 1994. Za: W. ŚWIĄTKIEWICZ: *Rodzina w świecie aksjologicznej wychowawczości*. Wykład wygłoszony podczas inauguracji roku akademickiego 2005/2006 w Cieszylinie — <http://gu.us.edu.pl/node/227861>, dostęp: 10.09.2012 r.

⁹⁴ M. MARODY, A. GIZA-POLESZCZUK: *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*. Warszawa 2004, s. 215.

⁹⁵ K.A. KENDALL: *The Evolving Family: the International Perspective*. W: "International Social Work" 1988, V. 31, s. 81—93.

W myśl drugiego mamy do czynienia z realnym kryzysem, zagrażającym podstawom istnienia społeczeństwa. Dawne tendencje dezintegrujące rodzinę miały charakter niejako „naturalnych” katastrof, a nie ludzkich wyborów. Tymczasem współcześnie obserwowane procesy jej dezintegracji są w dużej mierze produktem ubocznym samej krytyki rodziny jako instytucji społecznej — wskazywanie na jej nieudolność i nieefektywność podważa sensowność jej istnienia, legitymizując zarazem działania prowadzące do jej kryzysu: szczęście osobiste przedkłada się nad poczucie lojalności i obowiązku⁹⁶.

Najbardziej radykalnym wyrazem kryzysu rodziny jest podważanie sensu rodziny jako trwałej i podstawowej wspólnoty życia ludzkiego. Wpisanie jej w labilne reguły rozwichrzonego świata wartości. Kryzys rodziny to nie to samo, co zjawiska kryzysowe w rodzinie. Te zawsze towarzyszyły człowiekowi. I chociaż budziły społeczny niepokój, to jednak sposoby ich redukcji nie kwestionowały sensu trwania przy rodzinie. Współcześnie są one spotęgowane zupełnie nowym w powojennej historii Polski zjawiskiem, wobec którego społeczeństwo wciąż pozostaje bezradne, na przykład długotrwałym bezrobociem dotyczącym obojga rodziców albo też rodziny matek czy ojców samotnie wychowujących dzieci, wpływającym dezintegrująco na utrwalone w tradycji rodziny wzory pełnienia ról społecznych, wzajemnych odniesień emocjonalnych i aspiracji życiowych⁹⁷. Umacnianiu się kryzysu w rodzinie sprzyja także ogólna pauperyzacja i rozwarstwienie ekonomiczne społeczeństwa oraz połączony z egoizmem i egocentryzmem konsumpcjonizm jako upowszechniający się model stylu życia podporządkowany zasadzie wizualizacji symboli prestiżu społecznego⁹⁸, znajdujący pożywienie w złudnej kolorystyce reklam i presji opinii publicznej. Umacnia się funkcja stratyfikacyjna polskich rodzin. Badania socjologiczne i różne materiały publicystyczne zdają się wskazywać na przeakcentowanie znaczenia funkcji zabezpieczenia materialnych podstaw egzystencji kosztem ograniczenia funkcji wychowawczej, a tym bardziej kulturalizacyjnej i wspólnototwórczej, przejawiającej się poprzez budowanie więzi emocjonal-

⁹⁶ M. MARODY, A. GIZA-POLESZCZUK: *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej...*, s. 215.

⁹⁷ Zob.: L. DYCZEWSKI: *Rodzina. Państwo. Społeczeństwo*. Lublin 1994; J. MARIAŃSKI: *Etos pracy bezrobotnych*. Lublin 1994; Z. TYSZKA: *Rodziny wielkomiejskich bezrobotnych ze średnim i wyższym wykształceniem*. W: „Roczniki Socjologii Rodziny” 1993, T. V.; Raport o sytuacji polskich rodzin. Pełnomocnik Rządu ds. Rodziny i Kobiet. Warszawa, sierpień 1995; Red. A. KURZYŃSKI: *Rodzina w okresie transformacji systemowej*. Warszawa 1995; Za: W. ŚWIĄTKIEWICZ: *Rodzina w świecie aksjologicznej wichrowatości*. Wykład wygłoszony podczas inauguracji roku akademickiego 2005/2006 w Cieszynie — <http://gu.us.edu.pl/node/227861>, dostęp: 10.09.2012 r.

⁹⁸ H. BOJAR: *Rodzina i życie rodzinne*. W: *Co nam zostało z tych lat. Społeczeństwo polskie u progu zmiany systemowej*. Red. M. MARODY. Londyn 1991. Za: W. ŚWIĄTKIEWICZ: *Rodzina w świecie aksjologicznej wichrowatości*. Wykład wygłoszony podczas inauguracji roku akademickiego 2005/2006 w Cieszynie — <http://gu.us.edu.pl/node/227861>, dostęp: 10.09.2012 r.

nych sprzyjających rozwojowi osobowemu i urzeczywistnianiu dobra wspólnego grupy rodzinnej⁹⁹.

D.M. Newman pisze, że „przez uznanie, że idealizowana, «tradycyjna» rodzina jest czymś, co powinno być zachowane, podejście mówiące o zamieraniu rodziny gubi istotny punkt socjologiczny jakim jest to, że historyczne zmiany wpływają na strukturę rodziny tworząc nowe układy”. Zdaniem tego autora podejście nazwane perspektywiczną transformacją rodziny przyjmuje, że rodzina, zarówno jako organizacja warunków życia oraz jako społeczna instytucja nie znika, ale wręcz przeciwnie, staje się bardziej zróżnicowana i złożona, gdyż adaptuje się do zmieniających się warunków życia społecznego. Takie formy rodziny jak te, w których obydwie małżonkowie pracują zawodowo, małżeństwa świadomie decydujące się na nieposiadanie dzieci, rodziny niepełne czy mające postać związków kohabitacyjnych, odbiegają wprawdzie od tradycyjnego modelu rodziny, niemniej stanowią alternatywy zdolne do funkcjonowania i zadowalania swoich członków. Zwolennicy transformacji rodziny przyjmują, że tak długo, jak ludzie będą nastawieni na długoterminowe i bliskie relacje z innymi, będą szukać przywiązania i wzajemnej wymiany w tych relacjach, tak długo będziemy mieć do czynienia z rodziną. Może ona nie przypominać rodziny sprzed kilkudziesięciu lat, może być z prawnego punktu widzenia pomniejszana, ale stale będzie to rodzina obejmująca tych, którzy wchodzi w jej skład¹⁰⁰.

M. Sikorska¹⁰¹ uważa, że: „zjawisko swobody seksualnej, «epidemia rozwójów» (w latach 70-tych) i tzw. kryzys wartości rodzinnych warto raczej traktować jako jeden z etapów w procesie transformacji życia rodzinnego, a nie jako nieodwołalną zapowiedź «katastrofy rodziny»”.

To właśnie socjologowie skłonni są upatrywać w „zanikaniu” rodziny jeden z istotniejszych czynników kryzysu społeczeństwa ponowoczesnego. A przecież tego rodzaju teza zawiera *implicite* założenie, że rodzina jest jednak ważna dla funkcjonowania jednostki oraz społeczeństwa. Wskazywać na to mogą między innymi wyniki badań Rady Monitoringu Społecznego¹⁰², które wskazują, że udane małżeństwo oraz posiadanie dzieci znajdują się na czołowych pozycjach systemu wartości Polaków (drugie i trzecie miejsce) i innych krajów świata¹⁰³.

⁹⁹ W. ŚWIĄTKIEWICZ: *Rodzina w świecie aksjologicznej wchrowatości*. Wykład wygłoszony podczas inauguracji roku akademickiego 2005/2006 w Cieszynie — <http://gu.us.edu.pl/node/227861>, dostęp: 10.09.2012 r.

¹⁰⁰ D.M. NEWMAN: *Sociology of Families*. Pine Forge Press, California—London—New Dehli, Thousand Oaks, 1999, s. 120. Za: A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”, 2005, s. 45—46.

¹⁰¹ M. SIKORSKA: *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach*. Warszawa 2009, s. 165.

¹⁰² J. CZAPIŃSKI, T. PANK: *Diagnoza Społeczna 2003. Warunki i jakość życia Polaków*. Warszawa, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania, 2003, s. 159.

¹⁰³ Zob. także: L. DYCZEWSKI: *Wyobrażenia młodzieży o małżeństwie i rodzinie. Pomiędzy tradycją a nowoczesnością*. Lublin, Wydawnictwo KUL, 2009.

W badaniach sondażowych rodzina lokuje się nieodmiennie, i to zarówno w krajach najbardziej, jak i najmniej rozwiniętych, na czele listy wskazań „najważniejszych w życiu wartości”¹⁰⁴ — zatem nawet jeżeli wskaźniki rozwodów czy samotnego rodzicielstwa wzrastają alarmująco, świadczy to raczej o tym, że ludzie coraz gorzej sobie radzą z realizowaniem życia rodzinnego niż o tym, że nie jest już im potrzebna rodzina¹⁰⁵.

Ponieważ przemiany te postępują i z dekady na dekadę będą się od siebie różniły, ciągle odwoływanie się do tradycyjnego modelu rodziny, jako wzoru rodziny jest niewłaściwie w świecie ponowoczesnym. To, co niegdyś zostało uznane za wzorzec, miało miejsce w innej niż obecnie rzeczywistości społecznej, w innym kontekście historycznym, w czasie dominacji innych wartości i norm kulturowych, surowego sankcjonowania przez społeczeństwo zachowań społecznych, wpływu Kościoła na zachowania jednostek oraz kontroli tych zachowań. Jednak w czasach ponowoczesnych, zastajemy zupełnie inną rzeczywistość społeczną, inną hierarchię norm i wartości, zastajemy bardziej liberalne i tolerancyjne społeczeństwo, które jednocześnie staje się rzadziej praktykujące religijnie, co wskazuje na osłabienie wpływu Kościoła na zachowania jednostek, a ludzkie postępowanie zostaje zdominowane przez indywidualizm.

Współczesne badania socjologiczne wskazują na wielorakie przeobrażenia rodziny zarówno w roli podstawowej grupy odniesienia, jak i w pełnionych przez nią funkcjach. Rodzina w swej kondycji socjalnej, kulturalnej i moralnej odzwierciedla wichrowatość kultury makro społeczeństwa. Wymowa przytoczonych danych wskazuje na rozległość zjawiska kryzysu rodziny. Nie znaczy to jednak, że rodzina ostatecznie utraciła swoje uprzywilejowane miejsce w społeczności i że nie jest w stanie przeciwdziałać destrukcji ładu społeczno-kulturowego i czynnie uczestniczyć w kształtowaniu życia publicznego. Małżeństwo i rodzina to wciąż silne instytucje, chociaż doświadczają różnorodnych kryzysów. Jakby na przekór wymowie demograficznych statystyk wiele badań socjologicznych nadal rejestruje centralne miejsce rodziny w systemie wartości społeczeństwa i podkreśla najważniejszą rolę rodziny w życiu człowieka i społeczności. Szczęście rodzinno-mażeńskie jest wybierane jako najważniejszy cel życia, a dobro rodziny uznawane jest jako trwałe dobro, które należy chronić i utrzymywać. Postawy takie dotyczą nie tylko rodziny małej, ale także rodziny rozproszonej. Rodzina traktowana jest jako układ odniesienia w sytuacjach trudnych. Wszystko, co najważniejsze, lokowane jest w najbliższym otoczeniu, zwłaszcza w tym obszarze, który nasycony jest poczuciem więzi i bliskich emocjonalnych styczności o charakterze podmiotowym. Stwarza to potencjalnie korzystne wa-

¹⁰⁴ Por. A. GIZA-POLESZCZUK: *Związki partnerskie, małżeństwo i dzieci — kulturowe zróżnicowanie postaw*. W: *Polacy wśród Europejczyków*. Red. A. JASIŃSKA-KANIA, M. MARODY. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, 2002.

¹⁰⁵ M. MARODY, A. GIZA-POLESZCZUK: *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*. Warszawa 2004, s. 185

runki dla poprawy komunikacji interpersonalnej i więzi emocjonalnych w rodzinie¹⁰⁶.

W społeczeństwie ponowoczesnym należałoby przyjąć inny model rodziny jako wzorzec współczesnej rodziny, który godny byłby naśladowania i do którego należałoby się odwoływać, mówiąc o rodzinie.

1.2. Zmiana ról, obowiązków i preferencji kobiet i mężczyzn we współczesnej rodzinie

Przemiany, jakie dokonują się w sferze życia rodzinnego dotyczą nie tylko zmian, jakie występują w wyborze odpowiedniej dla jednostki formy życia małżeńsko-rodzinnego, zmian w hierarchii funkcji rodziny, ale przede wszystkim dotyczą zmian pozycji, ról i obowiązków kobiety i mężczyzny.

P.J. Smock i S. Gupta¹⁰⁷ zaobserwowali, że zmiany, jakie nastąpiły w sferze rodziny zaszły na poziomie kulturowym, tzn. większy nacisk położony został na indywidualizm, nastąpił spadek religijności, oraz w sferze ekonomicznej, w której kobiety są lepiej traktowane na rynku pracy, co doprowadziło do ich większej niezależności finansowej.

Masowe wejście kobiet na rynek pracy w latach 60. spowodowało pojawienie się konkurencyjnej siły wobec mężczyzn, osłabiło to ich pozycję jako głównego lub jedyne go żywiciela rodziny. Z drugiej strony ta masowa aktywizacja kobiet wywołała dramatyczny wzrost obciążenia kobiet, które określa się wieloetatomością (praca zawodowa, praca w gospodarstwie domowym, rodzenie i wychowanie dzieci, rola żony). K. Slany¹⁰⁸ w swej książce poświęconej alternatywnym formom życia małżeńsko-rodzinnego, powołując się na autorkę B. Friedan¹⁰⁹ pisze, że świat zaczyna wkraczać w nową fazę rozwoju, epokę informacyjną generowaną przez kolejną wielką rewolucję naukowo-informatyczną, w której tworzy się nowy system wartości i norm nastawiony na indywidualizm i samorealizację. To właśnie nowa epoka informacyjna¹¹⁰, tworząca nowe miejsca pracy w sektorze usług, jest głównym czynnikiem wypychającym kobiety

¹⁰⁶ Zob.: W. ŚWIĄTKIEWICZ: *Rodzina jako wartość w tradycji kulturowej Górnego Śląska*. W: *Rodzina współczesna...*, s. 71—89.

¹⁰⁷ P.J. SMOCK, S. GUPTA: *Cohabitation in Contemporary North America*. W: *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*. Red. A. BOOTH, A.C. CROUTER. Mahwah, Lawrence Erlbaum Associates, 2002, s. 53—84.

¹⁰⁸ K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków, Zakład Wydawniczy „NOMOS”, 2006, s. 87—88.

¹⁰⁹ B. FRIEDAN: *The Famine Mystique*. New York, W.W. Norton, 1963.

¹¹⁰ S. JUSZCZYK: *Rewolucja informacyjna a zmiana społeczna*. W: *Czas społeczny akademickiego uczestnictwa w rozwoju i doskonaleniu civil society*. Red. E. SYREK. Katowice, Uniwersytet Śląski, 2010, s. 202—209; P. DRUCKER, ASAP: *The Next Information Revolution*. On-line: <http://www.versaggi.net/ecommerce/articles/drucker-infoevolt.htm>, dostęp: 08.06.2012 r.

z domu. Po raz pierwszy w historii kobiety znajdują poza własnym gospodarstwem ogromną liczbę miejsc pracy i to takich, które odpowiadają ich predyspozycjom psychofizycznym. Tak więc dzięki nowej rewolucji informacyjnej wyjście kobiet na zewnątrz mogło się urzeczywistnić i przyczynić się do osiągnięcia przez nie niezależności ekonomicznej. Poprzednia rewolucja naukowo-techniczna stworzyła miejsca pracy oparte na sile fizycznej, przede wszystkim dla mężczyzn pracujących w fabrykach, hutach, kopalniach itd. Niespodziewanie zmiana ekonomiczno-informacyjna prowadzi do sytuacji sprzyjającej kobietom. Kobiety zaczęły szukać odpowiedniej pracy dla siebie, samorealizując się i, co najważniejsze, zaczęły podnosić poziom swojej edukacji, który z powodu sprzężenia zwrotnego oddziaływał na rynek pracy i rynek matrymonialny. Wykształcenie, jak nigdy wcześniej, stało się czynnikiem określającym status społeczno-ekonomiczny kobiet. Konkuruje one z mężczyznami na rynku pracy i coraz skuteczniej odpowiadają wzrastającym jego oczekiwaniom.

Procesy takie jak: industrializacja, urbanizacja, autonomizacja wywarły wpływ na zmiany w rolach kobiety i mężczyzny, co z kolei przyczyniło się do egalitaryzmu w rodzinie, małżeństwach oraz związkach partnerskich. Masowe wejście kobiet na rynek pracy spowodowało, że mąż-ojciec nie jest już jedynym żywicielem rodziny. Zdanie kobiety w rodzinie nabrało znaczenia, jakiego w poprzednich epokach nie posiadało. Mąż-ojciec zaczął angażować się w życie rodzinne, opiekę nad dzieckiem lub dziećmi, a także w pracę w gospodarstwie domowym. Współczesny ojciec nie tylko zobowiązany jest do jak najwcześniejszego nawiązania więzi z własnym dzieckiem, ale w dodatku więź ta powinna być oparta na emocjach, uczuciach i wrażliwości ojca na potrzeby nawet bardzo małego dziecka. Jeszcze nigdy nie istniały tak duże społeczne wymagania względem ojców, dotyczące ich stopnia zaangażowania się oraz zbliżenia do własnych dzieci¹¹¹. Socjolog T. Szlendak¹¹² dodaje: „To nowe zjawisko bycia tatusiem stało się modne. Dlaczego? Chcemy pasować do kultury, która kładzie nacisk na partnerstwo”. Sztywno określone kiedyś role kobiety i mężczyzny stały się elastyczne i dobrowolne. Podział zadań i obowiązków między ojca i matkę zanika. Współczesne relacje w rodzinie, między partnerami odtwarzają idee, które dominują w życiu politycznym: demokracja, liberalizm i indywidualizm¹¹³.

Postępy w zakresie antykoncepcji i technologii reprodukcyjnych spowodowały, że reprodukcja podlega manipulowaniu i organizowaniu, jak pisze K. Slany¹¹⁴. Partnerzy mogą decydować o tym, kiedy zechcą zostać rodzicami, a także

¹¹¹ Zob.: M. SIKORSKA: *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach*. Warszawa, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2009.

¹¹² T. SZLEDAK: „Elle”, listopad 2005, s. 96.

¹¹³ M. SIKORSKA: *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach...*, s. 151—193.

¹¹⁴ K. SLANY: *Alterantywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie...*, s. 104.

mogą dobrowolnie zrezygnować z posiadania dzieci, nie rezygnując tym samym z życia seksualnego. M. Sikorska¹¹⁵ pisze: „współcześnie, gdy dominują ideologia indywidualizmu, wolności i równości partnerów, macierzyństwo staje się wyborem, do którego kobieta ma prawo, tak samo jak ma prawo z niego zrezygnować”. Obecnie obserwuje się zwiększenie zakresu dobrowolnej bezdzietności oraz manifestowanie postaw antyprokreacyjnych przez kobiety, które przede wszystkim realizują się w pracy zawodowej. Istnieje wiele czynników, które mogą wpływać na bezdzietność, i które odnoszą się do biologicznej, ekonomicznej, społecznej czy osobistej sfery życia człowieka¹¹⁶.

Na przestrzeni lat role, obowiązki i preferencje kobiet i mężczyzn uległy radykalnym zmianom. Zostają one dostosowane do indywidualnych potrzeb, pragnień, umiejętności, a także do chęci reprezentantów obu płci. Te radykalne zmiany mają swoje zarówno dobre, jak i złe strony. Z jednej strony wolność jednostki do podejmowania indywidualnych decyzji stwarza jej możliwość dokonania wyboru. Jednostka nie jest już skrepowana i poddana opinii społecznej, która sankcjonowałaby każdą jej decyzję i sposób postępowania, jak to było kiedyś. W ponowoczesnym świecie, w którym społeczeństwo jest liberalne (np. w USA czy UE), dopuszcza ono i akceptuje wiele zróżnicowanych zachowań społecznych, możliwość dokonania wyboru i brak sztywno określonych ról i obowiązków, co jest niewątpliwie pozytywnym bodźcem, który wpływa spajająco na związek dwojga ludzi, którzy w życiu codziennym mogą się uzupełniać. Natomiast z drugiej strony brak sztywnych zasad, podziału ról i obowiązków oraz w szczególności większa akceptacja i tolerancja społeczeństwa w stosunku do jednostek, przyczyniają się do łatwiejszego podejmowania decyzji (bez poczucia winy, wyrzutów sumienia czy negatywnego usankcjonowania przez społeczeństwo), które często mają negatywny wpływ na funkcjonowanie związku, małżeństwa, rodziny, a nawet na kondycję całego społeczeństwa. Decyzje te często dotyczą m.in. rozpadu związku, rozwodu z powodu np. niezgodności charakterów, dotyczą także dobrowolnej bezdzietności, która w poprzedniej dekadzie była odstępstwem od przyjętej w społeczeństwie normy. Takie i podobne decyzje destrukcyjnie wpływają na społeczeństwo, w którym mamy do czynienia z ujemnym lub bliskim zeru przyrostem naturalnym, a co za tym idzie, powstaje brak prostej zastępowalności pokoleń, co powoduje demograficzne starzenie się społeczeństwa.

¹¹⁵ M. SIKORSKA: *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach...*, s. 173.

¹¹⁶ K. SLANY: *Alterantywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie...*, s. 110.

1.3. Obecność indywidualizmu w wybranych sferach życia jednostki

W świecie współczesnym działania, jakie podejmuje jednostka, niezależnie od tego, czy dotyczą one sfery osobistej, rodzinnej, zawodowej, edukacyjnej czy towarzyskiej, podlegają procesowi indywidualizacji, którego konsekwencją jest osłabienie tradycyjnych norm¹¹⁷. Działania jednostek skierowane są na dobrą jakość i zadowolenie z życia (osobistego, rodzinnego, zawodowego, towarzyskiego, seksualnego), osiągnięcie sukcesu i satysfakcji, spełnienie pragnień a nawet zachcianek, zaspokojenie potrzeb emocjonalnych, a także potrzeby miłości. Jednostka działając i podejmując decyzje przede wszystkim ma na uwadze dobro własne (własny interes), a nie jak to było dekadę temu, dobro wspólne — rozumiejąc je jako dobro rodzinne (interes rodziny). Obecnie priorytetem dla jednostki jest podejmowanie takich decyzji i takich działań w życiu, które przyczynią się do osiągania jak największych korzyści i satysfakcji przez jednostkę w różnych sferach jej życia.

Charakter i kierunek takich, a nie innych decyzji i zachowań jednostek zdominowany został przez indywidualizm¹¹⁸, uznany za historyczny przełom, który według E. Beck-Gernsheima prowadzi do upadku ludzkiego tradycyjnego rytmu życia, co socjologowie nazywają normalną biografią¹¹⁹.

U. Beck¹²⁰ podkreśla, że:

W zaawansowanej nowoczesności indywidualizacja realizuje się w ramowych warunkach takiego procesu uspołecznienia, który w coraz większym stopniu uniemożliwia usamodzielnienie się: jednostka jest wprawdzie uwolniona od tradycyjnych więzi i źródeł zabezpieczenia bytu, musi za to wypełniać nakazy rynku pracy i musi wieść egzystencję konsumenta, podlegając odnośnym standardom i mechanizmom kontroli.

Z kolei J. Simons¹²¹ przyjmuje, że indywidualizm może być przedstawiony jako kontinuum. Na jednym jego końcu znajduje się nacisk na prawa i wolność

¹¹⁷ P. ONDREJKOVIČ: *Rodina v novom mieniu*. Nitra 2006, s. 36.

¹¹⁸ Zob.: E. BECK-GERNSHEIM: *On the Way a Post-Familial Family. From a Community of Need to Elective Affinities*. W: *Marriage and Cohabitation*. Red. A. DIDUCK. Burlington, Ashgate, 2008, s. 7; K. PASTOR: *Demografické zmeny v reťazi príčin a následkov*. W: *Rodina a jej miesto v spoločnosti*. Zborník prednášok a metodických postupov, ktoré odznali r. 2002—2005 v Prešove, Modre a Žiline, v rámci projektu priebežného vzdelávania učiteľov „Výchova k manželstvu a rodičovstvu — sexualita v slobode a zodpovednosti”.

¹¹⁹ E. BECK-GERNSHEIM: *On the Way a Post-Familial Family. From a Community of Need to Elective Affinities*. W: *Marriage and Cohabitation*. Red. A. DIDUCK. Burlington, Ashgate, 2008, s. 6.

¹²⁰ U. BECK: *Spółeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, 2002, s. 197.

¹²¹ J. REYNOLDS, P. MANSFIELD: *The Effect of Changing Attitudes to Marriage on its Stability*. W: *High Divorce Rates: The state of the Evidence on Reasons and Remedies*. Red. J. SIMONS.

jednostek w połączeniu z odpowiedzialnością i tolerancją wobec innych. Jest to tzw. indywidualizm moralny. Na drugim końcu kontinuum znajduje się nacisk na niezależność osobistą, zdecydowane nastawienie na samego siebie, realizację własnych praw, które znajdują się ponad prawami i potrzebami innych osób. Jest to tzw. indywidualizm pragmatyczny.

Współczesna rodzina jest miejscem, w którym każdy jej członek podlega procesowi indywidualizacji. Proces ten wpływa na stosunki rodzinne powodując, że małżeństwo staje się mniej wiążące, niż było w przeszłości. Tradycyjna jedność rodziny, jak zauważa U. Beck¹²², rozpada się w związku z koniecznością podejmowania decyzji, które uświadamiają różne i sprzeczne konsekwencje dla każdej płci, czyli wskazują na sprzeczność położenia kobiet i mężczyzn. Jednak bezpośrednią przyczyną wielu problemów w rodzinie nie są jej indywidualni członkowie. Decyzje mają zarówno aspekt osobisty, jak i instytucjonalny, dlatego nie należy czynników zewnętrznych, zaburzających rodzinę, utożsamiać ze sferą prywatną. Prawie wszystkie sprawy konfliktowe mają wymiar instytucjonalny, np. brak zabezpieczenia asysty instytucjonalnej powoduje niemożność połączenia opieki nad dzieckiem z pracą zawodową. Tradycyjne więzi i formy społeczne (rodzina nuklearna) przestają mieć wpływ na jednostkę, a zastępują je instytucje. Jednostka staje się coraz bardziej uzależniona od stosunków i warunków, na które sama nie ma wpływu. Indywidualizacja oznacza zatem pełne uzależnienie od rynku pracy, oznacza instytucjonalizację.

Mówiąc ogólnie, rodzina nie jest już dłużej wspólnotą utrzymywaną razem przez obowiązek solidarności. Współczesna rodzina staje się bardziej związkiem z wyboru, stowarzyszeniem pojedynczych osób, które wnoszą własne zainteresowania, plany, doświadczenia, w którym każda z tych osób podlega różnego typu kontroli, jak i przymusowi. Więzi rodzinne stają się bardziej kruche, wzrasta niebezpieczeństwo ich rozpadu, kiedy próby porozumienia nie satysfakcjonują partnerów. Z uwagi jednak na fakt, że indywidualizacja podsyca również potrzebę intymności, bezpieczeństwa i bliskości, U. Beck i E. Beck-Gernsheim sugerują, iż większość ludzi — przynajmniej w najbliższej przyszłości — będzie kontynuowała życie w związkach partnerskich czy rodzinie. Niemniej więzi te nie są już takie same, jak były przedtem, gdy chodzi o stopień zobowiązań i trwałości. U. Beck i E. Beck-Gernsheim wskazują na wyłanianie się „rodziny postrodzinnej” (z ang. *post-familial family*). Konse-

London, Lord Chancellor's Department, Research Series, 1999, V. 1, s. 8—9, za: A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2005, s. 21.

¹²² U. BECK: *Spółczesność ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, 2002, s. 180.

kwencje procesu indywidualizacji prowadzą do pojawienia się różnych możliwości realizacji życia rodzinnego¹²³.

Każdy przejaw indywidualizmu prowadzi do zróżnicowania relacji i form rodziny, do tego, że obok rodziny tradycyjnej będą współistniały nowe typy rodzin. Niektórzy badacze¹²⁴ uważają, że indywidualizm przynosi większą koncentrację na rodzinie i stosunkach rodzinnych, dostrzeganie znaczenia rodziny jako źródła nadawania sensu życia jednostek. W tym ujęciu rodzina staje się nową rodziną koleżeńską (z ang. *companionship family*), w której centralnego znaczenia nabierają relacje między małżonkami.

A. Kwak podkreśla:

Indywidualizacja jest długotrwałym, nieplanowanym procesem mającym związek ze wzrostem możliwości adresowanych do jednostki. Przyczyniły się do niej kulturowe zmiany postaw wobec jednostki i zmiany psychologiczne dokonujące się wewnątrz samych jednostek. Pojawiły się nowe normy i wartości, takie jak szacunek do samego siebie, autonomia, samookreślanie. Jednostki zostały uwolnione od tradycyjnych więzi społecznych i zobowiązań, a klasa, płeć i więzy rodzinne przestały wyznaczać biografie osobiste. Tradycyjne normy i wartości zawierały nakazy i zakazy, były obwarowane restrykcjami, dostarczały wskazówek, jak należy postępować. W nowoczesnych społeczeństwach jednostce przedstawia się oferty, zachęca do działania, pokazując możliwości. Jednak to jednostka dokonuje wyboru, działa, jest aktywna¹²⁵.

Indywidualizm jest procesem, który niewątpliwie wprowadził ogromne zmiany w zachowaniach i działaniach podejmowanych przez jednostki. W tym przypadku możemy mówić o egocentryzmie — dobro własne, zadowolenie, satysfakcja z życia, samorealizacja — to kilka wartości życiowych dominujących obecnie w życiu pokolenia młodych osób. Proces ten niewątpliwie także przyczynił się do pojawienia się nowych form rodziny, które dają jednostce możliwość wyboru odpowiedniej dla niej formy życia, na przykład bez formalnego małżeństwa — w związku kohabitacyjnym, w małżeństwie czy w związku bez posiadania dzieci, w związkach krótkotrwałych, z partnerem tej samej płci, samotnie wychowując dziecko, czy żyjąc w pojedynkę jako singiel. Możemy zatem mówić o pluralizmie form życia małżeńsko-rodzinnego¹²⁶,

¹²³ U. BECK, E. BECK-GERNSHEIM: *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London—Thousand Oaks—New Deli, Sage Publications, 2002, s. 97—98.

¹²⁴ Zob. J. REYNOLDS, P. MANSFIELD: *The Effect of Changing Attitudes to Marriage on its Stability*. W: *High Divorce Rate: The State of the Evidence on Reasons and Remedies*. Red. J. SIMONS. London, Lord Chancellor's Department, Research Series, 1999, V. 1, s. 1—46.

¹²⁵ A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2005, s. 22—23.

¹²⁶ G. TYDLITÁTOVÁ: *Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike*. W: „Sociológia” 43, 2011, č. 1, s. 32.

które są tematem kolejnego podrozdziału oraz rozdziału drugiego niniejszej książki.

1.4. Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie

Dzisiaj życie społeczne, jak pisze T. Szlendak¹²⁷, zgodnie z powszechnie znaną już metaforą, jest bardziej płynne, w związku z czym bardziej płynne jest życie rodzinne i typy gospodarstw domowych budowanych przez ludzi. Żadne normy, na przykład religijne, nie zapewniają dzisiaj trwałości rodziny, nie stabilizują też i nie konserwują jej w utrwalonej tradycyjnej formie. Pojawiają się dziś zatem liczne formy alternatywne wobec klasycznej rodziny nuklearnej.

Istnienie alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego nie jest żadnym socjologicznym *novum*, gdyż występowały one jako nieodłączny element rzeczywistości społecznej we wszystkich epokach i wszystkich typach kultur¹²⁸ — jednak nie były one tak powszechne i nie występowały w tak wielkiej skali jak dziś. Wydaje się, że najbardziej wyczerpującą definicję alternatywnych form życia rodzinnego wobec zinstytucjonalizowanego małżeństwa i rodziny przedstawia R.H. Rubin¹²⁹, który zalicza do nich rozmaite nietradycyjne formy rodziny i zorganizowania życia osobistego (z j. ang. *personal living arrangements*), włączając pozostawanie w stanie wolnym (z j. ang. *singlehood*), niezamężną heteroseksualną kohabitację (z j. ang. *nonmarital heterosexual cohabitation*), rodziny z jednym rodzicem (z j. ang. *one-parent family*), rodziny rekonstruowane (z j. ang. *reconstituted family*), rodziny z obojgiem pracujących zawodowo rodziców (z j. ang. *dual career work*), związki lesbijskie i gejowskie (z j. ang. *homosexuality*), małżeństwa otwarte (z j. ang. *openness marriages*), związki wielokrotnych relacji (z j. ang. *multiple relationship*) i komuny (z j. ang. *communes*). W literaturze przedmiotu spotykamy również związki typu LAT¹³⁰ (z j. ang.

¹²⁷ T. SZLENDAK: *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, różnicowanie*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010, s. 458.

¹²⁸ K. ŚLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków 2006, s. 17.

¹²⁹ R.H. RUBIN: *Alternative Lifestyles Revisited, or Whatever Happened to Swingers, Group Marriages, and communes?* W: „Journal of Family Issues” 2001, V. 22, s. 711. Zob. także: A. GIDDENS: *Sociology*. Polity Press, Cambridge, 1993; K. DAVIS: *Wives and Work: The Sex Role Revolution and its Consequences*. Hoover Institution Reprint, Series 73.

¹³⁰ Zob.: S. DUNCAN, M. PHILLIPS: *People who Live Apart Together (LATs): New Family Form or Just a Stage?* W: „International Review of Sociology: Revue Internationale de Sociologie”. Bologna, Italy 08 Dec 2011; L. GUIZZARDI: *Would you Like to Present Me with a Piece of Your Wardrobe? The Fortuitous Reasons for Cohabiting*. W: „International Review of Sociology: Revue Internationale de Sociologie”. Bologna, Italy 08 Dec 2011, s. 496—497.

Living Apart Together — żyjąc z dala, ale razem) oraz tzw. DINKS (z j. ang. *Double Income No Kids* — podwójne zarobki, żadnych dzieci)¹³¹.

Ponieważ tematem niniejszej książki nie są wszystkie alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego, jakie występują we współczesnym świecie, dlatego w niniejszym podrozdziale opiszę tylko wybrane z nich. Celowo w tym podrozdziale pominę związki kohabitacyjne, ponieważ stanowią one temat następnego rozdziału.

Jedną z alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego jest życie w samotności¹³² (z j. ang. *single life*). Jak pisze K. Slany¹³³ *single life* oznacza wszystkich ludzi żyjących samotnie, niezależnie od ich sytuacji cywilno-prawnej (panny, kawalerowie, osoby rozwiedzione, separowane, stanu wdowiego, samotni rodzice). Stosunek ludzi do tej kategorii osób zmienia się stopniowo i istniejące kiedyś negatywne naznaczenie i marginalizowanie zastępowane jest niejednokrotnie, jak pisze dalej K. Slany, admiracją i naśladownictwem. Według E. Paprzyckiej¹³⁴ single i singielki to ludzie w różnym wieku, bezdzietni, po rozwodzie bądź nigdy nieżonaci/niezamężne, prowadzący samodzielne gospodarstwo domowe bądź prowadzący je ze współlokatorami (na przykład z przyjaciółmi), z którymi nie pozostają jednak w wyłącznym związku seksualnym. Bycie singlem uzależnione jest mocno od autodefinicji jednostki, która wie, jakie jest taki styl życia. Według W.D. Hoorn'a¹³⁵ liczba osób prowadzących życie singla jest najwyższa pośród ludzi z najwyższym wykształceniem i wysokimi dochodami, jednym słowem ludzi sukcesu, a z drugiej strony jest także wysoka pośród osób najbiedniejszych, bezrobotnych, niepełnosprawnych i chorych. Uwzględniając preferowany styl życia w dłuższej perspektywie czasowej i sposób zamieszkania (z partnerem lub bez partnera), W.D. Hoorn wyróżnił cztery kategorie osób samotnych:

- 1) tęskniący — pragnący mieć partnera i mieszkać z nim i równocześnie mający krytyczny stosunek do samotnego życia;
- 2) ambiwalentni — pragnący mieć partnera, ale jednocześnie deklarujący pozytywną opinię na temat życia w samotności;
- 3) ubolewający — chcący żyć samotnie, ale mający zarazem negatywną opinię o samotnym życiu;

¹³¹ Por. W. VAN GILS, G. KRAAYKAMP: *The Emergence of Dual-Earner Couples. A Longitudinal Study of the Netherlands*. „International Sociology” 2008/23, s. 345—366.

¹³² Zob. Także: G. TYDLITÁTOVÁ: *Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike*. W: „Sociológia” 43, 1, 2011, s. 28—56.

¹³³ K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie...*, s. 116.

¹³⁴ E. PAPRZYCKA: *Kobiety żyjące w pojedynkę. Między wyborem a przymusem*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie Żak, 2008, s. 13, 56.

¹³⁵ Za: K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie...*, s. 118—120.

4) zadowoleni — pragnący żyć samotnie i mający zarazem pozytywną opinię o tej formie życia.

Zaprezentowana typologia i rozkład postaw wobec samotności pozwala rozpoznać przyszłe zachowania osób samotnych. Wydaje się jednak, że nie należy dokonywanych wyborów traktować jako stałych i niezmiennych. Różne sytuacje życiowe, oddziaływania społeczne i ekonomiczne mogą modyfikować nastawienie ludzi wobec samotności, zwłaszcza młodych. Wyodrębnianie typów osób samotnych oparte jest na analizie takich czynników, jak chęć posiadania dziecka, poziom wykształcenia, stosunek do pracy, okres pozostawania w samotności i historia związków intymnych danej osoby¹³⁶.

Kolejną, bardzo liczną kategorią alternatywnych modeli rodziny, jest „monoparentalność”, znana również pod terminem „samotne rodzicielstwo”¹³⁷. K. Slany¹³⁸ pisze, że socjologia i demografia „monoparentalności” zmieniały się w przeciągu ostatniego wieku. Nieprzypadkowo w dobie ponowoczesnych społeczeństw upowszechnia się pojęcie „monoparentalności” zamiast „samotnego rodzicielstwa”, które ma wiele pejoratywnych zabarwień. Jak pisze A. Giddens¹³⁹, coraz rzadziej są używane także dawniejsze, oceniające kategorie, takie jak „porzucona żona”, „rodzina bez ojca” i „rozbity dom”.

Nie ulega żadnej wątpliwości, iż nie tylko natężenie tego zjawiska nasiliło się istotnie w przeciągu zaledwie kilku ostatnich generacji, ale na czoło wysuwa się dzisiaj problem dzieci żyjących w takich rodzinach. Rodziny monoparentalne to niejednorodne zjawisko, różnicują się one w zależności od przyczyny ich powstania i głowy rodziny. Rodziny takiego rodzaju mogą być tworzone przez samotne matki lub samotnych ojców. Głównymi przyczynami ich powstania są śmierć rodzica, rozwód lub separacja oraz urodzenie dziecka przez samotną kobietę poza małżeństwem. Samotnymi rodzicami mogą być także osoby kohabitujące, pomimo iż dzieci wychowują się w gospodarstwie dwuosobowym (nie mówimy, czy osoba tworząca gospodarstwo jest biologicznym rodzicem dziecka) — w świetle polityki państwa traktowani są inaczej niż formalne małżeństwa. Kohabitanci z dziećmi stanowią nietypową kategorię, ponieważ ze społecznego punktu widzenia tworzą rodziny, ale z prawnego uznawani są za samotnych rodziców. Gospodarstwa kohabitantów mogą występować w różnych postaciach. Pierwszy stanowią biologiczni rodzice żyjący razem z dzieckiem, jednakże bez legalizacji związku (typowy przykład rozpowszechnienia tej formy znajdujemy w Skandynawii). Drugi typ to związki, w których matka żyje

¹³⁶ K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie...*, s. 122.

¹³⁷ Ibidem, s. 124; Zob. także: G. TYDLITÁTOVÁ: *Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike*. W: „Sociológia” 43, 1, 2011, s. 40—46.

¹³⁸ K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie...*, s. 124—126.

¹³⁹ A. GIDDENS: *Socjologia*. Warszawa, PWN, 2004, s. 202.

z mężczyzną niebędącym ojcem jej dziecka. Trzecią kategorię stanowią kohabujące pary homoseksualne, w których często jeden z partnerów jest biologicznym rodzicem. Sytuacja taka dotyczy zwłaszcza związków lesbijskich (kobiety mogą też być matkami dzięki adopcji)¹⁴⁰.

Należy jednak zauważyć, jak pisze K. Slany¹⁴¹, iż w ponowoczesnym świecie, po raz pierwszy od tysięcy lat, wykształceni ludzie zaczynają żywić przekonanie, że kobieta (gdy emocjonalnie jest gotowa) może zostać matką, jeżeli sama tego pragnie. Takiej wolności w podejmowaniu jednej z najważniejszych decyzji życiowych nie dawały kobiecie poprzednie typy społeczeństw. Prokreacja poza małżeństwem była stygmatyzowana i odrzucana jako forma dewiacyjna. Utwierdzało to społeczne przekonanie, iż małżeństwo jest najkorzystniejszą instytucją dla wychowania dzieci i wszystkie formy poza nim oznaczają problemy (głównie ubóstwo i kłopoty wychowawcze) i stanowią obciążenie dla państwa. Każdy z typów rodzin monoparentalnych wymaga odmiennego podejścia i pomocy od realizowanej przez państwo polityki na rzecz tych rodzin.

Z kolei G. Crow i M. Hardey¹⁴² twierdzą, że wiele dróg, które prowadzą do samotnego rodzicielstwa i pozwalają z niego wyjść (zob. rysunek 1.), świadczy o tym, że samotni rodzice nie są grupą jednolitą ani spójną. Chociaż samotnych rodziców mogą łączyć podobne problemy materialne i niekorzystna sytuacja społeczna, nie mają oni wspólnej tożsamości. Różnorodność tych dróg prowadzących do samotnego rodzicielstwa i możliwości zmiany tego stanu rzeczy oznacza, że — z punktu widzenia polityki społecznej — trudno je jednoznacznie określić zarówno pod względem statusu, jak i potrzeb.

Natomiast T. Szlendak¹⁴³ pisze, że samotne rodzicielstwo jest silnie uzależnione od klasy społecznej i od kultury, w której się pojawia. W Polsce większość samotnych matek, a także samotnych ojców, mieszka w mieście, a nie na wsi, gdzie nadal, z powodów religijnych i siły tradycyjnej obyczajowości, piętnuje się rodziny niepełne.

Kolejną alternatywną formę życia rodzinnego stanowią związki homoseksualne. We współczesnym świecie obserwuje się także wzrost liczby tych związków¹⁴⁴, lub też — posługując się terminem T. Szlendaka¹⁴⁵ — homorodzin. Rodziny homoseksualne są zapewne najbardziej wyrazistym symbolem

¹⁴⁰ K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie...*, s. 124—126.

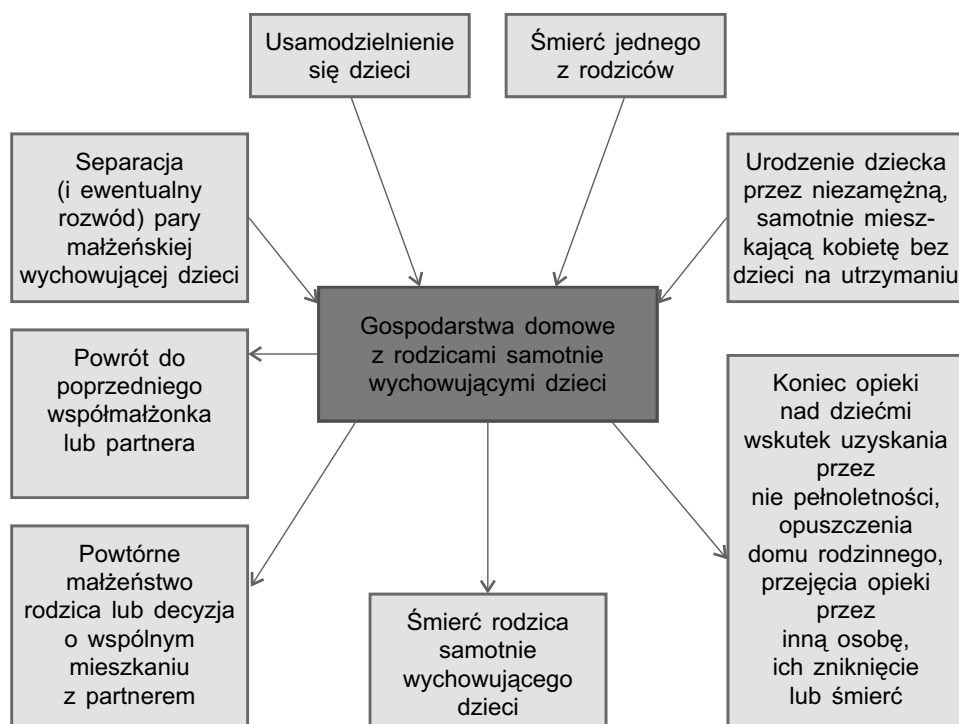
¹⁴¹ Ibidem, s. 125.

¹⁴² Zob.: G. CROW, M. HARDEY: *Diversity and Ambiguity Among Lone-parent Households in Modern Britain*. W: *Families and Households. Divisions and Changes*. Red. C. MARSH, S. ARBER. London, Macmillan, 1992. Za: A. GIDDENS: *Socjologia*. Warszawa, PWN, 2004, s. 202.

¹⁴³ T. SZLEDAK: *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie...*, s. 478.

¹⁴⁴ K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie...*, s. 128.

¹⁴⁵ T. SZLEDAK: *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie...*, s. 486.

Rysunek 1. Sposoby wchodzenia w samotne rodzicielstwo i wychodzenia z niego

Źródło: G. CROW, M. HARDEY: *Diversity and Ambiguity Among Lone-parent Households in Modern Britain*. W: *Families and Households. Divisions and Changes*. Red. C. MARSH, S. ARBER. London, Macmillan, 1992. Za: A. GIDDENS: *Socjologia*. Warszawa, PWN, 2004, s. 202.

późnej nowoczesności w zakresie przemian stylów życia, natomiast dla osób zatroskanych stanem rodziny najdobitniejszym sygnałem poważnego kryzysu. Rodzina widziana przez większość jako podstawowa komórka życia społecznego jest zazwyczaj postrzegana w całkowitej opozycji do homoseksualizmu, jako jego antyteza — pisze T. Szlendak¹⁴⁶. Według K. Slany¹⁴⁷ nasilenie się różnego rodzaju transpozycji płciowych jest wynikiem rozdzielenia funkcji prokreacyjnej od funkcji seksualnej. W pełni zamierzone urodzenia dzieci przez pary homoseksualne stały się jednym z wielu nowych, ale i kontrowersyjnych sposobów tworzenia własnej rodziny. Faktem społecznym stały się planowane urodzenia przez pary lesbijskie. Niektóre lesbijki wychowują samotnie dzieci, ale większość pragnie wychowywać dziecko z partnerką (lub współrodzicem — dawcą spermy), przyjaciółmi czy krewnymi. Wiele kobiet lesbijskich traktuje

¹⁴⁶ Ibidem, s. 486.

¹⁴⁷ K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie...*, s. 128.

związek z mężczyzną w sposób instrumentalny, realizując jedynie zamierzony przez siebie cel prokreacyjny. Generalnie jednak, dążąc do posiadania dzieci, preferują sztuczne zapłodnienie.

Alternatywną formą ukazującą się coraz częściej we współczesnym świecie są także DINKS¹⁴⁸ — to skrót od słów w języku angielskim Double Income No Kids, co oznacza podwójny dochód, żadnych dzieci. W socjologicznej teorii rodziny zjawisko to nosi nazwę rodziny bezdzietnej z podwójnym dochodem, czyli rodziny, w której zajęci własnymi karierami zawodowymi małżonkowie nie chcą mieć dzieci i zawierają między sobą umowę nieprzewidującą potomstwa nawet w dalekich planach. Związki te są w pełni formalne i nie mają charakteru niezamężnej kohabitacji. Dwie dorosłe osoby po ślubie postanawiają wspierać się w swoich dążeniach do osiągnięcia sukcesu finansowego i zawodowego. Najczęściej z takiego rodzaju związkami mamy do czynienia w kategorii osób dobrze i najlepiej usytuowanych. Są to małżeństwa naukowców, lekarzy, menedżerów w korporacjach, prawników, badaczy w wielkich centrach, dziennikarzy, którzy swojej pracy muszą poświęcić maksimum czasu. Urodzenie dziecka skazałoby kobiety funkcjonujące w takich związkach na przejście na wolną ścieżkę kariery i tym samym przegraną z osobami będącymi na szybkiej ścieżce. Dlatego decyzja o bezdzietności jest tutaj podjęta świadomie i z rozmysłem. Większość czasu jednostki wchodzące w skład takich właśnie par spędzają z dala od siebie. Dobrowolna bezdzietność to bez wątpienia — jak pisze T. Szlendak — w wypadku par z podwójnym dochodem, znacznie większa pula zasobów i czasu do wykorzystania na osobiste przyjemności. Para i jej przyjemności pozostają w centrum takiego układu¹⁴⁹.

Kierunki przemian rodziny możemy zaobserwować w przejściu od rodziny jako instytucji gwarantowanej prawem kościelnym i państwowym do rodziny opartej na więziach, indywidualnej umowie. Od małżeństwa sakramentalnego do alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego. Od wyraźnie określonych ról do zmieniających się ról małżeńskich i rodzicielskich. Od struktury hierarchicznej do związków partnerskich. Od instytucji powinności i zobowiązań do środowiska samorealizacji. Od związku rodzicielskiego do związku małżeńskiego.

Jak pisze K. Slany¹⁵⁰, w ponowoczesnych teoriach po raz pierwszy akcentuje się indywidualność osób, ich emocje, uczucia, specyficzne potrzeby, a nie tylko pojmowanie rodzin w kategoriach instytucji i interesu. Jest to wyraźne znamię epoki nazwanej indywidualistyczną, prowadzące do powstania, uży-

¹⁴⁸ Zob.: G. TYDLITÁTOVÁ: *Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike*. W: „Sociológia” 43, 1, 2011, s. 28—56.

¹⁴⁹ T. SZLENDAK: *Sociologia rodziny. Ewolucja, historia, różnicowanie...*, s. 471—472.

¹⁵⁰ K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie...*, s. 14—15.

wając pojęcia Becków¹⁵¹, „post-rodzinnej rodziny”. Pojawiają się wyraźne zmiany w formowaniu rodziny i jej struktury. Osłabieniu ulega wpływ norm i wartości ogniskujących się już nie wokół tradycyjnej rodziny, ale rodziny nuklearnej — tworu społeczeństw modernizacyjnych (najczęściej określanych jako industrialne). Oddzielenie życia seksualnego nie tylko od prokreacji (realizowanej głównie w rodzinie), ale i od małżeństwa, zmieniło zarówno status rodziny, jak i samych ludzi, którzy kierują się wartościami i normami niepojętymi i obcymi dla poprzednich epok. Nietrwałość i rozpad rodziny, głównie z przyczyn społecznych, uruchamia proces rekonstruowania związków w sposób formalny lub nieformalny, generując w ten sposób, jak pisze K. Slany: „seryjną monogamię lub poligamię sukcesywną”¹⁵². Urodzenie i wychowanie dzieci może być oddzielone od małżeństwa i podziału pracy dokonywanego według płci. Monoparentalność, a nawet dobrowolna bezdzietność, stają się trwałym elementem rzeczywistości. Rodzina jako instytucja w pewnym okresie (od początku lat 60.) zaczyna być kontestowana i rodzi fundamentalne pytanie: co w zamian? Ponowoczesność — używając pojęcia Z. Baumana¹⁵³ — jako że sama jest wieloznaczna i nieokreślona, wytwarza różnorodne formy życia małżeńsko-rodzinnego, które również są nieokreślone lub niedookreślone (np. kohabitacja, życie w samotności), i pozwala na ich manifestacje, które wcześniej były zakazane. Alternatywność i różnorodność form prowadzi więc do nieokreśloności struktury, funkcji i charakteru rodziny. Nie tylko krytykowane, ale i podważane są heteroseksualne podstawy rodziny, na których bazowała ona przez tysiące lat. Następuje odejście od seksualnej i horyzontalnej więzi pomiędzy ludźmi z tej samej generacji lub grupy. Odchodzi się także od małżeństwa jako legalnej kategorii związków i podkreśla się wertykalną lub intergeneracyjną organizację, zażyłość i znaczenie więzi (np. pomiędzy rodzicami a dziećmi). Ruchy gejowskie i lesbijskie dążą do zmiany definicji rodziny i odważnie mówią, iż ważne jest nie tylko pokrewieństwo biologiczne, ale i fikcyjne, nieopierające się na więzach krwi¹⁵⁴. Zmiany sytuacji kobiet wywołane ich niezależnością ekonomiczną, nastawieniem na samorealizację i autonomizację prowadzą do odkrycia społecznego, nie-ekonomicznego ojcostwa (rozumianego jako jedyny żywiciel rodziny) oraz negocjacji wszystkich sfer związanych z budowaniem prawdziwie egalitarnego związku — co, jak pokazują badania M. Fuszary¹⁵⁵, nie jest łatwym do realizacji wyzwaniem.

¹⁵¹ U. BECK, E. BECK-GERNSCHEIM: *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London, Sage, 2002.

¹⁵² K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie...*, s. 15.

¹⁵³ Zob.: Z. BAUMAN: *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*. Warszawa, Instytut Kultury, 1994.

¹⁵⁴ Zob.: M. BAKER: *Families, Labour and Love*. Vancouver, UBC Press, 2001.

¹⁵⁵ Zob.: M. FUSZARA, red.: *Kobiety w Polsce na przełomie wieków. Nowy kontrakt płci?* Warszawa, ISP, 2002.

Zdaniem S. Wierchosławskiego:¹⁵⁶

Wizja zmian form rodziny budzi nieuniknione pytanie o przyszłość europejskich społeczeństw. Społeczeństwa o zawężonej reprodukcji demograficznej, oparte na systemie wartości społecznych preferujących konsumpcyjne postawy i wyrosły na nich hedonistyczny styl życia, nie będą w stanie zapewnić ani ciągłości biologicznej, ani kulturowej, jak i też bogatych tradycji europejskich poprzez rodzinę, która już nie będzie spójną, zintegrowaną grupą społeczną.

Podsumowując niniejszy rozdział należy stwierdzić, iż procesy, takie jak: urbanizacja, industrializacja, automatyzacja przyczyniły się do nieodwracalnych zmian struktury, funkcji, definicji rodziny, a także mają niebagatelny wpływ na wybieraną przez jednostki formę życia rodzinnego. Procesy te wpłynęły również na relacje w rodzinie między małżonkami, partnerami oraz rodzicami i dziećmi. Współczesny sposób aranżowania życia rodzinnego oparty jest na silnej więzi emocjonalnej między partnerami oraz rodzicami a dziećmi, na stosunkach seksualnych niebędących już dalej nieodłączną sferą życia małżonków, a także na autonomizacji, samorealizacji, szczęściu osobistym i indywidualizacji jednostki.

¹⁵⁶ S. WIERCHOSŁAWSKI: *Rodzina w okresie transformacji*. W: *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie*. Red. P. KRZYŻKA. Lublin 1997, s. 79.

Rozdział 2

Kohabitacja: dynamika rozwoju zjawiska w wybranych krajach Europy

2.1. Podstawy teoretyczne zjawiska kohabitacji

2.1.1. Definiowanie zjawiska kohabitacji

Zjawisko kohabitacji w społeczeństwie nie jest zjawiskiem nowym¹. Natomiast samo pojęcie jest stosunkowo nowe. Długo na określenie związków nieformalnych używano terminu konkubinat (z j. łac. *con cubare* — polegiwać razem, *con* oznacza — razem, natomiast *cubare* — leżeć)². Jak pisze T. Szlendak, znaczy to tyle, co współżyć seksualnie. Nie zaś współżyć seksualnie, mieszkać razem i spełniać do tego funkcje małżeństwa, ale bez formalnego ślubu. Dlatego w socjologii nazywa się to zjawisko kohabitacją (albo związkiem nieformalnym lub konsensualnym). Kohabitacja najprościej określana jest jako życie razem bez formalnego powiązania³.

A. Kwak podkreśla, że: „Społeczny kontekst, w którym rozwija się kohabitacja, obejmuje różne działania społeczne związane z niektórymi zjawiskami dotyczącymi życia rodzinnego, jak na przykład z gwałtownym wzrostem rozwodów”⁴.

¹ G. TYDLITÁTOVÁ: *Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike*. W: „Sociológia” 43, 2011, č. 1, s. 32.

² Zob.: T. SZLEDAK: *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010, s. 480; zob. także: I. JANICKA: *Kohabitacja a małżeństwo w perspektywie psychologicznej: studium porównawcze*. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2006.

³ K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie...*, s. 135.

⁴ A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2005, s. 139.

W.G. Axinn i A. Thornton⁵ zauważają, że rozgłos nadawany temu zjawisku dotyczył głównie informacji o negatywnych psychologicznych, społecznych i ekonomicznych konsekwencjach rozwodu. Taki przekaz z pewnością pobudzał do kwestionowania małżeństwa jako instytucji i obniżał zaufanie do tego sposobu życia. Tymczasem rosnąca akceptacja przedmałżeńskiego seksu oraz rozpowszechnienie niepokoju o dalsze istnienie małżeństwa stanowią najważniejsze przyczyny gwałtownego rozwoju zjawiska kohabitacji. Wraz z obawą o szanse na osiągnięcie sukcesu w małżeństwie, młodzi ludzie chętnie korzystają z możliwości wspólnego życia bez ślubu w celu sprawdzenia, czy do siebie pasują. Taki układ pozwala na rozstanie w przypadku negatywnego doświadczenia, bez rodowej traumy.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że kohabitacja jest zjawiskiem złożonym. Trudno ją rozpatrywać w oderwaniu od innych zjawisk związanych z życiem rodzinnym, takich jak małżeństwa, rozwody czy urodzenia. Jedni badacze uważają, że małżeństwo i kohabitacja są w mniejszym lub większym stopniu takie same, inni są przekonani, że kohabitacja jest całkowicie odmienna od małżeństwa, jeszcze inni sugerują, że kohabitacja spełnia inne funkcje niż małżeństwo⁶. Powstaje zatem pytanie: czym jest kohabitacja?

Nie istnieje jedna definicja zjawiska kohabitacji. Problemy z ustaleniem długości trwania związku czy częstości zamieszkiwania ze sobą partnerów nie pozwalają na jej precyzyjne sformułowanie. Mimo to w prawie wszystkich próbach wyjaśnienia tego zjawiska widać kilka cech wspólnych. Autorzy często podkreślają, że aby mówić o związku kohabitacyjnym, ważne jest, aby były to dwie heteroseksualne osoby żyjące razem bez legalizacji⁷. Wielu autorów zagranicznych⁸ definiuje kohabitację jako związek dwóch partnerów mieszkających razem, między którymi zachodzą intymne relacje, a związek nie jest zalegalizowany w postaci związku małżeńskiego.

⁵ W.G. AXINN, A. THORNTON: *The Transformation in the Meaning of the Marriage*. W: *The Ties that Bind. Perspectives on Marriage and Cohabitation*. Red. L.J. WAITE. New York, Aldine de Gruyter, 2000, s. 147—165. Za: A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja...*, s. 139.

⁶ Zob.: D. MANTING: *The Changing Meaning of Cohabitation and Marriage*. W: "European Sociological Review" 1996, nr 12, s. 53—65. Za A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja...*, s. 126.

⁷ Zob.: A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja...*, 2005.

⁸ Zob.: J. ERMISCH: *The Puzzling Rise in Childbearing Outside Marriage*. W: *Understanding Social Change*. Red. A.F. HEATH, J. ERMISCH, D. GALLIE. Oxford, Oxford University Press, 2005, s. 23—53; K. KIERNAN: *Cohabitation in Western Europe: Trends, Issues and Implications*. W: *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*. W: A. BOOTH, A.C. CROUTER. The Pennsylvania State University 2001, s. 4; G. TYDLITÁTOVÁ: *Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike*. W: „Sociológia” 43, 1, 2011, s. 28—56; M. VACULÍK, V. JEDRZEJCZYKOVÁ: *Commitment in Unmarried Cohabitation*. W: „Studia Psychologica”, 51, 1, 2009, s. 101—117.

Kohabitacja, jako bycie razem bez zawarcia związku małżeńskiego oraz posiadanie dzieci, stała się coraz bardziej powszechna i zaczęła się rozprzestrzeniać w całej Europie⁹. Jednak dzieje się to z różną prędkością i osiąga różny poziom w różnych krajach. We wczesnych latach 60. przedmałżeńska kohabitacja była nie do przyjęcia w większości krajów europejskich¹⁰, a także występowała rzadko nawet w Szwecji, w kraju, gdzie zjawisko kohabitacji ma swoje korzenie¹¹.

W literaturze przedmiotu wyróżnić można pewne aspekty definicyjne kohabitacji. Pierwszy aspekt dotyczy ułatwień, jakie niesie ze sobą wspólne życie. Drugi aspekt mówi o ekonomicznych funkcjach związku. Trzeci aspekt dotyczy seksualnego pożycia. Natomiast czwarty posiadania i wychowania dzieci. Różnice w wymienionych aspektach stają się widoczne, gdy bierzemy pod uwagę kohabitację krótko- i długotrwałą, opartą na relacjach stałych i przypadkowych oraz na tym, czy jest ona wstępem do małżeństwa lub alternatywą życia w samotności¹².

Według L. Rabušić¹³ kohabitacja jest najczęściej określana jako związek dwóch osób o przeciwnej płci, które żyją razem przez dłuższy czas w związku podobnym do małżeństwa, ale bez legalizacji.

Współcześnie kohabitacja może występować przed, pomiędzy, po małżeństwie, a nawet zamiast niego. Staje się ona coraz popularniejsza. Najczęściej rozróżnia się dwa podstawowe podejścia do kohabitacji. Jedno z nich uznaje związek partnerski za alternatywę dla małżeństwa, drugie zaś za wstęp do sformalizowanej formy związku.

W tym drugim podejściu kohabitacja jest sprawdzaniem się partnerów, krokiem na drodze do małżeństwa, czymś więcej niż okres narzeczeństwa. Wiele par chce w ten sposób, przed ślubem, sprawdzić, czy pasują do siebie¹⁴. Istotnym czynnikiem pozwalającym rozpoznać związek kohabitacyjny jest czas po-

⁹ J. ERMISCH: *The Puzzling Rise in Childbearing Outside Marriage*. W: *Understanding Social Change*. Red. A.F. HEATH, J. ERMISCH, D. GALLIE. Oxford, Oxford University Press, 2005, s. 23—53. Za: T. NAZIO: *Cohabitation, Family and Society*. New York, Routledge, 2008, s. 3.

¹⁰ Zob.: Red. H.P. BLOSSFELD: *The New Role of Women. Family Formation in Modern Societies*. London, Westview Press, 1995.

¹¹ B. HOEM: *Sweden*. W: *The New Role of Women. Family Formation in Modern Societies*. Red. H.P. BLOSSFELD. Boulder, Westview, 1995, s. 35—55.

¹² R. RINDFUSS, A. VANDENHEUVEL: *Cohabitation: A Precursor to Marriage or an Alternative to Being Single?* W: "Population and Development Review" 1990, nr 16.

¹³ Zob.: L. RABUŠIĆ: *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě [Where are all the Children? Birth Rate from a Sociological Perspective]*. Praha, SLON, 2001, za: M. VÍTEČKOVÁ: *Choosing Unmarried Cohabitation as an Alternative to Marriage*. W: "Journal of Nursing, Social Studies and Public Health" V. 1—2, 2011, s. 46.

¹⁴ K. MUSICK: *Cohabitation, Nonmarital Childbearing, and the Marriage Process*. W: „Demographic Research” 2007, V. 16, p. 249—286. Za: E. PRUSIŃSKA: *Związki kohabitacyjne — charakterystyka zjawiska*. W: *Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej*. Red. J. KWAŚNIEWSKI. Warszawa, Uniwersytet Warszawski, 2008, s. 111.

zostawania w nim, który powinien wynosić kilka miesięcy — jak wskazuje K. Slany¹⁵.

Natomiast A. Kwak¹⁶ proponuje nieco rozszerzony podział typów kohabitacji. Autorka uważa, że można ją rozumieć jako:

- formę poprzedzającą małżeństwo, będącą przedłużeniem chodzenia ze sobą;
- formę poprzedzającą małżeństwo i stanowiącą przygotowanie do niego;
- alternatywę dla małżeństwa, zwłaszcza dla osób, które nie zamierzają się pobrać;
- formę niezamężnego życia, wyrastającą z ideologii niezależności.

Natomiast nieco inny podział kohabitacji proponuje K. Pastor¹⁷, który wyróżniając typologię kohabitacji, zwraca uwagę na zupełnie inny wymiar tego zjawiska, rozumiejąc kohabitację:

- jako wstęp do małżeństwa;
- jako alternatywę dla małżeństwa dla tych, którzy nie chcą lub nie mogą zawrzeć związku małżeńskiego;
- jako oczekiwanie na lepszą partię (partnera);
- jako formę okazjonalnej, niewymuszonej/usprawiedliwionej zmiany partnerów;
- jako wygodną (komfortową) organizację spędzania nocy oraz wolnego czasu.

Analizując wyróżnione przez K. Pastora typy kohabitacji można zauważyć, że pierwsze dwa pokrywają się z typologią zaproponowaną przez A. Kwak¹⁸. Natomiast pozostałe typy wyróżnione przez powyższego autora ukazują kohabitację w zupełnie innym wymiarze. K. Pastor zwrócił uwagę na inne aspekty, które określają typy kohabitacji. Według autora kohabitacją jest również bycie z partnerem w związku, a zarazem oczekiwanie i wypatrywanie innego, „lepszego” partnera, który spełniałby oczekiwania. Kolejny typ to kohabitowanie jako okazjonalna, niewymuszona, czy też usprawiedliwiona zmiana partnera — możemy rozumieć to jako kohabitowanie z partnerem nowopoznanym, spełniając wszystkie założenia kohabitacji (chyba z wyjątkiem dotrzymania terminowości związku, która w tym przypadku jest krótka). Ostatni typ kohabitacji przedstawiony przez K. Pastora to wygodna (komfortowa) organizacja spędzania nocy oraz wolnego czasu — autor określa tu kohabitację jako spędzanie wolnego czasu na różnego rodzaju spotkaniach, na przykład: wyjściach do kina,

¹⁵ K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie...*, s. 136.

¹⁶ A. KWAK: *Niezamężna kohabitacja jako zjawisko społeczne*. „Studia Socjologiczne” 1995, nr 3—4, s. 145—146.

¹⁷ K. PASTOR: *Demografické zmeny v reťazci príčin a následkov*. W: *Rodina a jej miesto v spoločnosti*, Zborník prednášok a metodických postupov, ktoré odznali r. 2002—2005 v Prešove, Modre a Žiline, v rámci projektu priebežného vzdelávania učiteľov „Výchova k manželstvu a rodičovstvu- sexualita v slobode a zodpovednosti”.

¹⁸ Zob.: A. KWAK: *Niezamężna kohabitacja jako zjawisko społeczne...*, s. 145—146.

teatru, restauracji, dyskoteki, pubu itp. Kohabitanci, mieszkając razem, mogą więcej czasu spędzać ze sobą, niż gdyby mieszkali osobno. Pozwala to parze mieszkającej razem nie tylko poznać partnera w różnych sytuacjach życia codziennego, ale także zapobiega odczuwaniu samotności podczas mieszkania w pojedynkę.

Z kolei V. Lehotská¹⁹ uważa, że typologia kohabitacji jest określana przez motywację do wstępowania w związek kohabitacyjny. Motywacją niektórych par jest życie w kohabitacji bez planów zawarcia związku małżeńskiego; taką motywację spotykamy w typie kohabitacji jako alternatywy dla małżeństwa. Natomiast inne pary wstępują w związek kohabitacyjny z planami matrymonialnymi, ich motywacją jest wzięcie ślubu w przyszłości, co stanowi typ kohabitacji jako wstępu do małżeństwa.

Według J. Mládek'a i J. Širočkovéj²⁰ z całego mnóstwa klasyfikacji i typów kohabitacji można za pomocą bardziej złożonych kryteriów wyróżnić dwa główne typy kohabitacji:

- I. Kohabitacja jako forma partnerstwa, w której partnerzy wyrazili zgodę na współżycie, gdzie z dużym prawdopodobieństwem ich związek zostanie sformalizowany poprzez zawarcie małżeństwa. W dalszej perspektywie trwania tego związku mogą przychodzić na świat dzieci. Według intensywności i rozwoju związków partnerskich można wyróżnić dwa podtypy:
 - a) *Kohabitacja jako testowanie partnera* („małżeństwo” na próbę). Partnerzy w okresie próbnym testują siebie w konkretnych warunkach, jakie stwarza im wspólne zamieszkanie, sprawdzając, czy ten związek może być długoterminowy. W tym typie może występować silna reprezentacja nie tylko partnerów stanu wolnego, ale również po rozwodzie, przy czym charakterystyczną cechą tego typu kohabitacji jest formalizacja związku w przyszłości.
 - b) *Kohabitacja jako wstęp do małżeństwa*. Charakterystyczne w tym typie są silne więzi oraz przekonania na temat wspólnego życia w małżeństwie. W tym typie dominują osoby młode stanu wolnego, które z różnych powodów (ukończenie studiów, osiągnięcie stabilności zawodowej) odkładają decyzję o zawarciu związku małżeńskiego.
- II. Kohabitacja jako długoterminowy związek, w którym partnerzy żyją razem we wspólnym gospodarstwie domowym i nie mają planów sformalizowania swojego związku w postaci małżeństwa. Wyróżniamy tutaj dwa podtypy:
 - a) *Kohabitacja jako alternatywa dla małżeństwa*. Życie partnerów jest podobne do życia w małżeństwie, w związku mogą być wychowywane

¹⁹ V. LEHOTSKÁ: *Kohabitácia: Prehľadová štúdia. Cohabitation*. W: “Review of literature. Individual and Society” 2012, <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/1/5970/>, dostęp: 15.10.2012 r.

²⁰ J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia obyvateľstva Slovenska*. W: „Sociológia” 36, 2004, č. 5, s. 426—427.

dzieci. W większości przypadków dzieci pochodzą z wcześniejszego związku małżeńskiego z innym partnerem. Partnerzy nie mają zamiaru sformalizowania związku.

- b) *Kohabitacja jako funkcjonalne partnerstwo*. Partnerzy zgodzili się na taką formę życia ze względu na praktyczne korzyści wspólnego prowadzenia gospodarstwa domowego. Przewagę w tym typie mają osoby starsze z minimalnym uczestnictwem w reprodukcji dzieci.

Według E.M. Duvall²¹ osoby decydujące się na wspólne życie w związku nieformalnym, który jest dla nich alternatywą, ale stałą formą, podobnie jak w małżeństwie, mają do spełnienia (przy obopólnej woli trwania związku) określone zadania, między innymi:

- utworzenie wspólnego miejsca zamieszkania, które można nazwać domem;
- utworzenie wspólnego, wzajemnie satysfakcjonującego systemu ekonomicznego, uwzględniającego zarabianie i wydawanie pieniędzy przy podkreśleniu pracy kobiety wspierającej materialnie rodzinę; dostosowanie systemu do istniejących zasobów finansowych;
- wynegocjowanie podziału ról według opcji tradycyjnej bądź egalitarnej; przy aktywności zawodowej kobiety korzystny jest elastyczny podział, oparty na osobistych kompetencjach i preferencjach;
- utworzenie wzajemnie satysfakcjonującego pożycia seksualnego przy wynegocjowaniu sposobów regulacji poczęć;
- utworzenie intelektualnej i komunikacyjnej wspólnoty, co pomoże rozwiązywać konflikty;
- utworzenie efektywnych relacji z krewnymi (w system uwikłane są trzy rodziny — własna i dwie rodziny orientacji: jego i jej);
- utworzenie efektywnych relacji z kręgami przyjacielskimi, koleżeńskimi, sąsiedzкими, organizacjami, instytucjami itd., które wciągają podmioty w życie społeczne;
- planowanie rodziny, przyjścia na świat dziecka; większość ludzi deklaruje chęć posiadania dzieci;
- utworzenie wspólnej filozofii życia jako para (wspólne przekonania i wartości); wypracowanie podstaw podejmowania strategicznych decyzji życiowych;
- negocjowanie odgrywanych ról, oparte bardziej na wzajemnych pozytywnych interakcjach niż na normatywnych, przypisanych wymogach; adaptowalność do zmian;
- uznanie strefy seksualnej nie tylko za siłę reprodukcyjną, ale i wiążącą i spajającą partnerów.

²¹ E.M. DUVALL: *Family Development*. Philadelphia 1967. Za: K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie...*, s. 137—138.

Analizując powyższe zadania, które mają do spełnienia kohabitanci, można z łatwością zauważyć, że są one bardzo podobne, o ile nie identyczne z zadaniami, jakie powinna realizować para małżeńska we współczesnym świecie. Świadczyć to może o tym, jak bardzo związek kohabitacyjny jest podobny w swych zadaniach i funkcjach do związku małżeńskiego. Różnicą jest jedynie fakt sformalizowania związku, który może przyczyniać się do odczuwania większej odpowiedzialności za drugą osobę oraz do stworzenia bardziej stabilnego związku, jakim jest małżeństwo.

A.M. Ambert²² charakteryzuje sylwetkę kohabitanta wskazując, że:

- kohabitanci to najczęściej ludzie młodzi, chociaż coraz więcej starszych ludzi również wybiera tę formę związku;
- wśród starszych kohabitantów przeważają osoby rozwiedzione;
- mężczyźni ze związków nieformalnych częściej zarabiają mniej niż żonaci mężczyźni;
- partnerzy w związkach partnerskich są mniej religijni niż w związkach zalegalizowanych;
- partnerzy zazwyczaj nie należą do tradycjonalistów, w przeciwieństwie do małżonków, i szukają osób podobnych do siebie;
- kobiety, które żyją w związku nieformalnym, częściej od mężatek mają dziecko z partnerem, z którym już nie mieszkają razem.

Z kolei J. Mládek i J. Širočková²³ uważają, że kohabitacja jako trwała alternatywa wobec małżeństwa występuje przeważnie wśród par w średnim wieku, gdzie partnerzy są po rozwodzie lub są stanu wdowiego, posiadają doświadczenia z życia w małżeństwie i z różnych powodów nie mają ochoty ponownie wstępować w związek małżeński.

M. Clarkberg, R.M. Stolzenberg, L.J. Waite²⁴ są zdania, że: „kohabitacja jest atrakcyjna jako alternatywa dla małżeństwa nie tylko dlatego, że jest niezobowiązującą i niezalegalizowaną formą wspólnego mieszkania, ale także dlatego, że dopuszcza całkiem inny styl życia”. Zdaniem badanych obu płci małżeństwo niesie ze sobą różne aspekty przymusu. Od mężczyzn wymaga odniesienia sukcesu w pracy zawodowej, od kobiet rezygnacji z kariery zawodowej lub przynajmniej uznania jej drugorzędności w porównaniu z karierą męża. Odrzucenie przez część młodych osób tych założeń wynikających z tradycyjnego po-

²² A.M. AMBERT: *Contemporary Family Trends. Cohabitation and Marriage: How Are They Related*. Ottawa, The Vanier Institute of the Family, 2005, s. 8.

²³ J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolujititia obyvatelstva Slovenska...*, s. 426—427.

²⁴ Zob.: M. CLARKBERG, R.M. STOLZENBERG, L.J. WAITE: *Attitudes, Values, and Entrance into Cohabitation Versus Marital Unions*. W: "Social Forces" 1995 nr 74, s. 609—639. Za: A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2005, s. 139.

działu na płęć nie jest równoznaczne z odrzuceniem możliwości szukania zadowolenia z bycia razem w związku nieformalnym²⁵.

Według V.K. Oppenheimer²⁶ większość teorii dotyczących determinant i konsekwencji kohabitacji jest rozszerzeniem teorii dotyczących zachowania małżeńskiego. Uwidacznia się to głównie w dwóch podejściach, z których jedno przyjmuje, że kohabitacja jest substytutem małżeństwa, a drugie, iż jest fazą w procesie wyboru partnera do małżeństwa. Pierwsze podejście zakłada systematyczny spadek atrakcyjności małżeństwa dla młodych osób. Jako jeden z czynników wskazuje się tu zwrot w kierunku indywidualizmu, który redukuje pragnienie bardziej stałych zobowiązań, takich jak małżeństwo. Z badań wynika, że silne przywiązanie do realizacji własnych zainteresowań w czasie wolnym ułatwia wchodzenie w związki kohabitacyjne, gdyż nie niosą one tak silnego jak w małżeństwie wymagania wspólnego dzielenia czynności²⁷.

Natomiast M. Clarkberg, R.M. Stolzenberg, L.J. Waite²⁸ twierdzą, że innym czynnikiem jest także rosnąca liberalizacja postaw wobec ról wyznaczanych płcią, które łączą się z tradycyjnie definiowanym małżeństwem. Ze wzrostem liberalizmu w stosunku do realizacji ról wzrasta prawdopodobieństwo kohabitacji, a nie małżeństwa. Kohabitacja pozwala na słabsze powiązanie ról z podziałem pracy i obowiązków między kobietą i mężczyzną. Wyznacznikiem liberalizacji jest zgoda na przesunięcie ekonomicznego zabezpieczenia z mężczyzny na współdziałanie partnerów. Akceptacja tego typu zmiany współwystępuje z nastawieniem kobiet na karierę zawodową, a w przypadku mężczyzn z osłabieniem ich dążeń do osiągnięć zawodowych i stabilności pracy zawodowej.

Drugie podejście uznaje kohabitację za etap przechodzenia do małżeństwa. Opiera się na założeniu, że małżeństwo jest stale silną instytucją i przez widoczny odsetek osób pozostaje postrzegane jako pożądane. Kohabitacja rozumiana jako etap w procesie jest wewnętrznie zróżnicowanym fenomenem²⁹. Może być uważana za formę zaręczyn, która jest wstępem do małżeństwa, a może odzwierciedlać rosnącą tendencję do zaczynania w ogóle związku od kohabitacji, która prowadzi dopiero po jakimś czasie do zaręczyn i małżeństwa³⁰.

²⁵ Zob.: Ibidem.

²⁶ V.K. OPPENHEIMER: *Cohabiting and Marriage During Young Men's Career-development Process*. W: „Demography” 2003 nr 40, s. 127—149. Za A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja...*, s. 139.

²⁷ Zob.: M. CLARKBERG, R.M. STOLZENBERG, L.J. WAITE: *Attitudes, Values, and Entrance into Cohabitation Versus Marital Union...*, s. 609—639. Za A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja...*, s. 141.

²⁸ Zob.: Ibidem.

²⁹ S.L. BROWN, A. BOOTH: *Cohabitation Versus Marriage: A Comparison of Relationship Quality*. W: „Journal of Marriage and the Family” 1996 nr 58, s. 668—678.

³⁰ A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2005, s. 142.

Kohabitacja rozumiana jako etap w procesie dochodzenia do związku małżeńskiego stwarza partnerom możliwość bliskiego poznawania się w sytuacjach codziennych, budowania wzajemnej więzi i tym samym może zwiększać szanse na osiągnięcie sukcesu w związku³¹. Z drugiej strony, jak pisze V.K. Oppenheimer³², może to wskazywać, że została podjęta próba sprawdzenia związku, gdyż jeden z partnerów lub obydwójce mają pewne wątpliwości. Mogą one wynikać z niepewności co do osobistej kompatybilności — czy są dobrze dobrani pod względem cech osobowości, czy mogą zaakceptować wzajemnie swoje cechy, czy ich oczekiwania kierowane pod adresem stylu życia są zbieżne, czy istnieją między nimi jakieś istotne różnice, które mogłyby stanowić poważne utrudnienia dla funkcjonowania związku. Inny typ wątpliwości może dotyczyć cech społeczno-ekonomicznych jednego czy obojga partnerów.

Z kolei, jak uważa D. Philipov³³, wspólne życie w związku pozamałżeńskim można rozpatrywać jako zdarzenie konkurencyjne do małżeństwa. Kohabitacja może, choć nie musi, prowadzić do zawarcia małżeństwa w późniejszym terminie.

Należy także wspomnieć, że znaczna liczba ludzi (choć nieoszacowana) żyje pomiędzy byciem singlem a pozostawaniem w kohabitacji, dlatego T. Szlendak³⁴ proponuje wyróżnić kohabitację wizytową i kohabitację przyjacielską. Kohabitacja wizytowa to sytuacja, w której dwoje partnerów (jednej lub dwojga płci) nieszczególnie przepada za dzieleniem wspólnego miejsca zamieszkania i wspólnego łóżka na co dzień. Po prostu lubią mieszkać sami, dają im to bowiem cenną z ich punktu widzenia wolność. Mimo to osoby te, prowadzące na co dzień tryb życia charakterystyczny dla singli, decydują się na długotrwały poważny związek, tyle że spotykają się z ukochaną albo bliską im osobą od czasu do czasu, powiedzmy dwa, trzy dni w tygodniu, cały czas mieszkając w odrębnych miejscach, a nawet miejscowościach. Partnerów łączą tutaj stosunki seksualne. Z kolei kohabitacja przyjacielska ma zupełnie inny charakter. Dwoje ludzi (jednej bądź dwojga płci) żyje w jednym miejscu, prowadząc wspólnie gospodarstwo domowe. Nie są jednak zaangażowani w związek o charakterze seksualnym, lecz przyjacielskim. Decydują się na wspólne zamieszkiwanie, ponieważ nie chcą być sami, a z jakichś powodów dobrze im się ze sobą mieszka i współpracuje. Naj-

³¹ P.J. SMOCK: *Cohabitation in the United States: An Appraisal of Research Themes, Findings, and Implications*. W: "Annual Review of Sociology" 2000, nr 26, s. 1—20.

³² V.K. OPPENHEIMER: *Cohabiting and Marriage During Young Men's Career-development Process*. W: „Demography” 2003 nr 40, s. 127—149. Za A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2005, s. 142—143.

³³ D. PHILIPOV: *Rodziny w krajach Europy środkowej i wschodniej — główne trendy*. W: Raport ONZ „Główne trendy wpływające na rodzinę”, „Major Trends Affecting Families” wydany przez DESA (Departament Spraw Gospodarczych i Społecznych), Nowy Jork, 2003 r. — http://www.unic.un.org.pl/rok_rodziny/mi_raport.php, dostęp: 9.09.2012 r.

³⁴ T. SZLEDAK: *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010, s. 486.

częściej są to dwie kobiety (bądź więcej), które nie mają ochoty na życie z mężczyznami prowadzącymi zasadniczo różny styl życia, mającymi najzupełniej odmienny stosunek do porządku czy estetyki.

Podsumowując, w literaturze przedmiotu oraz w rzeczywistości społecznej występują różne typy kohabitacji. Różnią się one między sobą przede wszystkim formą — czy jest to związek alternatywny dla życia w legalnym związku małżeńskim, czy też kohabitacja stanowi pewien etap, który jest wstępem do małżeństwa (jest to okres zaręczyn), czy też może stanowić formę, w której para wzajemnie sprawdza siłę związku oraz poznaje partnera w zmaganiu się z codzienną rzeczywistością, testując, czy oboje mogą stworzyć w przyszłości szczęśliwe małżeństwo. Wreszcie kohabitację rozumiemy jako oczekiwanie na lepszą partię (partnera), jako formę okazjonalnej, niewymuszonej/usprawiedliwionej zmiany partnerów, czy też jako wygodną (komfortową) organizację spędzania nocy oraz wolnego czasu.

Wszystkie wymienione powyżej rodzaje kohabitacji są wynikiem liberalnego podejścia wobec życia rodzinnego, a także rosnącej społecznej akceptacji wobec związków nieformalnych. Są także odpowiedzią na rosnący indywidualizm, autonomizację i nastawienie na samorealizację jednostek w dążeniu do kariery zawodowej. Młodym ludziom coraz częściej trudno jest założyć własną rodzinę poprzez zawarcie związku małżeńskiego, podczas trudnej i niestabilnej dla nich sytuacji na rynku pracy. Pogoń za wyższym wykształceniem oraz różnego rodzaju specjalistycznymi kwalifikacjami powoduje, że odkładają oni decyzję o ewentualnym zawarciu związku małżeńskiego. Powoduje to coraz częstsze wstępowanie młodych ludzi w związki kohabitacyjne, które pozwalają na życie we wspólnym gospodarstwie domowym z dodatkowym wynegocjowaniem ról oraz stworzeniem satysfakcjonującego związku w aspekcie seksualnym.

Po analizie definicji zaproponowanych przez różnych autorów należy przyrzeć się bliżej przyczynom, jakie skłaniają pary do wstępowania w związki kohabitacyjne. Zagadnienie to jest tematem następnego podrozdziału.

2.1.2. Przyczyny wyboru życia w związku kohabitacyjnym

Badaczy niezmiennie interesuje znalezienie wyjaśnienia, co kieruje ludźmi przy wchodzeniu w związki. Dlaczego jedni zawierają związek małżeński, a inni wybierają życie w kohabitacji? W literaturze przedmiotu oraz w rzeczywistości społecznej istnieje szereg przyczyn, ze względu na które pary decydują się na życie w kohabitacji, między innymi są to przyczyny: prawne, ekonomiczne, ideologiczne³⁵.

³⁵ E. PRUSIŃSKA: *Związki kohabitacyjne — charakterystyka zjawiska*. W: *Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej*. Red. J. KWAŚNIEWSKI. Warszawa, Uniwersytet Warszawski, 2008, s. 112—113.

Analizując przyczyny prawne możemy wyróżnić dwa przypadki, kiedy partnerzy decydują się na kohabitację. Pierwszy, gdy osoby te nie akceptują przepisów prawa rodzinnego i obawiają się trudności związanych z rozwodem. Drugi ma miejsce, gdy jeden z partnerów żyje już w legalnym związku, a procedura rozwodowa przeciąga się w czasie i z przyczyn prawnych nie może on zawrzeć kolejnego małżeństwa. Wtedy kohabitacja współwystępuje z małżeństwem jednego z partnerów³⁶.

Przyczyna ekonomiczna jest jedną z najczęściej wymienianych wśród kohabitantów. Do tej grupy można zaliczyć ludzi, którzy obawiają się utraty niezależności finansowej czy też zgromadzonego majątku, utraty renty lub innych świadczeń socjalnych. Często też zdarza się tak, że nie decydują się na małżeństwo, ponieważ nie stać ich na ślub, utrzymanie rodziny i wspólnego domu. Deklarują oni jednak, iż w przypadku zniknięcia przeszkód ekonomicznych decydują się na małżeństwo i tak się zazwyczaj dzieje. Ten rodzaj motywu jest charakterystyczny dla kohabitacji, która jest wstępem do małżeństwa, a nie jego alternatywą³⁷.

Inna grupa ludzi wybiera kohabitację ze względów ideologicznych. Uważają oni, że nie potrzebna jest legalizacja, aby związek był trwały, a partnerzy kochali się i byli razem szczęśliwi. Dla nich bardzo ważna jest wolność, niezależność i odrzucają wszelkie formy, które im to odbierają. Małżeństwo traktują jak przestarzałą formę, zupełnie niedostosowaną do realiów współczesnego świata³⁸.

Ø. Kravdal³⁹ podaje cztery grupy argumentów na rzecz pozostawania w trwałej kohabitacji:

- Argumenty dotyczące jakości związku (z. j. ang. *quality-of-relationship arguments*). Jakość życia z obecnym partnerem jest porównywana z jakością życia w stanie wolnym czy w innych alternatywnych związkach. Ocena ta ma kluczowe znaczenie dla podejmowania dalszych decyzji. Kohabitanci nie zawrą małżeństwa, jeżeli chociaż jeden z partnerów jest zaniepokojony jakością ich związku.
- Argumenty dotyczące różnicy jakości z powodu formalnego statusu (z j. ang. *difference-in-quality-owning-to-formal-status arguments*). Jakość małżeństwa i jakość nieformalnego związku z tym samym partnerem mogą się różnić. Niektórym kohabitantom wydaje się, że wraz z zawarciem małżeństwa wiele się traci, na przykład spontaniczność, „romantyczność”

³⁶ E. PRUSIŃSKA: *Związki kohabitacyjne — charakterystyka zjawiska*. W: *Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej...*, s. 112.

³⁷ Ibidem, s. 112—113.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ø. KRAVDAL: *Does Marriage Require a Stronger Economic Underpinning than Informal Cohabitation?* W: *“Population Studies”* 1999, V. 53, s. 66—67. Za A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja...*, s. 164—167.

albo element ekscytacji (podniecenia), i dlatego nie mają ochoty formalizować związku.

- Argumenty związane z kosztami ślubu i wesela (z j. ang. *wedding-burden arguments*). Zawarcie małżeństwa rozpatrywane jest w kategoriach kosztów czasu i pieniędzy. Znaczenie tych czynników zależy od sytuacji finansowej rodziców lub pary.
- Argumenty dotyczące bezpośredniego nacisku normatywnego na wybór typu związku (z j. ang. *direct-normative-pressure arguments*). Koszty pozostawania w kohabitacji wynikają z tradycyjnego podejścia moralnego do życia seksualnego oraz z powodu ewentualnych sankcji ze strony rodziny, przyjaciół czy innych kręgów osób.

Z kolei P. Szukalski⁴⁰ wyróżnia czynniki, które mają wpływ na rozprzestrzenianie się kohabitacji. Należą do nich:

- zmniejszenie się zaufania pokładanego w instytucji małżeństwa wraz ze zwiększającą się liczbą i częstością rozwodów;
- zanik obawy przed niechcianym, nieślubnym dzieckiem wraz z upowszechnieniem stosowania nowoczesnych, skutecznych środków antykoncepcyjnych;
- osłabienie poziomu religijności, religia bowiem tamowała rozwój przedmażeńskich stosunków seksualnych;
- sytuacja ekonomiczna utrudniająca młodym ludziom rozpoczęcie w pełni samodzielnego życia, a jednocześnie motywująca — poprzez różnorodne korzyści socjalne i podatkowe — do niezalegalizowania istniejącego związku;
- wzrost społecznej akceptacji kohabitacji wskutek ewolucji norm, postaw i zachowań w kierunku większego liberalizmu i indywidualizmu;
- łatwość przekształcania typu związku w zalegalizowane małżeństwo w przypadku potrzeby.

M. Lukáčová⁴¹ jest zdania, że życie bez ślubu występuje w większości wśród młodego pokolenia. Autorka ma na uwadze życie dwojga ludzi przeciwnej płci, którzy żyją wspólnie w gospodarstwie domowym bez zawartego związku małżeńskiego, a część z nich wychowuje w kohabitacji swoje dzieci. Młodzi ludzie często wybierają taką formę związku jako wstęp do małżeństwa. Ich celem jest przetestowanie partnera, czy wzajemnie do siebie pasują. Motywacją do zawarcia małżeństwa dla żyjących ze sobą partnerów jest najczęściej ciąża partnerki, która zazwyczaj prowadzi do decyzji o założeniu rodziny. Według M. Lukáčovej⁴² występuje duże prawdopodobieństwo, że drugie dziecko urodzi się już w związku małżeńskim.

⁴⁰ P. SZUKALSKI: *Związki kohabitacyjne w krajach rozwiniętych*. W: „Wiadomości Statystyczne” 2001, nr 1, s. 64—73.

⁴¹ M. LUKÁČOVÁ: *Plodnosť podľa poradia na Slovensku*. W: „Slovenská štatistika a demografia”, 16, 2006, č. 3, s. 83.

⁴² Ibidem, s. 83.

Głównym powodem wstępowania w związek kohabitacyjny jest miłość. Partnerzy mogą wstępować w kohabitację, ponieważ chcą być razem, a spotkanie się na randce im nie wystarcza. Uważają, że za mało czasu poświęcają swemu związkowi. Przewagą życia w kohabitacji nad spotykaniem się (randkowaniem) jest możliwość regularnego współżycia seksualnego bez potrzeby zobowiązania, które wynika z małżeństwa. Kohabitacja stwarza także niezależność od rodziców. Inną przyczyną mogą być korzyści finansowe wynikające ze wspólnego zamieszkiwania, podczas którego partnerzy dzielą swoje wydatki. Niektórzy chcą spróbować żyć z partnerem przed ślubem, ponieważ jeszcze nie czują się gotowi na zawarcie małżeństwa. Inni uważają, wbrew tradycji i społecznym zasadom, że kohabitacja jest alternatywą dla małżeństwa i nie mają planów związanych ze ślubem⁴³.

Wejście w kohabitację czasami oparte jest na wysiłkach zmierzających do poprawy życia jako singla, bez zamiaru wstąpienia w związek małżeński w przyszłości⁴⁴.

Według badań przeprowadzonych przez G.K. Rhoades'a, S.M. Stanley'a i H.J. Markman'a⁴⁵ większość respondentów wstępuje w związek kohabitacyjny, ponieważ chce więcej czasu spędzać z partnerem, mniej respondentów wybiera kohabitację, bo oferuje korzyści, a najmniej wykorzystuje związek kohabitacyjny do testowania relacji z partnerem. Kohabitujący, którzy odczuwali zaangażowanie w związku i liczyli się z nim w przyszłości, w większej mierze wchodzili w kohabitację, ponieważ chcieli spędzać więcej czasu z partnerem.

W związek kohabitacyjny zazwyczaj wstępują ludzie, którzy prowadzą luźny tryb życia — mają partnera, ale nie muszą być z nim formalnie związani, co ma zarówno wady, jak i zalety. Kolejne pary wstępują w związek kohabitacyjny z jasno określonymi planami związanymi z małżeństwem, co uznane jest jako wstęp do małżeństwa. Para wtedy może zamieszkać razem przed lub po zaręczynach. Taki typ może występować również w przypadku, kiedy jeden z partnerów chce, a drugi nie chce zawrzeć związku małżeńskiego⁴⁶.

Starsi ludzie żyjący w kohabitacji mają inną motywację niż młodzi kohabitujący. Starsi kohabitanci traktują bardziej swój związek jako alternatywną formę wobec życia w małżeństwie, jako okazję, aby spróbować żyć z partnerem

⁴³ Zob.: S.S. BREHM: *Intimate Relationship*. San Francisco, McGraw-Hill, 1985, za: V. LEHOTSKÁ: *Kohabitácia: Prehľadová štúdia. Cohabitation*. W: "Review of literature. Individual and Society" 2012. <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/1/5970/>, dostęp: 15.10.2012 r.

⁴⁴ W.D. MANNING, P.J. SMOCK: *Measuring and Modeling Cohabitation: New Perspectives From Qualitative Data*. W: "Journal of Marriage and Family" 2005, 67, 4, s. 989—1002.

⁴⁵ G.K. RHOADES, S.M. STANLEY, H.J. MARKMAN: *Couples' Reasons for Cohabitation. Associations With Individual Well-Being and Relationship Quality*. W: „Journal of Family Issues”, 30, 2, 2009, s. 233—258.

⁴⁶ V. LEHOTSKÁ: *Kohabitácia: Prehľadová štúdia. Cohabitation*. W: "Review of literature. Individual and Society", 2012. <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/1/5970/>, dostęp: 15.10.2012 r.

przed małżeństwem⁴⁷. Mogą oni być pod wpływem wcześniejszego małżeństwa i nie chcą doświadczyć następnego rozczarowania, ich wartości się zmieniły i małżeństwa nie traktują jako równie ważne jak to, które miało miejsce w przeszłości⁴⁸.

Reasumując, przyczyny wstępowania par w związki kohabitacyjne są różne, tak jak ich osobiste potrzeby, dążenia, postawy czy uznawane przez nich wartości. Jedni wstępują w kohabitację, bo łączy ich miłość i chcą więcej czasu spędzać razem, inni z ekonomicznych względów, nie mając możliwości na zawarcie związku małżeńskiego. Inni kohabitują po zaręczynach, jeszcze inni w ogóle nie mają w swoich planach zawarcia małżeństwa. Inne pary kohabitują, bo ułatwia im to życie poprzez podział obowiązków w gospodarstwie domowym czy podział wydatków związanych z utrzymaniem. Jeszcze inni nie myślą o małżeństwie, ponieważ poświęcają się karierze zawodowej, pragną osiągać sukcesy w pracy zawodowej.

Charakteryzując zjawisko kohabitacji warto także zastanowić się nad pytaniem, na które wielu autorów poszukuje odpowiedzi: czy kohabitacja jest podobna, czy też różni się od małżeństwa? Odpowiedzi na to pytanie stanowią zawartość kolejnego podrozdziału.

2.1.3. Podobieństwa i różnice między kohabitacją a małżeństwem

Badacze zauważają podobieństwa i różnice między kohabitacją a małżeństwem. Najczęściej między tymi dwoma typami związków wymienione są takie podobieństwa, jak⁴⁹:

- heteroseksualność partnerów,
- utrzymywanie stosunków seksualnych,
- wspólne zamieszkiwanie,
- posiadanie przynajmniej pewnego poziomu ekonomicznej konsolidacji,
- stwarzanie środowiska, w którym dzieci są rodzone i wychowywane,
- występowanie obu typów związków w różnych okresach dorosłego życia, czyli możliwość pojawienia się ich w ciągu całego dorosłego życia.

W.G. Axinn i J.S. Barber⁵⁰ zwracają uwagę na jeszcze inny aspekt podobieństwa między tymi dwiema formami związków. Są to wzajemne oczekiwania wynikające z intymności związku, co upodabnia kohabitację do małżeństwa.

⁴⁷ Zob.: S.S. BREHM: *Intimate Relationship*. San Francisco, McGraw-Hill, 1985, za: V. LEHOTSKÁ: *Kohabitácia: Prehľadová Štúdia. Cohabitation...*

⁴⁸ V. LEHOTSKÁ: *Kohabitácia: Prehľadová Štúdia. Cohabitation...*

⁴⁹ A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja...*, s. 168.

⁵⁰ W.G. AXINN, J.S. BARBER: *Living Arrangements and Family Formation Attitudes in Early adulthood*. W: "Journal of Marriage and Family" 1997, V. 59, s. 595—611, za: A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja...*, s. 168.

Podobieństwo ze względu na tak wiele cech oznacza, że rozwiązanie związku kohabitacyjnego, podobnie jak rozwiązanie związku małżeńskiego, jest często trudnym i zawiłym procesem.

Z kolei S.L. Brown⁵¹ mówi o podobieństwie w sensie zmian wynikających z upływu czasu bycia razem. Kohabitanci i małżeństwa doświadczają podobnego spadku interakcji (związanego ze zmniejszeniem się ilości czasu spędzonego tylko z partnerem) podczas pierwszej dekady trwania związku. Również obie grupy doświadczają z upływem czasu obniżenia poczucia szczęścia, chociaż jest ono wyraźnie wyższe wśród par małżeńskich niż kohabitacyjnych.

Według V. Lehotskéj⁵² kohabitacja jest podobna do małżeństwa, gdyż spełnia podstawowe atrybuty, takie jak miłość, intymność, wspólne zamieszkanie, wychowanie dzieci. Z drugiej strony małżeństwo i kohabitacja mogą się różnić od siebie, ponieważ ludzie żyjący w małżeństwie i ludzie żyjący w kohabitacji różnią się pod względem prowadzonego stylu życia, uznawanych wartości i przejawianych postaw.

Niektórzy autorzy są bardziej skłonni do upatrywania w kohabitacji podobieństw, inni natomiast do ukazywania różnic wobec małżeństwa. G.T. Stanton⁵³, który w swej książce zatytułowanej „The Ring Makes All the Difference. The Hidden Consequences of Cohabitation and the Strong Benefits of Marriage” podsumowuje wyniki badań innych autorów, stwierdza, że małżonkowie mają inny status społeczny w otoczeniu swoich bliskich i przyjaciół, a także, że podczas rozstania małżeństwa przechodzą przez inny prawny proces, niż to ma miejsce w sytuacji rozstania kohabitantów (zależy to od prawnej regulacji kohabitacji lub jej braku). Autor ten uważa, że związek jest silniejszy w małżeństwie niżeli w kohabitacji.

Badacze mówiący o różnicach między kohabitacją a małżeństwem wskazują, że te dwie formy związków wyraźnie się od siebie różnią i nie można im przypisywać takiego samego znaczenia. Z. Wu i M.S. Pollard⁵⁴ wskazują następujące aspekty różnic:

⁵¹ S.L. BROWN: *Relationship Quality Dynamics of Cohabiting Unions*. W: „Journal of Family Issues” 2003, V. 24, s. 583—601, za: A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja...*, s. 168.

⁵² V. LEHOTSKÁ: *Kohabitácia: Prehľadová Štúdia. Cohabitation*. W: “Review of literature. Individual and Society” 2012. <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/1/5970/>, dostęp: 15.10.2012 r.

⁵³ Zob.: G.T. STANTON: *The Ring Makes All the Difference. The Hidden Consequences of Cohabitation and the Strong Benefits of Marriage*. Chicago, Moody Publishers, 2011. Za: V. LEHOTSKÁ: *Kohabitácia: Prehľadová Štúdia. Cohabitation*. W: “Review of literature. Individual and Society” 2012, <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/1/5970/>, dostęp: 15.10.2012 r.

⁵⁴ Z. WU, M.S. POLLARD: *Economic Circumstances and the Stability of Nonmarital Cohabitation*. W: “Journal of Family Issues” 2000, V. 21, s. 303—328. Za: A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja...*, s. 168.

- kohabitacja może być podobna do małżeństwa w swoich funkcjach i rolach, ale z prawnego punktu widzenia niekoniecznie są one takie same;
- istotnie mniej środków ekonomicznych łączonych jest w związkach kohabitacyjnych niż w małżeństwach. Kohabitanci mają tendencję do trzymania swoich finansów oddzielnie;
- prawne zobowiązania kohabitantów i małżonków są różne, co powoduje, że wchodzenie i wychodzenie ze związków nieformalnych jest prostsze;
- mimo rosnącego społecznego poparcia dla związków kohabitacyjnych, nie jest ono tak silne, jak w stosunku do małżeństw. W pewnym sensie wpływa to na rozpadanie się związków nieformalnych w warunkach, w których od par małżeńskich oczekuje się pozostawania razem i zachęca się je do tego;
- kohabitanci rzadziej mają dzieci i rzadziej chcą mieć dzieci⁵⁵.

Z kolei J. Brines i K. Joyner⁵⁶ przyjmują, że kohabitacja i małżeństwo różnią się istotnie tym, czego szuka się w związku. Kohabitanci mają skłonności do indywidualizmu, autonomii i sprawiedliwości w podziale prac domowych. Partnerzy w małżeństwie mają bardziej kolektywistyczną orientację, a w związku nieformalnym — indywidualistyczną. Za największe różnice między małżeństwem a kohabitacją wspomniani badacze uznają wskaźniki rozpadu. Związek między kohabitacją a ryzykiem rozpadu jest dwójaki. Po pierwsze, ogólnie rzecz ujmując, związki kohabitacyjne mają większe prawdopodobieństwo rozpadu niż małżeństwa. Po drugie, małżeństwa poprzedzone kohabitacją mają także wyższe prawdopodobieństwo rozpadu niż inne związki małżeńskie. Wysokie wskaźniki rozpadu związków kohabitacyjnych wynikają z różnic w odniesieniu do typu związku i jakości związku pary. Kobiety i mężczyźni, którzy kohabitują, różnią się od kobiet i mężczyzn zawierających bezpośrednio małżeństwa. Osoby ze słabą pozycją przetargową na rynku małżeńskim z większym prawdopodobieństwem wejdą w układ kohabitacyjny i stworzą związek o niższej jakości oraz bardziej nietrwały. Podjęcie decyzji o kohabitacji sygnalizuje niepewność co do związku i jego krótkotrwałość, co zniechęca do rozwijania wspólnych inwestycji. Natomiast wysokim oczekiwaniom co do trwałości związku towarzyszy decyzja pełnego dzielenia gospodarstwa domowego, co z kolei zachęca do wspólnego inwestowania. Oprócz oczekiwań trwałości małżeństwo często zapewnia inne formy ochrony tym, którzy inwestują w swoje związki. Kontrakt małżeński, mimo że jest osłabiony możliwością rozwodu, ciągle chroni kobietę i mężczyznę przed całkowitą stratą poczynionych inwestycji. Pary żyjące w związkach nieformalnych przez dłuższy czas mają poczucie niepewności, czy postępują słusznie. Cały układ okoliczności pozwala uznać

⁵⁵ W.G. AXINN, J.S. BARBER: *Living Arrangements and Family Formation Attitudes in Early adulthood*. W: "Journal of Marriage and Family" 1997, V. 59, s. 595—611.

⁵⁶ J. BRINES, K. JOYNER: *The Ties that Bind: Principles of Cohesion in cohabitation and Marriage*. W: "American Sociology Review" 1999, V. 64, s. 333—355. Za: A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja...*, s. 169.

tendencje kohabitantów, nastawione na indywidualne zarządzanie swoimi dochodami i unikanie specjalizacji w gospodarstwie domowym, za racjonalną odpowiedź na pewną rzeczywistość strukturalną i transakcyjną. Równocześnie jednak powstrzymuje to inwestowanie w związek, które mogłoby doprowadzić do większej bliskości między partnerami.

V. Lehotská⁵⁷ jest zdania, że małżonkowie są bardziej religijni niż kohabitanci. Większy odsetek małżeństw niż kohabitantów posiada dzieci. Związek małżeński trwa dłużej niż związek kohabitacyjny, co może świadczyć o tym, że duża liczba kohabitantów wstępuje w związek małżeński, zatem ich związek kohabitacyjny się kończy, a zaczyna związek małżeński. Małżeństwo par, które wcześniej żyły w związku kohabitacyjnym jest mniej stabilne niż małżeństwo par, które wcześniej nie kohabitowały.

Brak formalnego statusu kohabitacji (np. w Polsce, na Słowacji — więcej na ten temat w podrozdziale 2.5. Prawne regulacje związków kohabitacyjnych w wybranych krajach Europy) wpływa na fakt, że różni się pod tym względem od małżeństwa. Nawet w krajach, gdzie kohabitacja ma postać sformalizowaną, tzn. można na drodze prawnej wstąpić w związek kohabitacyjny, co niesie ze sobą kilka przywilejów dla partnerów, nie można stwierdzić, że kohabitacja jest podobna do małżeństwa, ponieważ małżeństwo jest i (mam nadzieję) będzie związkiem, który w największym stopniu zapewni parze (lub też powinien zapewnić) m.in.: dobrą jakość związku, długoterminowość, silną więź emocjonalną, utrzymywanie stosunków seksualnych, wzajemną pomoc i zrozumienie, zabezpieczenie ekonomiczne, ukierunkowanie pary na wspólne podejmowanie działań mających na celu spajanie ich związku.

Reasumując można stwierdzić, że kohabitacja zawsze będzie się różniła od małżeństwa. Rodzaj tej różnicy będzie zależał od prowadzonej polityki rodzinnej i regulacji prawnych krajów, w których ona występuje. Im bardziej będzie ona rozpowszechniona i akceptowana społecznie oraz będzie występowała możliwość jej legalizacji, tym bardziej będzie ona zbliżać się w swym podobieństwie do małżeństwa. Jednak należy przyjąć, że kohabitacja nigdy nie będzie tym samym związkiem, co małżeństwo, bo jakim wtedy byłoby celem oraz sensem rozróżniać te dwa związki, które posiadają inne nazwy oraz inną genezę.

2.2. Rozwój zjawiska kohabitacji w wybranych krajach UE

Obecnie coraz częściej kohabitacja poprzedza małżeństwo lub jest formą związku, którą ludzie wybierają na stałe. Na kontynencie europejskim widać jednak znaczącą różnicę między północą, gdzie więcej par wybiera kohabitację,

⁵⁷ V. LEHOTSKÁ: *Kohabitácia: Prehľadová štúdia. Cohabitation*. W: "Review of literature. Individual and Society" 2012. <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/1/5970/>, dostęp: 15.10.2012 r.

a południem i wschodem, gdzie wciąż dominującą formą łączenia się ludzi jest małżeństwo⁵⁸.

Związki partnerskie, we współcześnie rozumianej formie, pojawiły się w latach 60. w Skandynawii, głównie w Szwecji. Z czasem rozszerzyły się na resztę kontynentu, przyjmując różne formy w poszczególnych krajach⁵⁹. Jednak kohabitacja występuje nie tylko na kontynencie europejskim, rozszerza się niemal na cały świat. W Stanach Zjednoczonych od początku lat 60. do połowy lat 70. wzrost par żyjących w związkach nieformalnych sięgnął 80%. W roku 1977 było już 2 miliony takich par, co stanowiło 2% wszystkich związków⁶⁰.

Według K. Kiernan⁶¹, w wielu zachodnich krajach Europy, zmiany, jakie dokonały się w życiu rodzinnym, były dramatyczne z powodu wzrostu liczby osób żyjących w kohabitacji oraz posiadających dzieci poza małżeństwem. Pomimo że kohabitacja jest często uznawana za niedawny rozwój, to zawiera wachlarz aranżacji życia, z których część jest nowa, a pozostałe są bardziej tradycyjne. Do lat 70. związki kohabitacyjne były w większości statystycznie niewidoczne. Mogły być także społecznie niewidoczne poza lokalną społecznością lub środowiskiem. W niektórych krajach Europy występowały podgrupy populacji, które były bardziej skłonne, czy też podatne na życie w związku kohabitacyjnym. Były to osoby ubogie, a także osoby, których małżeństwo się rozpadło, ale byli niezdolni do uzyskania rozvodu, były to także grupy wiejskich mieszkańców oraz grupy, których ideologia była przeciwna związkowi małżeńskiemu.

W krajach zachodniej Europy złoty wiek małżeństwa przypadał od lat 50. do początku lat 70., kiedy małżeństwo było w większości uniwersalne. Ten wzór małżeństwa zaczął się zmieniać w latach 70. Wskaźniki zawierania małżeństw spadły, a z kolei wiek zawierania związku małżeńskiego wzrósł — ta sytuacja kontynuowana jest do czasów obecnych. Kohabitacja zaczęła występować w latach 70., a swoje apogeum osiągnęła w latach 80. i 90. w krajach Europy Zachodniej. Młodzi ludzie traktowali tę formę życia rodzinnego jako wstęp do małżeństwa, albo jako alternatywę dla związku małżeńskiego — pisze K. Kiernan⁶².

⁵⁸ E. PRUSIŃSKA: *Związki kohabitacyjne — charakterystyka zjawiska*. W: *Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej*. Red. J. KWAŚNIEWSKI. Warszawa, Uniwersytet Warszawski, 2008, s. 106.

⁵⁹ F. PRIoux: *Cohabitation, Marriage and Separation: Contrasts in Europe*. W: „Population & Societies” 2006, V. 422, s. 1—4. Za: E. PRUSIŃSKA: *Związki kohabitacyjne — charakterystyka zjawiska*. W: *Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej*..., s. 106.

⁶⁰ E. ROSSET: *Rozwody*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, 1986. Za: E. PRUSIŃSKA: *Związki kohabitacyjne — charakterystyka zjawiska*. W: *Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej*..., s.106.

⁶¹ K. KIERNAN: *Cohabitation in Western Europe: Trends, Issues and Implications*. W: *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*. Red. A. BOOTH, A.C. CROUTER. The Pennsylvania State University 2002, s. 3.

⁶² Ibidem, s. 4.

Kohabitacja utrzymywała się przez cały XX wiek. Ponadto wraz ze wzrostem liczby rozwodów, który wystąpił w krajach europejskich, kohabitacja stała się nawet bardziej powszechna wśród kohabitujących rozwodników, jako wstęp do ponownego małżeństwa⁶³.

Europejscy naukowcy próbowali odkryć, gdzie w społecznej strukturze po raz pierwszy wystąpiło zjawisko kohabitacji. Pewne analizy sugerują, że zjawisko to zostało zapoczątkowane przez uniwersyteckich studentów, inne analizy mówią, że rozpoczęło się między ubogimi osobami⁶⁴. Podobnie było we Francji, gdzie kohabitacja pojawiła się wśród uczniów klas wyższych i studentów, natomiast później jej liczba zmalała. Zjawisko to było także bardzo popularne wśród grup niższych warstw społecznych, szczególnie wśród ludzi bezrobotnych. Natomiast w Szwecji wzrost zjawiska kohabitacji początkowo został zaobserwowany wśród klasy pracującej⁶⁵. Prędkość, z jaką to zjawisko społeczne się rozprzestrzeniło w wielu krajach, powoduje brak jasnej odpowiedzi na pytanie: kto zainicjował tę zmianę w życiu rodzinnym?⁶⁶

Wzrost popularności kohabitacji jest jednym z najbardziej zaznaczających się trendów we współczesnej Europie. Przed rokiem 1970 związki konsensualne występowały w znikomej części społeczeństwa — w większości wśród grup społecznie i ekonomicznie upośledzonych⁶⁷.

Według J. Throsta⁶⁸ w Szwecji występowały dwa typy kohabitacji: pierwszy znany jako „małżeństwo z przekonania” praktykowane przez grupę intelektualistów jako protest przeciwko faktowi, że tylko w tym czasie małżeństwa kościelne były dozwolone. Protest ten doprowadził do wprowadzenia małżeństwa cywilnego w 1909 roku. Drugi typ był znany jako „małżeństwa sztokholmskie”, w których żyli biedni ludzie, którzy nie mogli pozwolić sobie na ślub kościelny. Te związki były prawdopodobnie zbliżone do tych obserwowanych w ubogich częściach brytyjskich⁶⁹, francuskich⁷⁰ i niemieckich⁷¹ miejskich społeczności.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ B. HOEM: *Recent Changes in Family Formation in Sweden*. W: “Stockholm Research Report in Demography” 1992, nr 71, s. 1—29.

⁶⁶ K. KIERNAN: *Cohabitation in Western Europe: Trends, Issues and Implications*. W: *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy...*, s. 4.

⁶⁷ J. THROST: *A Renewed Social Institution: Non-marital Cohabitation*. W: “Acta Sociologica” 1978, no 21, s. 303—315. Za: M. MYNARSKA, A. MATYSIAK: *Diffusion in Cohabitation in Poland. Working Papers, Institute of Statistics and Demography*. Warsaw School of Economics, 2010, Nr 3, s. 4.

⁶⁸ J. THROST: *A Renewed Social Institution: Non-marital Cohabitation...*, s. 303—315.

⁶⁹ Zob.: R. ROBERTS: *The classic slum: Salford life in the first quarter of the century*. London, Pelican, 1973.

⁷⁰ Zob.: C. VILLENEUVE-GAKALP: *From Marriage to Informal Union: Recent Changes in the Behavior of French Couples*. W: “Population” 1991, nr 3 (an English Selection), s. 81—111.

⁷¹ Zob.: L. ABRAMS: *Concubinage, Cohabitation and the Law: Class and Gender Relations in Nineteenth-century Germany*. W: “Gender and History” 1993, nr 5, s. 81—100.

Obecnie kohabitacja nie tylko fundamentalnie zmieniła swoje społeczne znaczenie⁷², ale także stała się powszechna w większości krajów europejskich, szczególnie wśród młodego pokolenia⁷³.

W Europie występują wielkie różnice w rozmiarze tego zjawiska oraz w jego znaczeniu⁷⁴. W południowej Europie kohabitacja występuje nadal rzadko i w większości jest miejskim fenomenem⁷⁵. W innych europejskich krajach można odnaleźć trzy różne trendy związków kohabitacyjnych. W niektórych krajach Europy, na przykład w Holandii, kohabitacja stała się społecznie akceptowana jako krótkotrwały wstęp do małżeństwa, który przekształca się w małżeństwo, kiedy para posiada dziecko⁷⁶. W innych krajach, takich jak na przykład: Austria, Francja, Wielka Brytania, Finlandia czy Norwegia, kohabitacja rozwinęła się jako akceptowana alternatywa dla małżeństwa i zaczęła być związana z wysokim wskaźnikiem urodzeń pozamażeńskich⁷⁷. Natomiast trzeci trend można zaobserwować w Danii i Szwecji, gdzie kohabitacja i związki małżeńskie normatywnie i legalnie są podobne do siebie do takiego stopnia, że dla młodych par wybór między małżeństwem a kohabitacją zdaje się być całkowicie kwestią prywatnego wyboru, nawet jeśli zaangażowane są w to dzieci⁷⁸. W tych krajach związki kohabitacyjne są powszechną formą związku, który nigdy nie przekształca się w legalne małżeństwo⁷⁹.

Badając zjawisko kohabitacji wyróżnia się trzy grupy państw ze względu na natężenie takich związków. Pierwsza grupa, gdzie kohabitacja jest bardzo popularna, to Dania, Szwecja i Finlandia, a także Francja. Druga grupa, obejmująca takie państwa, jak kraje Beneluksu (Belgia, Luksemburg, Holandia), Wielka Brytania, Niemcy i Austria, ma średni poziom kohabitacji. Amerykańskie badania pokazują, że Stany Zjednoczone również można umieścić w tej grupie. Ostatnia grupa to kraje Europy Południowej oraz Irlandia, gdzie zjawisko kohabitacji jest zdecydowanie mniej powszechne⁸⁰.

⁷² J.A. SELTZER: *Cohabitation in the United States and Britain: Demography, Kinship, and the Future*. W: "Journal of Marriage and Family", 66(4), s. 921—28.

⁷³ Zob.: J. ERMISCH: *The Puzzling Rise in Childbearing Outside Marriage*. W: *Understanding Social Change*. Red. A.F. HEATH, J. ERMISCH, D. GALLIE. Oxford, Oxford University Press, 2005.

⁷⁴ K.E. KIERNAN: *Cohabitation in Western Europe*. W: „Population Trends” 1999, 96, s. 25—32.

⁷⁵ P. DE SANDRE: *Patterns of Fertility in Italy and Factors of its Decline*. W: „Genus” 2000, nr 56(1/2), s. 19—54.

⁷⁶ M. MILLS, F. TROVATO: *A comparative analysis of the Effect of Pregnancy in Cohabiting Unions on Formal Marriage in Canada, the Netherlands, and Latvia*. United Nations Economic Commission for Europe's Statistical Journal, 17, s. 1—16.

⁷⁷ L. TOULEMON: *Cohabitation is Here to Stay*. W: „Population” 1997, 9, s. 11—46.

⁷⁸ B. HOEM: *Sweden*. W: *The new role of women. Family Formation in Modern Societies*. Red. H.P. BLOSSFELD. Boulder, Westview, 1995, s. 35—55.

⁷⁹ T. NAZIO: *Cohabitation, Family and Society*. New York, Rutledge, 2008, s. 4.

⁸⁰ Zob.: K. KASEARU: *The Case of Unmarried Cohabitation in Western and Eastern Europe*. Materiał konferencyjny European Network on Divorce “Comparative and Gendered Perspec-

Różnice w społecznym znaczeniu oraz w rozmiarach praktyk kohabitacyjnych w Europie prowadzą do kilku pytań: jakie są powody nieregularnego wzrostu występowania zjawiska kohabitacji? Jak te różnice między krajami mogą zostać wytłumaczone? Jak to się stało, że doszliśmy do obecnych poziomów zjawiska kohabitacji? Można też zapytać ogólnie: co napędza dyfuzję kohabitacji? Aby w pełni odpowiedzieć na te pytania należy przyjrzeć się temu zjawisku społecznemu z poziomu indywidulanego oraz z poziomu makro.

2.3. Dyfuzja zjawiska kohabitacji — perspektywa makro- i mikrosocjalna

Szeroki kontekst dokonujących się przemian społecznych jest wykorzystywany w rozważaniach na temat kohabitacji i małżeństwa. Procesy przemian działają jednocześnie jako złożona struktura sił społecznych, ekonomicznych i kulturowych. W skali makro zachodzą trwające od lat procesy sekularyzacji, indywidualizacji i emancypacji, które stopniowo przyczyniły się do rozwoju u jednostek dążeń w kierunku indywidualności, wolności i niezależności. Procesy te działają osłabiająco na normy i obniżają rangę instytucjonalnych regulacji dokonywanych przez państwo, Kościół czy rodzinę. Osłabienie norm łączy się ze wzrostem tolerancji dla życia w inny sposób, niż w formalnym związku małżeńskim. Zmiana preferencji jednostek współwystępuje ze wzrostem możliwości podejmowania wolnego wyboru. Ale też procesy te otworzyły możliwości rozwoju niezależności ekonomicznej kobiet, w wyniku otwarcia dla nich rynku pracy oraz rozwoju pomocowych działań państwa na rzecz jednostek⁸¹.

Pisząc o dyfuzji zjawiska kohabitacji, należałoby przytoczyć definicję dyfuzji. Według Y. Åberg⁸² proces dyfuzji nawiązuje do procesu uczenia się, gdzie fenomen w skali makro, taki jak wzrost rozprzestrzeniania nowego zachowania, jest rezultatem różnych działań podejmowanych przez jednostkę w skali mikro. Klasyczna definicja dyfuzji zaproponowana przez E.M. Rogers'a⁸³ brzmi: „Dyfuzja jest procesem, przez który innowacje są przekazywane przez pewne kanały pomiędzy członkami społecznego systemu przez cały czas”. Natomiast według A. Palloni'ego⁸⁴: „Proces dyfuzji jest jednym z procesów, w którym se-

tives on Family Structure”, 2007. Za: E. PRUSIŃSKA: *Związki kohabitacyjne — charakterystyka zjawiska*. W: *Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej...*, s. 108.

⁸¹ Zob.: D. MANTING: *Dynamics in Marriage and Cohabitation*. Amsterdam, Thesis Publishers, 1994. Za A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja...*, s. 138—139.

⁸² Y. ÅBERG: *Individual Social Action and the Macro Level Dynamics: A Formal Theoretical model*. W: „Acta Sociologica” 2000, nr 43, s. 193—205. Za: T. NAZIO: *Cohabitation, Family and Society*. New York, Rutledge, 2008, s. 15.

⁸³ E.M. ROGERS: *Diffusion in Innovation (4th ed.)*. New York, Tree Press, 1985, s. 19.

⁸⁴ A. PALLONI: *Diffusion in Sociological Analysis*. W: *Diffusion Processes and Fertility Transitions: Selected Perspectives*. Red. J.B. CASTERLINE. Washington, National Academy Press, 2001, s. 90.

lekcja i wybór zachowania zależy od indywidualnego procesu podejmowania decyzji tak, że wywiera szczególny wpływ na wybór zachowania przez inne jednostki w obrębie systemu społecznego”.

Według T. Nazio⁸⁵ w przypadku zjawiska kohabitacji proces dyfuzji zdaje się pojawiać jako spontaniczny, niezaplanowany i innowacyjny proces społeczny. W tym procesie aktorzy należą do różnych kohort i różnych stadiów życia. Proces ten obejmuje dwie grupy: tych, którzy posiadają wiedzę o kohabitacji lub mają doświadczenie życia w związku kohabitacyjnym i tych, którzy nie mają doświadczenia i wiedzy o zjawisku kohabitacji. W dodatku musi istnieć kanał komunikacyjny łączący te dwie grupy, na przykład mass media. W tym ujęciu należy rozumieć zdolność do formowania związku partnerskiego regulowanego zarówno przez indywidualne, zmieniające się okoliczności oraz przez wartości i normy skupiające się wokół zachowań związanych ze związkiem partnerskim⁸⁶.

K.E. Kiernan⁸⁷ zauważa, że kohabitacja jako proces dyfuzji na poziomie makro jest rozpoznawana jako serie kolejnych stadiów obserwowanych w trzech do czterech grup krajów. Naukowcy⁸⁸ uzasadniają, że obecny jest powszechny wzorzec zmian, w którym kohabitacja jest obserwowana przede wszystkim na północy Europy, a później została rozproszona na południe tego kontynentu. W pierwszym stadium kohabitacja jawi się jako rzadko praktykowany związek przez wybrane (pewne) grupy prekursorów, którzy wybrali taki typ związku ze względu na specyficzne zainteresowania i szczególne powody, podczas gdy większość ludzi zawierała związek małżeński, nie mieszkając wcześniej ze sobą. To stadium obecnie występuje w południowej Europie, a w przypadku Szwecji obecne było już w końcu lat sześćdziesiątych⁸⁹. W drugim stadium kohabitacja stała się powszechniej praktykowaną formą aranżowania związku. To stadium obserwujemy od lat siedemdziesiątych w Austrii, Finlandii, Francji, Niemczech i Wielkiej Brytanii. Ten rodzaj kohabitacji ma tendencje do bycia okresem poprzedzającym małżeństwo, który związany jest ze znacznym lub niewielkim wskaźnikiem urodzeń dzieci poza małżeństwem. W trzecim stadium kohabitacja jest powszechnie uznaną i zinstytucjonalizowaną formą związku. To stadium występuje w Danii i Szwecji, gdzie kohabitacja miała swój początek w latach sześćdziesiątych, i obecnie jest szeroko rozpowszechnioną normą, która łączy się z szacunkiem dla urodzonych w niej dzieci⁹⁰.

⁸⁵ T. NAZIO: *Cohabitation, Family and Society*. New York, Rutledge, 2008, s. 16.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Zob.: K.E. KIERNAN: *Cohabitation in Western Europe*. W: „Population Trends” 1999, 96, s. 25—32.

⁸⁸ Zob.: T. NAZIO: *Cohabitation, Family and Society*. New York, Rutledge, 2008, s. 4; K.E. KIERNAN: *Cohabitation in Western Europe*. W: „Population Trends” 1999, 96, s. 25—32.

⁸⁹ J. TROST: *A Renewed Social Institution: Non-marital Cohabitation*. W: „Acta Sociologica” 1978, nr 21, s. 305—315.

⁹⁰ T. NAZIO: *Cohabitation, Family and Society*. New York, Routledge 2008, s. 4.

Według oficjalnych polskich statystyk Polska znajduje się w pierwszym stadium kohabitacji. Jednak według badań przeprowadzonych przez M. Mynarską i A. Matysiak⁹¹ społeczeństwo polskie weszło już w drugie stadium rozwoju kohabitacji. Wniosek ten został osiągnięty na podstawie danych ilościowych i jakościowych uzyskanych z badań przeprowadzonych przez autorki w ramach projektu pt. „Nowe wzorce formowania rodziny w Polsce — kontekst społeczno-ekonomiczny, preferencje i wpływ na zadowolenie z życia”, który został sfinansowany przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju w ramach programu Lider. Projekt ten miał na celu lepsze zrozumienie przyczyn leżących u podstaw nowych wzorców zachowań związanych z formowaniem rodzin i płodnością w Polsce, a także konsekwencji tych zachowań dla dobrostanu psychicznego ludności⁹².

Kolejną serię stadiów zjawiska kohabitacji przedstawiają J. Hoem i B. Hoem⁹³. Stadia zostały opracowane na podstawie społeczeństwa szwedzkiego, które rozwija się szybciej niż inne społeczeństwa. W pierwszym stadium kohabitacja pojawia się jako dewiacja lub jako zjawisko awangardowe praktykowane przez małą grupę jednej populacji, podczas gdy większa część populacji żyje w związku małżeńskim. W drugim stadium kohabitacja funkcjonuje jako wstęp lub okres próbny, gdzie siła związku może zostać sprawdzona przed zawarciem małżeństwa, oraz jest w przeważającej mierze okresem bezdzietności. W trzecim stadium kohabitacja staje się społecznie akceptowana jako alternatywa dla małżeństwa. W tym stadium rodzicielstwo przestaje być utożsamiane z małżeństwem. W czwartym stadium kohabitacja i małżeństwo stają się nie do odróżnienia, w obu typach związków występuje prokreacja oraz wychowanie dzieci. Szwecja i Dania to kraje, gdzie obserwujemy czwarte stadium zjawiska kohabitacji. Stadia te mogą zmieniać się w czasie. Istotny jest także fakt, że kiedy określone społeczeństwo osiągnie dane stadium, to nie powróci do stadium poprzedzającego. W społeczeństwie, w którym pewne stadium zostanie osiągnięte, wszystkie poprzednie stadia kohabitacji mogą w tym samym czasie koegzystować.

Występujące teorie dotyczące wzrostu zjawiska kohabitacji sugerują, że popularność tego fenomenu społecznego może być związana w szczególności ze zmianą systemu wartości lub postaw wobec przedmałżeńskiego współżycia seksualnego⁹⁴, lub pisząc bardziej ogólnie, związana jest ze zmieniającymi się rola-

⁹¹ M. MYNARSKA, A. MATYSIAK: *Diffusion in Cohabitation in Poland*. Working Papers, Institute of Statistics and Demography, Warsaw School of Economics, 2010, nr 3, s. 15.

⁹² <http://www.sgh.waw.pl/inne/famwell/>, dostęp: 10.11.2012 r.

⁹³ J. HOEM & B. HOEM: *The Swedish Family: Aspects of Contemporary Developments*. W: „Journal of Family Issues” 1988, nr 9, s. 397—424, za: K. KIERNAN: *Cohabitation in Western Europe: Trends, Issues and Implications*. W: *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*. Red. A. BOOTH, A.C. CROUTER. The Pennsylvania State University 2002, s. 5.

⁹⁴ Zob.: R. LESTHAEGHE & K. NEELS: *From the First to the Second Demographic Transition: An Interpretation of the Spatial Continuity of Demographic Innovation in France, Belgium and Switzerland*. W: „European Journal of Population” 2002, nr 18, s. 325—360.

mi płci męskiej i żeńskiej⁹⁵. Sytuacja ekonomiczna również uległa znacznej zmianie w trakcie okresu, w którym skala zjawiska kohabitacji uległa wzrostowi. Poziom wykształcenia kobiet wzrósł, wystąpił wzrost udziału kobiet na rynku pracy, a młoda klasa pracująca stała się mniej bezpieczna i mało opłacana⁹⁶. Te ekonomiczne czynniki mogą spowodować zmiany w skłonnościach do wstępowania w związek kohabitacyjny. Posiadanie zatrudnienia i wyższego wykształcenia oraz kwalifikacji zawodowych może przyczyniać się do zmniejszenia dążeń kobiet do zawierania tradycyjnego małżeństwa, w którym żony są bardziej skłonne niż mężowie do specjalizowania się w niepłatnej pracy domowej i opiece nad dziećmi niż do uczestnictwa na rynku pracy⁹⁷. Jeśli weźmiemy pod uwagę podział ról w pracach w gospodarstwie domowym jako wskaźnik specjalizacji ról płciowych, to okazuje się, że kobiety, pomimo życia w związku kohabitacyjnym, nadal są bardziej skłonne do prac w gospodarstwie domowym w większym stopniu niż ich partnerzy — ta różnica jest jednak mniejsza w związku kohabitacyjnym niż w parach małżeńskich — jak piszą M. Clarkberg, R. Stolzenberg i L. Waite⁹⁸. Z tego względu wysokość dochodów kobiet mogłaby zmniejszyć ich motywację do wstępowania w związek małżeński. Pracujące kobiety powinny zatem preferować życie jako singiel lub w związku kohabitacyjnym niż w małżeństwie. Z drugiej strony, podwójna kariera pary (z j. ang. *dual-earning couple*) oraz wzrost zatrudnienia powoduje, że pracujące kobiety mogą zmierzyć się z mniejszymi barierami w wyborze małżeństwa, ponieważ są ekonomicznie przygotowane do związku małżeńskiego⁹⁹. Pracujące kobiety mogą także być w lepszej pozycji w tym układzie, a także posiadają środki do negocjowania obowiązków domowych, nie tylko w związku kohabitacyjnym, ale także w małżeństwie¹⁰⁰. Co więcej, lepiej wyedukowane i pracujące kobiety mogą być bardziej zdolne do negocjowania formy związku — są one bardziej skłonne do takich działań niż do wyboru życia jako singiel¹⁰¹. Większość kobiet ma zakodowaną w swej świadomości realizację macierzyństwa jako swej misji, która w pełniejszy sposób może być spełniona tylko w małżeństwie.

⁹⁵ Zob.: C. PRINZ: *Cohabiting, Married or Single*. London, Avebury, 1995.

⁹⁶ Zob.: V.K. OPPENHEIMER: *The Continuing Importance of men's Economic Position in Marriage formation*. W: *Ties That Bind*. Red. L.J. WAITE. New York, Aldine de Gruyter, 2000, s. 283—301.

⁹⁷ Zob.: G.S. BECKER: *A Treatise on the Family*. Cambridge, Harvard University Press, 1981.

⁹⁸ M. CLARKBERG, R. STOLZENBERG, L. WAITE: *Attitudes, Values and Entrance into Cohabitation Versus Marital Unions*. W: "Social Forces" 1995 nr 77(3), s. 945—968.

⁹⁹ Y. XIE, J. RAYMO, K. GOYETTE, A. THORNTON: *Economic potential and entry into marriage and cohabitation*, 2001 — materiał zaprezentowany na spotkaniu The Population Association of America.

¹⁰⁰ B. MAJOR: *Gender, entitlement, and the distribution of family labor*. W: "Journal of Social Issues" 1993, nr 49(3), s. 141—159.

¹⁰¹ T. NAZIO: *Cohabitation, Family and Society*. New York, Routledge 2008, s. 25—26.

Kohabitacja może być także tłumaczona jako racjonalna odpowiedź na rosnącą niepewność powodowaną przez strukturalne zmiany na rynku pracy. Dodatkowo zmniejszające się środki finansowe i stabilność kariery zawodowej, która coraz bardziej dotyczy młodego pokolenia, może kreować zwiększającą się potrzebę na modele związków, które są bardziej elastyczne albo mniej wiążące niż małżeństwo¹⁰². Według H.P. Blossfeld, M. Mills, E. Kliżing i K. Kurz¹⁰³ młodzi ludzie, a w szczególności młode kobiety, są charakteryzowani jako osoby nieprzekonane o potrzebie zawarcia małżeństwa. Zgodnie z tą perspektywą wzrost elastyczności rozwoju kariery zawodowej może zmniejszać gotowość i zdolność młodych ludzi do tworzenia długoterminowych związków. Dlatego, według A. Barlow¹⁰⁴, ludzie, którzy decydują się raczej na życie w kohabitacji niż w małżeństwie, mogą być mniej skłonni lub mniej przygotowani do stworzenia długoterminowego związku.

Z powodu coraz bardziej niepewnej przyszłości młode kobiety starają się stworzyć okoliczności sprzyjające zainicjowaniu kohabitacji. Taki typ związku pozwoli im dowiedzieć się więcej o postawach partnera, jego preferencjach oraz o perspektywach pracy¹⁰⁵. Wstąpienie w pierwszy związek kohabitacyjny z mężczyzną może stworzyć im okazję do zebrania informacji na temat możliwości stworzenia w przyszłości trwalszego związku. Kohabitacja jest przecież bardziej elastyczną aranżacją, która dostarcza korzyści ze wspólnego życia, ale bez wymagania silnego stopnia zobowiązania, jakie występuje w związku małżeńskim¹⁰⁶. Co więcej, związki kohabitacyjne są zawsze i w każdym momencie otwarte na przekształcenie się w legalny związek małżeński. W dodatku wzrost łatwości otrzymania rozwodu lub separacji może wywołać dwuznaczny efekt na korzyść kohabitacji. Z jednej strony kohabitacja i małżeństwo mogą stać się bardziej podobne. Natomiast z drugiej strony, może spowodować spadek potencjalnych korzyści związanych z bezpieczeństwem i zobowiązaniem, jakie oferuje małżeństwo. Znaczenie też ma fakt, że koszty ekonomiczne i procesowe rozwiązania związku kohabitacyjnego są w każdym kraju mniejsze niż koszty rozwiązania legalnego małżeństwa¹⁰⁷.

¹⁰² Zob.: A. BARLOW, S. DUNCAN, G. EVANS, A. PARK: *Just a Piece of Paper? Marriage and Cohabitation in Britain*. W: British Social Attitudes 18th Report. Public Policy, Social Ties 2001—2002. Za: T. NAZIO: *Cohabitation, Family and Society*. New York, Routledge 2008, s. 26.

¹⁰³ Zob.: H.P. BLOSSFELD, M. MILLS, E. KLIJZING, K. KURZ red.: *Globalization, Uncertainty and youth in society*. London, Routledge, 2005.

¹⁰⁴ Zob.: A. BARLOW, S. DUNCAN, G. EVANS, A. PARK: *Just a Piece of Paper? Marriage and Cohabitation in Britain*. W: British Social Attitudes 18th Report. Public Policy, Social Ties 2001—2002. Za: T. NAZIO: *Cohabitation, Family and Society...*, s. 26.

¹⁰⁵ Zob.: A. CHERLIN: *Towards a New Home Economics*. W: *Ties That Bind*. Red. L.J. WAITE. New York, Aldine de Gruyter, 2000, s. 126—144.

¹⁰⁶ V.K. OPPENHEIMER: *Men's Career Development and Marriage Timing During a Period of Rising Inequality*. W: "Demography" 1997, nr 34(3), s. 311—330.

¹⁰⁷ T. NAZIO: *Cohabitation, Family and Society...*, s. 27.

Znaczenie kohabitacji jest szczególnie ważne współcześnie, ponieważ staje się ona coraz popularniejszą formą życia. Badacze podejmują próby wyjaśnienia wpływu kohabitacji na jakość późniejszych związków małżeńskich. Zgodnie z teorią społecznego uczenia się jednostki kształtują swoje postawy i wartości w bliskich układach. Postawy i zachowania są wzmacniane czy zmieniane przez pełnione role, a także przez otrzymywane kary i nagrody, czyli sankcje. W wyniku doświadczenia kohabitacji można uczyć się postaw, które szkodzą jakości późniejszych związków (małżeńskich czy kohabitacyjnych), takich jak mniejsze przywiązanie do małżeństwa i akceptowanie rozvodu jako formy rozwiązywania małżeńskich problemów¹⁰⁸.

T. Nazio¹⁰⁹ uważa, że wstępowanie w związek kohabitacyjny stymulowane jest przez wpływ społeczny, który z kolei zawiera w sobie społeczne uczenie (z j. ang. *social learning*) oraz presję społeczną (z j. ang. *social pressure*). Według M. Deutscha i H. Gerarda społeczne uczenie definiowane jest jako „wpływ na akceptowanie informacji uzyskanych od innych ludzi jako dowody na temat rzeczywistości”¹¹⁰. Natomiast presja społeczna definiowana jest przez tych autorów jako „wpływ na dopasowanie do pozytywnych oczekiwań innych ludzi”¹¹¹. Poddanie się społecznej presji ma na celu uniknięcie dezaprobaty społecznej i sankcji, które mogą być przyczyną podjęcia niewłaściwych działań, zachowań i przyjętych postaw oraz sposobu życia. Z drugiej strony presja społeczna ma na celu osiągnięcie społecznej aprobaty i zgody na podjęte przez jednostkę działania, postawy, zachowania¹¹². Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że wpływ społeczny dotyczący zjawiska kohabitacji występuje w różnej skali i z różną siłą, w zależności od typu społeczeństwa. W społeczeństwach liberalnych na pewno zjawisko kohabitacji będzie spotykało się w większości z akceptacją tego zjawiska, spowodowaną ciągłym rozprzestrzenianiem się tej formy związku partnerskiego. Natomiast w społeczeństwach o wartościach tradycyjnych kohabitacja jako zjawisko będzie rzadziej występującą formą życia, która może być akceptowana lub nie.

¹⁰⁸ K.B. SKINNER, S.J. BAHR, D.R. CRANE, V.R.A. CALL: *Cohabitation, Marriage, and Remarriage*. W: „Journal of family Issues” 2002, nr 23, s. 74—90.

¹⁰⁹ T. NAZIO: *Cohabitation, Family and Society*. New York, Routledge 2008, s. 32—36.

¹¹⁰ M. DEUTSCH, H. GERARD: *A Study of Normative and Informational Social Influence Upon Individual Judgement*. W: „Journal of Abnormal and Social Psychology 1955, nr 51, s. 629.

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² T. NAZIO: *Cohabitation, Family and Society...*, s. 34.

2.4. Związki kohabitacyjne w Polsce i na Słowacji

2.4.1. Skala kohabitacji oraz struktura kohabitantów na Słowacji

Obecnie w wielu krajach Europy kohabitacja stała się coraz bardziej powszechnym sposobem zawierania pierwszego związku¹¹³. Kohabitacja jako wstęp do małżeństwa lub alternatywa wobec związku małżeńskiego stała się coraz bardziej wszechobecnie akceptowanym i powszechnie występującym zjawiskiem w słowackiej¹¹⁴, a także w polskiej populacji¹¹⁵.

Wzrost zjawiska kohabitacji jest jednym z charakterystycznych przejawów nowych trendów w rozwoju słowackiej populacji. Możliwe, że jest to przejaw pewnego rodzaju niezależności, a także nowoczesny sposób myślenia, zwłaszcza wśród młodych partnerów. W każdym razie kohabitacja przyczynia się do rozprzestrzeniania się alternatywnych form rodziny i związków partnerskich¹¹⁶.

Na Słowacji nie prowadzi się ewidencji osób żyjących w związkach kohabitacyjnych. Częściowe dane pochodzą z deklaracji życia w takim związku uzyskanych z Narodowego Spisu Ludności na Słowacji¹¹⁷. Ponieważ jest to deklaratywne oświadczenie, prawdziwa liczba może być znacznie wyższa¹¹⁸. Otrzymane w ramach Słowackiego Narodowego Spisu Ludności dane dotyczą tzw. małżeństw *de facto* (z j. słowackiego „*faktické manželstvo*” — są to osoby mieszkające razem jako partner i partnerka, w ramach spisu zaliczani do singli¹¹⁹), które stanowią rzeczywiście kohabitujące pary. Nazwy tej nie uważa się za właściwą. Takiej formy związku nie można traktować jak małżeństwo, które tworzą osoby różnej płci na podstawie zawarcia kościelnego lub/i cywilnego małżeństwa. W zagranicznej literaturze istnieją inne nazwy tego typu związku, na przykład: Nichteheliche Lebensgemeinschaften (tłum. z j. niemieckiego — niezamężne pary), Zusammenwohnende (tłum. z j. niemieckiego — konkubinat), free union (tłum. z j. ang. — wolny związek), temporary union (tłum. z j. ang. —

¹¹³ T. NAZIO: *Cohabitation, Family and Society...*, s. 1.

¹¹⁴ B. VAŇO red.: *Populačný vývoj v Slovenskej republike 2002*. Edícia: Akty Bratislava, november 2003, s. 26.

¹¹⁵ Zob.: K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków, Zakład Wydawniczy „Nomos”, 2006; J. BANIAK: *Małżeństwo i rodzina w świadomości młodzieży gimnazjalnej na tle kryzysu jej tożsamości osobowej*. Kraków, Zakład Wydawniczy „Nomos”, 2010.

¹¹⁶ V. PILINSKÁ, M. LUKÁČOVÁ: *Obyvateľstvo Slovenska podľa výsledkov SODB*. Edícia: Akty Bratislava, január 2005, s. 22.

¹¹⁷ Red. V. PILINSKÁ: *Demografická charakteristika rodiny na Slovensku*. Infostat — Inštitút Informatiky a Štatistiky. Výskumné demografické centrum, Edícia: Akty Bratislava, november 2005, s. 27.

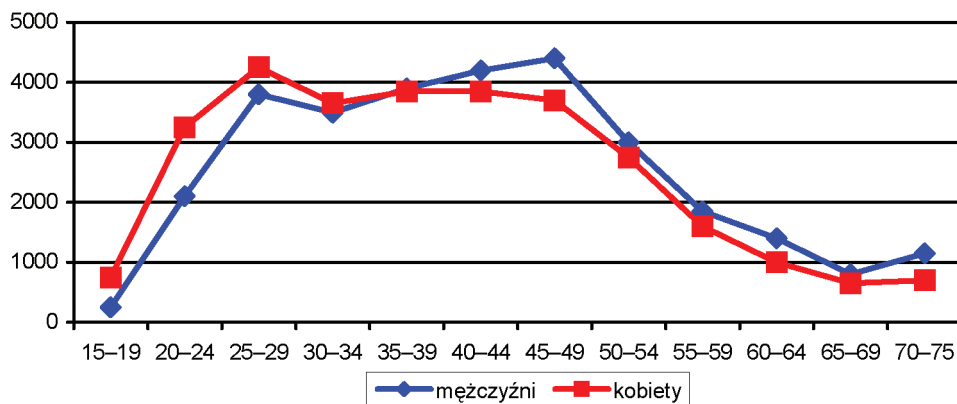
¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ Zob.: V. PILINSKÁ, M. LUKÁČOVÁ: *Obyvateľstvo Slovenska podľa výsledkov SODB...*, s. 21.

związki tymczasowe), nesezdaná soužití (tłum. z j. cz. — niezamężne współżycie), spolužitie bez sobáša (tłum. z j. sł. — życie bez ślubu)¹²⁰.

Na Słowacji w 1980 roku w Narodowym Spisie Ludności odnotowano 31 200 kohabitantów. Z kolei do 1991 roku liczba ta zmalała do 20 864 kohabitantów. Natomiast o fakcie wzrostu zjawiska kohabitacji świadczą dane z Narodowego Spisu Ludności z 2001 roku, według którego ich liczba wzrosła do 30 466. W 1991 roku przypadało 1,65 kohabitantów na 100 osób żyjących w związku małżeńskim. Liczba kohabitantów w 2001 roku jednak wzrosła do 2,68 kohabitantów na 100 osób. W tym samym czasie, wraz ze wzrostem liczbebnosci kohabitantów, zmieniły się ich cechy strukturalne¹²¹.

W strukturze ze względu na płeć i wiek zauważa się szybki wzrost liczby kobiet żyjących w kohabitacji, który osiąga maksimum w kategorii wiekowej od 25 do 30 roku życia. Drugi wzrost liczby kobiet żyjących w związku kohabitacyjnym występuje w przedziale wiekowym 35—45, jednak nie jest on tak gwałtowny, jak w przedziale wiekowym 25—30. Podobnie jest w przedziale wiekowym mężczyzn żyjących w związkach kohabitacyjnych — liczba ich szybko wzrasta i osiąga swe maksimum w kategorii wiekowej 25—30. Jednak wyraźne maksimum występuje u mężczyzn w wieku 40—50 lat¹²² (zob. wykres 2.). Zatem według danych mężczyźni wstępują częściej w związki kohabitacyjne w wyż-

Wykres 2. Struktura wiekowa kohabitantów na Słowacji w 2001 roku

Źródło: J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia obyvateľstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 428.

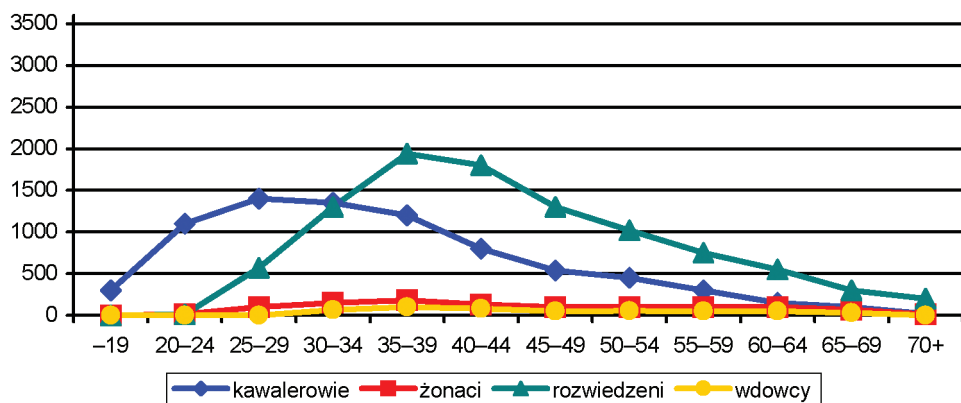
¹²⁰ J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia obyvateľstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 427.

¹²¹ Ibidem.

¹²² Ibidem; zob. także: V. PILINSKÁ, M. LUKÁČOVÁ: *Obyvateľstvo Slovenska podľa výsledkov SODB...*, s. 22.

szych kategoriach wiekowych niżeli kobiety, co niewątpliwie może wiązać się z ich późniejszą gotowością do wstępowania w związek w porównaniu z kobietami, lub wiąże się z faktem rozpadu rodziny poprzez rozwód.

Porównując dane z 1991 i 2001 roku można zaobserwować bardzo znaczącą zmianę. Otóż w 2001 roku odnotowano na Słowacji więcej osób stanu wolnego żyjących w kohabitacji, niżeli to miało miejsce w 1991 roku, gdzie kohabitoowało więcej osób rozwiedzionych obu płci. Zmiana ta może świadczyć o wzroście średniego wieku zawierania pierwszego małżeństwa¹²³ (zob. wykres 3.).

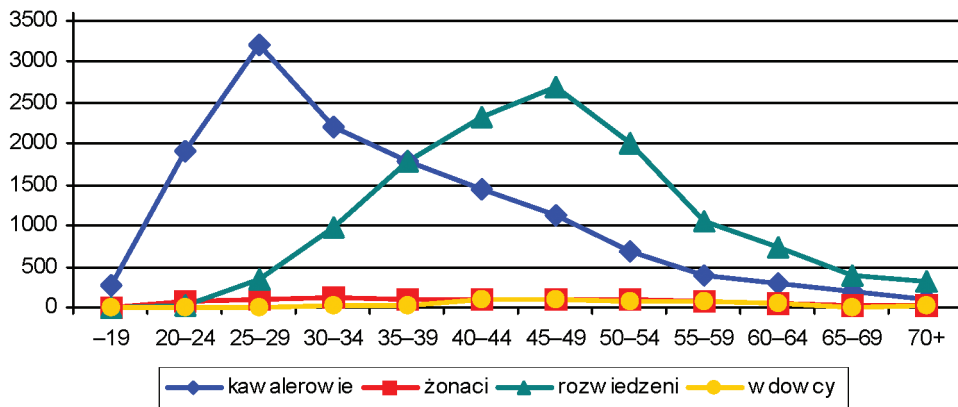
Wykres 3. Liczba kohabitantów płci męskiej na Słowacji w 1991 roku według stanu cywilnego
 Źródło: J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 429.

Według danych z 2001 roku stosunkowo wysoka jest również reprezentacja osób rozwiedzionych żyjących w kohabitacji. Najwyższa liczba mężczyzn występuje w przedziale wiekowym od 45 do 49 roku życia. Natomiast u kobiet maksymalna liczebność występuje w trzech grupach wiekowych: od 35 do 39, od 40 do 44 i od 45 do 49 roku życia. W porównaniu z 1991 rokiem maksymalna liczba rozwiedzionych mężczyzn i kobiet żyjących w kohabitacji przesunęła się do wyższych kategorii wiekowych. Związane jest to z faktem, że wraz z wzrastającym wiekiem zawierania małżeństw przez kobiety i mężczyzn wzrasta również wiek rozwodowy, co wiąże się ze wzrostem liczby osób kohabitujących po rozwodzie w wyższych kategoriach wiekowych¹²⁴ (zob. wykresy: 3., 4., 5., 6.).

¹²³ J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”..., s. 427.

¹²⁴ Ibidem, s. 428.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że wśród danych uzyskanych z Narodowego Spisu na Słowacji, wśród osób żyjących w kohabitacji występują również osoby żyjące w związku małżeńskim — są to osoby, które nie wzięły rozwodu lub proces rozwodowy jest w trakcie, albo żyją w separacji lub nastąpił rozwód emocjonalny i nie ma pożycia małżeńskiego. Mimo wszystko mieszkają z innym partnerem, tworząc związek kohabitacyjny. Mężczyzn takich na Słowacji w 2001 roku było 1186, natomiast kobiet 939¹²⁵.

Wykres 4. Liczba kohabitantów płci męskiej na Słowacji w 2001 roku według stanu cywilnego
 Źródło: J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia obyvateľstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 429.

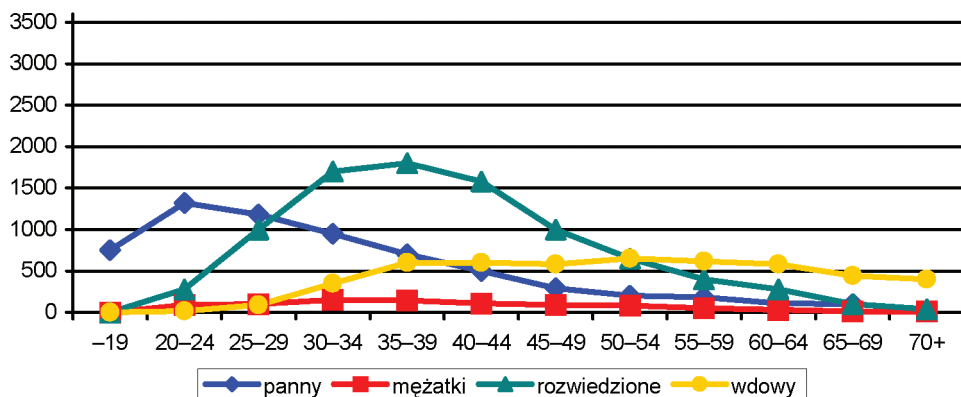
Z kolei co do osób stanu wdowiego, to podobnie przedstawia się to w 1991 roku, jak i w 2001. Zdecydowanie dominują owdowiałe kobiety nad owdowiałymi mężczyznami. Mężczyzn owdowiałych żyjących w kohabitacji jest znacznie mniej niż kobiet w obu badanych rocznikach (1991, 2001). Liczba wdów żyjących w kohabitacji wzrasta wyraźnie w kategorii wiekowej od 20. do 24. roku życia (zob. wykresy: 3., 4., 5., 6.).

W okresie od 1991 do 2001 roku nastąpił wzrost zjawiska kohabitacji o 31,5%. O wzroście tym świadczy liczba dzieci urodzonych poza małżeństwem, która od lat 90. wzrosła wielokrotnie¹²⁶. W roku 1990 wskaźnik urodzeń dzieci poza małżeństwem na Słowacji wynosił 7,6 na 100 urodzeń, w roku 2000 wzrósł prawie trzykrotnie na 18,3, natomiast w 2010 roku wskaźnik ten wyniósł aż 33,0¹²⁷.

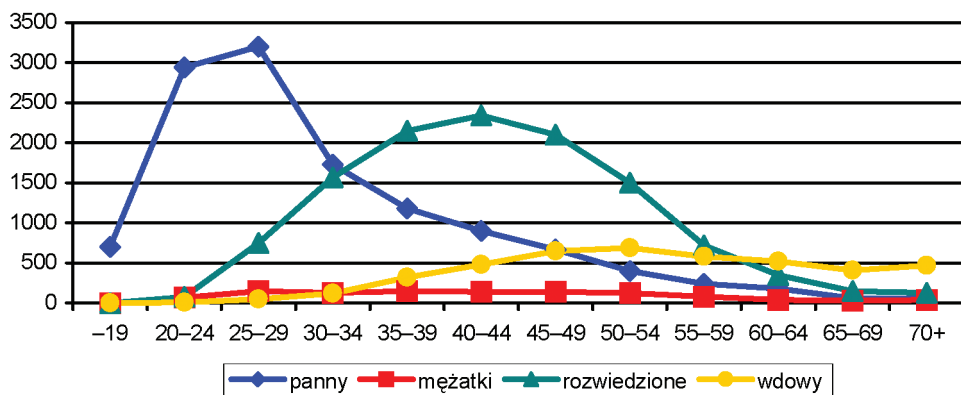
¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Red. B. VAŇO: *Populačný vývoj v Slovenskej republike 2002*. Edícia: Akty Bratislava, november 2003, s. 11.

¹²⁷ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, dostęp: 9.01.2012r.

Wykres 5. Liczba kohabitantów płci żeńskiej na Słowacji w 1991 roku według stanu cywilnego
 Źródło: J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolujitia obyvateľstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 430.

Wykres 6. Liczba kohabitantów płci żeńskiej na Słowacji w 2001 roku według stanu cywilnego
 Źródło: J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolujitia obyvateľstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 430.

Według J. Mládek'a i J. Širočkovéj na procesy i zjawiska zachodzące w społeczeństwie wpływa również etniczność, jako cecha kulturowa obywatelstwa słowackiego. Wyniki porównań etnicznej struktury kohabitantów i obywateli Słowacji wskazują na relatywne podobieństwa. Z kolei niewielkie różnice tych struktur można uznać za znaczące, ponieważ mogą one wytłumaczyć związek członków różnych grup etnicznych ze zjawiskiem kohabitacji. Jeśli chodzi o strukturę obywateli i kohabitantów na Słowacji, kluczową pozycję ma słowacka, romska i węgierska narodowość. Jak wynika z przeprowadzonego Narodowego Spisu w 2001 roku, mniejsza część populacji słowackiej żyła w związkach kohabitacyjnych. Natomiast wśród mniejszości węgierskiej, cze-

skiej i romskiej żyjącej na Słowacji sytuacja ta przedstawia się odwrotnie — wśród tych grup etnicznych większą część stanowią osoby żyjące w kohabitacji¹²⁸ (zob. wykres 7.). Wysoka intensywność kohabitantów narodowości romskiej związana jest z tworzeniem i istnieniem małżeństwa oraz rodziny w tej narodowości. Zawarcie małżeństwa jest w romskim społeczeństwie pod-

Wykres 7. Struktura narodowa obywateli Słowacji w 2001 roku (w %)

Źródło: J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia obyvateľstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 436.

porządkowane wewnątrzgrupowym zwyczajom, normom i tradycji. Proces tworzenia rodziny przez zawarcie małżeństwa składa się z dwóch etapów. Pierwszym z nich jest mangavipen (tzw. zaręczyny), uroczystość, która odbywa się w bardzo młodym wieku (dziewczynki 13—14 lat, chłopcy 16 lat), i nie jest to jeszcze zalegalizowana forma związku. Partnerzy jednak zaczynają żyć razem, a zarazem zakładają potencjalną jednostkę reprodukcji¹²⁹. Według badań przeprowadzonych przez M. Dubayovą¹³⁰ we wschodniej Słowacji, w społeczności romskiej żyło do 40% kohabitantów, którzy zawarli związek małżeński po 2 latach wspólnego pożycia, a 10% nie zawarło małżeństwa w ogóle. Drugi etap stanowi ceremonia bijav (tłum. małżeństwo), która już posiada charakter insty-

¹²⁸ J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia obyvateľstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”..., s. 435—436.

¹²⁹ Zob.: <http://www.etnologia.pl/wspolny-worek/teksty/romowie-dyskryminowana-mniejszosc-II.php>, dostęp: 08.11.2012 r.; J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia obyvateľstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”..., s. 439.

¹³⁰ M. DUBAYOVÁ: *Rómovia v procesoch kultúrnej zmeny. Kultúroantropologická štúdia (Roma community in processes of the cultural changes. Cultureanthropological study)*. Acta Fcultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, Monographia 30, Prešov 2001. Za: J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia obyvateľstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”..., s. 439.

tucjonalny w rozumieniu rromskich praw kościelnych. Różnica czasu między tworzeniem partnerstwa (zaręczynami) a zawarciem małżeństwa zgodnie z normami wyjaśnia obecność większej liczebności osób żyjących w kohabitacji wśród rromskiej grupy etnicznej.

Pomimo postępującej sekularyzacji na Słowacji wpływ religijnej jurysdykcji odczuwany jest bardzo mocno w kilku społecznych procesach. W zachowaniu rodziny znajdują odzwierciedlenie pozycje poszczególnych religii i ich wpływ na proces formowania, istnienia i rozpadu rodziny. Wśród populacji żyjącej na Słowacji w 2001 roku najwięcej było osób z wyznaniem rzymskokatolickim — członkowie tego wyznania zdecydowanie dominują na Słowacji. Następnymi z kolei licznymi wyznaniem są wyznanie ewangelickie i greckokatolickie — są to razem trzy najbardziej liczne wyznania na Słowacji¹³¹. Wśród członków tych wyznań liczba kohabitantów jest mniejsza niżeli liczba osób wyznających daną religię (rzymskokatolicką, ewangelicką i greckokatolicką). Z kolei wśród osób prawosławnych liczba osób żyjących w związku kohabitacyjnym jest równa liczbie populacji tego wyznania. Natomiast wśród członków Reformatorskiego Kościoła Chrześcijańskiego występują tylko i wyłącznie osoby żyjące w związku kohabitacyjnym. Wśród osób bez wyznania także dominują pary kohabituujące (zob. wykres 8.). Analiza tych danych wskazuje na to, iż społeczeństwo słowackie przechodzi silną sekularyzację. Pomimo dużej populacji wyznającej różne religie, wartości religijne zaczynają tracić swoje pierwotne znaczenie — wskazuje na to spora liczebność osób żyjących w kohabitacji.

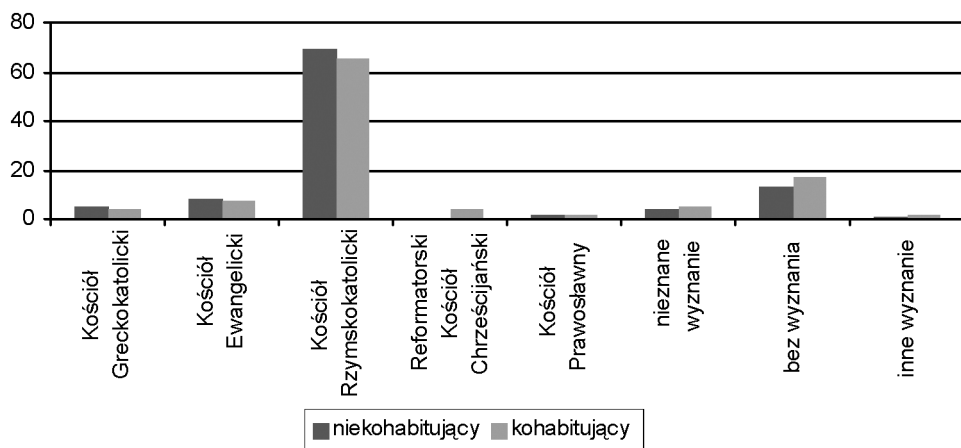
Poziom wykształcenia kohabitantów żyjących na Słowacji zmienia się w przestrzeni lat. Według K. Pohl¹³² w latach 60. i 70. XX wieku kohabitacja była formą życia wybieraną przez populację z wyższym wykształceniem. Najbardziej było to widoczne wśród kobiet. Kobiety z najniższym poziomem wykształcenia znacznie trudniej i rzadziej podejmowały decyzję o wstąpieniu w nieformalny związek niż kobiety z wyższym wykształceniem. Przyczyn tego upatrywać można w dążeniu do ekonomicznej niezależności kobiet¹³³.

W dalszym rozwoju zjawiska kohabitacji na Słowacji poziom wykształcenia osób kohabituujących w latach 80. i 90. uległ modyfikacji poprzez zmiany w strukturze wiekowej kohabitantów. Kohabitacja zaczęła być obecna w młodszych grupach wiekowych, które posiadają niższe wykształcenie, ponieważ

¹³¹ J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvatelstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”..., s. 440—442.

¹³² K. POHL: *Wende der Einstellungswandel Heiratsabsichten und Kinderwunsch 18 — bis 28 jähriger deutscher Frauen 1978 und 1983*. „Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft” 1985, Jg. 27, 2, s. 213—245; za: J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvatelstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”..., s. 443.

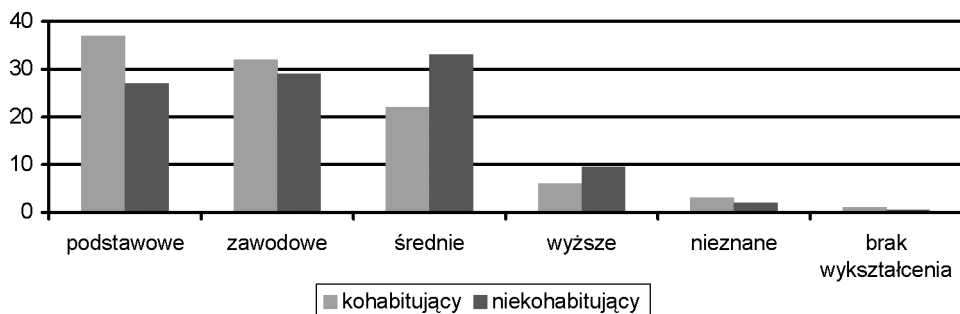
¹³³ E. LAPIERRE-ADAMCYK, C. CHARVET: *Nichteheliche Lebensgemeinschaft und Ehe: Bestandsaufnahme der demographischen Arbeiten*. „Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft” 2000, Jg. 25/1, s. 203—210; za: J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvatelstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”..., s. 443.

Wykres 8. Struktura religijna osób kohabitujących i niekohabitujących na Słowacji w 2001 roku (w %)

Źródło: J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 440.

kształcą się, chcąc uzyskać wyższe wykształcenie w celu zdobycia kwalifikacji zawodowych¹³⁴. Tendencję tę potwierdza udział osób, którzy prowadzą życie pozamałżeńskie. Tendencja ta jest wyższa wśród osób z wyższym wykształceniem¹³⁵ (zob. wykres 9.).

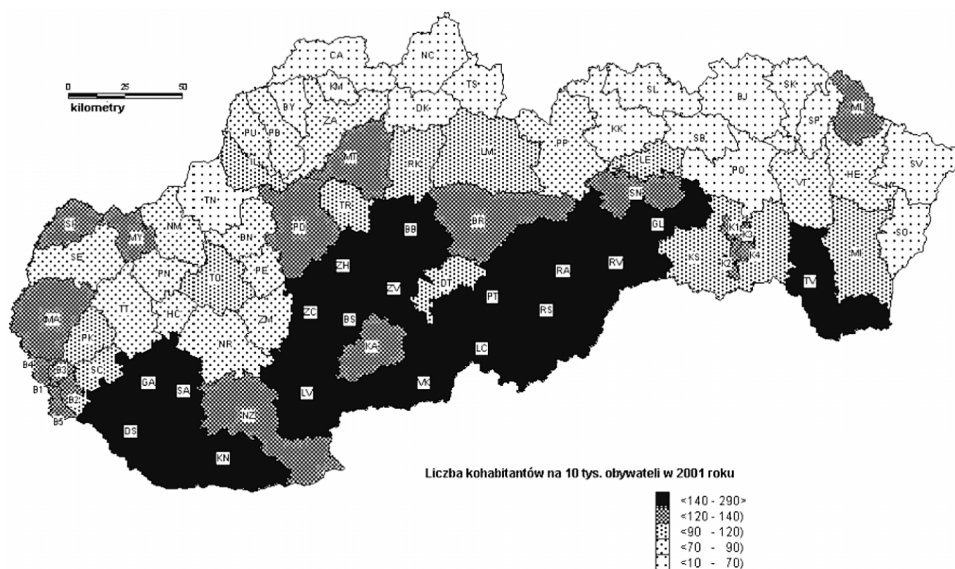
Wykres 9. Struktura wykształcenia osób kohabitujących i niekohabitujących na Słowacji w 2001 roku (w %)

Źródło: J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 445.

¹³⁴ R. PEUCKERT: *Familienformen im sozialen Wandel*, 3. Auflage, Laske+Budrich, Opladen 1999, za: J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”..., s. 444.

¹³⁵ L. FIALOVÁ, D. HAMPLOVÁ, M. KUČERA, S. VYMĚTALOVÁ: *Před-stavy mladých lidí o manželstve a rodičovství*. Praha, Sociologické nakladatelství, 2000.

Zróznicowanie kohabitacji na Słowacji wskazuje na dużą stabilność przestrzenną w rozkładzie tego zjawiska społecznego. Najwyższy poziom kohabitacji odnotowany został w województwach Bańskobystrzyckim i Koszyckim. Średni poziom występuje w województwie Nitrzańskim i Trnawskim. Natomiast najniższy poziom zjawiska kohabitacji — w województwie Żylińskim i Preszowskim. Tylko w województwie Bratysławskim oraz Trencińskim występowała zmienność w wybranych kategoriach życia w kohabitacji. Zatem największa intensywność zjawiska kohabitacji występuje w południowej części Słowacji, średnia intensywność widoczna jest na południowym zachodzie, natomiast niska na północy kraju¹³⁶ (zob. mapa 1.).

Mapa 1. Intensywność występowania zjawiska kohabitacji na Słowacji. Liczba kohabitantów na 10 tys. obywateli w 2001 roku

Źródło: J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia obyvateľstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 450 (tłum. K. Juszczyk-Frelkiewicz).

Bardzo często proces urbanizacji ma wpływ nie tylko na formowanie i rozpad rodziny, ale również na intensywność zjawiska kohabitacji, dlatego w miastach występuje większa intensywność tego zjawiska niżeli na wsiach. Ta tendencja zauważalna jest także na Słowacji. W miastach na Słowacji żyło 56% obywateli — wśród tych obywateli aż 62,9% żyło w związkach kohabitacyjnych. Na wsiach żyło 37,1% osób w związku kohabitacyjnym, co jest przeja-

¹³⁶ J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia obyvateľstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”..., s. 446—447.

wem bardziej konserwatywnego nastawienia wobec tej formy życia¹³⁷ (zob. tabela 4.).

Zmiany, jakie zachodzą w słowackiej rodzinie, to zmiany, które wiążą się z zawieraniem związków małżeńskich, rozwodami, urodzeniami dzieci poza małżeństwem, które mają wpływ na formy rodzinnego i partnerskiego życia. Pomimo silnego wpływu tradycji dochodzi na Słowacji do zmian w rodzinnych zachowaniach obywateli. Zmiany te mają pewne długoterminowe trendy, które w ostatnich 10—15 latach charakteryzuje pewne przyspieszenie. Typ rodziny nuklearnej jest rzeczywiście dominującą formą tej społeczności, ale w tym samym czasie zaobserwowany został wzrost liczby związków kohabitacyjnych oraz wzrost pozamałżeńskiej płodności¹³⁸.

Tabela 4. Rozmieszczenie przestrzenne osób kohabitujących i niekohabitujących w miastach i na wsiach według województw na Słowacji w 2001 roku (w %)

Województwo	Miasto		Wieś		Odchylenia w punktach
	niekohabitujący	kohabitujący	niekohabitujący	kohabitujący	
Bratysławskie	84,0	86,8	16,0	13,2	3,3
Trnawskie	50,3	59,8	49,7	40,2	18,8
Trencińskie	57,9	72,9	42,1	27,1	26,0
Nitrzańskie	48,1	54,9	51,9	45,1	14,2
Žylińskie	50,3	70,4	49,7	29,6	40,1
Bańskobystrzyckie	54,4	56,1	45,6	43,9	3,3
Preszowskie	50,4	52,7	49,6	47,3	4,5
Koszyckie	56,7	58,5	43,3	41,5	3,1
Ogółem Słowacja	56,0	62,9	44,0	37,1	12,2

Źródło: Słowacki Narodowy Spis Ludności 2001, za: J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia obyvateľstva Slovenska*, w: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 451.

Badania zjawiska kohabitacji na Słowacji wskazują na pewne zależności, w szczególności w niektórych cechach społeczno-kulturowych, takich jak: etniczność, struktura edukacyjna i religijna¹³⁹. Bardzo duży wpływ na wzrost zjawiska kohabitacji na Słowacji oraz na jego dynamikę mają socjoekonomiczne i społeczno-kulturowe warunki. Niezależność ekonomiczna osób żyjących w kohabitacji wpływa na podejmowanie przez nich swobodnych decyzji. Warunkiem koniecznym do utworzenia związku kohabitacyjnego jest korzystna sytuacja bytowa.

¹³⁷ Ibidem, s. 451.

¹³⁸ Ibidem, s. 451—452.

¹³⁹ J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia obyvateľstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 452.

Na Słowacji stopniowo wytwarzają się gospodarcze, materialne, społeczne i psychologiczne warunki do rozwoju kohabitacji. Można zatem założyć, że w przyszłości ten społecznie popularny fenomen będzie się rozpowszechniać jako część zmian demograficznych i społecznych. Wpływać to będzie na potrzebę poznawania zjawiska kohabitacji, co wymagać będzie zastosowania nowych, nietradycyjnych metod badawczych.

2.4.2. Skala kohabitacji oraz struktura kohabitantów w Polsce

Zachowania demograficzne w Polsce, będące odzwierciedleniem nowych zjawisk społecznych i ekonomicznych okresu transformacji, kreują tzw. ponowoczesny obraz rodziny, zbliżający się pod wieloma względami (oczywiście nie w takim samym natężeniu) do obrazu krajów zachodnich. Wizerunek ten jest bardziej zróżnicowany co do form i treści życia małżeńskiego i rodzinnego od portretu z okresu od lat 50. do 70. Według K. Slany można wysunąć tezę, iż społeczeństwo polskie przechodzi od wizerunku względnie homogenicznego do wizerunku względnie heterogenicznego¹⁴⁰.

Wzrost znaczenia kohabitacji, spadek skłonności do zawierania małżeństw, opóźnianie decyzji o rodzicielstwie, wzrost bezdzietności oraz rezygnacja z kolejnych urodzeń, a także wzrost odsetka urodzeń pozamałżeńskich, to tylko kilka wspólnych elementów przemian w procesie formowania rodziny zachodzących w Europie. Obserwuje się je także w Polsce, choć rozpoczęły się one tu nieco później niż w krajach Europy Północnej czy Zachodniej. Przejawiały się początkowo silnym spadkiem płodności, do poziomów znacznie poniżej prostej zastępowalności pokoleń. W ostatnich latach w coraz większym stopniu obserwuje się zmiany w procesie formowania i rozwiązywania związków, w tym wzrost odsetka osób żyjących w kohabitacji czy doświadczających rozwodów, oraz posiadania dzieci poza związkiem formalnym¹⁴¹.

Według danych ze Spisu Powszechnego z 1978 roku w Polsce żyło około 189 tysięcy osób kohabituujących, czyli około 90 tysięcy par (stanowiły one 1% wszystkich par małżeńskich). Natomiast z informacji uzyskanych ze Spisu Powszechnego z 1988 roku dowiadujemy się, że liczba osób żyjących w związkach kohabitacyjnych wzrosła do około 250 tysięcy. Według danych

¹⁴⁰ K. SLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków 2006, s. 174–175.

¹⁴¹ *Nowe wzorce formowania rodziny w Polsce — kontekst społeczno-ekonomiczny, preferencje i wpływ na zadowolenie z życia*. Projekt finansowany przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju w ramach programu Lider, mający na celu lepsze zrozumienie przyczyn leżących u podstaw nowych wzorców zachowań związanych z formowaniem rodzin i płodnością w Polsce, a także konsekwencji tych zachowań dla dobrostanu psychicznego ludności — <http://www.sgh.waw.pl/inne/famwell/>, dostęp: 10.11.2012 r.

z Mikrospisu z 1995 roku liczba ta wzrosła do 310 545 osób i ich udział wśród ogółu małżeństw wyniósł 1,7%, w miastach 2%, a na wsi 1,1%. W stosunku do roku 1978 odnotowano 57-procentowy wzrost liczby osób kohabituujących, a w stosunku do roku 1988 — 24-procentowy wzrost. Liczba osób rzeczywiście kohabituujących może być znacznie wyższa niżeli występująca w danych ze Spisów, ponieważ część osób kohabituujących mogła z różnych powodów nie przyznać się do trwania w takim związku¹⁴².

Z danych Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku wynika jednoznacznie, że model związku bez ślubu w Polsce występuje nieporównywalnie rzadziej niż w innych częściach Europy. W spisie tym zanotowano 198 tysięcy związków partnerskich (z tego 148,5 tysiąca w miastach oraz 49,4 tysiąca na wsiach), co w stosunku do ogółu istniejących małżeństw stanowiło 1,9%, w tym 2,4% w miastach i 1,3% na wsi¹⁴³. Najwięcej partnerów żyjących w kohabitacji — zarówno kobiet, jak i mężczyzn, wedle Spisu Powszechnego z 2002 roku należało do kategorii wiekowej od 25. do 29. roku życia (65,5 tysiąca) oraz do kategorii wiekowej od 45. do 49. roku życia (50,6 tysiąca). Natomiast w kategorii wiekowej od 20. do 24. roku życia partnerów żyjących w związku kohabitacyjnym było 43,1 tysiąca (zob. tabela 5.).

Tabela 5. Liczba partnerów według płci, wieku i miejsca zamieszkania w 2002 roku

Wyszczególnienie	Ogółem			Miasto			Wieś		
	razem	męż- czyźni	kobiety	razem	męż- czyźni	kobiety	razem	męż- czyźni	kobiety
Polska	396058	198029	198029	297160	148580	148580	98898	49449	49449
poniżej 19 lat	4460	756	3704	2804	516	2288	1656	240	1416
20—24	43123	15527	27596	33302	12082	21220	9821	3445	6376
25—29	65563	31236	34327	52319	24977	27342	13244	6259	6985
30—34	44968	22887	22081	34231	17510	16721	10737	5377	5360
35—39	39122	20388	18734	28729	15076	13653	10393	5312	5081
40—44	47113	24584	22529	34299	17770	16529	12814	6814	6000
45—49	50634	26446	24188	37477	19438	18039	13157	7008	6149
50—54	41507	22166	19341	30906	16441	14465	10601	5725	4876
55—59	22396	12415	9981	16821	9373	7448	5575	3042	2533
60—64	15243	8810	6433	11148	6447	4701	4095	2363	1732
65—69	10874	6382	4492	7694	4531	3163	3180	1851	1329
70 lat i więcej	11026	6418	4608	7402	4405	2997	3624	2013	1611
Nieustalony wiek	29	14	15	28	14	14	1	—	1

Źródło: Opracowane przez GUS na zamówienie autorki.

¹⁴² K. ŚLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie...*, s. 182.

¹⁴³ Sytuacja Demograficzna Polski. Raport 2010—2011. Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2011, s. 13.

Z danych GUS-u¹⁴⁴ wynika, że osoby kohabituujące najczęściej były stanu wolnego (kawaler/panna 199,6 tysiąca, z czego 102,4 tysiąca stanowili mężczyźni) lub były to osoby rozwiedzione (126,3 tysiąca, z czego 67,0 tysięcy stanowili mężczyźni). Osób żonaty/zamężnych nie pozostających w małżeństwie, a żyjących w kohabitacji było 28,2 tysiąca (zob. tabela 6.).

Istotną zmienną charakteryzującą kohabitantów jest poziom wykształcenia. W Polsce w 2002 roku największa liczba osób żyjących w kohabitacji posiadała wykształcenie zasadnicze zawodowe (114,7 tysiąca) oraz średnie (113,5 tysiąca), natomiast z wyższym wykształceniem kohabitoowało 49,2 tysiąca osób (zob. tabela 7.).

Tabela 6. Liczba partnerów według stanu cywilnego, prawnego, płci oraz miejsca zamieszkania w 2002 roku

Wyszczególnienie	Ogółem			Miasto			Wieś		
	razem	męż- czyźni	kobiety	razem	męż- czyźni	kobiety	razem	męż- czyźni	kobiety
Polska	396058	198029	198029	297160	148580	148580	98898	49449	49449
Kawaler/panna	199602	102493	97109	150089	75647	74442	49513	26846	22667
Żonaty/zamężna niepozostający w małżeństwie	28235	15973	12262	19811	11553	8258	8424	4420	4004
Wdowiec/wdowa	36732	9773	26959	24605	6693	17912	12127	3080	9047
Rozwiedziony/ rozwiedziona	126352	67046	59306	98572	52487	46085	27780	14559	13221
Separowany/ separowana	1850	1054	796	1307	767	540	543	287	256
Nieustalony stan cywilny prawny	3287	1690	1597	2776	1433	1343	511	257	254

Źródło: Opracowane przez GUS na zamówienie autorki.

Z danych GUS-u¹⁴⁵ wynika, że zdecydowana większość osób żyjących w związku kohabitacyjnym w Polsce w 2002 roku nie posiadała dzieci (87,1 tysiąca, z czego 70,2 tysiąca mieszkało w mieście). Liczba partnerów, którzy posiadali jedno dziecko, wynosiła 57,7 tysiąca, z dwójką dzieci 31,9 tysiąca, a z trójką dzieci 12,8 tysiąca (zob. tabela 8.).

Z kolei analizując liczbę partnerów żyjących w kohabitacji według rozmieszczenia przestrzennego w Polsce należy zauważyć, że największa ich licz-

¹⁴⁴ Dane opracowane przez GUS na zamówienie autorki na podstawie Narodowego Spisu Powszechnego w 2002 roku.

¹⁴⁵ Dane opracowane przez GUS na zamówienie autorki na podstawie Narodowego Spisu Powszechnego w 2002 roku.

Tabela 7. Liczba partnerów według poziomu wykształcenia, płci oraz miejsca zamieszkania w 2002 roku

Wyszczególnienie	Ogółem			Miasto			Wieś		
	razem	męż- czyźni	kobiety	razem	męż- czyźni	kobiety	razem	męż- czyźni	kobiety
Polska	396058	198029	198029	297160	148580	148580	98898	49449	49449
Wyższe	49231	23993	25238	44670	21815	22855	4561	2178	2383
Policealne	12666	3689	8977	10935	3255	7680	1731	434	1297
Średnie	113503	52843	60660	95410	44951	50459	18093	7892	10201
Ogólnokształcące	37572	12346	25226	33113	11144	21969	4459	1202	3257
Zawodowe	75931	40497	35434	62297	33807	28490	13634	6690	6944
Zasadnicze zawodowe	114736	69724	45012	80675	49443	31232	34061	20281	13780
Podstawowe ukończone	95657	43078	52579	58397	25806	32591	37260	17272	19988
Podstawowe nieukończone i bez wykształcenia szkolnego	5664	2364	3300	2968	1231	1737	2696	1133	1563
Nieustalone wykształcenie	4601	2338	2263	4105	2079	2026	496	259	237

Źródło: Opracowane przez GUS na zamówienie autorki.

Tabela 8. Liczba partnerów według liczby dzieci oraz miejsca zamieszkania w 2002 roku

Wyszczególnienie	Ogółem	Rodziny partnerów według liczby dzieci				
		0	1	2	3	4 i więcej
Polska	198029	87116	57751	31955	12896	8311
Miasto	148580	70290	43574	22406	8045	4265
Wieś	49449	16826	14177	9549	4851	4046

Źródło: Opracowane przez GUS na zamówienie autorki.

ba w 2002 roku występowała w województwach najlepiej rozwiniętych w sektorze usług oraz najlepiej uprzemysłowionych, tzn. w województwie mazowieckim, gdzie kohabitoowało 55,8 tysiąca osób, w województwie śląskim (50,7 tysiąca osób) oraz w województwie dolnośląskim (49,6 tysiąca osób)¹⁴⁶.

Przyczyny, czy też czynniki mające wpływ na regionalne zróżnicowanie zjawiska kohabitacji w Polsce, mogą mieć wielorakie podłoże. Otóż w Polsce sta-

¹⁴⁶ Według danych opracowanych przez GUS na zamówienie autorki na podstawie Narodowego Spisu Powszechnego w 2002 roku.

tystyki opisujące przyczyny danego zjawiska odnoszą się do części ogólnej, do poziomu makro — czyli odpowiadają na pytanie w skali krajowej. Aby w bardzo precyzyjny sposób opisać tę zależność, należałoby zejść na niższy poziom agregacji i uwzględnić wpływ społeczności lokalnej, tradycji rodzinnej, struktury rodziny, wartości i norm dominujących w rodzinie, indywidualnych planów i opinii jednostek, a także wskaźnika urodzeń poza małżeństwem, wskaźnika rozwodów, odsetka uczestnictwa w praktykach religijnych oraz stabilności zawodowej i wielkości dochodów w rodzinie. Wpływ na to zjawisko mają także przemiany ustrojowe i kulturowe oraz dynamiczne zmiany na rynku pracy, procesy sekularyzacji i deinstytucjonalizacji. Część wymienionych czynników można omówić w oparciu o dostępną literaturę socjologiczną oraz statystyczną — mam na uwadze przede wszystkim publikacje GUS-u. Jednak podstawową trudnością w tym wypadku jest brak tak szczegółowo przeprowadzonych badań statystycznych, które ukazałyby rzeczywisty obraz tych czynników, które regionalnie różnicują zjawisko kohabitacji w Polsce. Należałoby przeprowadzić dokładne badania w tym zakresie.

Możemy jedynie domniemywać, że zróżnicowanie regionalne zjawiska kohabitacji może być przede wszystkim wynikiem:

1. **Regionalnego zróżnicowania urodzeń poza związkiem małżeńskim w Polsce.** Można zauważyć, że przestrzenne zróżnicowanie kohabitacji w Polsce zależy w bardzo dużym stopniu od wskaźnika urodzeń pozamałżeńskich. W województwach, w których odsetek osób kohabitujących jest najniższy (woj. Świętokrzyskie, Małopolskie, Lubelskie, Podlaskie) występuje także najniższy odsetek urodzeń pozamałżeńskich i stanowi on do 15% wszystkich urodzeń. Z kolei najwyższy odsetek osób kohabitujących występuje w województwach: zachodniopomorskim, lubuskim i dolnośląskim, co z kolei pokrywa się z najwyższym odsetkiem urodzeń pozamałżeńskich w tych województwach, który wynosi ponad 30% ogółu urodzeń dzieci¹⁴⁷.
2. **Regionalnego zróżnicowania liczby rozwodów w Polsce** — rozwody niewątpliwie sprzyjają rozwojowi zjawiska kohabitacji. Zatem możemy domniemywać, że im wyższa jest liczba rozwodów, tym wyższa jest liczba osób kohabitujących. Dane z Rocznika Demograficznego z 2012 roku¹⁴⁸ wskazują, że w województwach, w których odsetek osób kohabitujących jest najwyższy, także najwyższa jest liczba rozwodów — dotyczy to województw Polski Zachodniej — woj. zachodniopomorskiego, lubuskiego i dolnośląskiego. Kolejną zależność obserwujemy w województwach o najniższym odsetku osób kohabitujących i najniższej liczbie rozwodów — są to woj. podkarpackie, lubelskie, świętokrzyskie.

¹⁴⁷ Zob.: Gazeta prawna. Wiadomości. 16 stycznia 2013 r. — <http://www.wykop.pl/ramka/1379933/juz-co-piate-dziecko-w-polsce-rodzi-sie-pozza-malzenstwem/>, dostęp: 12.09.2013r.

¹⁴⁸ Rocznik Demograficzny 2012. Warszawa 2012, s. 262.

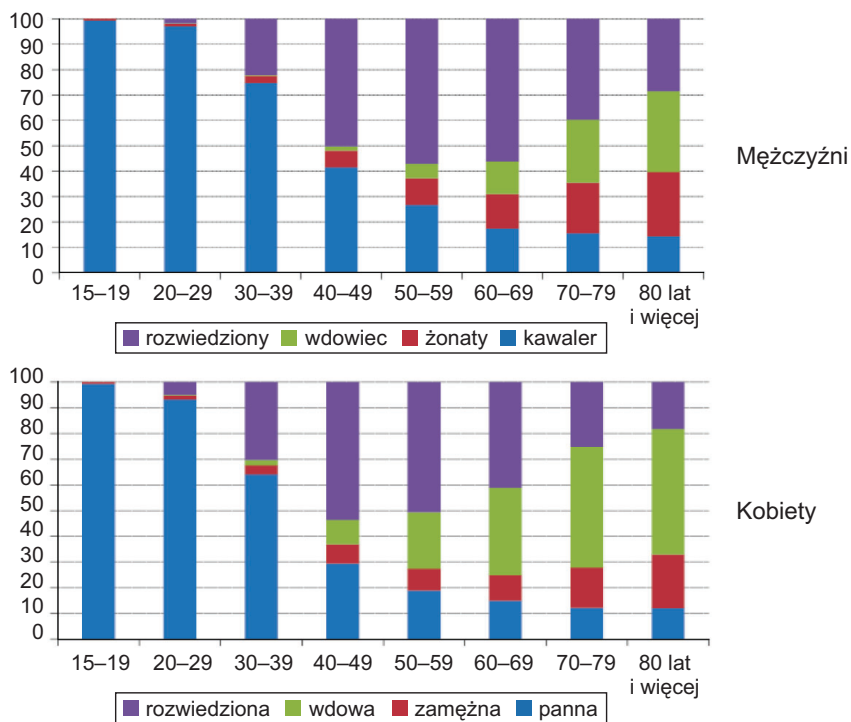
3. Najniższy poziom związków kohabitacyjnych notowany jest w województwach o mniejszym rozwoju gospodarczym, mniejszym poziomie industrializacji i urbanizacji. Dodatkowym czynnikiem jest także dominacja tradycji kulturowych związanych z rodziną. W tych województwach przeważają tradycyjne normy kulturowe oraz względnie powszechna i stosunkowo duża częstotliwość udziału ludzi w praktykach religijnych. Dlatego społeczeństwa z tych województw są bardziej krytyczne w stosunku do osób kohabituujących i jest mniejsze społeczne przyzwolenie na takie praktyki.

W Narodowym Spisie Powszechnym w Polsce w 2011 roku stan cywilny faktyczny określono w sposób wtórny na podstawie charakteru związku, w jakim faktycznie żyje dana osoba. Osoby żyjące w związkach nieformalnych (tzw. kohabitanci), niezależnie od ich stanu cywilnego prawnego, ujęte zostały jako pary tworzące związki partnerskie. Zatem stan cywilny faktyczny — oprócz kategorii prawnych (kawaler/panna, osoby pozostające w prawnym związku małżeńskim, osoby owdowiałe i rozwiedzione) — wyodrębnia także dwie dodatkowe kategorie, tj. osoby żyjące w związkach partnerskich (których w spisie z 2011 r. wyodrębniono 781 tysięcy, tj. 2,4% ludności w wieku 15 lat i więcej) oraz małżonkowie pozostający w separacji (w separacji orzeczonej prawnie albo deklarowanej) — ci ostatni stanowili 0,6% populacji (191 tysięcy)¹⁴⁹. Zatem w porównaniu z rokiem 1995 i 2002 liczba osób żyjących w kohabitacji wzrosła.

Z Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku wynika, że prawie 1% spośród osób żonatych lub zamężnych — z punktu widzenia prawa — stwierdziło, że ich małżeństwo się rozpadło. Spośród osób, które stwierdziły faktyczny rozpad swego małżeństwa, zdecydowana większość pozostała w separacji, natomiast związki partnerskie stworzyła tylko 1/5 (tj. 0,2% ogółu osób prawnie zamężnych i żonatych). W miastach związki takie założyło nieznacznie więcej osób żonatych/zamężnych niż na wsi, natomiast — w żadnym przypadku — nie zaobserwowano istotnego zróżnicowania według płci. Wśród wszystkich kategorii stanu cywilnego największą skłonność do tworzenia związków nieformalnych („przepływ w kierunku związków partnerskich”) obserwujemy wśród osób rozwiedzionych. Nieco więcej niż co dziesiąta (11%) spośród ogółu prawnie rozwiedzionych osób pozostaje w kohabitacji (podobnie w miastach i na wsi). Udziały te są zróżnicowane według płci. Wśród rozwiedzionych kobiet 9% stworzyło związki kohabitacyjne, a wśród mężczyzn aż 15%. W przypadku kawalerów i panien około 4% osób zadeklarowało związek partnerski (nieznacznie więcej kobiet — o 1 punkt procentowy). Trzy razy częściej dotyczy to kawalerów i panien w miastach (6%) niż mieszkających na wsi (2%). Zróżnicowanie to wynika z faktu, że to w miastach częściej tworzone są związki partnerskie. Także osób deklarujących wdowieństwo jest o 1% mniej w stosunku do stanu cywilnego

¹⁴⁹ Raport z wyników. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, Główny Urząd Statystyczny. Warszawa 2012, s. 55.

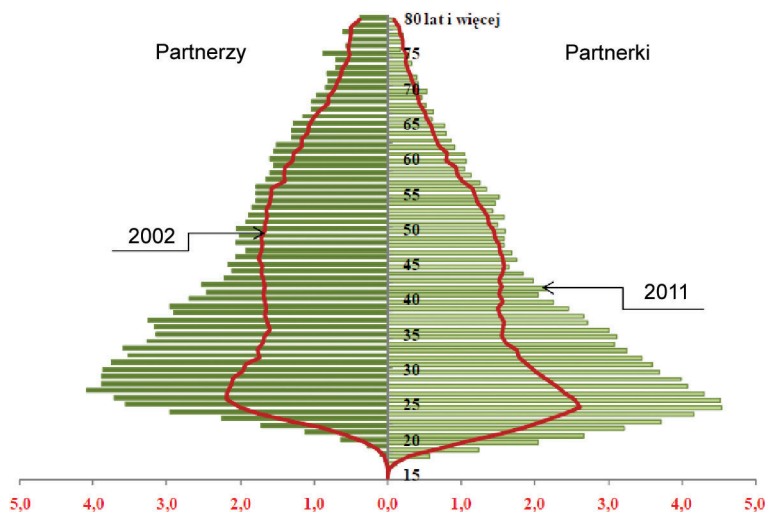
prawnego. Wśród osób owdowiałych częściej związki partnerskie tworzą mężczyźni i stanowią oni ok. 15% ogółu wdowców (w miastach 16%, na wsi także dużo — bo 12%). Spośród wdów 9% zadeklarowało związek partnerski, na wsi było ich trochę więcej i stanowiły ponad 10%, w miastach niecałe 9%. Z badania populacji osób pozostających w związkach kohabitacyjnych pod względem ich stanu cywilnego prawnego wynika, że dominującą część — 62% — stanowią osoby o stanie cywilnym prawnym kawaler/panna. Drugą grupą są osoby rozwiedzione (28%), a osoby pozostające z prawnego punktu widzenia w małżeństwie oraz osoby owdowiałe stanowią po 5% ogółu partnerek i partnerów. Jest to niewątpliwie związane z wiekiem osób kohabitujących. Nastoletni i dwudziestolletni partnerzy to przede wszystkim kawalerowie i panny (zob. wykresy 10. i 11.), ale już wśród trzydziestoletnich kohabitantów drugą pod względem liczebności grupą są osoby rozwiedzione. Rozwiedzeni stanowią także ponad połowę spośród 40-, 50- i 60-letnich partnerów oraz 40- i 50-letnich partnerek¹⁵⁰.

Wykres 10. Osoby pozostające w związkach kohabitacyjnych według płci, wieku i stanu cywilnego prawnego w 2011 roku (w %)

Źródło: *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, GUS, Warszawa 2013, s. 71.

¹⁵⁰ *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*. GUS, Warszawa 2013, s. 71—72.

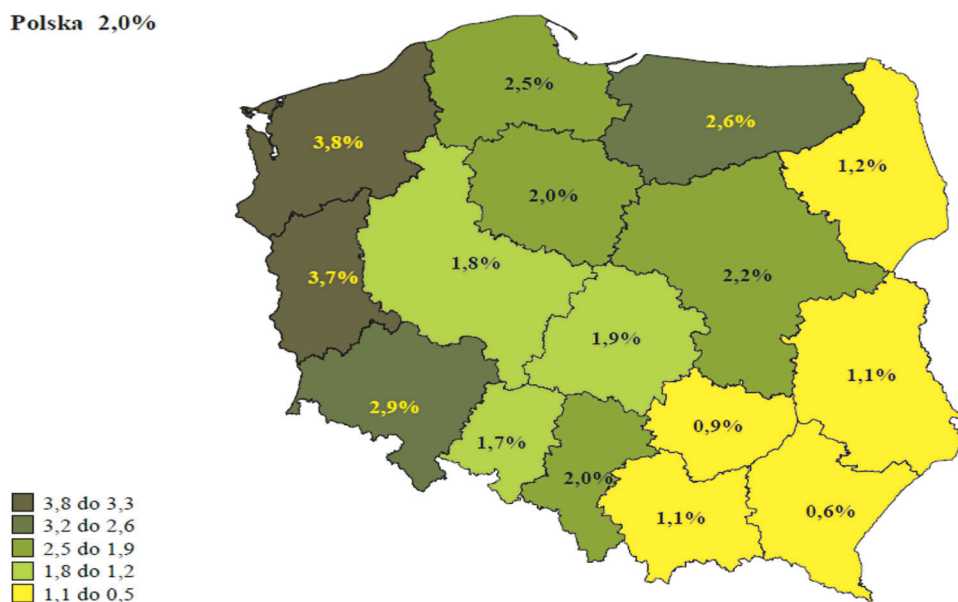
Wykres 11. Osoby pozostające w związkach kohabitacyjnych w % do ogólnej liczby ludności danej płci i wieku w 2011 roku na tle 2002 roku

Źródło: *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*. GUS, Warszawa 2013, s. 72.

Wraz ze wzrostem wieku w populacji kohabitantów zwiększa się (kosztem udziału rozwiedzionych) odsetek osób owdowiałych oraz żonatych/zamężnych. W przypadku mężczyzn w jednakowym tempie, natomiast wśród kobiet dotyczy to przede wszystkim wdów, które wśród partnerek w wieku powyżej 60 lat udziałem dorównują rozwódkom i stanowią 37%. Analizując piramidę wieku partnerów (zob. wykres 11.) zauważamy, że najczęściej związki partnerskie występują wśród 20- i 30-letnich osób. W kolejnych grupach wiekowych udziały sukcesywnie maleją. Mediana wieku dla mężczyzn pozostających w kohabitacji wynosi prawie 37 lat, kobiety są o 3 lata młodsze. W 2002 r. partnerzy byli starsi: mężczyźni o 5 lat — mediana wynosiła 42 lata, kobiety o 4 lata (38 lat). Porównując dane w zakresie struktury wieku uzyskane w obydwu spisach (zob. wykres 11.), zauważamy wzrost liczby partnerów we wszystkich grupach wiekowych, ale najintensywniejszy (praktycznie 2-krotny) wśród osób w wieku 25—35 lat (szczególnie wśród kobiet). Udział tej grupy wiekowej w 2002 r. wynosił niespełna 4% ogółu ludności w wieku 15 lat i więcej, natomiast w 2011 r. osób w tym wieku, tworzących związki kohabitacyjne, było już prawie dwa razy więcej — ok. 7%. Zestawiając struktury ludności według faktycznego stanu cywilnego w ujęciu regionalnym można zauważyć różnice już na poziomie podziału na miasta i wsie. Jak przedstawiono wcześniej, wynika to przede wszystkim z faktu, że tworzenie związków partnerskich — czyli zjawisko mające zdecydowany wpływ na kształt tej struktury — jest 4 razy częstsze w miastach niż na wsi. Jednocześnie natężenie tworzenia związków kohabita-

cyjnych jest zróżnicowane w poszczególnych województwach (zob. mapa 2.). Do grupy województw charakteryzujących się najwyższymi odsetkami związków partnerskich należą zachodniopomorskie i lubuskie, a także dolnośląskie i warmińsko-mazurskie. Należy podkreślić, że — z wyjątkiem warmińsko-mazurskiego — są to jednocześnie województwa o najwyższym odsetku osób rozwiedzionych oraz — jak wynika z bieżących badań demograficznych — o najwyższym współczynniku rozwodów i odsetku urodzeń pozamałżeńskich. Natomiast najmniej związków partnerskich odnotowano w województwach: podkarpackim, świętokrzyskim, małopolskim, lubelskim i podlaskim — podobnie jak i osób rozwiedzionych, chociaż w tych województwach występują najwyższe lub stosunkowo wysokie udziały kawalerów i panien, czyli osób najczęściej tworzących związki partnerskie.

Polska 2,0%

Mapa 2. Osoby pozostające w związkach kohabitacyjnych w 2011 roku w % do liczby osób w wieku 15 lat i więcej danego województwa

Źródło: *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*. GUS, Warszawa 2013, s. 73.

W okresie 9 lat od poprzedniego spisu wrosła liczba, jak i udział (o ponad 80%) osób pozostających w związkach partnerskich. W 2002 roku odnotowano prawie 200 tysięcy par pozostających w związkach partnerskich wobec około 390 tysięcy par (tj. około 780 tys. osób żyjących w kohabitacji) w 2012 roku¹⁵¹

¹⁵¹ Raport z wyników. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, Główny Urząd Statystyczny. Warszawa 2012, s. 57.

Tabela 9. Liczba partnerów i partnerek w Polsce w 2012 roku

Wyszczególnienie	Partnerzy, partnerki (w tysiącach)
ogółem	780,5
kobiety	382,8
mężczyźni	397,8
miasto	602,0
wieś	178,5

Źródło: Raport z wyników. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkani 2012, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2012, s. 56.

(zob. tabela 9.). Zatem liczba związków kohabitacyjnych posiada tendencję wzrostową i prognozować można, że w przyszłości formę życia w związku kohabitacyjnym wybierać będzie coraz większa liczba Polaków.

Kohabitacja jest jednak w Polsce stosunkowo rzadko występującym zjawiskiem w porównaniu do innych krajów Europy Zachodniej, gdzie związki nieformalne stanowią ponad połowę pierwszych związków zawieranych przez młodych ludzi (Austria, Szwecja, Holandia, Norwegia, Dania, Finlandia, Francja)¹⁵².

W kohabitacji najczęściej żyją osoby nisko wykształcone, ale od początku lat 90. ubiegłego wieku odnotowuje się silny wzrost popularności tego rodzaju związków wśród osób z wykształceniem wyższym oraz wśród uczących się i/lub studiujących. Kohabitacja jest najczęściej traktowana jako przejściowa forma związku, która służy jego przetestowaniu przed zawarciem małżeństwa. Małżeństwo, w przeciwieństwie do kohabitacji, jest natomiast postrzegane jako jedyna właściwa forma związku do posiadania dzieci. Także pod tym względem Polska różni się od innych krajów europejskich, a zwłaszcza od Szwecji, gdzie znaczny odsetek dzieci rodzi się i wychowuje w związkach nieformalnych¹⁵³.

Badania ilościowe i jakościowe przeprowadzone przez M. Mynarską i A. Matysiak¹⁵⁴ wskazują, że ogólny poziom kohabitacji w Polsce jest cały czas niski. Niemniej jednak autorki pokazały również, że młodzi Polacy wstępują w związki kohabitacyjne zanim wstąpią w związek małżeński. Wykazały także, że związki kohabitacyjne są postrzegane w Polsce jako okres próbny poprzedzający małżeństwo, a nie jako zachowanie awangardowe lub dewiacyjne.

Według Z. Dąbrowskiej-Caban¹⁵⁵ oficjalne dane nie odzwierciedlają w pełni faktycznych rozmiarów zjawiska kohabitacji. Nowe wzory w zakresie życia

¹⁵² M. MYNARSKA, A. MATYSIAK: *Kohabitacja w Polsce: fakty i mity*. Warszawa 28.09.2010 r. — www.sgh.waw.pl/inne/.../FAMWELL_Kohabitacja_fakty_i_mity.pdf, dostęp: 10.11.2012 r.

¹⁵³ M. MYNARSKA, A. MATYSIAK: *Diffusion in Cohabitation in Poland*. Working Papers, Institute of Statistics and Demography, Warsaw School of Economics, 2010, nr 3, s. 15.

¹⁵⁴ Ibidem.

¹⁵⁵ Z. DĄBROWSKA-CABAN: *Nietypowe związki małżeńskie w Polsce: doniesienia badawcze*. „Problemy Rodziny” 2001, nr 3. Za: K. ŚLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie...*, s. 183.

małżeńskiego i rodzinnego upowszechniają się w Polsce niezwykle szybko. Można stwierdzić, że zmiany demograficzne dokonują się o wiele szybciej niż zmiany w sferze ekonomiczno-społecznej, wpływając w zasadniczy sposób nie tylko na obraz rodziny, ale i całego społeczeństwa.

Z uzyskanych danych z Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku wynika, że zjawisko kohabitacji w Polsce wzrasta i prognozować można, że w przyszłości nadal będzie wykazywać tendencję wzrostową. Wskazuje na to fakt rozpowszechniania się tego zjawiska w Europie, a także w USA, co przyczyniać się będzie do coraz większej dyfuzji tego zjawiska do Polski, a także do Słowacji. Upowszechnienie kohabitacji przez środki masowego przekazu również będzie wywierać wpływ na popularność tego fenomenu, a emigracja zarobkowa do krajów Europy Zachodniej także będzie sprzyjała wstępowaniu w związki kohabitacyjne. Zatem można przyjąć, że obraz rodziny polskiej i słowackiej będzie się zmieniał ku nowej formie życia w związku nieformalnym.

2.5. Prawne regulacje związków kohabitacyjnych w wybranych krajach Europy

W niektórych krajach UE można sformalizować swój związek bez zawierania małżeństwa, poprzez rejestrowany związek partnerski (niekiedy zwany związkiem cywilnym). W ten sposób dwoje ludzi, żyjących ze sobą jako para, może zarejestrować swój związek partnerski we właściwym urzędzie w kraju zamieszkania. Różnice między krajami UE są pod tym względem ogromne, nie tylko w odniesieniu do oferowanych możliwości, ale także zakresu, w jakim związki partnerskie zawierane za granicą są uznawane (o ile w ogóle są uznawane). Rejestrowane związki partnerskie traktuje się w niektórych krajach UE jako równoważne małżeństwu. Kraje UE, które nie uznają rejestrowanych związków partnerskich za równoważne małżeństwu, to: Bułgaria, Cypr, Estonia, Grecja, Irlandia, Włochy, Łotwa, Liechtenstein, Malta, Polska, Rumunia i Słowacja. Wszystkie kraje zezwalające na małżeństwa osób tej samej płci (obecnie Belgia, Hiszpania, Holandia, Portugalia i Szwecja) uznają również rejestrowane związki partnerskie zawarte przez osoby tej samej płci w innych krajach. W krajach, które nie dopuszczają małżeństw między osobami tej samej płci, ale które wprowadziły jakąś formę rejestrowanego związku partnerskiego, małżeństwo między osobami tej samej płci zawarte za granicą zapewnia zwykle takie same prawa jak rejestrowany związek partnerski¹⁵⁶.

W Holandii status związków niemałżeńskich opiera się na podejściu liberalnym oraz na uznawaniu równości praw. Holenderskie Ministerstwo Sprawiedliwo-

¹⁵⁶ http://europa.eu/youreurope/citizens/family/couple/registered-partners/index_pl.htm, dostęp: 8.08.2012 r.

ści uznaje ekwiwalentność związków małżeńskich i partnerskich. Podkreśla także, że „instytucji partnerstwa pod opieką prawa dane jest miejsce oddzielne i równe do takiego, jakie ma małżeństwo”¹⁵⁷. A. Kwak¹⁵⁸ (za D. Bradley¹⁵⁹) pisze, że:

Prawo do rejestrowania związków partnerskich wprowadzone w Holandii w 1997 roku, tworzy stan prawny dla kohabitacji, którą uznaje się za blisko powiązaną z małżeństwem. Istnieją jednak trzy zastrzeżenia, wskazujące na istotne różnice między tymi związkami. Po pierwsze, rejestracja związków partnerskich pozwala na rejestrację związków par tej samej płci, tak samo jak par heteroseksualnych. Po drugie, ograniczone są prawa w sprawie adopcji dzieci. Po trzecie, procedury rozpadu związku są inne, niż rozwodowe. Podobnie jak w przypadku małżeństw, nie mogą rejestrować związków partnerskich osoby o niedozwolonym stopniu pokrewieństwa, osoby poniżej 18 roku życia bez zgody rodziców, czy pozwolenia sądowego. Pozostawanie w małżeństwie, czy w związku partnerskim, nie pozwala na wejście w nowy związek partnerski, podczas gdy zarejestrowany związek partnerski wyklucza małżeństwo. Istnieje duże podobieństwo w formalnościach między zawieraniem małżeństwa i rejestracją związku partnerskiego, gdy chodzi o miejsce zawierania, czy samą ceremonię. Z pewnymi wyjątkami zarejestrowani partnerzy stają się podmiotem osobistych zobowiązań w kodeksie cywilnym, podobnie jak małżonkowie. Obowiązują ich zasady zobowiązujące do współżycia, wierności i dostarczania wzajemnej pomocy. Mają oni te same, co małżonkowie, prawa dziedziczenia, dysponowania majątkiem, finansowego zabezpieczenia w trakcie trwania związku. Zasada równości między małżeństwem a związkiem partnerskim, przyznaje niemalżeńskim partnerom także uprawnienia w zakresie praw obywatelskich, dotyczące na przykład podatków i bezpieczeństwa socjalnego, prawa administracyjnego i karnego. Zakończenie związku partnerskiego między żyjącymi osobami jest formalnym procesem, ale różniącym się od rozwodu. Związek partnerski może być rozwiązany na podstawie jednostronnego zgłoszenia, nie jest wymagane stwierdzenie rozpadu związku. Prawna separacja dotyczy tylko małżonków¹⁶⁰.

W państwach takich jak Francja i Szwecja, gdzie podstawy prawne szybciej wchodzą w reakcję ze zmianami społecznymi, kohabitacja została zaakceptowa-

¹⁵⁷ D. BRADLEY: *Regulation of Unmarried Cohabitation in West-European Jurisdictions. Determinants of Legal Policy*. W: “International Journal of Law, Policy and the Family” 2001, nr 15, s. 28. Za: A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2005, s. 286.

¹⁵⁸ A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja...*, s. 286.

¹⁵⁹ D. BRADLEY: *Regulation of Unmarried Cohabitation in West-European Jurisdictions. Determinants of Legal Policy*. W: “International Journal of Law, Policy and the Family” 2001, nr 15, s. 28–29.

¹⁶⁰ D. BRADLEY: *Regulation of Unmarried Cohabitation in West-European Jurisdictions. Determinants of Legal Policy*. W: “International Journal of Law, Policy and the Family”..., s. 28. Za: A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja...*, s. 286–287.

na jako alternatywa dla małżeństwa. W Szwecji pary kohabituujące są traktowane w ten sam sposób, co małżeństwa, pod względem podatkowym oraz pod względem praw społecznych, chociaż nie ma obowiązku zabezpieczenia ekonomicznego partnera i przepisów dotyczących spadku pomiędzy partnerami. Jednakże legislacja, w szczególności „Akt Kohabitacyjny” z 1987 roku, mówi, że w przypadku śmierci partnera pozwala żyjącemu partnerowi korzystać i zajmować współwłasność mieszkaniową, a w przyszłości chroni żyjącego partnera poprzez specjalne przepisy podziału własności¹⁶¹.

We Francji nieformalne związki partnerskie regulowane są przez PACS — Obywatelską Umowę Solidarności, czy też Cywilny Pakt Solidarności (z j. francuskiego *Pacte civil de solidarité*) istniejący od 1999 roku. Dzięki tej umowie można zalegalizować związki nieformalne między dwojgiem ludzi bez względu na płeć. PACS niesie ze sobą wspólne deklaracje majątkowe od momentu zarejestrowania, nowe zasady dziedziczenia, opiekę społeczną oraz współodpowiedzialność za długi (zaciągnięte w czasie związku na potrzeby życia codziennego). Nie pozwala on jednak na wspólną adopcję dzieci, partnerzy zachowują również rozdzielność majątkową (o ile kontrakt między nimi nie przewiduje inaczej). PACS, podobnie jak małżeństwo, zwalnia od podatku spadkowego po zmarłym partnerze (konieczne jest jednak spisanie testamentu — sam kontrakt nie gwarantuje, że partner automatycznie stanie się spadkobiercą). Rozwiązanie PACS-u jest uproszczone w porównaniu do małżeństwa: wystarczy, by jeden z partnerów wysłał do odpowiedniego urzędu w swojej miejscowości (z j. fr. *tribunal d'instance*) list polecony informujący o zerwaniu paktu cywilnego. Efekt takiej deklaracji jest natychmiastowy¹⁶².

Francuskie Ministerstwo Sprawiedliwości mocno podkreślało, że „małżeństwo jest fundamentalnie różne (od związku kohabitacyjnego)”. Małżeństwo jest wyższą instytucją¹⁶³. Jak podają C. Martin i I. Théry¹⁶⁴ PACS „nie jest łatwy do zdefiniowania z prawnego punktu widzenia. Jest to pośredni status, nie jest ani związkiem, ani kontraktem, nie jest prywatny, ani publiczny, wyraża niepewność francuskiego sposobu odpowiedzi na wzrastające zjawisko kohabitacji”. Cywilny Pakt Solidarności jest otwarty zarówno dla par tej samej płci, jak i par heteroseksualnych. Pakt jest umową cywilno-prawną. Wymaga, aby strony

¹⁶¹ Zob.: Å. SALDEEN: *Family Law in Sweden*. W: *Family Law in Europe*. Red. C. HAMILTON, K. STANDLEY, D. HODSON. London, Butterworths, 1995.

¹⁶² http://pl.wikipedia.org/wiki/Pacte_civil_de_solidarit%C3%A9, dostęp: 8.08.2012 r.; Zob. też: T. NAZIO: *Cohabitation, Family and Society*. Routledge 2008, s.70.

¹⁶³ D. BRADLEY: *Regulation of Unmarried Cohabitation in West European Jurisdictions. Determinants of Legal Policy*. W: „International Journal of Law, Policy and the Family” 2001, nr 15, s. 28. Za: A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja...*, s. 287.

¹⁶⁴ C. MARTIN, I. THÉRY: *The PACS and Marriage and Cohabitation in France*. W: „International Journal of Law, Policy and the Family” 2001, nr 15, s. 135. Za: A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja...*, s. 287.

świadczyły sobie wzajemną i materialną pomoc, ale jej zakres stanowi przedmiot negocjacji.

Rosnącą popularność PACS eksperci tłumaczą m.in. korzyściami fiskalnymi, jakie za sobą pociąga partnerstwo cywilne, np. wspólnym opodatkowaniem. Początkowo rozwiązanie to pozwalało na wspólne rozliczanie dopiero po trzech latach od chwili zawarcia partnerstwa. Jednak ustawa budżetowa z 2005 roku skróciła ten okres do roku. Na efekty nie trzeba było długo czekać — w 2005 roku zawarto o 51% więcej partnerstw cywilnych niż w 2004 roku. PACS przyznaje też znaczne ulgi przy dziedziczeniu, daje niepracującemu partnerowi świadczenia ubezpieczeniowe i ułatwia uzyskanie dla niego obywatelstwa francuskiego. Zapewnia też wszelkie uprawnienia, jakie przysługują pracującym współmałżonkom, tj. urlopy czy zwolnienia na opiekę nad chorym¹⁶⁵.

Z kolei związki kohabitacyjne we Włoszech nie posiadają prawnego uregulowania. W tym kraju kohabitanci nie mają wzajemnych praw i obowiązków z powodu prowadzenia wspólnego życia, a także praw do zapewniania finansowego i moralnego wsparcia. Kohabitacja występuje tu jako wolny i niewiążący związek. Natomiast gdy w takim związku urodzi się dziecko, wtedy oboje rodzice posiadają takie same prawa i obowiązki względem dziecka jak pary małżeńskie¹⁶⁶.

W Hiszpanii sytuacja par kohabitujących przedstawia się podobnie. Kohabitacja nie jest uregulowana prawnie oraz nie posiada takich samych praw jak małżeństwo. Niezamężne pary, które posiadają dzieci, mają względem nich takie same prawa, jakie mają małżeństwa, i od 1987 roku (od 1991 roku prawo Katalońskie) mogą adoptować dzieci¹⁶⁷.

Na terenie Polski nigdy nie obowiązywało i nie obowiązuje prawo, które w jakiegokolwiek formie pozwałoby zalegalizować (oficjalnie uznać przez władzę) związek inny niż małżeński. Prawo polskie uwzględnia sytuację prawną osób pozostających w związkach kohabitacyjnych tylko w niewielkim zakresie, nazywając ich „osobami najbliższymi” (prawo karne) lub „osobami wspólnie gospodarującymi” (prawo pomocy społecznej). Jest to jednak bardziej stwierdzenie pewnej zależności majątkowej lub faktycznej pomiędzy tymi osobami niż przyznanie im określonych uprawnień. W szczególności trudno jest określić, od jakiego momentu można uznać, że konkretne osoby pozostają w związku konsensualnym. Jediną doniosłą prawnie chwilą może być wspólne zamieszkanie, jeżeli jest ono dokonane z zamiarem zamieszkania stałego, a nie tymczasowego¹⁶⁸. W związku partnerskim nie ma obowiązku współdecydowania o istot-

¹⁶⁵ B. MITOSEK: *Partnerstwo cywilne święci triumfy we Francji* — <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114881,4950499.html>, dostęp: 8.08.2012 r.

¹⁶⁶ T. NAZIO: *Cohabitation, Family and Society...*, s. 71.

¹⁶⁷ Ibidem.

¹⁶⁸ A. MATYSIAK, G. WRONA: *Regulacje prawne tworzenia, rozwoju i rozpadu rodzin w Polsce*. Zeszyty Naukowe Instytut Statystyki i Demografii Szkoła Główna Handlowa, nr 8, rok 2010, s. 8.

nych sprawach związku. Wręcz przeciwnie, osoby pozostające w takim związku nie mają żadnej prawnej możliwości ingerowania w decyzje podejmowane przez partnera. Nie ma też żadnej możliwości, aby sąd podejmował decyzję w przypadku sporu partnerów. Jediną możliwością, jaką partnerzy mają w tej sytuacji, jest ugoda mediacyjna. W sytuacji, kiedy partnerzy posiadają wspólny majątek, do zarządzania nim i do dokonywania poszczególnych czynności niezbędna jest zgoda drugiego współwłaściciela. Znacznym ułatwieniem dla osób pozostających w związku partnerskim jest zawarcie umowy o zarząd majątkiem. Skutkiem takiej umowy będzie nie tylko możliwość bieżącego sprawowania zarządu przez jednego z partnerów, ale także możliwość reprezentowania partnera przed sądem w roli pełnomocnika. W związku partnerskim informacje mogą być przekazywane sobie wzajemnie wyłącznie przez partnerów. Żadna instytucja ani osoba trzecia nie ma prawa ujawnić danych osobowych partnera drugiemu partnerowi bez jego zgody, a jeżeli konkretne dane będą objęte tajemnicą zawodową, to nie mogą być ujawnione nawet w przypadku zgody osoby, której dotyczą. Sytuacja taka ma miejsce na przykład w przypadku danych o stanie zdrowia pacjenta — są one objęte tajemnicą zawodową. Regulacje dotyczące prawa do wzajemnej opieki i wsparcia także nie obowiązują w stosunku do partnerów żyjących w kohabitacji na terenie Polski¹⁶⁹.

Środowisko poselskie zainteresowało się sytuacją par żyjących w związkach nieformalnych w Polsce. Pod koniec sierpnia 2012 roku Klub Platformy Obywatelskiej przedyskutował projekt ustawy o związkach partnerskich autorstwa posła Artura Dunina¹⁷⁰. Celem ustawy byłoby umożliwienie osobom zamierzającym pozostawać w stałym pożyciu uregulowanie ich sytuacji prawnej w zakresie stosunków osobistych, majątkowych i spadkowych w drodze umowy rejestrowanej w urzędzie stanu cywilnego. Umowa zawarcia związku partnerskiego byłaby zawierana albo w formie aktu notarialnego przed notariuszem na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, albo przez zgodne oświadczenie o jej zawarciu złożone na piśmie przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego, i potwierdzona jego podpisem. Partnerzy mieliby równe prawa i obowiązki w związku partnerskim. Byliby zobowiązani do wzajemnej pomocy, lojalności oraz wsparcia materialnego i osobistego, a także do współdziałania dla dobra zawartego związku partnerskiego. Z chwilą zawarcia umowy związku partnerskiego powstawałaby z mocy ustawy wspólność majątkowa obejmująca przedmioty nabyte przez partnerów w czasie jej trwania. Po upływie roku od zawarcia umowy związku partnerskiego partnerzy byliby uprawnieni do dziedziczenia po sobie z ustawy na takich samych zasadach, na jakich dziedziczą małżonkowie. Umowa związku partnerskiego ustawałaby:

¹⁶⁹ Ibidem, s. 11—13.

¹⁷⁰ Zob.: <http://www.platforma.org/pl/artukul/platforma/polska/projekt-ustawy-o-zwiazkach-partnerskich/>, dostęp: 26.08.2012 r.

- z chwilą śmierci jednej z jej stron,
- z chwilą złożenia przez obie strony działające osobiście zgodnego oświadczenia woli przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego o rozwiązaniu tej umowy,
- przez rozwiązanie tej umowy przez sąd w razie stwierdzenia ustania stałego pożycia przez okres nie krótszy niż 3 miesiące.

Kiedy ustawa miałaby wejść w życie, jeszcze nie wiadomo. Najpierw musi ona zostać dopracowana, złożona do komisji, a następnie poddana pod dyskusję w sejmie.

Analiza literatury przedmiotu oraz danych statystycznych zjawiska kohabitacji w Polsce i na Słowacji oraz w innych krajach Europy pokazuje, że zjawisko kohabitacji staje się coraz bardziej powszechną i coraz częściej wybieraną formą życia przez osoby należące do różnych kategorii wiekowych. Bardzo często na życie w związku kohabitacyjnym decydują się osoby po rozwodzie, które ze względu na złe doświadczenia ze związku małżeńskiego nie chcą się decydować na powtórne małżeństwo. Z kolei młode osoby stanu wolnego (kawaler czy panna) decydują się na życie w związku kohabitacyjnym po to, aby sprawdzić siłę związku, przetestować partnera w czynnościach dnia codziennego i ewentualnie po takim „teście” przekształcić związek kohabitacyjny w związek małżeński. Coraz częściej na życie w kohabitacji decydują się także osoby z wyższym wykształceniem, które w pogoni za zdobywaniem kwalifikacji zawodowych odkładają decyzję o małżeństwie na później lub w ogóle się na nie nie decydują.

Z uwagi na coraz większą powszechność zjawiska kohabitacji, oprócz danych statystycznych i opisowych, bardzo istotne z poznawczego i praktycznego punktu widzenia dla współczesnej socjologii rodziny byłoby poznanie opinii młodych ludzi (studentów) żyjących w Polsce i na Słowacji, dotyczących tego zjawiska społecznego. Przyszłe wybory tych młodych ludzi związane z życiem rodzinnym będą miały wpływ na kształtowanie się kohabitacji w tych krajach. Zatem poznanie opinii i postaw badanych studentów wobec zjawiska kohabitacji (w tym ich osobistych deklaracji; powodów życia w kohabitacji, ocen kohabitacji jako konkurencji dla związku małżeńskiego, obrazu czynników wpływających na rozwój zjawiska kohabitacji, stosunku do instytucji małżeństwa, opinii na temat wspólnego zamieszkiwania przed ślubem oraz odpowiedniego momentu rozpoczęcia inicjacji seksualnej, a także poglądów na temat legalizacji związków kohabitacyjnych i rozpoznanie ich hierarchii wartości) przyczyni się do ustalenia, jak bardzo badane zbiorowości podatne są na realizowanie życia w kohabitacji. Pozwoli to także na opracowanie prognozy zjawiska kohabitacji w Polsce i na Słowacji, ponieważ poznane opinie i poglądy studentów będą miały wpływ na dokonywanie przez nich osobistych wyborów związanych z życiem rodzinnym.

Rozdział 3

Analiza porównawcza demograficznych i socjokulturowych cech społeczeństw polskiego i słowackiego

3.1. Demograficzna struktura a dynamika zawierania małżeństw w społeczeństwie polskim i słowackim

Spółeczny rozwój Słowacji posiada wiele aspektów Trzeciej Fali cywilizacji (informatyzacja, wzrost poziomu wykształcenia, poprawa jakości usług, dążenie do osiągnięcia gospodarki opartej na wiedzy itp.). Jednakże proces ten jest dopiero zainicjowany i wiele z tych nowych elementów musi rywalizować z cechami charakterystycznymi Drugiej Fali (rozwój pewnych przemysłowych segmentów). Podobnie — również w zachowaniach rodzinnych — występują tendencje do zmian tradycyjnych aspektów, które są modyfikowane albo zastępowane przez nowe zachowania rodzinne. Zmiany te dotyczą rozmiarów oraz struktury rodziny i gospodarstw domowych, dotyczą wzrostu liczby gospodarstw jednoosobowych, wzrostu liczby osób kohabitujących, wzrostu wskaźnika urodzeń pozamałżeńskich¹.

Okres zmniejszającej się liczby zawieranych małżeństw na Słowacji rozpoczął się w 1980 roku. Wtedy liczba zawieranych małżeństw wynosiła ponad 40 tysięcy. Liczba ta zmalała do historycznego minimum w 2001 roku, wynosząc 23 tysiące. Wskaźnik zawierania małżeństw jest parametrem, który bezpośrednio reaguje na przemiany kondycji społecznej. Obniżenie liczby zawieranych małżeństw zostało zauważone na samym początku procesu transformacji, w okresie od 1991 do 1994 roku. Obniżenie liczby zawieranych małżeństw jest najczęściej wyjaśniane przez tendencję odkładania małżeństwa na później².

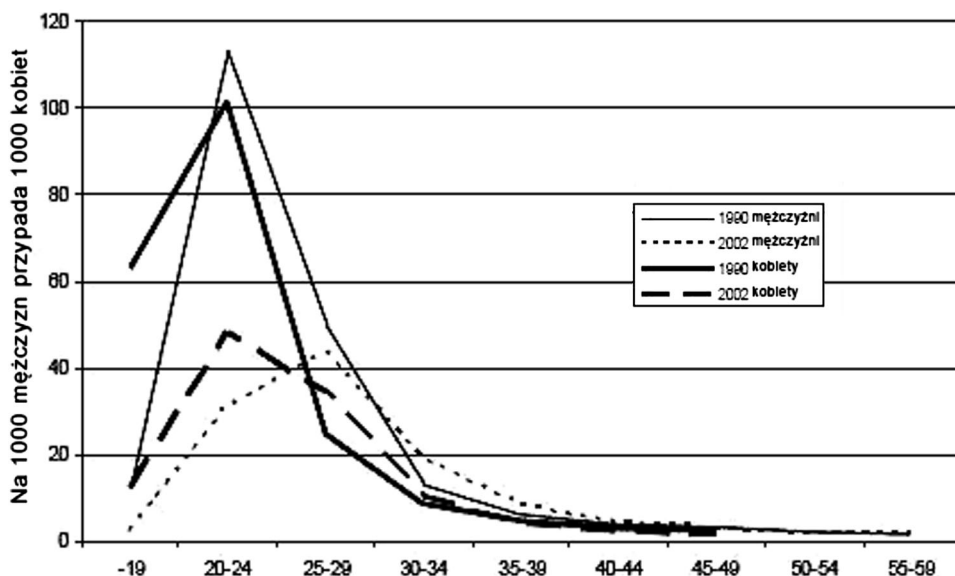
¹ J. MLÁDEK: *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*. W: "American International Journal of Contemporary Research" V. 2 No. 7, July 2012, s. 227.

² Ibidem.

Tradycyjnie wiek zawarcia pierwszego małżeństwa Słowaków wykazywał szczyt w kategorii wiekowej 20—24 lat dla obydwu płci. U mężczyzn to maksimum zaczęło przesunąć się do kategorii wiekowej 25—29 lat pod koniec roku 1990, z kolei u kobiet ta zmiana została zaobserwowana tylko w ostatnich latach. W tym samym czasie znacznie zmniejszyła się liczba zawieranych małżeństw w młodszych kategoriach wiekowych. Wzrost wskaźnika zawieranych małżeństw u obu płci występuje w przedziale wiekowym powyżej 30. roku życia (zob. wykres 12., 14.). Potwierdza to wzrost średniego wieku zawierania małżeństwa i średniego wieku zawierania pierwszego małżeństwa³ (zob. wykres 13.).

W Polsce w 2011 roku najwięcej kobiet i mężczyzn zawarło związek małżeński w przedziale wiekowym od 25 do 29 roku życia. Liczba zawartych małżeństw w porównaniu z rokiem 2010 zmalała we wszystkich kategoriach wiekowych⁴.

Jest wiele aspektów, które wywierają mniejszy lub większy wpływ na liczbę zawieranych małżeństw. Wśród najważniejszych czynników znajduje się struktura wieku populacji — głównie liczba i proporcja mieszkańców w wieku zawie-

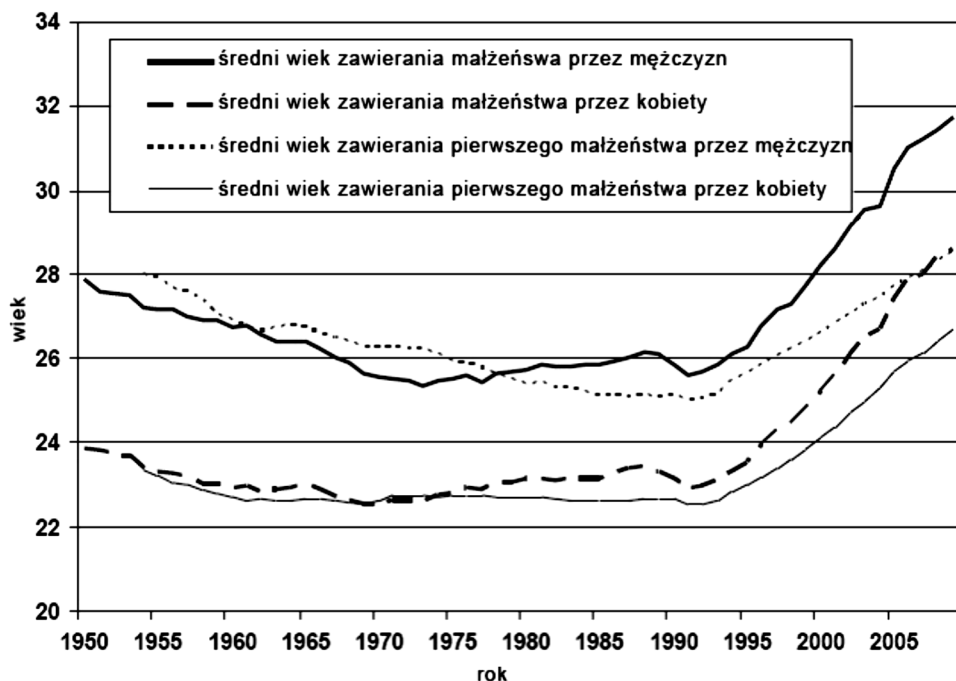

Wykres 12. Wiek zawierania małżeństwa przez kobiety i mężczyzn na Słowacji w roku 1990 i 2002

Źródło: Red. A. DUBCOVÁ, H. KRAMÁREKOVÁ: *Geografické Informácie 8. Stredoeurópsky priestor. Geografia w kontexte nového regionálneho rozvoja*. Nitra 2004, Publikácia 154, s. 19 (tłum. K. Juszczak-Frelkiewicz).

³ Ibidem, s. 230.

⁴ Zob.: Rocznik Demograficzny 2012, GUS, Warszawa 2012, s. 189—190.

Wykres 13. Wiek zawierania małżeństw oraz wiek zawierania pierwszego małżeństwa na Słowacji w latach 1950–2005

Źródło: J. MLÁDEK: *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*, w: "American International Journal of Contemporary Research", V. 2 No. 7, July 2012, s. 230 (tłum. K. Juszczak-Frelkiewicz).

rania małżeństwa, proporcja miejskich mieszkańców, religijność, poziom edukacji, społeczne i gospodarcze parametry⁵.

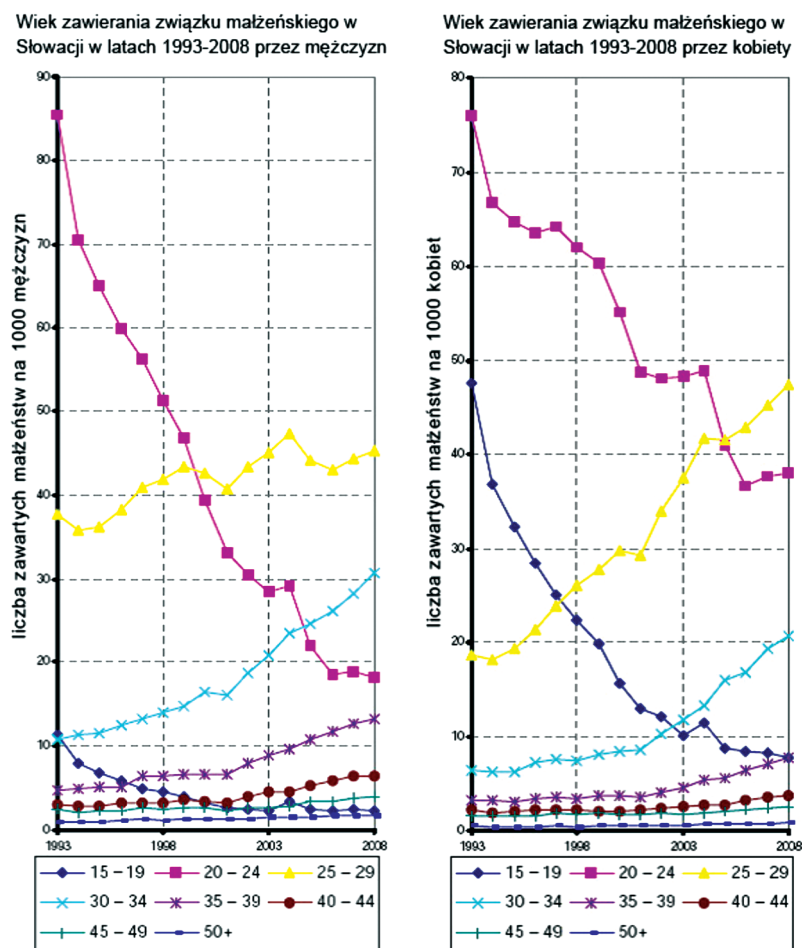
W pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku na Słowacji i w Polsce najwięcej osób zawierających związek małżeński posiadało wykształcenie średnie oraz wyższe. Na Słowacji w 2004 roku związek małżeński zawarło 9 196 osób z wykształceniem średnim (z maturą), a z wykształceniem wyższym 2 919 osób⁶. Z kolei w Polsce w 2011 roku 83 699 osób z wykształceniem średnim zawarło związek małżeński, natomiast z wykształceniem wyższym 67 378 osób⁷. Towarzyszy temu duża dynamika rozwodów.

Według danych Urzędu Statystycznego Słowackiej Republiki w 2010 roku w Słowacji 25 415 par zawarło związek małżeński (zob. tabela 10.). W tym sa-

⁵ J. MLÁDEK: *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*. W: "American International Journal of Contemporary Research"..., s. 231.

⁶ Demografická charakteristika rodiny na Slovensku — http://www.apex.sk/Rodina%20a%20pr%C3%A1ca/Aplik%C3%A1cia/Demograficka_charakteristika/K4/Default.htm, dostęp: 07.12.2012 r.

⁷ Rocznik Demograficzny 2012, GUS, Warszawa 2012, s. 218.

Wykres 14. Wiek zawierania związku małżeńskiego na Słowacji przez kobiety i mężczyzn w latach 1993–2008

Źródło: *Vývoj obyvateľstva v Slovenskej republike 2008*. Štatistický úrad Slovenskej republiky, Bratislava 2009, s. 20 (tłum. K. Juszczak-Frelkiewicz).

mym roku 12 015 małżeństw zostało rozwiązanych przez rozwód, co wskazuje, że niemal 50% małżeństw w tym roku rozpadło się w wyniku rozwodu. W Słowacji najwyższy odsetek rozwodów występował w roku 2002 i 2005 — stanowił prawie 55% liczby zawartych małżeństw. Średni wiek zawarcia małżeństwa przez mężczyzn wyniósł 31,9 lat, a przez kobiety 28,8 lat. Średnia długość trwania małżeństwa zakończonego rozwodem to niespełna 15 lat. W 2010 roku urodziło się 60 410 żywo narodzonych dzieci, z czego 19 912 poza związkiem małżeńskim⁸.

⁸ Z. PODMANICKÁ: *Pohyb obyvateľstva Slovenskej republiky v roku 2010*. W: Demografia a Sociálna Štatistika, Štatistický úrad Slovenskej Republiky 2011, s. 2.

Tabela 10. Liczba zawartych małżeństw oraz liczba rozwodów na Słowacji w latach 2001—2010

Rok	Małżeństwa zawarte	Rozwody	
	liczba	liczba	procent*
2001	23 795	12 443	52,3
2002	25 062	13 752	54,9
2003	26 002	13 606	52,3
2004	27 885	13 857	49,7
2005	26 149	14 346	54,9
2006	25 939	14 007	54,0
2007	27 437	13 048	47,6
2008	28 293	12 675	44,8
2009	26 356	13 415	50,9
2010	25 415	12 731	50,1
Ogółem			51,1

* Procent w stosunku do liczby zawartych małżeństw.

Źródło: Na podstawie danych Urzędu Statystycznego Słowacji 2002—2011 r.

Rozwód jest to jedna z form prawnego zakończenia małżeństwa, która świadczy o rozpadzie rodziny. Jednocześnie jest to poważne zjawisko społeczne wpływające na wiele społecznych, prawnych i ekonomicznych czynników. Historycznie liczba rozwodów była niska na Słowacji — potwierdzało to stabilność rodziny i pewnych konserwatywnych aspektów w zachowaniach rodzinnych. Niska liczba rozwodów występowała do końca II wojny światowej. Od roku 1950, wraz ze wzrostem liberalizacji ustawodawstwa rozwodowego, liczba rozwodów wzrastała. Wskaźnik rozwodów z 0,5‰ w 1950 roku wzrósł do 2,3‰ w 2009 roku. Te liczby umieszczają Słowację w rankingu wśród europejskich krajów z przeciętnym wskaźnikiem rozwodów. Jest to również konsekwencja szybkiego spadku liczby zawieranych małżeństw w tym okresie.

Porównując liczby zawieranych małżeństw i ich rozpadu poprzez rozwód w Polsce i na Słowacji widać, że w Polsce liczby te są o wiele wyższe. Jest to wynikiem większej liczby populacji żyjącej w Polsce (38 501 000⁹) niż na Słowacji (5 405 338¹⁰). Jednak w przeliczeniu na odsetki wyraźnie widać, że w Polsce znacznie mniej małżeństw zostaje rozwiązanych przez rozwód. Najwyższy odsetek odnotowano w 2005 roku — stanowił 32,7% wszystkich rozwiązań małżeństw.

⁹ Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011, Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych, GUS, Warszawa 2012, s. 6.

¹⁰ Štatistický úrad Slovenskej republiky — <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=53488>, dostęp: 07.12.2012 r.

Można zauważyć, że w Polsce liczba zawieranych małżeństw na przestrzeni lat przypomina sinusoidę — w 2005 roku odnotowano spadek liczby zawieranych małżeństw. Z kolei w 2009 roku nastąpiło gwałtowne ożywienie w tej sferze życia. Natomiast od 2010 roku liczba ta zmalała, osiągając 206 471 zawartych małżeństw. Z kolei liczba rozwodów w Polsce w 2005 roku w porównaniu z rokiem 2000 gwałtownie wzrosła i utrzymuje się na przybliżonym poziomie z niewielkimi wahaniami. Z analizy danych z Rocznika Demograficznego z 2012 roku wynika, że prawie jedna trzecia małżeństw zostaje rozwiązana poprzez rozwód (zob. tabela 11.).

Tabela 11. Liczba zawartych małżeństw oraz liczba rozwodów w Polsce w roku 2000, 2005, 2009, 2010, 2011

Rok	Małżeństwa zawarte	Rozwody	
	liczba	liczba	procent*
2000	211 150	42 770	20,3
2005	206 916	67 578	32,7
2009	250 794	65 345	26,1
2010	228 337	61 300	26,8
2011	206 471	64 594	31,3
Ogółem			27,4

* Procent w stosunku do liczby zawartych małżeństw.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Rocznika Demograficznego, GUS, Warszawa 2012, s. 185.

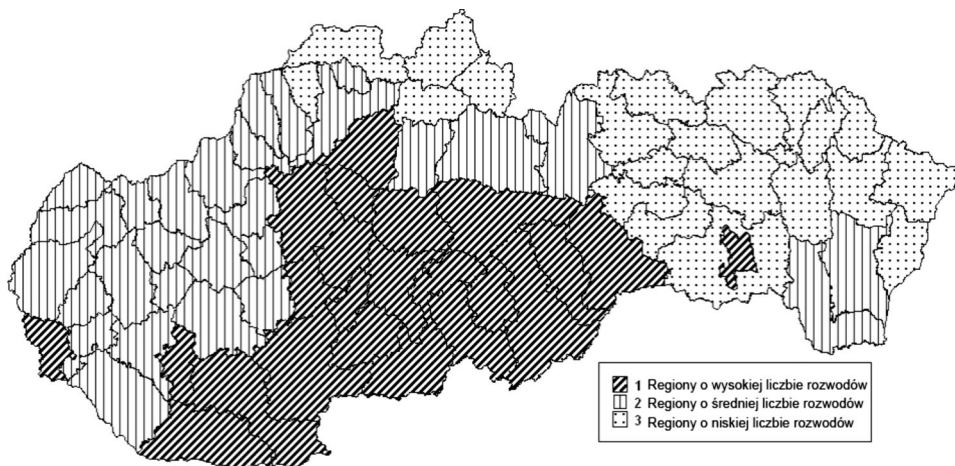
Natomiast na Słowacji liczba zawartych małżeństw oraz liczba rozwodów utrzymują się na podobnym poziomie od 2001 roku, z niewielkimi wahaniami w górę i w dół. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że na Słowacji połowa małżeństw zostaje rozwiązana przez rozwód (zob. tabela 10.). Znaczy to, że Słowacy częściej niż Polacy rozwiązują swoje małżeństwo przez rozwód, co świadczy o większej niestabilności instytucji małżeństwa w tym kraju oraz o tym, że społeczeństwo słowackie coraz bardziej (pod tym względem) upodabnia się do społeczeństw zachodnich, gdzie odsetek rozwodów jest na bardzo wysokim poziomie.

Intensywność zjawiska rozwodów w Polsce i na Słowacji jest zróżnicowana przestrzennie. Na Słowacji występują trzy regiony różniące się intensywnością liczby rozwodów: regiony z wysokim, średnim i niskim poziomem rozwodów¹¹. Największa liczba rozwodów występuje w południowej części Słowacji (regiony zaznaczone ciemnym kolorem), średnia liczba w zachodniej części (obszar w pionowe linie), natomiast najniższa liczba rozwodów występuje w północ-

¹¹ J. MLÁDEK: *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*. W: "American International Journal of Contemporary Research"..., s. 236.

no-wschodniej Słowacji (obszar w kropki). Zatem im bardziej na południowy zachód, tym liczba rozwodów jest większa (zob. mapa 3.).

Natomiast w Polsce liczba rozwodów jest różna we wszystkich województwach — nie można tutaj mówić o regionach, wyróżniając północną, południową czy wschodnią lub zachodnią część Polski. Jednak największa liczba rozwodów występuje w województwach o największym stopniu zurbanizowania, tj. w województwie mazowieckim, śląskim, dolnośląskim i wielkopolskim¹².

Mapa 3. Przerzennne zróżnicowanie intensywności występowania rozwodów na Słowacji

Źródło: J. MLÁDEK: *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*. W: "American International Journal of Contemporary Research", V. 2 No. 7, July 2012, s. 236 (tłum. K. Juszczak-Frelkiewicz).

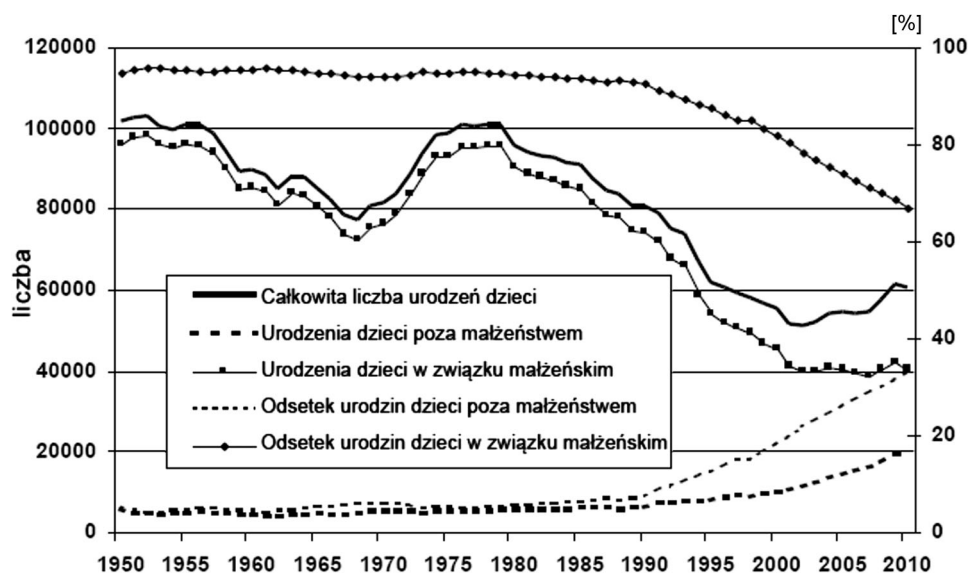
Kolejnym istotnym zachowaniem demograficznym jest liczba dzieci urodzonych poza małżeństwem. W Słowacji liczba pozamałżeńskich narodzin dzieci była tradycyjnie niska, szczególnie w porównaniu z europejskimi krajami zachodnimi. W 1950 roku 5,5% dzieci urodziło się poza związkiem małżeńskim. W 2001 roku liczba ta wzrosła kilkakrotnie, osiągając 19,7%, a w 2009 roku już 31,6%¹³ (zob. wykres 15.). Na wykresie bardzo dobrze widoczny jest spadek liczby urodzeń dzieci, który nastąpił od roku 1980. Z kolei od oku 1990 następuje ciągły, silny wzrost urodzeń pozamałżeńskich.

W Polsce liczba urodzeń dzieci poza związkiem małżeńskim od roku 1980 wykazuje cały czas tendencję wzrostową. W roku 1980 odsetek urodzeń dzieci poza małżeństwem wynosił 4,8%. Z kolei w 2011 roku odsetek ten wzrósł czterokrotnie osiągając 21,2%¹⁴ (zob. tabela 12.).

¹² Zob.: Rocznik Demograficzny 2012, GUS, Warszawa 2012, s. 186.

¹³ J. MLÁDEK: *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*. W: "American International Journal of Contemporary Research"..., s. 235.

¹⁴ Rocznik Demograficzny 2012, GUS, Warszawa 2012, s. 260.

Wykres 15. Liczba urodzeń dzieci ogółem oraz liczba urodzeń dzieci poza małżeństwem na Słowacji w latach 1950–2010

Źródło: J. MLÁDEK: *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*. W: "American International Journal of Contemporary Research", V. 2 No. 7, July 2012, s. 235 (tłum. K. Juszczak-Frelkiewicz).

Tabela 12. Udział urodzeń dzieci poza małżeństwem w Polsce na przestrzeni lat (w %)

Rok	Procent urodzeń dzieci poza małżeństwem
1980	4,8
1990	6,2
2000	12,1
2005	18,5
2006	18,9
2007	19,5
2008	19,9
2010	20,6
2011	21,2

Źródło: Na podstawie danych z Rocznika Demograficznego 2012, GUS, Warszawa 2012, s. 260; Rocznika Demograficznego 2009, GUS, Warszawa 2009, s. 254.

Zatem w Polsce i na Słowacji liczba urodzeń pozamałżeńskich stale rośnie, co wskazuje na coraz bardziej liberalne podejście społeczeństwa do urodzeń dzieci poza małżeństwem oraz na wzrost akceptacji i rozpowszechnienie się współżycia seksualnego przed zawarciem małżeństwa, a także pokazuje, że coraz częściej rodzic nie jest utożsamiany z małżeństwem. Jednak należy zwrócić uwagę na fakt, że odsetek urodzeń pozamałżeńskich na Słowacji wzrasta szybciej niż w Polsce oraz osiąga wyższą skalę, co może wskazywać na szybciej postępujące przemiany w zachowaniach rodzinnych w kierunku zachowań liberalnych właściwych kulturom zachodnim.

Przez ostatnie 40 lat szybki rozwój kohabitacji został zaobserwowany w regionach postprzemysłowych i stał się powszechną formą aranżowania związku. Wzrost poziomu wykształcenia kobiet umożliwił im wyższy poziom zatrudnienia, który przyczynił się do ich ekonomicznej niezależności. Wysoko wyspecjalizowana antykoncepcja i liberalne prawa aborcyjne są głównymi czynnikami przyczyniającymi się do wzrastającej liczby i większej intensywności występowania związków kohabitacyjnych¹⁵.

W Polsce i na Słowacji, w porównaniu z krajami skandynawskimi, procent kobiet żyjących w kohabitacji jest znacznie mniejszy. W Polsce największy odsetek kobiet nieposiadających dzieci, które żyją w kohabitacji, występuje wśród kobiet dwudziestoletnich (25,6%), czyli takich, które jeszcze nie myślą o małżeństwie, jednak pragną mieć partnera i żyć z nim, prowadząc wspólne gospodarstwo domowe. Natomiast w Słowacji największy odsetek kobiet, które nie posiadają dzieci i żyją w kohabitacji, stanowiły kobiety trzydziestoletnie (22,5%)¹⁶. Zatem na Słowacji częściej kohabituja kobiety z wyższej kategorii wiekowej niżeli w Polsce (zob. tabela 13.).

Tabela 13. Procent kobiet żyjących w związku kohabitacyjnym w różnych przedziałach wiekowych, które posiadają lub nie posiadają dzieci (w %)

Kraj	Dwudziestoletnie		Trzydziestoletnie		Czterdziestoletnie		Pięćdziesięcioletnie	
	bez dzieci	z dziećmi	bez dzieci	z dziećmi	bez dzieci	z dziećmi	bez dzieci	z dziećmi
Polska	25,6	6,6	11,2	2,2	13,5	1,5	2,4	1,6
Słowacja	17,5	5,4	22,5	3,8	15,2	1,9	3,7	1,5
UE-25	62,9	28,4	38,4	13,8	22,5	7,1	8,2	3,1

Źródło: Na podstawie: Red. A.B. ATKINSON AND E. MARLIER: *Income and Living Conditions in Europe*. Eurostat, Statistical Book, European Union, 2010, s. 93.

¹⁵ J. MLÁDEK: *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*. W: "American International Journal of Contemporary Research"..., s. 234.

¹⁶ Na podstawie: Red. A.B. ATKINSON AND E. MARLIER: *Income and Living Conditions in Europe*. Eurostat, Statistical Book, European Union, 2010, s. 93.

Rozwój demograficznych zachowań — w tym zachowań rodzinnych w Słowacji — nie jest izolowany. Podlega on ogólnie obowiązującym zasadom demograficznego rozwoju. Konkretnie skutki regionalnych czynników zawsze odgrywają ważną rolę. W tym bardzo wczesnym etapie rozwoju cech charakterystycznych Trzeciej Fali cywilizacji, różnorodność form rodziny w Słowacji już wzrasta¹⁷.

Reasumując, zarówno w Polsce, jak i na Słowacji, liczba zawieranych związków małżeńskich maleje od 2009 roku. Znaczyć to może, że coraz więcej par, które chcą żyć razem i tworzyć związek, coraz rzadziej myśli o małżeństwie jako właściwym związku dla siebie, a coraz częściej decyduje się na życie w kohabitacji.

Wiek kobiet i mężczyzn wstępujących w związek małżeński w obu krajach ma tendencję wzrostową, a największy odsetek osób przysięgających sobie wierność, miłość i uczciwość małżeńską mieści się w przedziale wiekowym pomiędzy 25 a 29 rokiem życia. Zauważalna jest także tendencja wzrostowa w wyższej kategorii wiekowej — między 30 a 34 rokiem życia. Wskazuje to na przesuwanie się wieku zawierania małżeństwa do wyższych kategorii wiekowych, w okolicach trzydziestego roku życia. Świadczyć to może także o fakcie, że wraz z opóźnianiem decyzji zawarcia małżeństwa, jednostki kierują się hedonistycznymi wartościami i przede wszystkim na uwadze mają realizację swych osobistych zamierzeń i planów oraz samorealizację.

Z kolei wzrost liczby rozwodów w obu krajach świadczy o wzroście liberalizacji zachowań rodzinnych, a także o coraz mniejszej stabilności gwarantowanej instytucją małżeństwa. Obawiając się rozwodu, jak i przykrych konsekwencji z nim związanych, wiele par woli nie decydować się na zawarcie małżeństwa i wybiera życie w związku kohabitacyjnym, jako wygodniejszej formie życia, z której w każdym momencie można zrezygnować bez całej zawilej procedury rozwodowej.

W Polsce i w Słowacji liczba urodzeń pozamałżeńskich stale rośnie, co wskazuje na coraz bardziej liberalne podejście społeczeństwa do urodzeń dzieci poza małżeństwem oraz wzrost akceptacji i rozpowszechnienie się współżycia seksualnego przed zawarciem małżeństwa.

Wszystkie omówione w niniejszym rozdziale zamiany w zachowaniach demograficznych dotyczących rodziny świadczą o wzroście społecznego liberalizmu i otwartości na nietradycyjne formowanie rodziny w postaci kohabitacji. Oba społeczeństwa, i polskie, i słowackie, zmierzają w kierunku liberalnych wartości i zachowań, jakie uznają społeczeństwa krajów Europy Zachodniej i krajów skandynawskich. Jednak tempo zmierzania Polski i Słowacji ku „zachodniemu liberalizmowi” nie jest jednakowe. Znacznie szybciej zmiany w za-

¹⁷ J. MLÁDEK: *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*. W: „American International Journal of Contemporary Research”..., s. 237.

chowaniach rodzinnych następują na Słowacji, szczególnie w przypadku urodzeń dzieci poza związkiem małżeńskim oraz rozwiązania małżeństwa poprzez rozwód.

3.2. Charakterystyka kulturowych cech społeczeństw polskiego i słowackiego w kontekście wartości rodziny

W państwach europejskich wzrasta pluralizm kulturowy, zmienia się styl życia, a nowe sposoby ekspresji kulturalnej w pewnym stopniu zacierają granice tożsamości narodowych¹⁸.

Na polską tożsamość narodową wpływa zarówno wyidealizowany obraz Zachodu, jak i płynące stamtąd „umasowienie kultury” współczesnej. Powierzchniowa fascynacja kulturą zachodnią (utożsamiana z nowoczesnością) prowadzi niejednokrotnie do naśladowczego przejmowania zjawisk globalizacji kulturowej. Społeczeństwo polskie „zalewają” zachodnie wytwory kultury masowej, a także powiązany z nimi system wartości, wzorów zachowań i obyczajów¹⁹ — ten sam proces zauważalny jest zapewne w Słowacji.

A. Jachnis i J. Terelak w *Psychologii konsumenta i reklamy*²⁰ wymieniają trzy źródła wartości obecnej kultury polskiej:

- tradycyjne wartości narodu polskiego: rodzina, dom polski, państwo(wość), katolicyzm, wartości obyczajowe takie jak brak mściwości i okrucieństwa, spontaniczna gotowość do poświęceń i ofiar, towarzyskość, hojność, wielkoduszość, rycerskość, otwartość na inne kultury, tolerancja, duże poczucie własnej godności, honor, wartości związane z charakterem narodowym (patriotyzm, męstwo, odwaga, tradycjonalizm, umiłowanie wolności, mesjanizm, romantyzm, uczuciowość, optymizm, poczucie równości i sprawiedliwości, indywidualizm). Istotne są też negatywne cechy Polaków: brak wytrwałości i przedsiębiorczości gospodarczej, irracjonalizm, skłonność do fantazjowania i do wygodnego życia, dążność do przepychu, bezkrytyczne naśladowanie obcych, brak realizmu w ocenie rzeczywistości, niepraktyczność, poczucie niższości i inne,
- wartości ideologii komunistycznej, potępiającej własność prywatną, głoszącej hasła egalitaryzmu w sferze ekonomicznej i społecznej, równość

¹⁸ J. HABERMAS: *Obywatelstwo a tożsamość narodowa. Rozważania nad przyszłością Europy*. Warszawa, Wydawnictwo IFiS PAN, 1993, s. 26.

¹⁹ K. ŁASTAWSKI: *Bariery polskiej tożsamości narodowej w procesie integracji europejskiej*, s. 16—17 — <http://www.promilito.pl/bariery-polskiej-tozsamosci-narodowej-w-procesie-integracji-europejskiej.htm>, dostęp: 5.12.2012 r.

²⁰ A. JACHNIS, J. TERELAK: *Psychologia konsumenta i reklamy*. Bydgoszcz 1998, s. 344. Za: J. GOŁONKA: *Wartości w społeczeństwach polskim i niemieckim i ich językowe środki wyrazu na przykładzie tekstów reklamowych*. W: „Bulletin De La Société Polonaise De Linguistique”, fasc. LIX, 2003, s. 179—180.

- w dostępie do dóbr kultury i instytucji oświatowych. W PRL stwarzano możliwości awansu dzieciom robotników i chłopów, propagowano hasła pracy dla każdego. Uprzywilejowaną warstwą była klasa robotnicza, niewygodną — inteligencja. Tępieno wszelkie przejawy indywidualizmu i krytykowano wzory zachodnie. System komunistyczny dostarczał opiekę społeczną i rozciągał patronat nad najbiedniejszymi członkami społeczeństwa. Nawiązywał do wartości kolektywnych. Choć powrót do gospodarki wolnorynkowej zdewałowal aktualność wielu tych zasad i wartości, to jednak niektóre z nich zakorzeniły się w moralności narodowej,
- wartości kultury popularnej według wzorca amerykańskiego, przyjętego już wcześniej w krajach zachodniej Europy, w tym w RFN, propagującej postawę konsumpcyjną: osiągnięcia i sukces, komfort materialny, postęp, aktywność, indywidualizm, wolność wyboru (spośród wielu możliwości), młodość, dbałość o zdrowie i kondycję i inne.

Zatem w kulturze polskiej jak w tyglu mieszają się wartości kultur kolektywnych i indywidualistycznych (na korzyść tych ostatnich). Tak zróżnicowany wachlarz wartości istniejących w świadomości Polaków (deklarowanych, odczuwanych, uznawanych, realizowanych — często w zależności od odniesienia — do siebie i do innych) może być (i często bywa) źródłem dysonansów i konfliktów. Okres transformacji ustrojowej to jakby okres przejściowy dla budowania nowej hierarchii wartości Polaków. Dominuje przy tym dyfuzja konsumpcyjnej kultury zachodniej i jej wartości. Współczesne zmiany kulturowe w Polsce zmierzają w kierunku orientacji indywidualistycznej²¹.

Według badań CBOS'u²² hierarchia wartości cenionych przez Polaków w 2010 roku układa się bardzo podobnie jak w roku 2005. Najważniejsze są: zdrowie (97% badanych uważa je za ważne, w tym 85% — za bardzo ważne) oraz szczęście rodzinne (jest ono ważne dla 95% ankietowanych, w tym 83% uznaje je za bardzo ważne). Duże znaczenie mają również uczciwość oraz szacunek innych ludzi. Za istotne uważa je odpowiednio 95% i 94% respondentów, z tym, że dla mniej więcej dwóch trzecich (odpowiednio: 66% i 63%) są to bardzo ważne wartości w codziennej egzystencji. W następnej kolejności pożądane okazały się: spokój (ważny dla 91% badanych, a dla 57% — bardzo ważny), pomyślność ojczyzny — 84% (47%), przyjaciele — 84% (38%), praca zawodowa — 80% (40%), wolność głoszenia własnych poglądów — 79% (43%) oraz wykształcenie — 78% (44%). Dla dwóch trzecich respondentów ważna w codziennej egzystencji jest również wiara religijna (66%, w tym dla 33% — bardzo ważna), nieco mniej osób za istotne uznaje udział w demokratycznym życiu

²¹ J. GOLONKA: *Wartości w społeczeństwach polskim i niemieckim i ich językowe środki wyrazu na przykładzie tekstów reklamowych*. W: „Bulletin De La Société Polonaise De Linguistique”, fasc. LIX, 2003, s. 180.

²² Zob.: R. BOGUSZEWSKI: *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno — normy i wartości w życiu Polaków*. CBOS 2010.

społeczno-politycznym (62%) oraz kontakt z kulturą (61%). Połowa badanych (51%) ceni wartości materialne, takie jak dobrobyt i bogactwo, a dwie piąte (41%) podkreśla znaczenie takich wartości doznaniowych, jak życie pełne przygód i wrażeń. Jednak tylko nieco więcej niż co dziesiąty respondent (odpowiednio: 11% i 12%) traktuje te wartości jako bardzo istotne w codziennym życiu. Jedyłą wartością częściej postrzeganą przez respondentów jako nieważna niż ważna (47% wobec 27%) jest sukces, sława. Za bardzo istotną uznaje ją jedynie co dwudziesty ankietowany (5%)²³.

Okazuje się, że niezmiennie najistotniejszą wartością w życiu jest szczęście rodzinne — docenia je (tak jak w 2005 roku) 84% ankietowanych. W drugiej kolejności Polacy cenią sobie zdrowie (74% wskazań, o 5 punktów procentowych więcej niż pięć lat temu). Zdecydowanie mniej istotne, choć również ważne, są dla nich: uczciwość (23%), spokój (20%), praca zawodowa (18%, spadek o 5 punktów), wiara religijna (17%, spadek o 2 punkty) oraz szacunek innych ludzi (13%, wzrost o 2 punkty). Co dziesiąty respondent do najważniejszych wartości w swoim życiu zalicza wykształcenie (spadek o 3 punkty) oraz grono przyjaciół (wzrost o 3 punkty). Stosunkowo odległą pozycję w hierarchii wartości szczególnie cenionych w życiu zajmują: pomyślność ojczyzny (7%, spadek o 1 punkt), dobrobyt, bogactwo (5%, spadek o 6 punktów), wolność głoszenia własnych poglądów (4%, wzrost o 1 punkt), życie pełne przygód i wrażeń (2%, spadek o 1 punkt), kontakt z kulturą (1%), możliwość udziału w demokratycznym życiu społeczno-politycznym (1%) oraz sukces, sława (1%, wzrost o 1 punkt)²⁴.

System wartości Polaków jest w pewnym stopniu uwarunkowany ich cechami społeczno-demograficznymi. Jeżeli za zmienną niezależną przyjmiemy płeć, to zauważymy, że kobiety częściej niż mężczyźni podkreślają znaczenie wiary, a także zdrowia oraz szczęścia rodzinnego. Mężczyźni natomiast nieco częściej zwracają uwagę na spokój oraz grono przyjaciół. W grupach wyróżnionych ze względu na wiek można dostrzec prawidłowość, zgodnie z którą najmłodsi ankietowani stosunkowo częściej niż osoby starsze podkreślają znaczenie wykształcenia, przyjaciół, dobrobytu oraz przygód i wrażeń. Relatywnie częściej do najważniejszych wartości zaliczają też wolność głoszenia własnych poglądów. Osoby starsze (zwłaszcza powyżej 65 roku życia) istotnie częściej niż młodsze za ważną uważają wiarę religijną oraz pomyślność ojczyzny. Natomiast badani w średnim wieku częściej niż pozostali wskazują na szczęście rodzinne, pracę zawodową oraz spokój. W porównaniu z osobami mieszkającymi w miastach — zwłaszcza w największych aglomeracjach — mieszkańcy wsi bardziej cenią wiarę religijną, szacunek innych ludzi oraz uczciwe życie. Natomiast

²³ Ibidem, s. 4.

²⁴ R. BOGUSZEWSKI: *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno — normy i wartości w życiu Polaków*. CBOS 2010, s. 6—7.

mieszkańcy miast, szczególnie dużych, nieco częściej podkreślają znaczenie zdrowia, spokoju, pracy zawodowej, przyjaciół oraz możliwości swobodnego głoszenia własnych poglądów. Hierarchia wartości zależy również od poziomu edukacji respondentów. Im lepiej są wykształceni, tym częściej doceniają szczęście rodzinne i pracę zawodową. Nieco częściej też wskazują na wolność głoszenia własnych poglądów. Osoby z wyższym wykształceniem dodatkowo chętniej podkreślają znaczenie przyjaźni.

W grupach o niższym poziomie edukacji nieco częściej znaczenia nabierają takie wartości, jak wiara religijna i spokój. Wraz ze wzrostem zadowolenia respondentów z własnej sytuacji materialnej rośnie znaczenie takich wartości, jak: rodzina, przyjaciele, praca zawodowa oraz wolność głoszenia własnych poglądów. Odwrotna zależność dotyczy natomiast wiary religijnej i spokoju. Wyższy poziom religijności mierzonej częstością uczestnictwa w praktykach religijnych sprzyja przypisywaniu większego znaczenia wierze religijnej, natomiast mniejsza religijność wiąże się z częstszym podkreślaniem wartości spokoju oraz przyjaźni. Osoby o lewicowych poglądach politycznych nieco częściej niż badani o orientacji prawicowej wśród najważniejszych wartości wymieniają wykształcenie, pracę zawodową, zdrowie i życie kulturalne. Zwolennicy prawicy natomiast znacznie częściej kładą nacisk na wiarę religijną²⁵.

Zachowania, które w społeczeństwie polskim częściej są aprobowane niż nieaprobowane, to: życie w związku bez ślubu (44% wobec 38%), a także uprawianie seksu przed zawarciem małżeństwa oraz stosowanie środków antykoncepcyjnych (w tych przypadkach ponad dwukrotnie więcej jest deklaracji akceptacji niż dezaprobaty — odpowiednio: 53% wobec 26% i 55% wobec 25%). W porównaniu z sytuacją z 2005 roku nastąpiła, jak się wydaje, pewna liberalizacja postaw wobec wielu zachowań o charakterze moralnym. Największy wzrost akceptacji dotyczy rozwodów (wzrost średniej o 0,55 punktu procentowego). Istotnie wyższe jest również przeciętne przyzwolenie na homoseksualizm, konkubinat, eutanazję oraz seks przedmałżeński. Nieco mniejszy wzrost, choć ciągle istotny statystycznie, dotyczy: antykoncepcji, wręczania prezentów za załatwienie lub przyspieszenie określonej sprawy, a także aborcji²⁶.

Ogólnie rzecz biorąc, jeśli porównamy obecne postawy Polaków wobec różnych kontrowersyjnych sytuacji i zachowań z tymi, które zajmowali wobec tych samych zachowań w 2005 roku, możemy zauważyć nieznaczny wzrost „liberalizmu moralnego”. Średni wskaźnik w tym względzie wzrósł o 0,11 punktu (z 2,58 do 2,69). Poziom „liberalizmu moralnego” jest, jak można się spodziewać, w dużym stopniu zróżnicowany ze względu na sytuację społeczno-demograficzną respondentów. Maleje wraz z wiekiem badanych oraz poziomem ich religijności mierzonej częstością uczestnictwa w praktykach religijnych, rośnie natomiast

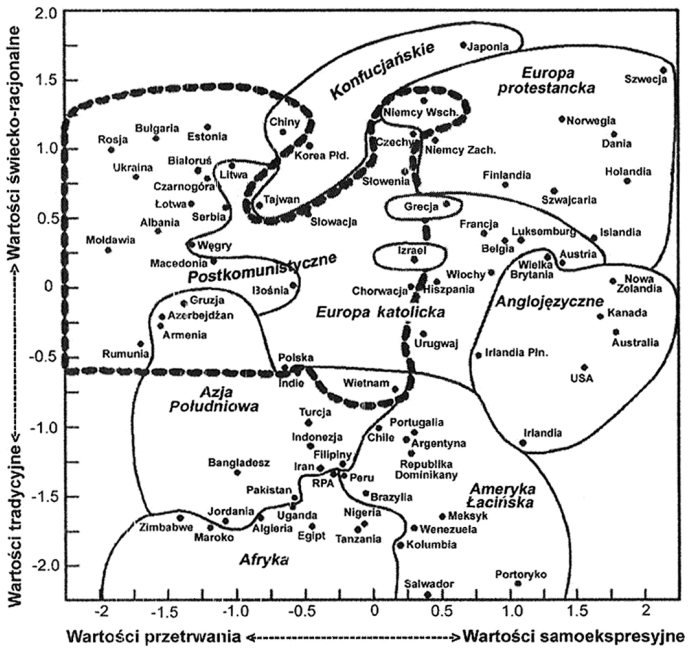
²⁵ Ibidem, s. 6—8.

²⁶ Ibidem, s. 13.

wyższy niż dla respondentów o przekonaniach prawicowych²⁷.

nia się w społeczeństwie (zob. mapa 4.):

- wartości świecko-racjonalnych (w pozycji do wartości tradycyjnych).

Mapa 4. Kulturowa mapa świata R. Ingleharta około 2000 roku (na podstawie WVS)

Źródło: R. INGLEHART, CH. WENZEL: *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*. New York, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, s. 63. Za: P. ZDZIECH: *Ronald Ingleharta teoria rozwoju ludzkiego*. Kraków, NOMOS, 2010, s. 72.

²⁷ Ibidem, s. 15.

²⁸ R. INGLEHART, CH. WENZEL: *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*. New York, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, s. 63. Za: P. ZDZIECH: *Ronolda Ingleharta teoria rozwoju ludzkiego*. Kraków, NOMOS, 2010, s. 72.

Na podstawie mapy stworzonej przez R. Ingleharta²⁹ możemy odczytać, jakie wartości kulturowe dominują w krajach na świecie, a w tym w krajach badanych respondentów. Z analizy mapy wynika, że Słowacja jest zdecydowanie krajem, w którym dominują wartości świecko-racjonalne. Zatem społeczeństwo słowackie jest bardziej liberalne, a zarazem bardziej tolerancyjne i otwarte na różne zjawiska społeczne, w tym na zjawisko kohabitacji, niżeli społeczeństwo polskie. Z kolei Polska jest krajem, w którym dominują wartości tradycyjne i wartości przetrwania, co może świadczyć o tym, że społeczeństwo polskie jest bardziej nastawione na rodzinę tworzoną przez instytucję małżeństwa.

Mimo powszechnie deklarowanego indywidualizmu w sferze norm i wartości oraz przypisywania w tym względzie coraz mniejszego znaczenia wierze i nauczaniu Jana Pawła II, polskie społeczeństwo wciąż w znacznym stopniu nastawione jest etycznie — w rozumieniu etyki katolickiej. Wartości prospołeczne, takie jak: szczęście rodzinne, uczciwość, szacunek innych ludzi czy pomyślność ojczyzny, niezmiennie zdecydowanie biorą górę nad wartościami o zabarwieniu hedonistycznym i samorealizacyjnym, jak: dobrobyt, bogactwo, życie pełne przygód i wrażeń oraz sukces i sława. Ponadto nadal zdecydowanie potępiane są takie zachowania jak: wykorzystywanie pracowników, korupcja, bicie dzieci, zdrada małżeńska oraz czerpanie nieuprawnionych korzyści z zajmowanego stanowiska³⁰.

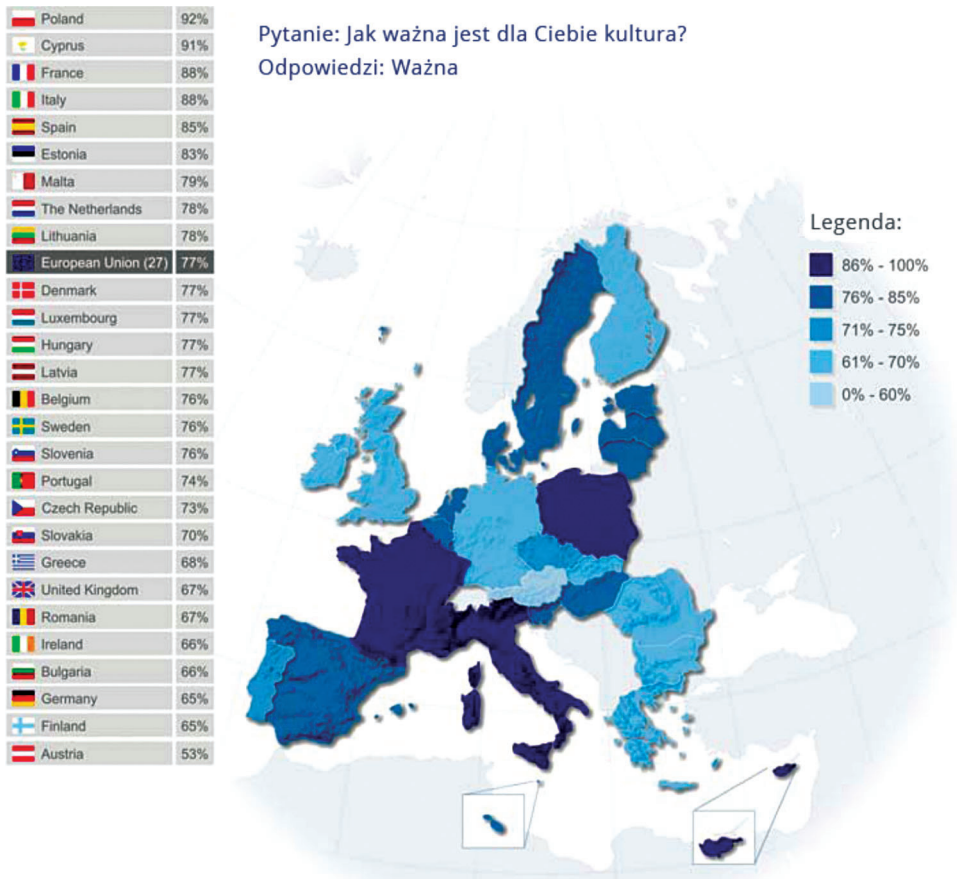
Mimo wszystko można jednak dostrzec istotne symptomy sekularyzacji w dziedzinie moralności. Odchodzenie od etyki określanej jako tradycyjna w kierunku etyki postmodernistycznej przejawia się w znacznym przyzwoleniu na pewne formy nieuczciwości oraz w stosunkowo silnej i w dalszym ciągu pogłębiającej się liberalizacji w kwestiach dotyczących szeroko rozumianej seksualności i bioetyki. Od 2005 roku istotnie wzrosło przyzwolenie na rozwody, homoseksualizm, konkubinaty, eutanazję, seks przedmałżeński i antykoncepcję. Ostatnie pięć lat przyniosło też wzrost ogólnego wskaźnika „liberalizmu moralnego”, który najwyższe wartości przyjmuje dla osób w ogóle nieuczestniczących w praktykach religijnych oraz praktykujących sporadycznie, respondentów w wieku od 25 do 34 lat, mieszkańców największych aglomeracji, a także dla pracowników administracyjno-biurowych, techników i personelu średniego szczebla oraz bezrobotnych³¹.

Według Eurobarometru w 2007 roku dla społeczeństwa polskiego (92,0%) kultura narodowa odgrywała bardzo dużo ważniejszą rolę w życiu osobistym niżeli dla społeczeństwa słowackiego (70,0%). Społeczeństwo polskie pod tym względem należało do państw, dla których kultura zakorzeniona w treściach narodowych jest bardzo ważna (przedział 86%—100%) (zob. mapa 5.). Według

²⁹ Ibidem.

³⁰ R. BOGUSZEWSKI: *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno — normy i wartości w życiu Polaków...*, s. 15.

³¹ Ibidem, s. 16.

Mapa 5. Osobista ważność kultury dla ludzi z krajów UE

Źródło: European Cultural Values, Special Eurobarometer 278, 2007, s. 10 (tłum. K. Juszczak-Frelkiewicz).

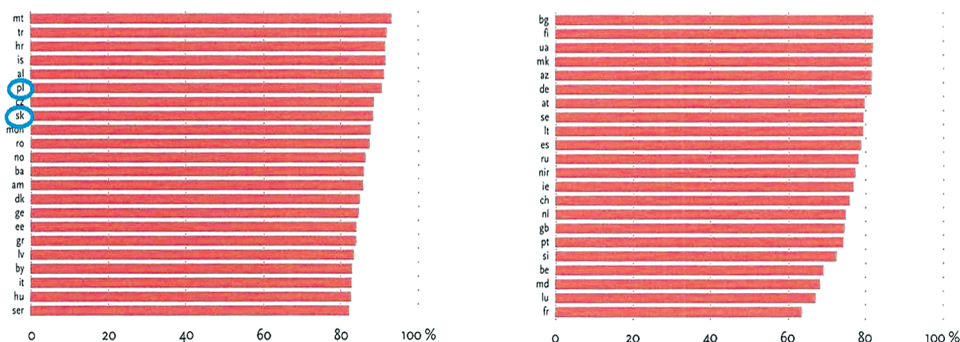
danych Eurobarometru ważność kultury dla człowieka determinuje długość okresu edukacji — zatem powiązana jest z poziomem wykształcenia. Kultura była ważniejsza dla osób w wieku 20 lat i powyżej (89,0%) niżeli dla osób poniżej 15 roku życia (66,0%)³².

Bardziej szczegółową charakterystykę cech kulturowych społeczeństwa polskiego i słowackiego prezentuje *Atlas of Europeans Values*³³ stworzony na podstawie The European Values Survey, z którego wynika, że większa liczba Polaków niż Słowaków zaprzeczyła, że małżeństwo jest niemożliwą i przestarzałą instytucją³⁴ (zob. wykres 16.). Świadczyć to może o fakcie, że dla Polaków

³² European Cultural Values, Special Eurobarometer 278, 2007, s. 10.

³³ L. HALMAN, R. LUIJKX, M. ZUNDERT: *Atlas of European Values*. Brill 2005.

³⁴ Ibidem, s. 30.

Wykres 16. Procent ludzi, którzy nie zgadzają się ze stwierdzeniem, że „małżeństwo jest niemodne”

Źródło: L. HALMAN, R. LUIJKX, M. ZUNDERT: *Atlas of European Values*. Brill 2005, s. 30.

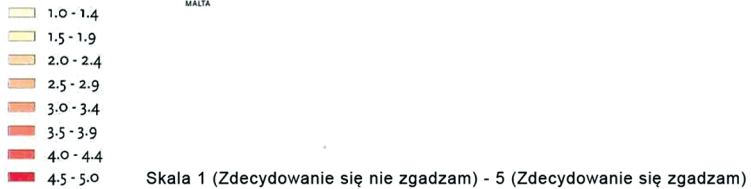
(bardziej niż dla Słowaków) małżeństwo jest bardziej pożądanym typem związku, do którego dążą, mając na celu życie rodzinne.

*Atlas of Europeans Values*³⁵ wskazuje także, że małżeństwo albo długotrwały, stabilny związek są konieczne, aby osiągnąć w życiu szczęście. Z przedstawionej poniżej mapy wynika, że Słowacy znacznie bardziej niż Polacy potrzebują partnera życiowego, aby być szczęśliwym (zob. mapa 6.), dlatego ich działania mogą być bardziej skierowane na poszukiwanie partnera do wspólnego życia. To samo źródło wskazuje także (co jest zaskakujące), że większy procent Polaków (61%) niż Słowaków (36%) zgadza się ze stwierdzeniem, że „w porządku jest, gdy para żyje razem bez ślubu”³⁶. Zatem można na tej podstawie stwierdzić, że Polacy są znacznie bardziej otwarci niż Słowacy na heterogeniczne związki partnerskie, związki kohabitacyjne.

Praca jako wskaźnik indywidualizacji, dążenia do autonomii oraz do osiągnięcia życiowych satysfakcji i kariery zawodowej stanowi dla Polaków (ponad 70%) bardzo ważny aspekt w życiu — podobnie jak dla Rumunów i Turków. Z kolei dla Słowaków praca jest nieco mniej ważna (między 60—69%), lecz utrzymuje się także na wysokim poziomie (zob. mapa 7.). Na podobnym poziomie praca ważna jest dla Francuzów, Włochów, Austriaków. Z wyników tych można wysunąć dwa przypuszczenia: albo Polacy w swych działaniach kładą nacisk na coraz większą indywidualizację potrzeb, sukces zawodowy i osiągnięcie autonomii, albo niskie pensje i wysokie koszty utrzymania związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego w pewien sposób zmuszają Polaków do traktowania pracy jako ważnego aspektu w życiu, ponieważ przyczynia się ona do zaspokajania podstawowych potrzeb bytowych. Uważam, że drugie przypuszczenie jest właściwsze w szczególności dlatego, że porówny-

³⁵ L. HALMAN, R. LUIJKX, M. ZUNDERT: *Atlas of European Values*. Brill 2005.

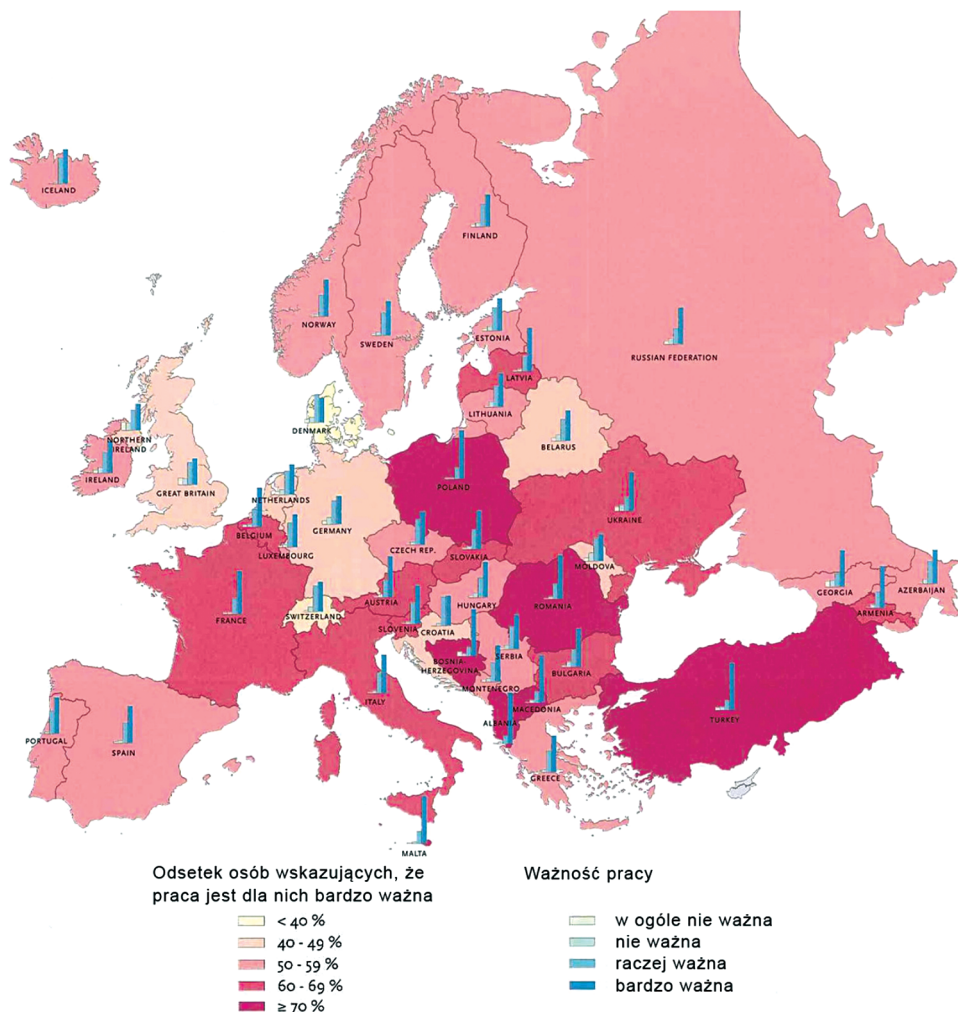
³⁶ www.atlasofeuropeanvalues.eu/new/europa.php?ids=155&year=2008, dostęp: 25.02.2012 r.

Źródło: L. HALMAN, R. LUIJKX, M. ZUNDERT: *Atlas of European Values*. Brill 2005, s. 29 (tłum. K. Juszczak-Frelkiewicz).

Zgodnie z *The European Values Survey*³⁷ Polacy i Słowacy są średnio usatysfakcjonowani z życia (zob. mapa 8.). Najbardziej z życia są usatysfakcjo-

³⁷ L. HALMAN, R. LUIJKX, M. ZUNDERT: *Atlas of European Values...*, s. 116.

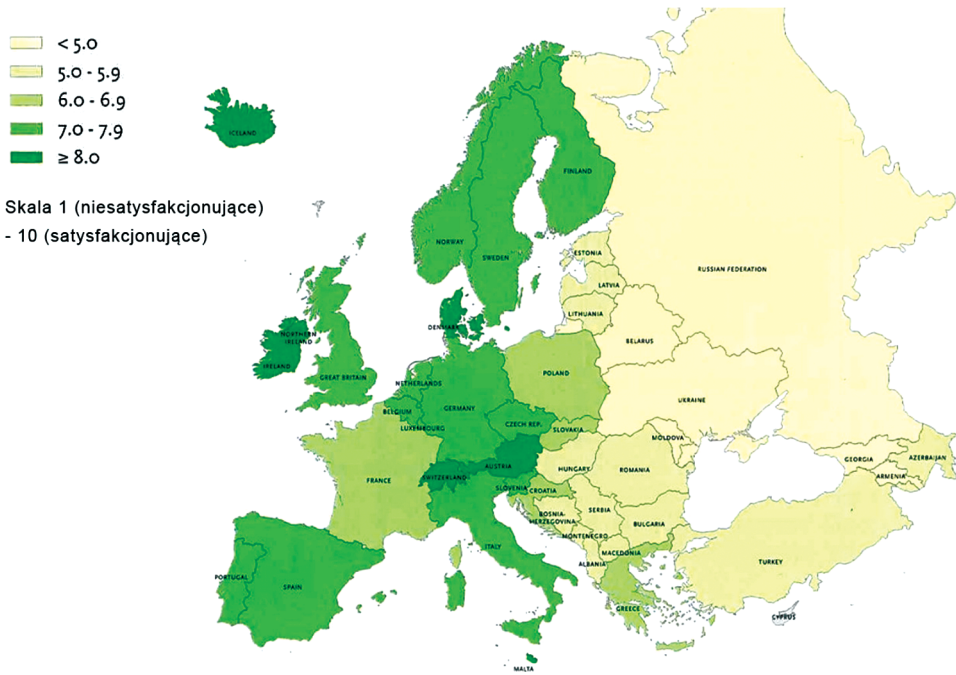

Mapa 7. Procent ludzi wskazujących, że praca jest ważna

Źródło: L. HALMAN, R. LUIJKX, M. ZUNDELT: *Atlas of European Values*. Brill 2005, s. 47 (tłum. K. Juszczyk-Frelkiewicz).

wani mieszkańcy Austrii, Szwajcarii, Irlandii i Islandii, czyli w krajach, w których ogólnie żyje się lepiej, na wyższym poziomie. W następnej kolejności usatysfakcjonowani z życia są Niemcy, Czesi, Włosi, Brytyjczycy, Hiszpanie, mieszkańcy krajów Skandynawskich i Beneluksu.

Z kolei jeśli chodzi o fakt, jak bardzo Bóg jest ważny w życiu, to dla Polaków Bóg jest bardzo ważny, jest spersonalizowany i wiara w niego jest oczywista. Natomiast dla mieszkańców Słowacji Bóg jest mniej ważny i utożsamiany jest częściej z „jakimś Bogiem, duchem i siłami witalnymi” niż ze spersonalizowanym Bogiem (zob. mapa 9.). Należy także podkreślić, że w Polsce odsetek

Mapa 8. Satysfakcja z życia

Źródło: L. HALMAN, R. LUIJKX, M. ZUNDERT: *Atlas of European Values*. Brill 2005, s. 116 (tłum. K. Juszczuk-Frelkiewicz).

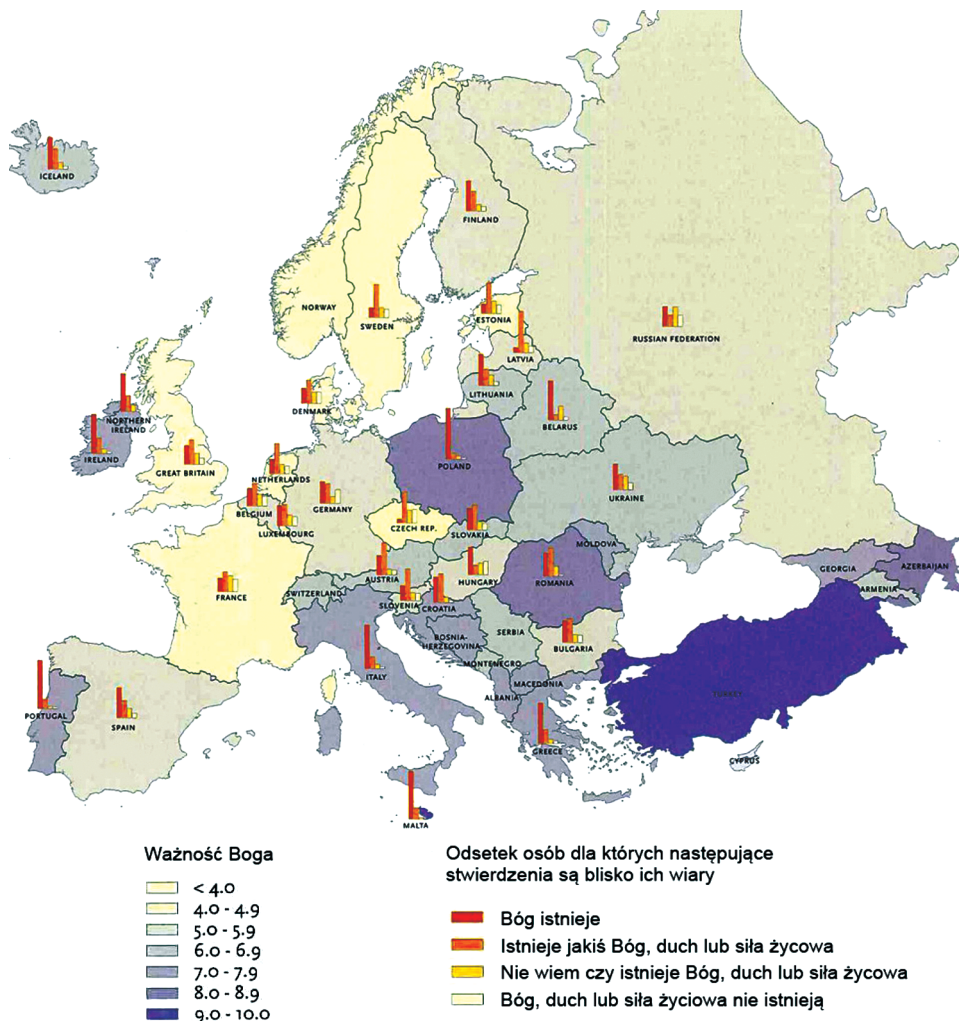
ludzi, dla których religia jest bardzo ważną wartością³⁸ w życiu, jest o połowę wyższy niż na Słowacji. W Polsce w 1990 roku religia była ważna dla 89% obywateli, w 1999 roku dla 84%, a w 2008 roku dla 75%. Jest to tendencja spadkowa, zatem wraz z biegiem czasu spada ważność religii wśród Polaków, jednak i tak w porównaniu z innymi krajami europejskimi występuje ona na wysokim poziomie. Z kolei na Słowacji ważność religii występuje na niższym poziomie niż w Polsce i utrzymuje się od lat 90. na identycznym poziomie. W 1990 roku dla 54% Słowaków religia była bardzo ważna, w 1999 roku dla 57%, a w 2008 roku dla 56%³⁹. Świadczy to o tym, że społeczeństwo słowackie jest mniej religijne niż społeczeństwo polskie. W kraju tym występuje także większy odsetek ludzi, którzy nie wierzą w żadnego Boga, ducha ani w siłę witalną.

Według *The European Values Survey*⁴⁰ Polacy to społeczeństwo, które uczestniczy we mszach świętych raz w tygodniu (ponad 75%). Z kolei społeczeństwo słowackie ogólnie w skali kraju także uczęszcza do kościoła raz

³⁸ Zob.: U. SWADZBA: *Wartości — pracy, rodziny i religii — ciągłość i zmiana. Socjologiczne studium społeczności śląskich*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2012.

³⁹ www.atlasofeuropeanvalues.eu/new/europa, dostęp: 25.02.2012 r.

⁴⁰ L. HALMAN, R. LUIJKX, M. ZUNDERT: *Atlas Of European Values...*, s. 63.

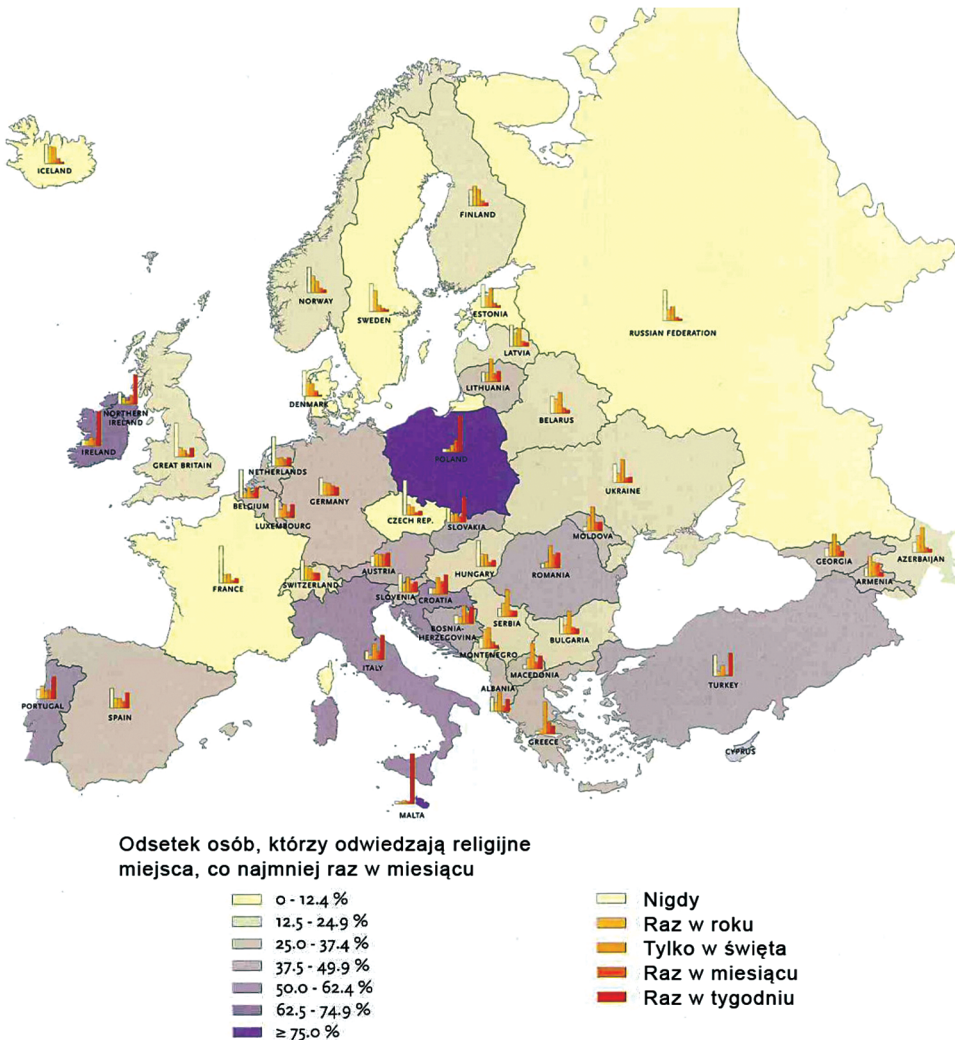

Mapa 9. Ważność Boga w życiu

Źródło: L. HALMAN, R. LUIJKX, M. ZUNDERT: *Atlas of European Values*. Brill 2005, s. 67 (tłum. K. Juszczak-Frelkiewicz).

w tygodniu (pomiędzy 50% a 62,4%), jednak nie w tak wysokim odsetku procent, jak czynią to Polacy (zob. mapa 10.).

Konkludując, należy stwierdzić, że Polacy są społeczeństwem zdecydowanie bardziej religijnym niż Słowacy — częściej partycypują we mszach świętych oraz są bardziej wierzący w Boga. Są to społeczeństwa średnio usatysfakcjonowane z życia. Polacy traktują pracę jako ważny aspekt w życiu, ponieważ przyczynia się ona do zaspokajania podstawowych potrzeb bytowych. Z *The European Values Survey* wynika także, że Słowacy znacznie bardziej niż Polacy potrzebują partnera życiowego, aby być szczęśliwym.

Mapa 10. Procent ludzi, którzy uczęszczają do kościoła co najmniej raz w miesiącu

Źródło: L. HALMAN, R. LUIJKX, M. ZUNDELT: *Atlas of European Values*. Brill 2005, s. 63 (tłum. K. Juszczak-Frelkiewicz).

3.3. Struktura wykształcenia Polaków i Słowaków i jego dynamika jako składnik rozwoju społecznego krajów

Zobaczmy zatem jak przedstawia się struktura wykształcenia w Polsce i na Słowacji. Z danych przedstawionych przez Eurostat⁴¹ wynika, że większy odsetek ludzi z Polski (39,1%) niż ze Słowacji (23,7%) zdobył wykształcenie wyższe (zob. tabela 14.). Zarówno w Polsce, jak i na Słowacji, większy odsetek osób wykształconych stanowią kobiety. W Polsce w 2013 roku było to nieco ponad 46%, natomiast na Słowacji nieco ponad 28% (zob. wykres 17.).

Tabela 14. Odsetek osób w Polsce i na Słowacji w wieku od 30 do 34 lat, które ukończyły wyższą uczelnię (w %)

Kraj	Ogółem
Polska	39,1
Słowacja	23,7

Źródło: http://Forsal.Pl/Galerie/696706,Duzezdzecie,1,wyzsze_wyksztalcenie_polakow_na_tle_unii_europejskiej_statystyki.html, dostęp: 5.06.2014 r.

Według Eurobarometru z 2007 roku urbanizacja również wywiera wpływ na znaczenie kultury dla ludzi. Większy odsetek osób, dla których kultura ma bardzo duże znaczenie, mieszka w dużych miastach (80,0%) niż na wsiach (72,0%)⁴².

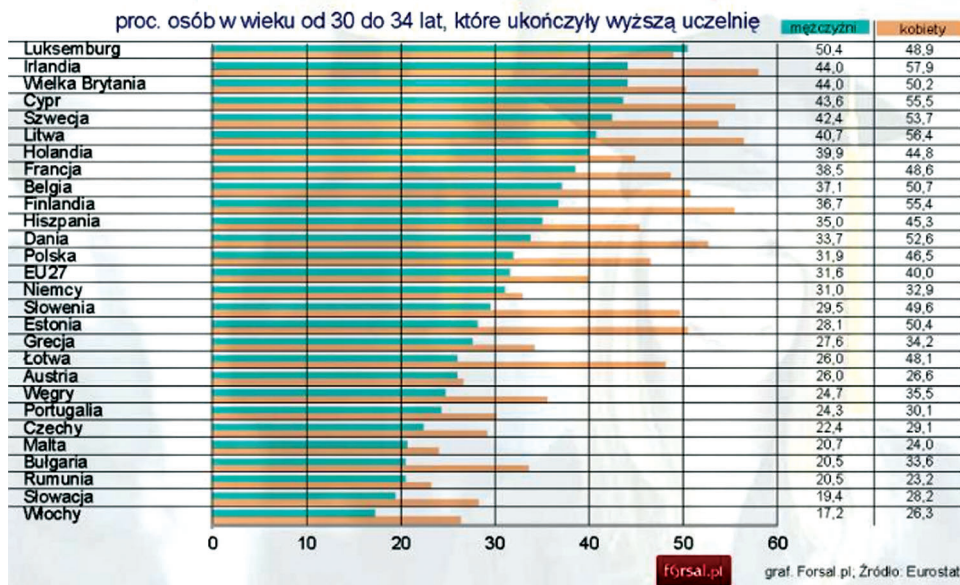
Wstąpienie Polski i Słowacji do Unii Europejskiej także sprzyja dyfuzji wartości i wzorów kulturowych (obecnych w kulturze ponowoczesnej) szczególnie z krajów zachodnich, ze względu na bliskie położenie terytorialne, co sprzyja przepływowi ludzi między krajami, a także kontaktom z obywatelami innych krajów o innej kulturze, wyznawanych wartościach, często także innego wyznania religijnego. Unia Europejska łagodzi sprzeczności interesów państw członkowskich, stymuluje wymianę wartości kulturowych między państwami. Mit Zachodu wpłynął na eksponowanie po 1989 roku wątpliwej poznawczo tezy o „wchodzeniu do Europy”, podczas gdy kraj nasz leży w centrum Europy i od stuleci rozwija wartości kultury europejskiej. Polska wstępowała natomiast do ważnych organizacji europejskich: Rady Europy (1991), OECD (1996) i Unii Europejskiej (2004). Polskiej tożsamości nie zagraża integracja europejska, ale wytwory masowej kultury: filmy, seriale i reklamy, tworzące nowy „świat medialny”, hiperrzeczywistość propagującą nowe wzorce kulturowe, grożące osłabieniem treści polskiej tożsamości narodowej⁴³.

⁴¹ http://Forsal.Pl/Galerie/696706,Duzezdzecie,1,wyzsze_wyksztalcenie_polakow_na_tle_unii_europejskiej_statystyki.html, dostęp: 5.06.2014 r.

⁴² European Cultural Values, Special Eurobarometer 278, 2007, s. 11.

⁴³ K. ŁASTAWSKI: *Bariery polskiej tożsamości narodowej w procesie integracji europejskiej* — <http://www.promilto.pl/bariery-polskiej-tozsamosci-narodowej-w-procesie-integracji-europejskiej.htm>, dostęp: 5.12.2012 r.

Edukacja w Europie według Eurostat - wyższe uczelnie

Wykres 17. Odsetek osób w Polsce i na Słowacji w wieku od 30 do 34 lat, które ukończyły wyższą uczelnię, z podziałem na płeć

Źródło: http://Forsal.PL/Galerie/696706,Duzezdjecie,1,wyzsze_wyksztalcenie_polakow_na_tle_unii_europejskiej_statystyki.html, dostęp: 5.06.2014 r.

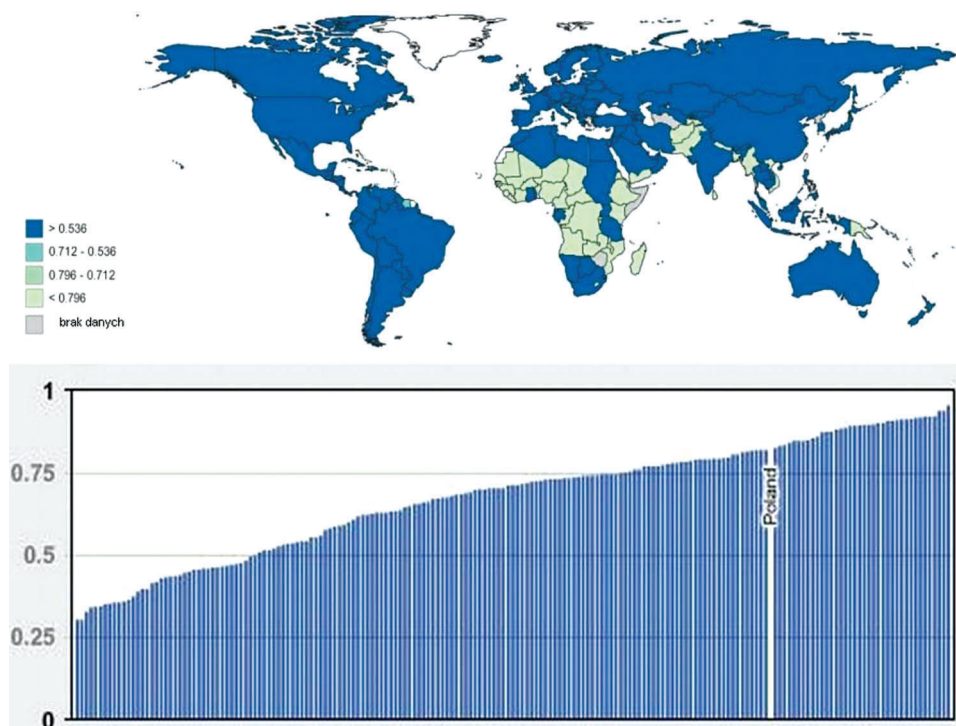
Rozwój społeczny jest kolejnym wskaźnikiem, który wpływa na uznawane przez społeczeństwo wartości kulturowe. Według 20. raportu ONZ Human Development Index 2010 Polska po raz pierwszy znalazła się w gronie państw o najwyższym na świecie poziomie rozwoju. W rankingu zrównaliśmy się z Portugalią. Z raportu Programu Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP) wynika, że najbardziej rozwinięte pod względem rozwoju społecznego państwa to: Norwegia, Australia, Nowa Zelandia, USA i Irlandia. Polska w tym rankingu zajmuje 41. pozycję, tę samą, co przed rokiem, ale awansowała z grupy państw o wysokim poziomie rozwoju do grupy państw najbardziej rozwiniętych. Spośród państw, które weszły do Unii Europejskiej razem z Polską w 2004 roku, wyżej znalazły się Czechy (28. miejsce), Słowenia (29.), Słowacja (31.), Malta (33.), Estonia (34.), Cypr (35.) i Węgry (36.). Polska ma natomiast taki sam poziom HDI jak Portugalia⁴⁴.

Z najnowszego raportu z 2013 roku opublikowanego przez UNDP Human Development Report wynika, że Polska uplasowała się na 39. pozycji wśród 187 państw ujętych w rankingu. Wskaźnik HDI (z j. ang. *Human Development In-*

⁴⁴ http://forsal.pl/artykuly/463487,human_development_index_2010_polska_po_raz_pierwszy_wsrod_panstw_najlepiej_rozwinietych.html, dostęp: 07.12.2012 r.

*dex*⁴⁵) dla naszego kraju wyniósł 0,821. Tym samym Polska znalazła się wśród 47 najbardziej rozwiniętych państw świata (zob. mapa 11.). Tuż przed Polską w rankingu ONZ figurują takie państwa jak Barbados, który awansował aż o 9 pozycji (HDI wynosi 0,825), i Węgry (0,831). W Słowacji HDI wynosi 0,840. W tyle zostawiliśmy m.in. Chile, Litwę, Zjednoczone Emiraty Arabskie i Portugalie⁴⁶.

Zatem Polska jest krajem, w którym odnotowujemy wzrost wskaźnika rozwoju społecznego, co niewątpliwie sprzyja postępującej liberalizacji w zachowaniach demograficznych związanych z życiem rodzinnym, rozwojowi nowych

Mapa 11. Wskaźnik Rozwoju Społecznego na świecie w 2012 roku

Źródło: http://forsal.pl/grafika/689980,127951,human_development_index_2013_polska_na_39_miejsce_w_rankingu_rozwoju.html, dostęp: 02.12.2013 r.

⁴⁵ Human Development Index (HDI) to sumaryczny wskaźnik rozwoju społecznego państw. Służy do oceny średnich osiągnięć danego kraju na trzech podstawowych płaszczyznach składających się na jakość życia: długości życia i ochrony zdrowia; edukacji i zamożności. Oprócz PKB per capita uwzględnia się w nim oczekiwaną długość życia oraz współczynnik skolaryzacji; zob.: http://forsal.pl/artykuly/563517,human_development_index_2011_awans_polski_w_rankingu_rozwoju_wyprzedzilismy_portugalie.html, dostęp: 07.12.2012 r.

⁴⁶ http://forsal.pl/artykuly/689980,human_development_index_2013_polska_na_39_miejsce_w_rankingu_rozwoju.html, dostęp: 02.12.2013 r.

form życia rodzinnego, takich jak na przykład kohabitacja. W Słowacji zmiany te zachodzą szybciej — kraj ten cały czas wyprzedza Polskę, posiadając wyższy niż Polska wskaźnik rozwoju społecznego.

Reasumując należy także stwierdzić, że wpływ na uznawane przez ludzi wartości, normy, stopień tolerancji dla różnych zachowań ma także proces globalizacji⁴⁷. Na wartości i normy wpływają także środki masowego przekazu, które w znacznym stopniu przyczyniają się do kształtowania i przekazu wartości m.in. w treściach reklam, seriali telewizyjnych, artykułów w czasopiśmie o różnej tematyce, grach komputerowych, audycjach radiowych i innych medialnych nośnikach treści. Na hierarchię uznawanych wartości ma również wpływ występujący pluralizm kulturowy⁴⁸. Poprzez kontakt z innymi kulturami dochodzi do poznawania oraz dyfuzji wartości, co najczęściej zdarza się podczas migracji ludności do krajów o innej kulturze czy też podróżowania. Niebagatelny wpływ mają także kapitały społeczny i kulturowy⁴⁹, które współwyznaczają szanse młodej jednostki na uzyskanie określonego samodzielnego statusu społecznego⁵⁰.

Należy także pamiętać, że będąca wynikiem ogólnych czynników ewolucja rodziny nie dokonuje się w jednakowym tempie i w tym samym zakresie we wszystkich społeczeństwach. Zdaniem niektórych badanych zależy to od trzech czynników: stopnia uprzemysłowienia danego kraju, stopnia jego urbanizacji oraz stopnia izolacji, czyli położenia geopolitycznego kraju i jego podatności na wpływy zewnętrzne⁵¹.

3.4. Współczesne modele kultury społeczeństw polskiego i słowackiego

Obecnie, w świecie współczesnym, gdzie m.in. proces globalizacji, pluralizm kulturowy, dyfuzja kulturowa z innych krajów powodują przenikanie wartości uznawanych przez członków społeczeństw innych krajów — szczególnie krajów Europy Zachodniej i krajów skandynawskich. Procesy te determinują zmiany w zachowaniach demograficznych i społecznych. Na podstawie analizy

⁴⁷ Zob.: G.W. KOŁODKO: *Polska z globalizacją w tle. Instytucjonalne i polityczne aspekty rozwoju gospodarczego*. Toruń 2007.

⁴⁸ Zob.: Red. Z. KUPIŃSKI, S. GRODZ: *Pluralizm kulturowy i religijny współczesnego świata. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Henrykowi Zimoniowi SVD w 70. rocznicę urodzin*. Lublin, Wydawnictwo KUL, 2010.

⁴⁹ Zob.: A. BARTOSZEK: *Kapitał społeczno-kulturowy młodej inteligencji wobec wymogów rynku*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2003.

⁵⁰ A. BARTOSZEK: *Kapitał społeczno-kulturowy młodej inteligencji wobec wymogów rynku*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2003, s. 63.

⁵¹ W.F. OGBURN: *Why the Family is Changing*. W: "Recherches sur la famille" T. 1, Tübingen 1956, s. 1—8.

literatury zaprezentowanej w rozdziale 3.1., 3.2. i 3.3., autorka niniejszej książki stworzyła modele kulturowe, które charakteryzują społeczeństwo polskie i społeczeństwo słowackie w świecie współczesnym. Stworzone modele zostały porównane z cechami, które charakteryzują badaną zbiorowość studentką z Polski i ze Słowacji. Celem porównania było sprawdzenie, czy wybrana do badań próba badawcza środowiska akademickiego, nosi cechy swych narodowych kultur, czy też jest bardzo podatna na kulturę ponadnarodową — na kulturę ponowoczesną.

Zaproponowane definicje kultury społeczeństwa polskiego i słowackiego autorka zbudowała w oparciu o definicję B. Szackiej⁵², według której kultura to: „wzory sposobów odczuwania, reagowania i myślenia, wartości i wyrażające z tych wartości normy, a także sankcje skłaniające do ich przestrzegania”.

Współczesne społeczeństwo polskie cechuje kultura *familiarna* (nazwa pochodzi od angielskiego słowa *family*, co znaczy rodzina). Mimo iż społeczność polska zmierza ku nowoczesności, to tradycja odgrywa bardzo ważną rolę w życiu Polaków. Nadal szczęśliwe życie rodzinne przoduje w hierarchii wartości, wyprzedzając osiągnięcie sukcesu zawodowego czy życiowej samorealizacji. Zatem szczęśliwe życie w rodzinie jest wyższą wartością dla przeciętnego Polaka niżeli nastawienie indywidualistyczne, skierowane na jednostkowe, własne działania i zamierzenia. Mimo rosnącej liczby rozwodów w Polsce skala tego zachowania demograficznego jest stosunkowo niska w porównaniu z krajami skandynawskimi, czy też krajami Europy Zachodniej. Wskaźnik zawierania związków małżeńskich jest wysoki w porównaniu do wskaźnika krajów skandynawskich — w tej sferze odnotowujemy wzrost wieku zawierania pierwszego małżeństwa. Na liczbę zawieranych małżeństw wpływa także wysoki stopień religijności Polaków. Wskaźnik urodzeń pozamałżeńskich w Polsce jest stosunkowo niższy niż właśnie w krajach skandynawskich, których społeczeństwo reprezentuje cechy kultury ponowoczesnej. Zatem kultura Polska to *kultura familiarna* — jej zasadniczą cechą jest osiągnięcie szczęścia rodzinnego, oczywiście uznając równouprawnienie kobiet oraz egalitarny podział ról i obowiązków. Społeczeństwo polskie staje się coraz bardziej liberalne, jednak stopień liberalizacji w stosunku do zachowań demograficznych i społecznych znajduje się na niskim poziomie. W kulturze Polaków dominują wartości tradycyjne oraz wartości przetrwania⁵³, co ma swoje odzwierciedlenie m.in. w niskiej liczbie osób żyjących w kohabitacji (zob. tabela 15.).

⁵² B. SZACKA: *Wprowadzenie do socjologii*. Warszawa, Oficyna Naukowa, 2003, s. 78.

⁵³ Zob. R. INGLEHART, CH. WENZEL: *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*. New York, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, s. 63. Za: P. ZDZIECH: *Ronalda Ingleharta teoria rozwoju ludzkiego*. Kraków, NOMOS, 2010, s. 72.

Tabela 15. Cechy charakterystyczne kultury rodzinnej, egotycznej oraz ponowoczesnej

Kultura <i>familiarna</i>	Kultura <i>egotyczna</i>	Kultura ponowoczesna
Szczęśliwe życie rodzinne przoduje w hierarchii wartości	W hierarchii wartości szczęśliwe życie rodzinne konkuruje z samorealizacją (zdobycie wykształcenia, sukces zawodowy)	W hierarchii wartości przodują: samorealizacja, sukces zawodowy, zdobywanie wykształcenia, zdobycie dobrze płatnej oraz prestiżowej pracy
Wysoki wskaźnik zawierania małżeństw (w porównaniu z krajami skandynawskimi i krajami Europy Zachodniej)	Umiarkowany wskaźnik zawierania małżeństw (w porównaniu z krajami skandynawskimi i krajami Europy Zachodniej)	Niski wskaźnik zawierania małżeństw
Niski wskaźnik urodzeń dzieci poza małżeństwem	Umiarkowany wskaźnik urodzeń dzieci poza małżeństwem	Wysoki wskaźnik urodzeń dzieci poza małżeństwem
Niski wskaźnik rozwodów	Przeciętny wskaźnik rozwodów	Wysoki wskaźnik rozwodów
Wzrost wieku zawierania pierwszego małżeństwa (opóźnianie decyzji zawarcia małżeństwa)	Wzrost wieku zawierania pierwszego małżeństwa (opóźnianie decyzji zawarcia małżeństwa)	Wzrost wieku zawierania pierwszego małżeństwa (opóźnianie decyzji zawarcia małżeństwa lub rezygnacja z wyboru życia w związku małżeńskim)
Niewielki indywidualizm	Umiarkowany indywidualizm	Znaczny indywidualizm
Niski stopień liberalizacji zachowań demograficznych i społecznych	Umiarkowany stopień liberalizacji zachowań demograficznych i społecznych	Wysoki stopień liberalizacji zachowań demograficznych i społecznych
Niski odsetek osób żyjących w związku kohabitacyjnym	Umiarkowany odsetek osób żyjących w związku kohabitacyjnym	Wysoki odsetek osób żyjących w związku kohabitacyjnym
Dominacja wartości tradycyjnych oraz wartości przetrwania	Dominacja wartości świecko-racjonalnych i wartości przetrwania	Dominacja wartości samoekspresyjnych i świecko-racjonalnych
Wysoki stopień religijności	Średni stopień religijności	Niski stopień religijności

Źródło: R. INGLEHART, CH. WENZEL: *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*. New York, Cambridge, University Press, 2005, s. 63. Za: P. ZDZIECH: *Ronald Ingleharta teoria rozwoju ludzkiego*. Kraków, NOMOS, 2010, s. 72; Rocznika Demograficznego 2012, GUS, Warszawa 2012; Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011, Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych, GUS, Warszawa 2012; Demografická charakteristika rodiny na Slovensku — http://www.apex.sk/Rodina%20a%20pr%C3%A1ca/Aplik%C3%A1cia/Demograficka_charakteristika/K4/Default.htm, dostęp: 07.12.2012 r.; J. MLÁDEK: *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*. W: "American International Journal of Contemporary Research", V. 2 No. 7, July 2012; Z. PODMANICKÁ: *Pohyb obyvateľstva Slovenskej republiky v roku 2010*. W: Demografia a Sociálna Štatistika, Štatistický úrad Slovenskej Republiky 2011; Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011, Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych, GUS, Warszawa 2012, s. 6; Štatistický úrad Slovenskej republiky — <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=53488>, dostęp: 07.12.2012 r.; R. BOGUSZEWSKI: *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno — normy i wartości w życiu Polaków*. CBOS 2010.

Z kolei współczesne społeczeństwo słowackie cechuje kultura *egoteliczna* (nazwa pochodzi od słowa egoizm). Jest to kultura nastawiona na jednostkę, na jej samorealizację, jednak jeszcze nie w tak wysokim stopniu, jak ma to miejsce w kulturze ponowoczesnej. Rodzina jest dla Słowaków ważna, ale nie w takim samym stopniu jak dla Polaków. Słowacy coraz częściej zorientowani są na własne działania i w większym stopniu ich zachowania i opinie są zliberalizowane niżeli Polaków. W hierarchii wartości życie rodzinne konkuruje z samorealizacją i umiarkowanym indywidualizmem. Skala zjawiska rozwodów na Słowacji występuje na średnim poziomie, co świadczy o tym, iż związek małżeński przestaje być stabilną instytucją, dlatego coraz większa liczba Słowaków decyduje się na życie w związku kohabitacyjnym. W kulturze Słowaków dominują wartości świecko-racjonalne⁵⁴, a religijność występuje na średnim poziomie (zob. tabela 15.).

W niniejszym rozdziale autorka prezentuje także charakterystykę kultury ponowoczesnej, która dominuje w krajach znajdujących się w bliskim położeniu geograficznym Polski i Słowacji. Kultura ponowoczesna⁵⁵ jest o tyle ważna, że to właśnie ona (jej dyfuzja) przyczynia się do zmian w niektórych aspektach kultury społeczeństwa polskiego i słowackiego w kierunku cech charakterystycznych dla tej kultury, m.in. w kierunku liberalizacji i indywidualizacji zachowań społecznych i demograficznych, informatyzacji, sekularyzacji, a także w kierunku hedonistycznych wartości. W krajach, w których ona dominuje (kraje skandynawskie oraz kraje Europy Zachodniej) występuje niski wskaźnik zawierania małżeństw, wysoki wskaźnik urodzeń pozamałżeńskich, wysoki wskaźnik rozwodów oraz duży odsetek osób żyjących w kohabitacji. W hierarchii wartości dominują wartości hedonistyczne oraz działania nastawione na jednostkę — samorealizacja, kariera zawodowa, szeroko pojęty indywidualizm (zob. tabela 15.). Siła oddziaływania kultury ponowoczesnej oraz proces dyfuzji prowadzą do zmian w kulturach narodowych — co widoczne jest m.in. w zachowaniach demograficznych. Przemiany w kulturach narodowych mają różne tempo w zależności od stopnia tradycjonalizacji oraz otwartości społeczeństw na nowoczesne zmiany. Zależą też od stopnia uprzemysłowienia danego kraju, a także od podatności społeczeństwa na sekularyzację.

⁵⁴ Zob. R. INGLEHART, CH. WENZEL: *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*. New York, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, s. 63. Za: P. ZDZIECH: *Ronalda Ingleharta teoria rozwoju ludzkiego...*, s. 72.

⁵⁵ C. GEERTZ: *The Interpretation of Culture, Basic Books*. New York 1973. Za: W. MORAWSKI: *Konfiguracje globalne, struktury, agencje, instytucje*. Warszawa, PWN, 2010, s. 470; C. GEERTZ: *O gatunkach zmagających*. W: *Postmodernizm. Antologia przekładów*. Red. R. NYCZ. Kraków, Wydawnictwo Baran i Suszyński, 1998, s. 235. Za: W. MORAWSKI: *Konfiguracje globalne, struktury, agencje, instytucje*. Warszawa, PWN, 2010, s. 457.

A. Kłoskowska pisała, że: „...człowiek jest twórcą i uczestnikiem kultury”⁵⁶. Jeżeli odniesiemy te słowa do procesów indywidualizacji wzorców życia rodzinnego i osobistego, to pełniej uchwycimy dynamikę tych zmian jako poszukiwanie nowych form kulturowej samorealizacji. Dlatego dynamiczne przemiany społeczne, demograficzne, a przede wszystkim przemiany systemu wartości oraz norm, prowadzić będą do ciągłych modyfikacji w kulturowych wzorcach cechujących badane społeczeństwa również na poziomie instytucji małżeństwa i rodziny.

⁵⁶ A. KŁOSKOWSKA: *Kultura*. W: *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze*. Wrocław, Wiedza o Kulturze, 1991, s. 17.

Rozdział 4

Założenia metodologiczne badań nad świadomością środowiska studenckiego wobec zjawiska kohabitacji

4.1. Charakterystyka badań, ich przedmiot i cele

Przedmiotem głównym eksploracji badawczych były opinie i postawy studentów polskich i słowackich na temat zjawiska kohabitacji w ich krajach, przejawiające się w ich wypowiedziach ankietowych i podejmowanych działaniach. Rozwój zjawiska kohabitacji oraz opinie studentów starano się wyjaśnić także poprzez równoległe badania ekspertów prowadzących od dawna badania empiryczne i studia teoretyczne dotyczące rodziny.

Celem teoretycznym badań była analiza literatury przedmiotu, a w niej analiza teorii opisujących eksplorowane zjawisko oraz najnowszych, publikowanych doniesień z badań empirycznych. Realizacja tego celu przyczyniła się do określenia dynamiki rozwoju zjawiska, determinujących ten rozwój zmiennych, określenia kierunków analiz teoretycznych i dociekań empirycznych.

Celem poznawczym badań była socjologiczna diagnoza opinii i postaw studentów wybranych kierunków i roczników studiów z uniwersytetów z Polski i ze Słowacji wobec zjawiska kohabitacji. Składową tej analizy było zdiagnozowanie stosunku poznawczego i aksjonormatywnego studentów do badanego zjawiska społecznego: rozpoznanie deklarowanych i realizowanych powodów życia w związku kohabitacyjnym, hierarchii deklarowanych wartości przez studentów, problemu konkurencyjności kohabitacji wobec małżeństwa, opinii dotyczących legalizacji związku kohabitacyjnego w krajach, w których żyją badani studenci, wskazywanych przez badanych czynników wpływających na rozwój zjawiska kohabitacji i ich opinii na temat np. wspólnego zamieszkiwania pary przed ślubem, odpowiedniego momentu rozpoczęcia inicjacji seksualnej. Diagnozie socjologicznej zostały także poddane opinie studentów dotyczące znaczenia insty-

tucji małżeństwa w kontekście modeli kulturowych rodziny, jakie preferują badani, oraz wpływ, jaki wywierają na studentów cechy różnicujące orientacje aksjonormatywne społeczeństw Polski i Słowacji.

Opinie studentów jako kategorii socjologicznej są bardzo istotne, kiedy mamy na uwadze diagnozę i prognozę zjawiska kohabitacji. Po pierwsze stanowią oni warstwę wzorotwórczą (grupę odniesienia porównawczego) dla pokolenia swoich rówieśników. Po drugie studenci są pod najsilniejszą presją kultury ponowoczesnej i jej zindywidualizowanych wzorów samorealizacji. Także w tym środowisku społecznym plany na przyszłość dotyczące wyboru formy życia małżeńsko-rodzinnej oraz formułowane opinie na temat znaczenia instytucji małżeństwa we współczesnym świecie, ściśle wiążą się z najnowszymi formami kształtowania więzi partnerskich i z kierunkami rozwoju zjawiska kohabitacji.

Celem praktyczno-społecznym przeprowadzonych badań było uzmysłowienie badanym studentom znaczenia studiowanego zjawiska społecznego, refleksji nad nim, a także uświadomienie społecznych reperkusji.

4.2. Problemy badawcze i hipotezy

Przeprowadzone badania były próbą znalezienia odpowiedzi na szereg pytań wynikających z głównego problemu badawczego, zredagowanego w formie rozbudowanego pytania dopełnienia:

Jakie czynniki społeczno-kulturowe różnicują opinie i postawy studentów z Polski i ze Słowacji wobec praktyk kohabitacyjnych na tle przemian życia rodzinnego?

W obrębie głównego problemu badawczego sformułowano następujące pytania szczegółowe, będące pytaniami analitycznymi:

1. Jaki odsetek badanych studentów żyje w kohabitacji?
2. Jaki stosunek do zjawiska kohabitacji deklarują polscy i słowaccy studenci?
3. Jaka jest opinia studentów dotycząca konkurencyjności kohabitacji i związku małżeńskiego?
4. Jakie powody według studentów wpływają na to, że ludzie decydują się na życie w kohabitacji?
5. Jakie czynniki społeczne według studentów mają współcześnie wpływ na rozwój zjawiska kohabitacji?
6. Jakie znaczenie dla studentów ma instytucja małżeństwa?
7. Co studenci sądzą o wspólnym zamieszkaniu pary przed ślubem?
8. Jaka jest opinia studentów na temat odpowiedniego momentu inicjacji seksualnej?
9. Jaką opinię mają studenci w sprawie legalizacji (ustalenia norm prawnych) związków kohabitacyjnych w ich krajach?

10. Na którym miejscu w hierarchii wartości badanych studentów występuje wartość „żyć szczęśliwie w rodzinie”?
11. Jakie poglądy dotyczące kohabitacji posiadają studenci żyjący w tym związku?
12. Jakie opinie na temat zjawiska kohabitacji prezentują eksperci?

Odpowiedzi na problemy szczegółowe występują w postaci korelacji ze zmiennymi niezależnymi, takimi jak: kraj zamieszkania, płeć, wiek, rok studiów, kierunek studiów, miejsce zamieszkania, częstotliwość udziału w praktykach religijnych.

Główna hipoteza badawcza postawiona w przeprowadzonych badaniach brzmi:

Główne różnice normatywne kształtujące opinie i postawy studentów polskich i słowackich dotyczące zjawiska kohabitacji wynikają z różnic w częstotliwości udziału w praktykach religijnych lub ich braku oraz z różnic narodowych hierarchii wartości społeczno-kulturowych.

Dla potrzeb analizy empirycznej sformułowano następujące hipotezy szczegółowe ustalające oczekiwane zależności między wyróżnionymi zmiennymi¹:

H1: Większy odsetek studentów ze Słowacji niż z Polski ma pozytywny stosunek do kohabitacji.

H2: Im rzadszy udział w praktykach religijnych, tym większy odsetek studentów ma pozytywny stosunek do zjawiska kohabitacji.

H3: Dla studentów z Polski instytucja tradycyjnej rodziny i małżeństwa ma większe znaczenie niżeli dla studentów ze Słowacji.

H4: Wiek, płeć, rok i kierunek studiów są zmiennymi, które różnicują opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem.

H5: Mniejszy odsetek studentów z Polski niż ze Słowacji jest zdania, że kohabitacja powinna zostać zalegalizowana, z uwagi na większą presję tradycyjnego i religijnego modelu rodziny w Polsce.

H6: Wiek, płeć, rok i kierunek studiów są zmiennymi, które różnicują opinie na temat legalizacji związków nieformalnych.

4.3. Zmienne i ich wskaźniki

Po sformułowaniu problemów badawczych oraz potrzebnych i adekwatnych hipotez, kolejnym etapem procesu badawczego było sformułowanie zmiennych oraz określających je wskaźników. Z poziomu pojęciowego przechodzimy na poziom empiryczny, a pojęcia przekształcamy w zbiór pewnych wartości.

Zmienną zależną w przeprowadzonych badaniach były opinie i orientacje aksjo-normatywne studentów z Polski i ze Słowacji, deklarowane wobec zjawi-

¹ Zob. S. NOWAK: *Metodologia badań społecznych*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2011, s. 309.

ska kohabitacji. Wśród zmiennych niezależnych szczegółowych możemy wyróżnić zarówno zmienne ilościowe, takie jak: odsetek badanych studentów żyjących w kohabitacji, wiek, rok studiów czy częstotliwość uczestnictwa w praktykach religijnych, jak i zmienne jakościowe, typu: płeć studentów, studiowany kierunek, miejsce zamieszkania: w dużym mieście, w małym mieście lub na wsi, opinia na temat instytucji małżeństwa oraz odpowiedniego momentu rozpoczęcia inicjacji seksualnej. Poniżej zostaną te zmienne niezależne poddane operacjonalizacji, czyli wskaźnikowaniu:

- Wiek studentów: 19—25 lat.
- Rok studiów: pierwszy i trzeci rok studiów pierwszego stopnia oraz drugi rok studiów drugiego stopnia.
- Wpływ religijności na postawy badanych mierzony częstotliwością uczestnictwa w praktykach religijnych: nie uczestniczę, kilka razy w roku, 1—2 razy w miesiącu, raz w tygodniu, kilka razy w tygodniu.
- Płeć: kobieta, mężczyzna.
- Studiowany kierunek: socjologia, pedagogika, politologia, matematyka, fizyka, informatyka, wychowanie techniczne/technologia informacyjna i bezpieczeństwo higieny pracy (BHP), informatyka, matematyka.
- Miejsce zamieszkania: duże miasto ($N > 50\,000$), małe miasto ($N < 50\,000$), wieś.
- Kraj zamieszkania: Polska, Słowacja.
- Stosunek studentów do zjawiska kohabitacji: pozytywny, obojętny, negatywny.
- Opinia na temat instytucji małżeństwa: jest przestarzałą instytucją, ma i będzie mieć duże znaczenie, nie mam zdania.
- Opinia na temat wspólnego zamieszkiwania pary przed ślubem: para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem, para nie powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem, nie mam zdania.
- Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej: dopiero po ślubie kościelnym, już po ślubie cywilnym, po zaręczynach, po ustaleniu daty ślubu, gdy para kocha się wzajemnie, w dowolnej chwili, trudno ocenić, nie wiem.
- Ocena kohabitacji jako konkurencji dla małżeństwa: tak, raczej tak, nie, raczej nie, nie wiem.
- Powody życia w związku kohabitacyjnym na tle wartości egocentrycznych i hedonistycznych: ważna jest istota związku, każdy ma prawo układać sobie życie jak chce, partnerzy mają większą niezależność, jest to lepsza forma związku niż małżeństwo, zmusza do pewnej współpracy, stwarza lepsze możliwości samorealizacji, łatwiejsza jest rezygnacja ze związku, zmusza partnerów do większej dbałości o związek, stwarza możliwość lepszego poznania partnera, inne.
- Czynniki kulturowe wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji: zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa, zanik obawy przed niechcianym,

- nieślubnym dzieckiem, osłabienie poziomu religijności, zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi, wzrost społecznej akceptacji kohabitacji, niechęć do utrzymywania w małżeństwie tradycyjnego podziału ról, łatwość przekształcenia związku w zalegalizowane małżeństwo.
- Opinie studentów na temat legalizacji związków kohabitacyjnych, związki kohabitacyjne powinny zostać zalegalizowane: tak, nie, nie mam zdania.
 - Hierarchia deklarowanych wartości — żyć szczęśliwie w rodzinie, mieć dobrych przyjaciół, móc urzeczywistnić swoje marzenia, założyć własną rodzinę, realizować się w pracy, prowadzić ciekawe życie, zdobyć wyższe wykształcenie, odnieść sukces zawodowy, posiadać własne mieszkanie (dom), nie odczuwać stresu, mieć duże dochody, cieszyć się uznaniem innych ludzi, pomagać innym ludziom, mieć dużo wolnego czasu, posiadać samochód, żyć zgodnie z religią, modnie się ubierać.

4.4. Metody, techniki i narzędzia badawcze

Zebranie wiarygodnych informacji w toku procesu badawczego wymaga właściwego doboru metody, techniki i narzędzia badawczego. G. Babiński² uważa, że badacz w trakcie projektowania badań najpierw przeprowadza kwerendę, aby rozstrzygnąć, czy ewentualne problemy szczegółowe mogą zostać rozwiązane przez odwołanie się do informacji już istniejących, czyli tzw. źródeł zastanych. Następnie dokonuje wyboru między materiałem źródłowym w postaci zapisanych wypowiedzi ludzi oraz materiałem w postaci zapisu ich zachowań. Musi także zdecydować się na stopień ogólności (szczegółowości) informacji: czy niezbędne są informacje o jednostkach ludzkich, czy wystarczą informacje odnoszące się do grup.

Podstawowymi narzędziami badawczymi wykorzystanymi w badaniach były kwestionariusz ankiety³ zawierający 43 pytania, wstęp informujący o celach badań oraz metryczka zawierająca dane społeczno-demograficzne badanych. Pytania narzędziowe zostały sformułowane zgodnie ze stanowiskiem P. Daniłowicza i P. Sztabińskiego⁴, którzy uważają, że należy stosować pytania szczegółowe, ponieważ za ich pomocą można uzyskać bardziej wiarygodne wyniki/odpowiedzi niż na pytania globalne. Zatem ogólnikowo i nieprecyzyjnie sformułowane pytania w kwestionariuszach nastroczają trudności inter-

² G. BABIŃSKI: *Etapy procesu badawczego*. W: *Wybrane zagadnienia z metodologii socjologicznych badań empirycznych*. Red. G. BABIŃSKI. Kraków 1980, s. 19—34.

³ Zob. L.A. GRUSZCZYŃSKI: *Kwestionariusze w socjologii. Budowa narzędzi do badań surveyowych*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1999.

⁴ P. DANIŁOWICZ, P.B. SZTABIŃSKI: *Badania weryfikacyjne. Założenia, cele, realizacja*. W: *Analizy i próby technik badawczych w socjologii*. Red. K. LUTYŃSKA, J. LUTYŃSKI: *Zmienne osobowe w badaniach socjologicznych. Analizy weryfikacyjne*. T. VI. Wrocław 1986, s. 60—85.

pretacyjne. Duże znaczenie mają także kompetencje ankietatorów. Tutaj należy zaznaczyć, że badaczka sama przeprowadzała badania ankietowe, a także wywiady. Uwzględniono również sugestię G. Babińskiego⁵, że podstawowym i jedynym kryterium wyznaczającym liczbę i zakres pytań w kwestionariuszu jest problematyka badawcza.

W badaniach wykorzystano także wywiad prowadzony w sposób swobodny, w którym badacz ma pełną inicjatywę w stosunku do prowadzonej rozmowy, kierując się jedynie jej celem, jest wywiadem nieskategoryzowanym (nieukierunkowanym, swobodnym)⁶. Badacz zachęca osobę badaną do swobodnego opisywania swych doświadczeń, opisywania ważnych dla niej zdarzeń, tworzenia własnej definicji sytuacji i do ujawniania istotnych opinii i poglądów. W wywiadach swobodnych respondenci przeważnie opowiadają swoje historie (np. doświadczenia z przeszłości), charakteryzują swe zajęcia i zainteresowania, stosunek do innych osób w rodzinie, w pracy oraz do sąsiadów, wygłaszają poglądy na rozmaite tematy; w badaniach zamierza się podejmować tematykę społeczną zjawiska kohabitacji. Wywiady swobodne zostały przeprowadzone z piętnastoma celowo dobranymi studentami z Polski i piętnastoma studentami ze Słowacji, którzy żyli w kohabitacji.

Kolejnym wykorzystanym w badaniach wywiadem był narracyjny wywiad ekspercki, który zwykle wykorzystywany jest w badaniu zagadnień dotyczących życia społecznego, a osoby udzielające wywiadu są zaliczane do ekspertów (znawców) w określonej dziedzinie czy tylko konkretnego problemu⁷. W przeprowadzonych badaniach znawcami zjawiska kohabitacji byli nauczyciele akademicki reprezentujący środowisko socjologów z Polski i ze Słowacji, z obu uniwersytetów zajmujących się problematyką badań teoretycznych i empirycznych na temat rodziny oraz publikujących wyniki swych badań. Eksperti zostali dobrani w sposób celowy.

Można zatem stwierdzić, że w badaniach empirycznych zostały wykorzystane techniki badań ilościowych i jakościowych.

⁵ G. BABIŃSKI: *Etapy procesu badawczego*. W: *Wybrane zagadnienia z metodologii socjologicznych badań empirycznych*. Red. G. BABIŃSKI. Kraków 1980, s. 19–34.

⁶ Zob. L. SOŁOMA: *Metody i techniki badań socjologicznych*. Olsztyn, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, 2002, s. 127; P.B. SZTABIŃSKI: *Aranżacja wywiadu*. W: *Podręcznik socjologicznych badań ankietowych*. Red. P. DANIŁOWICZ, Z. SAWIŃSKI, F. SZTABIŃSKI, P.B. SZTABIŃSKI, A.P. WEJLAND. Warszawa 1992, s. 115–137; P.B. SZTABIŃSKI: *Prowadzenie wywiadu*. W: *Podręcznik socjologicznych badań ankietowych*. Red. P. DANIŁOWICZ, Z. SAWIŃSKI, F. SZTABIŃSKI, P.B. SZTABIŃSKI, A.P. WEJLAND. Warszawa 1992, s. 115–137; M. GRABOWSKA: *Wywiad w badaniu zjawisk „trudnych”*. *Przypadek polskiej religijności*. W: *Poza granicami socjologii ankietowej*. Red. A. SULEK, A. WYKA. Warszawa 1989, s. 141–166.

⁷ Zob. G. MOYSER: *Non-standardized Interviewing in Elite Research*. W: „*Studies in Qualitative Methodology*” 1988, V. 1.

W ramach etapu przygotowania badań właściwych przeprowadzono stosowne badania pilotażowe⁸ wśród studentów, w których zweryfikowano poprawność skonstruowanych narzędzi badawczych oraz uzyskano zarys obrazu dotyczącego grupy badanych.

4.5. Organizacja, przebieg i charakterystyka terenu badań

Cechą charakterystyczną każdego procesu badawczego jest jego etapowość i cykliczność. W literaturze metodologicznej można spotkać różne teoretyczne schematy postępowania badawczego. W przeprowadzonych badaniach autorka przyjęła podział etapów pracy naukowej za G. Babińskim⁹, który wyróżnił: wstępne sformułowanie problemu badawczego, eksplikację problematyki badawczej, operacjonalizację problematyki badawczej, przygotowanie narzędzi badawczych weryfikowanych w pilotażu, dobór próby, realizację badań empirycznych, weryfikację zebranego materiału empirycznego, wstępne jego grupowanie, analizę materiału empirycznego, weryfikację hipotez i uogólnianie wyników badań oraz redakcję raportu z badań.

W prezentowanych badaniach grupę stanowią studenci z Polski i ze Słowacji, z celowo wybranych uniwersytetów — Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze. Jedyne w Polsce studenci z kierunku studiów BHP są studentami Wyższej Szkoły Zarządzania Ochroną Pracy w Katowicach. Dobrano ten kierunek studiów, ponieważ w Uniwersytecie Śląskim taki nie występuje. Wyższa Szkoła Zarządzania Ochroną Pracy w Katowicach to uczelnia, która zlokalizowana jest w pobliżu budynków Uniwersytetu Śląskiego, w dawnej siedzibie Wydziału Prawa i Administracji na ulicy Bankowej 8. Z kolei na Słowacji celowo wybrano ten kierunek studiów ze względu na dominującą w nim płć męską — gdyby nie dobór tego kierunku studiów, próba badawcza ze Słowacji byłaby sfeminizowana.

W początkowym etapie badań próba badawcza została dobrana także w sposób celowy. Dobór celowy dotyczył wyboru społeczności studentów z dwóch państwowych uniwersytetów: Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze oraz Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, mających podobne wydziały i kierunki studiów. Diagnoza socjologiczna polegała na poznaniu opinii i postaw studentów pierwszego i trzeciego roku studiów I stopnia oraz drugiego roku studiów II stopnia na kierunkach: socjologia, pedagogika, politologia, matematyka, fizyka, informatyka, wychowanie techniczne (Słowacja)/technologia informacyjna

⁸ L.A. GRUSZCZYŃSKI: *Kwestionariusze w socjologii. Budowa narzędzi do badań surveyowych*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1999, s. 101—106.

⁹ G. BABIŃSKI: *Etapy procesu badawczego*. W: *Wybrane zagadnienia z metodologii socjologicznych badań empirycznych*. Red. G. BABIŃSKI. Kraków 1980, s. 19—34.

(Polska) i bezpieczeństwo higieny pracy (BHP) w Polsce i na Słowacji. Chciano poznać opinię studentów, którzy podjęli dopiero studia, a zatem wypowiedzi studentów pierwszego roku w dużym stopniu dotyczyć będą zjawiska społecznego, w którym z dużym prawdopodobieństwem oni nie uczestniczą. Natomiast wypowiedzi studentów trzeciego roku studiów I stopnia oraz drugiego roku studiów II stopnia z dużym prawdopodobieństwem mogą być wypowiedziami osób, które uczestniczą aktywnie w zjawisku kohabitacji. Natomiast dobór samych studentów na określonych kierunkach studiów i rocznikach został dokonany w ten sposób, aby w dobranych próbach szczegółowych był podobny rozkład cech, jak w analizowanym roczniku studiów. Tymi cechami były: płeć, wiek, miejsce zamieszkania oraz częstotliwość udziału w praktykach religijnych. Próby dobrano podobne, aby można było przeprowadzić empiryczne badania diagnostyczne o charakterze porównawczym.

Badania zostały przeprowadzone w dobrej, życzliwej atmosferze. W sumie w obydwu uniwersytetach zebrano 1237 wypełnionych kwestionariuszy. Po ich sprawdzeniu nie odrzucono żadnego kwestionariusza — wszystkie zostały prawidłowo wypełnione.

Zebrane dane zostały poddane analizie statystycznej z wykorzystaniem programu statystyczny SPSS. Zebrano wystarczająco bogaty materiał badawczy, aby na jego podstawie móc dokonywać analiz i poszukiwać odpowiedzi na pytania badawcze.

Badania wśród studentów Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, a na Słowacji wśród studentów Uniwersytetu Konstantyna Filozofa w Nitrze, zostały przeprowadzone w terminie od października 2010 roku do kwietnia 2011 roku.

Oba uniwersytety posiadają podobną strukturę oraz prowadzą podobne kierunki studiów.

Uniwersytet Konstantyna Filozofa w Nitrze składa się z następujących wydziałów:

- Wydział Nauk Przyrodniczych,
- Wydział Nauk Społecznych i Zdrowia,
- Wydział Studiów Środkowoeuropejskich,
- Wydział Pedagogiki,
- Wydział Filozoficzny.

Uniwersytet Śląski w Katowicach posiada w swej strukturze nieco więcej wydziałów:

- Wydział Artystyczny,
- Wydział Biologii i Ochrony Środowiska,
- Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji,
- Wydział Filologiczny,
- Wydział Informatyki i Nauki o Materiałach,
- Wydział Matematyki, Fizyki i Chemii,
- Wydział Nauk o Ziemi,

- Wydział Nauk Społecznych,
- Wydział Pedagogiki i Psychologii,
- Wydział Prawa i Administracji,
- Wydział Radia i Telewizji im. Krzysztofa Kieślowskiego,
- Wydział Teologiczny.

4.6. Charakterystyka badanej młodzieży

Młodzież, która została poddana badaniom dotyczącym zjawiska kohabitacji, można charakteryzować na różne sposoby poprzez ukazanie podstawowych cech demograficzno-społecznych i poprzez diagnozę cech socjologiczno-kulturowych badanych osób.

Cechy demograficzno-społeczne w niniejszym opracowaniu stanowią jednocześnie zmienne niezależne, czyli są to cechy, które hipotetycznie mogą mieć wpływ na opinie i postawy młodzieży wobec kohabitacji. A są to: płeć, wiek, rok studiów, kierunek studiów. Natomiast cechami socjokulturowymi są te związane ze środowiskiem życia badanej zbiorowości, czyli kraj i miejsce zamieszkania, wyznawana religia, częstotliwość udziału w praktykach religijnych itd.

Badaniami objęto w sumie 1237 studentów. Wśród badanej młodzieży rozkład płci nie jest proporcjonalny: 58,2% stanowią kobiety, a 41,8% mężczyźni (zob. tabela 16.).

Tabela 16. Liczba studentów według kraju zamieszkania i płci

Kraj	Płeć				Razem	
	kobieta		mężczyzna			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Polska	385	31,1	249	20,1	634	51,3
Słowacja	335	27,1	268	21,7	603	48,7
Ogółem	720	58,2	517	41,8	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Badaniami objęto młodzież między 19 a 25 rokiem życia. Wybrano ten przedział wiekowy, ponieważ właśnie w tym momencie swojego życia młodzi ludzie wykazują osobiste zainteresowanie posiadaniem partnera, małżeństwem i rodziną. Jeśli chodzi o wiek, to w większości była to młodzież między 20 a 22 rokiem życia, która stanowiła 57,2% badanej grupy społecznej. Respondentów między 18 a 19 rokiem życia było 15,4%, a między 23 a 25 rokiem życia 27,5% (zob. tabela 17.).

Tabela 17. Liczba studentów według kraju zamieszkania i wieku

Kraj	Wiek						Razem	
	18—19		20—22		23—25			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Polska	65	5,3	396	32,0	173	14,0	634	51,3
Słowacja	125	10,1	311	25,1	167	13,5	603	48,7
Ogółem	190	15,4	707	57,2	340	27,5	1237	100,0

Źródło: badania własne.

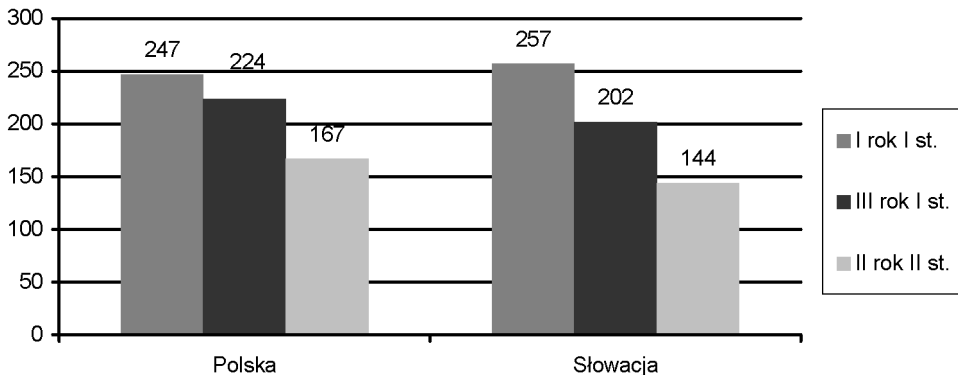
Badani respondenci to przede wszystkim osoby stanu wolnego (98,3%). Tylko 1,5% badanych żyło w związku małżeńskim, a dwie osoby były rozwiedzione (zob. tabela 18.).

Tabela 18. Liczba studentów według kraju zamieszkania i stanu cywilnego

Kraj	Stan cywilny						Razem	
	kawaler/panna		żonaty/mężatka		rozwiedziony(a)/ w separacji			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Polska	623	50,4	10	0,8	1	0,1	634	51,3
Słowacja	593	47,9	9	0,7	1	0,1	603	48,7
Ogółem	1216	98,3	19	1,5	2	0,2	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Wykres 18. potwierdza, że dobór studentów do badań był celowy w tym sensie, że wybrano studentów z I i III roku studiów I stopnia oraz studentów II roku studiów II stopnia. Natomiast dobór studentów spośród wyróżnionych roczników i kierunków studiów był losowy, aby w próbach były podobne rozkłady wyróżnionych zmiennych.

Wykres 18. Liczba badanych studentów a kraj i rok studiów

Źródło: badania własne.

W Polsce badanych studentów na pierwszym roku studiów I stopnia było 247, a w Słowacji 257. Na trzecim roku studiów I stopnia w Polsce liczba studentów wyniosła 224, natomiast w Słowacji 202. Na drugim roku studiów II stopnia studentów w Polsce było 163, a w Słowacji 144 (zob. wykres 18.).

Badania przeprowadzono na tych samych kierunkach i rocznikach studiów w Polsce i na Słowacji. Badaniom poddano studentów studiów humanistycznych na kierunkach: socjologia (13,1%), pedagogika (18,2%), politologia (18,3%); przyrodniczych i ścisłych: matematyka (10,8%), fizyka (3,7%), informatyka (18,6%), wychowanie techniczne/technologia informacyjna (5,1%) i BHP (12,3%) (zob. tabela 19.). Założono, że to właśnie ta młodzież, bardziej ambitna, zajmie w przyszłości znaczącą pozycję w polskim i słowackim społeczeństwie i będzie miała wpływ na kształtowanie się w nim wzorów życia małżeńsko-rodzinnego.

Tabela 19. Liczba studentów według kraju zamieszkania i kierunku studiów

Kierunek studiów	Kraj				Razem	
	Polska		Słowacja			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Socjologia	89	14,0	73	12,1	162	13,1
Pedagogika	119	18,8	106	17,6	225	18,2
Politologia	114	18,0	112	18,6	226	18,3
Fizyka	19	3,0	27	4,5	46	3,7
Matematyka	70	11,0	63	10,4	133	10,8
Wychowanie techniczne/technologia informacyjna	36	5,7	27	4,5	63	5,1
BHP	80	12,6	72	11,9	152	12,3
Informatyka	107	16,9	123	20,4	230	18,6
Ogółem	634	100,0	603	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Badana młodzież była różnorodna pod względem miejsca zamieszkania. Prawie 45% respondentów mieszkało w dużym mieście, prawie jedna trzecia z nich (28,5%) mieszkała w małym mieście, a niecałe 27% na wsi (zob. tabela 20.). Dzięki różnorodnemu miejscu zamieszkania respondentów analiza przeprowadzonych badań wykaże, czy i jakie są różnice wobec postrzegania zjawiska kohabitacji ze względu na miejsce zamieszkania.

Tabela 20. Liczba studentów według kraju zamieszkania i miejsca zamieszkania

Kraj	Miejsce zamieszkania						Razem	
	miasto duże (N > 50 000)		miasto małe (N < 50 000)		wieś			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Polska	393	31,8	157	12,7	84	6,8	634	51,3
Słowacja	161	13,0	195	15,8	247	20,0	603	48,7
Ogółem	554	44,8	352	28,5	331	26,8	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Wśród badanych studentów największy odsetek stanowiły osoby, które bardzo rzadko (kilka razy w roku 30,5%) bądź w ogóle nie uczestniczyły w praktykach religijnych (30,2%). Co czwarty respondent uczestniczył we mszy świętej raz w tygodniu (25,1%), a co dwudziesty kilka razy w tygodniu (4,8%). Statystyka dobranej próby badawczej pokazała, że większy odsetek respondentów z Polski uczestniczył w praktykach religijnych raz w tygodniu (14,6%) oraz 1—2 razy w miesiącu (5,8%).

Z kolei nieco więcej studentów ze Słowacji w ogóle nie praktykuje religijnie (16,8%). Na tej podstawie podczas analizy wyników badań można było sprawdzić zależność, czy większa i częstsza partycypacja w praktykach religijnych studentów z Polski wpływa na ich bardziej tradycyjne i konserwatywne opinie względem zjawiska kohabitacji oraz czy większy odsetek studentów niepraktykujących ze Słowacji będzie determinował bardziej liberalne opinie studentów (zob. tabela 21.).

Tabela 21. Liczba studentów według kraju zamieszkania i częstotliwości udziału w praktykach religijnych

Kraj	Częstotliwość udziału w praktykach religijnych										Razem	
	kilka razy w tyg.		raz w tyg.		1—2 razy w miesiącu		kilka razy w roku		nie uczestniczę			
	liczba	pro- cent	liczba	pro- cent	liczba	pro- cent	liczba	pro- cent	liczba	pro- cent	liczba	pro- cent
Polska	26	2,1	181	14,6	72	5,8	190	15,4	165	13,3	634	51,3
Słowacja	33	2,7	129	10,4	46	3,7	187	15,1	208	16,8	603	48,7
Ogółem	59	4,8	310	25,0	118	9,5	377	30,5	373	30,2	1237	100,0

Źródło: badania własne.

W niniejszym rozdziale starano się w sposób przejrzysty zaprezentować założenia metodologiczne oraz reguły postępowania badawczego, jakimi kierowała się, przeprowadzając badania własne. Przedstawione zostały przedmiot

i cel analiz, problemy badawcze, hipotezy. Opisano teren badań i scharakteryzowano próbę badawczą, a także przedstawiono ogólne zasady organizacji badań.

Rozdział 5

Kohabitacja w świadomości studentów na tle przemian życia rodzinnego

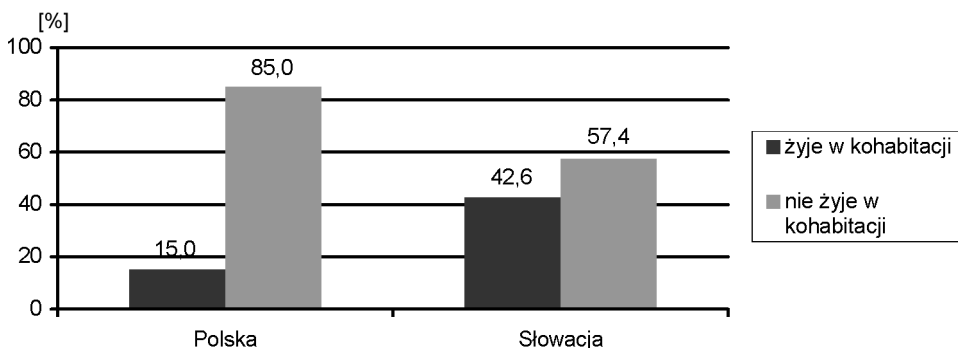
5.1. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym

Okres życia, w którym znajdują się studenci (19—25 lat) jest czasem, w którym młoda jednostka stabilizuje się fizycznie, psychicznie, emocjonalnie, społecznie, moralnie i religijnie, a także zaczyna stabilizować się jej nastawienie do życia, innych ludzi i do dotychczasowych systemów wartości, znaczeń i autorytetów. Młodzież na tym etapie swojego życia poszukuje właściwego partnera lub partnerki do utworzenia związku.

Zanim zostanie przeprowadzona i przedstawiona analiza opinii i postaw studentów na temat badanego zjawiska społecznego, trafna byłaby analiza formy życia, w jakiej studenci żyli w momencie przeprowadzania badań empirycznych. Deklaracje studentów dotyczące życia lub nie w związku kohabitacyjnym mogą mieć istotny statystycznie wpływ na ich opinie dotyczące zjawiska kohabitacji. Z tego powodu w kwestionariuszu ankiety studenci zostali poproszeni o podanie formy związku, w jakim żyją. Nasuwają się zatem pytania: jaki odsetek badanych studentów z Polski, a jaki ze Słowacji żył w kohabitacji? Kto częściej kohabitował: kobiety czy mężczyźni, studenci z młodszego przedziału wiekowego czy starszego, z którego roku studiów i z jakiego kierunku studiów? Czy może częstotliwość uczestnictwa w praktykach religijnych wpływała znacząco na decyzje badanych studentów dotyczące życia z partnerem w nielegalizowanym związku?

Analiza wyników badań pokazuje różnice o wysokim poziomie istotności statystycznej między studentami z obu krajów dotyczące deklaracji życia w związku kohabitacyjnym — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 115,942$; $df = 1$; $p = 0,000$; $V = 0,306$). Z przeprowadzonych badań wynika, że w związku kohabitacyjnym żyło więcej studentów ze Słowacji — stanowili oni 42,6% badanej próby. Natomiast studenci z Polski stanowili 15,0%, co stanowi 28,5% ogółu badanych.

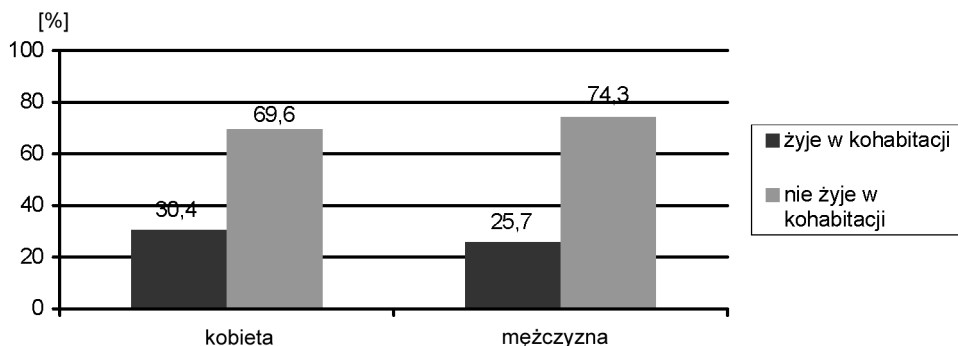
Duży odsetek studentów zadeklarował, że nie żyje w takim związku — studenci z Polski stanowili 85,0%, natomiast studentów ze Słowacji było znacznie mniej i stanowili oni 57,4%. Na podstawie badań można wnioskować, że niski udział studentów w zjawisku kohabitacji wynika z ich młodego wieku. Być może respondenci nie są jeszcze emocjonalnie i psychicznie gotowi na wstąpienie z kimś w związek partnerski lub też znajdują się dopiero w fazie poszukiwania odpowiedniego partnera czy partnerki. Natomiast różnice w natężeniu tego zjawiska wśród studentów z Polski i Słowacji można upatrywać w większej otwartości społeczeństwa słowackiego względem alternatywnych form życia rodzinnego — zatem również względem kohabitacji (zob. wykres 19.).

Wykres 19. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym według kraju zamieszkania

Źródło: badania własne.

Osobistych deklaracji studentów dotyczących życia w kohabitacji nie różnicują płeć badanych oraz miejsce zamieszkania — poziom istotności statystycznej dla tych zmiennych niezależnych wynosi $p > 0,05$. Podobny odsetek kobiet (30,4%) jak i mężczyzn (25,7%) zadeklarował, że żyje w związku kohabitacyjnym (zob. wykres 20.).

Wykres 20. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym a płeć

Źródło: badania własne.

Kierunek studiów również nie jest zmienną, która w istotny statystycznie sposób różnicuje deklaracje studentów dotyczące życia w związku kohabitacyjnym — $p > 0,05$.

Natomiast statystyczna analiza wyników badań pokazuje, że osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym różnicuje rok studiów (wynik testu $\chi^2 = 8,866$; $df = 2$; $p = 0,012$). Z analizy wyników badań wynika, że najwięcej osób żyjących w związku kohabitacyjnym występowało na drugim roku studiów II stopnia (34,5%), a najmniej na pierwszym roku studiów I stopnia (24,8%) (zob. tabela 22.). W analizie statystycznej zastosowano oprócz podstawowych statystyk test *post hoc* NIR, aby dowiedzieć się, na jakim poziomie istotności statystycznej występują różnice pomiędzy trzema badanymi rocznikami studiów. Test NIR pokazuje, że istotne statystycznie (dla $p < 0,05$) różnice występują między pierwszym rokiem studiów I stopnia i drugim rokiem studiów II stopnia (zob. tabela 23.).

Powstają zatem pytania: czy różnice, jakie występują w obrębie roczników studiów, wiążą się z wiekiem badanych studentów? Czy im wyższy wiek badanych, tym więcej z nich żyło w kohabitacji?

Tabela 22. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym a rok studiów

Czy żyje Pan/Pani obecnie w związku kohabitacyjnym?	Rok studiów						Razem	
	I rok I st.		III rok I st.		II rok II st.			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Tak	125	24,8	121	28,4	106	34,5	352	28,5
Nie	379	75,2	305	71,6	201	65,5	885	71,5
Ogółem	504	100,0	426	100,0	307	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Tabela 23. Test NIR zastosowany do zmiennej zależnej — Czy żyje Pan/Pani obecnie w związku kohabitacyjnym i zmiennej niezależnej — rok studiów

Test NIR		Istotność
I rok	III rok	0,224
	II uzup. mgr	0,003
III rok	I rok	0,224
	II uzup. mgr	0,069
II uzup. mgr	I rok	0,003
	III rok	0,069

Źródło: badania własne.

Analiza statystyczna pokazuje, że wiek respondentów jest zmienną niezależną różnicującą osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 9,412$; $df = 2$; $p = 0,009$). Najwięcej studentów żyjących w kohabitacji występowało w kategorii wiekowej od 23 do 25 roku życia (zob. tabela 24.). W celu sprawdzenia siły różnicy pomiędzy badanymi kategoriami wiekowymi zastosowałam test *post hoc* NIR, który wskazał, że istotne statystycznie różnice występują między kategorią wiekową 18—19 lat a 23—25 lat — co pokrywa się z różnicami między rocznikami studiów (pierwszy rok studiów I stopnia oraz drugi rok studiów II stopnia). Co więcej, zauważono także istotne statystycznie różnice (ale na niższym poziomie istotności $p = 0,04$) występujące między kategorią wiekową 20—22 lat a 23—25 lat. Zatem na podstawie analizy danych można potwierdzić zależność, że im wyższy wiek studentów, tym większa ich liczba żyła w związku kohabitacyjnym (zob. tabela 25.).

Tabela 24. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym a wiek

Czy żyje Pan/Pani obecnie w związku kohabitacyjnym?	Wiek						Razem	
	18—19		20—22		23—25			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Tak	41	21,6	196	27,7	115	33,8	352	28,5
Nie	149	78,4	511	72,3	225	66,2	885	71,5
Ogółem	190	100,0	707	100,0	340	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Tabela 25. Test NIR zastosowany do zmiennej zależnej — Czy żyje Pan/Pani obecnie w związku kohabitacyjnym i zmiennej niezależnej — wiek

Test NIR		Istotność
18—19 lat	20—22 lat	0,095
	23—25 lat	0,003
20—22 lat	18—19 lat	0,095
	23—25 lat	0,040
23—25 lat	18—19 lat	0,003
	20—22 lat	0,040

Źródło: badania własne.

Częstotliwość udziału respondentów w praktykach religijnych różnicuje w istotny statystycznie sposób ich deklaracje życia w kohabitacji — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 24,360$; $df = 4$; $p = 0,000$). Najwięcej respondentów, którzy żyli w związku kohabitacyjnym, brało udział w praktykach religijnych kilka razy w roku (33,7%), a także były to osoby niepraktykujące religijnie (32,7%).

Zatem były to osoby słabo związane z religią i kościołem. Natomiast najmniej osób, które żyły w takim typie związku, występowało w obrębie kategorii osób silnie związanych z religią, uczestniczących we mszach świętych i innych praktykach religijnych kilka razy w tygodniu (zob. tabela 26.). Wnioskować można, iż postępujący proces sekularyzacji w Polsce i na Słowacji wpływa na decyzje studentów dotyczące życia w związku kohabitacyjnym. Analizując tabelę 26. można zauważyć, że co piąty student, który praktykował religijnie raz w tygodniu, oraz co czwarty student, który praktykował 1—2 razy w miesiącu, zdecydował się na życie w związku nieformalnym, a tym samym na współżycie seksualne przed ślubem. Zatem dla tej części studentów wartości religijne mają mniejsze znaczenie i przestają być przez nich przestrzegane i realizowane.

Tabela 26. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym a częstotliwość udziału w praktykach religijnych

Czy żyje Pan/Pani obecnie w związku kohabitacyjnym?	Częstotliwość udziału w praktykach religijnych										Razem	
	kilka razy w tyg.		raz w tyg.		1—2 razy w mies.		kilka razy w roku		nie uczestniczę			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Tak	7	11,9	67	21,6	29	24,6	127	33,7	122	32,7	352	28,5
Nie	52	88,1	243	78,4	89	75,4	250	66,3	251	67,3	885	71,5
Ogółem	59	100,0	310	100,0	118	100,0	377	100,0	373	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Test NIR pokazuje, że istotne statystycznie różnice ($p < 0,05$) występują między studentami, którzy praktykowali religijnie kilka razy w tygodniu a tymi, którzy uczestniczyli kilka razy w roku oraz tymi, którzy nie uczestniczyli w ogóle; między studentami, którzy praktykowali raz w tygodniu a tymi, którzy uczestniczyli kilka razy w roku oraz w ogóle nie uczestniczyli. Zatem możemy wnioskować, że zmienna niezależna, jaką jest udział w praktykach religijnych, różnicuje osobiste deklaracje życia w kohabitacji badanych studentów (zob. tabela 27.).

Podsumowując, należy stwierdzić, iż większy odsetek osób żyjących w kohabitacji stanowili studenci ze Słowacji. Najczęściej związek taki tworzony był przez osoby rzadko praktykujące religijnie lub niepraktykujące w ogóle. Zauważalna jest również tendencja, że im wyższy wiek badanych respondentów, a tym samym im wyższy rok studiów, tym większa liczba respondentów deklarowała życie w związku kohabitacyjnym.

Na podstawie analizy danych statystycznych można prognozować, iż zjawisko kohabitacji przybierać będzie coraz większe rozmiary oraz będzie rozwijać się w szybszym tempie, a także z większą intensywnością w Słowacji — w kra-

Tabela 27. Test NIR zastosowany do zmiennej zależnej — Czy żyje Pan/Pani obecnie w związku kohabitacyjnym i zmiennej niezależnej — częstotliwość udziału w praktykach religijnych

Test NIR		Istotność
kilka razy w tygodniu	raz w tygodniu	0,125
	1—2 razy w miesiącu	0,075
	kilka razy w roku	0,001
	nie uczestniczę	0,001
raz w tygodniu	kilka razy w tygodniu	0,125
	1—2 razy w miesiącu	0,541
	kilka razy w roku	0,000
	nie uczestniczę	0,001
1—2 razy w miesiącu	kilka razy w tygodniu	0,075
	raz w tygodniu	0,541
	kilka razy w roku	0,054
	nie uczestniczę	0,086
kilka razy w roku	kilka razy w tygodniu	0,001
	raz w tygodniu	0,000
	1—2 razy w miesiącu	0,054
	nie uczestniczę	0,765
nie uczestniczę	kilka razy w tygodniu	0,001
	raz w tygodniu	0,001
	1—2 razy w miesiącu	0,086
	kilka razy w roku	0,765

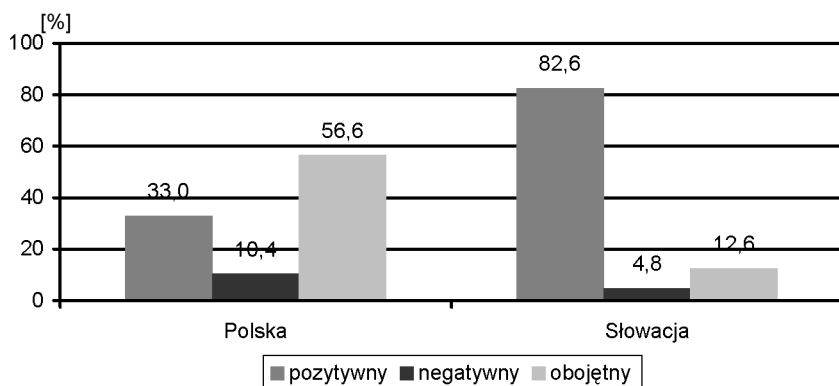
Źródło: badania własne.

ju bardziej liberalnym niż Polska. Studenci ze Słowacji coraz częściej będą wybierali tę formę życia, która jest dla nich sposobem na lepsze poznanie życiowego partnera w sytuacjach dnia codziennego. Natomiast można przypuszczać, że z biegiem czasu studenci z Polski, podobnie jak ich słowaccy sąsiedzi, coraz częściej będą wstępować w związki kohabitacyjne, jednak tempo rozwoju tego zjawiska w Polsce nie będzie tak szybkie, jak będzie to miało miejsce w Słowacji. Możemy zatem zadać kilka następujących pytań: jaki stosunek do kohabitacji mają studenci z Polski, a jaki ze Słowacji? Czy deklarowany stosunek do zjawiska kohabitacji przekłada się na odsetek studentów wybierających taki rodzaj związku? Czy związki kohabitacyjne konkurują w sferze życia małżeńsko-rodzinnego z instytucją małżeństwa? Czy studenci, którzy wybrali życie w związku kohabitacyjnym uważają małżeństwo za przestarzałą instytucję? Analiza wyników badań dotycząca powyższych pytań przedstawiona jest w następnych podrozdziałach.

5.2. Stosunek studentów do zjawiska kohabitacji

W omawianych badaniach respondentom zadano pytanie dotyczące ich stosunku wobec kohabitacji jako zjawiska. Studenci mieli do wyboru trzy typy opinii dotyczących związków kohabitacyjnych: pozytywny, negatywny, obojętny. Zadaniem badanych było wybrać jeden z wyżej wymienionych wariantów, ten który najlepiej charakteryzuje ich osobisty stosunek względem badanego zjawiska. Na podstawie statystycznej analizy wyników badań będzie można odpowiedzieć na szereg pytań szczegółowych związanych z tym pytaniem. Czy kraj zamieszkania studentów, a także, płeć, rok i kierunek studiów oraz uczestnictwo w praktykach religijnych różnicują stosunek do zjawiska kohabitacji? Czy życie z partnerem w kohabitacji determinuje stosunek do badanego zjawiska?

Wyniki badań wskazują na bardzo istotne statystycznie różnice w stosunku, jaki badani respondenci posiadali wobec zjawiska kohabitacji dla $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 316,079$; $df = 2$; $p = 0,000$; V Cramera = 0,505). Z badań wynika, że studenci ze Słowacji posiadali zdecydowanie pozytywny stosunek do badanego zjawiska społecznego (82,6%). Natomiast studenci z Polski w większości posiadali stosunek obojętny (56,6%), tylko jedna trzecia respondentów z Polski (33,0%) wyrażała pozytywny stosunek względem związków kohabitacyjnych (zob. wykres 21.). Analiza wyników badań wskazuje na potwierdzenie hipotezy H1 stanowiącej: Większy odsetek studentów ze Słowacji niż z Polski ma pozytywny stosunek do kohabitacji.

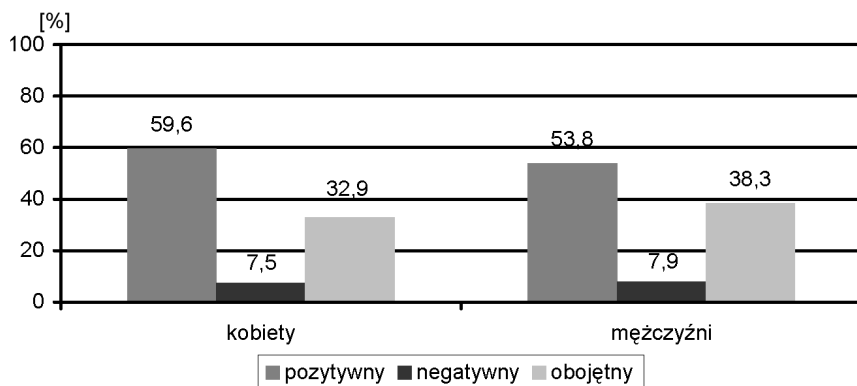
Wykres 21. Stosunek do związków kohabitacyjnych a kraj zamieszkania (w %)

Źródło: badania własne.

Społeczność studencka ze Słowacji, w porównaniu ze społecznością studencką z Polski, zdecydowanie bardziej była otwarta na zjawisko kohabitacji, posiadała pozytywny stosunek do egzystencji związków kohabitacyjnych. Przyczyn odmiennego stosunku studentów z Polski i ze Słowacji możemy upatrywać

w odmiennych wartościach kulturowych, jakie dominują w tych krajach. Społeczeństwo polskie to społeczeństwo o wartościach tradycyjnych, gdzie rodzina oparta na instytucji małżeństwa jest dominującą formą życia rodzinnego — stąd może wynikać obojętny stosunek do zjawiska kohabitacji. Natomiast społeczeństwo słowackie jest bardziej liberalne, a zarazem bardziej tolerancyjne i otwarte na różne zjawiska społeczne, w tym na zjawisko kohabitacji. Przeprowadzone badania potwierdzają liberalne stanowisko społeczności studentów ze Słowacji, które przejawia się w ich pozytywnym stosunku do badanego zjawiska społecznego. Dominujące wartości kulturowe, jakie występują w Polsce i na Słowacji, zaprezentowane są na kulturowej mapie świata stworzonej przez R. Inglehart'a¹. Zatem możemy przyjąć, że różnica w wyższym odsetku studentów ze Słowacji, którzy żyli w kohabitacji, może wynikać z ich pozytywnego stosunku do tego zjawiska. Natomiast studenci z Polski wykazywali obojętny stosunek, dlatego ich liczba była mniejsza.

Analiza statystyczna wyników badań wskazuje, że zmienna niezależna jaką jest płeć nie różnicuje stosunku do badanego zjawiska — $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 4,329$; $df = 2$; $p = 0,115$). Zbliżony odsetek kobiet (59,6%) i mężczyzn (53,8%) demonstrował pozytywny stosunek względem kohabitacji oraz zbliżony procent kobiet (32,9%) i mężczyzn (38,3%) wykazywał obojętny stosunek do badanego zjawiska (zob. wykres 22.).

Wykres 22. Stosunek do związków kohabitacyjnych a płeć (w %)

Źródło: badania własne.

Z przeprowadzonych badań wynika, że stosunek do zjawiska kohabitacji różnicuje forma życia studentów (życie w związku kohabitacyjnym lub nie) — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 109,260$; $df = 2$; $\alpha = 0,000$; V Cramera = 0,297). Po-

¹ R. INGLEHART, CH. WENZEL: *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*. New York, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, s. 63. Za: P. ZDZIECH: *Ronolda Ingleharta teoria rozwoju ludzkiego*. Kraków, NOMOS, 2010, s. 72.

zytywny stosunek do zjawiska kohabitacji posiadali studenci, którzy żyli w takim związku (40,0%). Jedynie 13,8% z nich posiadało stosunek obojętny, a tylko niespełna 10,0% posiadało do nich stosunek negatywny. Respondenci, którzy nie żyli w kohabitacji nie posiadali jednolitego stanowiska w tej kwestii — podzieleni byli na trzy grupy — wyrażali stosunek negatywny (90,5%), obojętny (86,2%) oraz pozytywny (60,0%) (zob. tabela 28.). Przyczyną pozytywnego stosunku może być globalizacja, która powoduje rozpowszechnianie się zjawiska w bardzo szybkim tempie, pokazując, że w innych krajach, szczególnie USA, Europy Północnej i Zachodniej kohabitacja staje się coraz częściej wybieraną formą życia rodzinnego. Pozytywny stosunek do zjawiska kohabitacji studentów, którzy nie żyli w takim związku, może być także wynikiem indywidualistycznego nastawienia na własne specyficzne potrzeby, uczucia, emocje, a nie tylko pojmowania rodziny w kategoriach instytucji i interesu. Jest to wyraźnie znamię epoki nazywanej indywidualistyczną². Natomiast negatywny stosunek do kohabitacji może być spowodowany zakorzenionymi w społeczeństwie polskim tradycyjnymi wartościami, które dominują wśród starszego pokolenia badanych studentów (rodziców, a w szczególności dziadków) mających niewątpliwie wpływ na badaną społeczność. Przyczynami podziału na trzy kategorie postaw mogą być mass media, które rozpowszechniają różnorodny wizerunek związków kohabitacyjnych manipulując społeczeństwem w zależności od skutku, jaki ma on wywołać.

Wiek badanych studentów okazał się zmienną niezależną, która różnicuje w istotny statystycznie sposób ich stosunek do zjawiska kohabitacji — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 12,682$; $df = 4$; $p = 0,013$; V Cramera = 0,720). Z analizy wyników badań wynika, że im wyższy wiek studentów, tym większy ich odsetek posiadał pozytywny stosunek względem kohabitacji.

Tabela 28. Stosunek do związków kohabitacyjnych a osobiste deklaracje życia w kohabitacji

Czy żyje Pan/Pani obecnie w związku kohabitacyjnym?	Jaki jest stosunek do związków kohabitacyjnych?						Razem	
	pozytywny		negatywny		obojętny			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Tak	283	40,0	9	9,5	60	13,8	352	28,5
Nie	424	60,0	86	90,5	375	86,2	885	71,5
Ogółem	707	100,0	95	100,0	435	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

² Zob.: K. ŚLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków, Zakład Wydawniczy „NOMOS”, 2002.

W przedziale wiekowym od 18 do 19 lat odsetek studentów posiadających pozytywny stosunek do badanego zjawiska wynosił 57,9%. W przedziale wiekowym od 23 do 25 lat odsetek ten był o ponad 6 punktów procentowych większy i wynosił 64,7% (zob. tabela 29.). Analizując wyniki badań można także zauważyć tendencję, że im wyższy wiek badanych, tym mniejszy ich odsetek posiadał negatywny i obojętny stosunek do zjawiska kohabitacji. Prawdopodobnie zależność ta związana jest z rozwojem emocjonalnym jednostki, która w tym przedziale wiekowym (23—25 lat) znajduje się w fazie poszukiwań odpowiedniego partnera lub też już posiada partnera.

Tabela 29. Stosunek do związków kohabitacyjnych a wiek

Jaki jest stosunek do związków kohabitacyjnych?	Wiek						Razem	
	18—19		20—22		23—25			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Pozytywny	110	57,9	377	53,3	220	64,7	707	57,2
Negatywny	14	7,4	62	8,8	19	5,6	95	7,7
Obojętny	66	34,7	268	37,9	101	29,7	435	35,2
Ogółem	190	100,0	707	100,0	340	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Zmienną niezależną, która różnicuje w istotny statystycznie sposób stosunek wobec zjawiska kohabitacji, jest również częstotliwość udziału w praktykach religijnych lub całkowity jego brak. Badania wskazują, że im rzadziej respondenci brali udział we mszy świętej, nabożeństwach lub spotkaniach religijnych, tym większy ich odsetek posiadał pozytywny stosunek do kohabitacji. Największy odsetek osób, które posiadały pozytywny stosunek do badanego zjawiska społecznego, stanowili respondenci, którzy nie uczestniczyli w praktykach religijnych (72,4%) oraz ci, którzy uczestniczyli sporadycznie — kilka razy w roku (86,1%) (zob. tabela 30.). Analiza badań wskazuje na potwierdzenie hipotezy H2 stanowiącej: Im rzadszy udział w praktykach religijnych, tym większy odsetek studentów ma pozytywny stosunek do zjawiska kohabitacji.

Wyniki badań pokazują, że osoby religijne także posiadały pozytywny stosunek do związków kohabitacyjnych. Respondenci praktykujący religijnie jeden do dwóch razy w miesiącu mający pozytywny stosunek stanowili 53,4% badanych, a respondenci, którzy praktykowali raz w tygodniu stanowili 41,3%. Studenci, którzy uczestniczyli w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu także stanowili znaczny odsetek, jednak ich liczba była znacznie mniejsza od liczby respondentów, którzy nie uczestniczyli w praktykach religijnych (41,3% w stosunku do 72,4%). Różnice, jakie występują w częstotliwości uczestnictwa w praktykach religijnych a stosunkiem do związków kohabitacyjnych, są bardzo istotne statystycznie — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 222,708$; $df = 8$; $p = 0,000$;

Tabela 30. Stosunek do zjawiska kohabitacji a częstotliwość udziału w praktykach religijnych

Częstotliwość udziału w praktykach religijnych	Jaki jest stosunek do związków kohabitacyjnych?						Razem	
	pozytywny		negatywny		obojętny			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Kilka razy w tygodniu	20	33,9	27	45,8	12	20,3	59	100,0
Raz w tygodniu	128	41,3	47	15,2	135	43,5	310	100,0
1—2 razy w miesiącu	63	53,4	3	2,5	52	44,1	118	100,0
Kilka razy w roku	226	59,9	13	3,4	138	36,6	377	100,0
W ogóle nie uczestniczę	270	72,4	5	1,3	98	26,3	373	100,0
Ogółem	707	57,2	95	7,7	435	35,2	1237	100,0

Źródło: badania własne.

V Cramera = 0,300) (zob. tabela 30.). Pozytywny stosunek studentów, którzy uczestniczyli w praktykach religijnych raz w tygodniu, świadczyć może o tym, iż religijność i wartości religijne, które zdecydowanie narzucają stanowisko konserwatywne wobec życia pary bez ślubu, nie mówiąc już o współżyciu seksualnym, zaczynają coraz częściej być wartościami nieprzestrzeganymi, co więcej nawet zapomnianymi. Pomimo wysokiej aktywności religijnej w świadomości studentów pojawiają się nowe, zindywidualizowane i coraz bardziej hedonistyczne wzorce zachowań, które poprzez proces sekularyzacji zaczynają przybierać odmienne niż wcześniej wartości.

Z kolei z badań przeprowadzonych przez A. Kwak³ wynika, że ponad dwa razy wyższy odsetek osób słabo związanych z religią, w porównaniu z osobami silnie związanymi, ujawniał zdecydowanie aprobujące postawy wobec niezamężnej kohabitacji (54% w stosunku do 21%). Cztery razy więcej badanych silnie związanych z religią miało umiarkowanie niechętnie postawy (22% w stosunku do 9% osób słabo związanych z religią) oraz zdecydowanie negatywne (9% w stosunku do około 2% osób słabo związanych z religią). Obie grupy różniły się statystycznie istotnie w swoich postawach wobec związków nieformalnych. Zdecydowanie więcej osób mocno związanych z religią nie aprobowało w ogóle takich związków (zob. tabela 31.).

Rok studiów badanych studentów okazał się zmienną niezależną, która nie różnicuje stosunku studentów wobec życia pary osób przeciwnej płci bez zawarcia związku małżeńskiego — $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 8,856$; $df = 4$; $p = 0,065$). Niezależnie od roku studiów badani respondenci posiadali pozytywny stosunek do tego zjawiska społecznego (I rok studiów I stopnia — 81,7%; III rok studiów I stopnia — 83,2%; II rok studiów II stopnia — 83,3%).

³ A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2005, s. 212.

Tabela 31. Stosunek do związków nieformalnych a związek z religią

Nieformalne związki	Stosunek do religii				Razem	
	silnie związany		słabo związany			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Całkowicie aprobuję	91	20,8	172	54,4	263	34,9
Raczej aprobuję	209	47,7	121	38,3	330	43,8
Raczej nie aprobuję	97	22,2	18	5,7	115	15,2
Zdecydowanie nie aprobuję	40	9,1	5	1,6	45	6,0
Inne	1	0,2	—	—	1	1,1
Ogółem	438	100,0	316	100,0	754	100,0

Źródło: A. KWAK: *Rodzina w dobie przemian. Matężństwo i kohabitacja*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Zak”, 2005, s. 212.

Wnikliwa analiza wyników badań pokazuje również, że badani studenci niezależnie od kierunku studiów, reprezentujący kierunki humanistyczne czy ścisłe, wyrażali pozytywny stosunek do zjawiska kohabitacji (zob. tabela 32). Analiza statystyczna wskazuje, iż zmienna niezależna, jaką jest kierunek studiów, także nie różnicuje w sposób znaczący statystycznie stosunku badanych respondentów wobec zjawiska niezamężnej kohabitacji — $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 23,269$; $df = 14$; $p = 0,056$).

Podsumowując powyższą analizę ilościowo-jakościową należy przyjąć, iż istotne statystycznie różnice w stosunku badanych studentów wobec zjawiska kohabitacji występują w obrębie kraju zamieszkania. Społeczność studencka ze Słowacji okazała się bardziej liberalna i posiadała pozytywny stosunek wobec badanego zjawiska. Natomiast studenci z Polski w większości posiadali stosu-

Tabela 32. Stosunek do związków kohabitacyjnych a kierunek studiów

Kierunek studiów	Stosunek do związków kohabitacyjnych						Razem	
	pozytywny		negatywny		obojętny			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Socjologia	96	59,3	6	3,7	60	37,0	162	100,0
Pedagogika	127	56,4	18	8,0	80	35,6	225	100,0
Politologia	146	64,6	15	6,6	65	28,8	226	100,0
Fizyka	26	56,5	1	2,2	19	41,3	46	100,0
Matematyka	72	54,1	19	14,3	42	31,6	133	100,0
Wychowanie techniczne/ technologia informacyjna	37	58,7	6	9,5	20	31,7	63	100,0
BHP	77	50,7	13	8,6	62	40,8	152	100,0
Informatyka	126	54,8	17	7,4	87	37,8	230	100,0
Ogółem	707	57,2	95	7,7	435	35,2	1237	100,0

Źródło: badania własne.

nek obojętny, co ma powiązanie z dominującymi w tym kraju wartościami tradycyjnymi. Istotne statystycznie różnice występują również w formie życia, w jakiej żyli badani respondenci — studenci, którzy żyli w kohabitacji, posiadali pozytywny stosunek do związków kohabitacyjnych. Natomiast studenci, którzy nie żyli w takim typie związku, nie posiadali jednolitego stanowiska w tej kwestii — podzieleni byli na trzy grupy. Wiek studentów okazał się także zmienną niezależną, która różnicuje stosunek studentów względem zjawiska kohabitacji. Zauważona została tendencja, że im wyższy wiek badanych, tym większy ich odsetek posiadał pozytywny stosunek. Analiza wyników badań wskazuje także, że im rzadziej respondenci brali udział we mszy świętej, nabożeństwach lub spotkaniach religijnych, tym większy ich odsetek posiadał pozytywny stosunek do kohabitacji. Studenci praktykujący religijnie także posiadali pozytywny stosunek do związków kohabitacyjnych, jednak ich odsetek był o wiele mniejszy.

Na podstawie wyników badań można przyjąć prognozę, iż z biegiem lat stosunek studentów z Polski wobec zjawiska kohabitacji z obojętnego zmieni się na pozytywny — doprowadzi do tego globalizacja kulturowa, dominujący młode pokolenie indywidualizm oraz westernizacja. Natomiast społeczność akademicka ze Słowacji ma już swoje zdanie na temat stosunku do zjawiska kohabitacji, które wyraża w ocenie zdecydowanie pozytywnej. Można zatem stwierdzić, że studenci ze Słowacji nie odbiegają w swojej opinii wobec heteroseksualnej kohabitacji od ogólnych trendów występujących m.in. w krajach Europy Zachodniej i krajach skandynawskich, trendów noszących znamiona liberalizacji postaw wobec zachowań związanych z życiem rodzinnym.

5.3. Oceny kohabitacji jako konkurencji dla związku małżeńskiego

Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym oraz stosunek, jaki studenci wyrażali do badanego zjawiska, skłaniają do zorientowania się, czy respondenci postrzegają kohabitację jako swoistą konkurencję dla legalnego małżeństwa i dla stabilności tradycyjnie pojętej rodziny.

Analizując wyniki badań zamieszczonych w tabeli 33., należy wysnuć wnioski, że studenci z Polski i Słowacji nie mieli jednolitego poglądu czy też stanowiska dotyczącego konkurencyjności związku kohabitacyjnego wobec małżeństwa jako trwałej instytucji. Badana zbiorowość studentów z Polski i ze Słowacji niemal podzieliła się w ocenie tego problemu i zjawiska społecznego na dwie grupy. Należy jednak nadmienić, że mimo podziału studenci z Polski i ze Słowacji wykazywali większościowe stanowisko popierające stwierdzenie, że kohabitacja stanowi konkurencję wobec związku małżeńskiego. Z przeprowadzonych badań wynika, że nieco większy odsetek studentów z Polski (58,9%) niż ze Słowacji (53,4%) był zdania, że związki kohabitacyjne to kon-

kurencyjna forma życia dla małżeństwa. Z kolei nieco więcej studentów ze Słowacji (39,3%) niż z Polski (34,1%) było zdania, że kohabitacja nie jest konkurencyjna wobec związku małżeńskiego. Wykorzystanie testów statystycznych pozwoliło stwierdzić, że nie występują istotne statystycznie różnice w postrzeganiu kohabitacji jako konkurencji przez respondentów z obu badanych krajów — $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 7,655$; $df = 4$; $p = 0,105$).

Tabela 33. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a kraj zamieszkania studentów

Czy związki kohabitacyjne stanowią konkurencję dla małżeństwa?	Kraj				Razem	
	Polska		Słowacja			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Tak	163	25,7	163	27,0	326	26,4
Raczej tak	210	33,1	159	26,4	369	29,8
Nie	123	19,4	128	21,2	251	20,3
Raczej nie	93	14,7	109	18,1	202	16,3
Nie wiem	45	7,1	44	7,3	89	7,2
Ogółem	634	100,0	603	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

W grupie respondentów, którzy byli przekonani, że obecnie małżeństwo napotyka na konkurencję w postaci kohabitacji, znajduje się łącznie 57,8% kobiet i 54,0% mężczyzn. Jak wskazują badania, co trzecia kobieta (35,8%) i co trzeci mężczyzna (37,8%) twierdził inaczej. Analiza statystyczna wskazuje, iż wśród podziału na płeć nie ma istotnych statystycznie różnic pomiędzy postrzeganiem kohabitacji jako konkurencji wobec związku małżeńskiego — $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 5,497$; $df = 4$; $p = 0,240$) (zob. tabela 34.).

Badania przeprowadzone przez J. Baniaka⁴ wśród gimnazjalistów, dotyczące konkurencyjności związków alternatywnych wobec małżeństwa pokazują, iż prawie jedna trzecia respondentów (27,8%) stwierdziła, że kohabitacja stanowi konkurencję dla związków małżeńskich. W badaniach tych występuje niższy odsetek, który stwierdził, że kohabitacja stanowi konkurencję wobec związku małżeńskiego — przyczyny takiej można jednak upatrywać w niskim wieku gimnazjalistów, którzy jeszcze nie partycypują w tym zjawisku społecznym, nie posiadają doświadczenia i ich opinia zapewne była oparta jedynie o ich wiedzę o tym zjawisku z różnych źródeł.

Wiek badanych respondentów nie jest zmienną niezależną, która różniłaby w istotnie statystyczny sposób opinie na temat konkurencyjności kohabitacji względem małżeństwa — $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 4,875$; $df = 8$;

⁴ J. BANIAK: *Małżeństwo i rodzina w świadomości młodzieży gimnazjalnej na tle kryzysu jej tożsamości osobowej*. Kraków, Wydawnictwo „Nomos”, 2010, s. 119—122.

Tabela 34. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a płeć

Czy związki kohabitacyjne stanowią konkurencję dla małżeństwa?	Płeć				Razem	
	kobieta		mężczyzna			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Tak	187	26,0	139	26,9	326	26,4
Raczej tak	229	31,8	140	27,1	369	29,8
Nie	137	19,0	114	22,1	251	20,3
Raczej nie	121	16,8	81	15,7	202	16,3
Nie wiem	46	6,4	43	8,3	89	7,2
Ogółem	720	100,0	517	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

$p = 0,771$). Zatem, niezależnie od przedziału wiekowego, respondenci w większości podzielali pogląd na temat konkurencyjności kohabitacji względem małżeństwa (zob. tabela 35.).

Tabela 35. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a wiek

Czy związki kohabitacyjne stanowią konkurencję dla małżeństwa?	Wiek						Razem	
	18—19		20—22		23—25			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Tak	45	23,7	181	25,6	100	29,4	326	26,4
Raczej tak	62	32,6	215	30,4	92	27,1	369	29,8
Nie	39	20,5	138	19,5	74	21,8	251	20,3
Raczej nie	30	15,8	122	17,3	50	14,7	202	16,3
Nie wiem	14	7,4	51	7,2	24	7,1	89	7,2
Ogółem	190	100,0	707	100,0	340	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Miejsce zamieszkania studentów objętych badaniami także nie stanowi zmiennej niezależnej, która w sposób istotnie statystyczny różnicuje opinie studentów dotyczące konkurencyjności kohabitacji względem małżeństwa — $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 12,965$; $df = 8$; $p = 0,113$). Respondenci mieszkający w dużym i małym mieście oraz na wsi w większości podzielali pogląd, że kohabitacja stanowi konkurencję dla małżeństwa. Należy także zwrócić uwagę na fakt, że duży odsetek studentów był przeciwnego zdania (zob. tabela 36.). Zatem można stwierdzić, że związek kohabitacyjny to rodzaj związku konkurujący z małżeństwem. Rozprzestrzenianie się zjawiska kohabitacji i coraz większa jego akceptacja, a także opóźnianie wieku zawierania pierwszego małżeństwa, są tego najlepszym dowodem.

Natomiast, jak wskazują wyniki badań, zmienną niezależną, która w sposób istotnie statystyczny różnicuje poglądy dotyczące kohabitacji jako konkurencji wobec legalnego małżeństwa, jest kierunek studiów — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 44,695$; $df = 28$; $p = 0,024$).

Tabela 36. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a miejsce zamieszkania

Czy związki kohabitacyjne stanowią konkurencję dla małżeństwa?	Miejsce zamieszkania						Razem	
	miasto duże (N > 50 000)		miasto małe (N < 50 000)		wieś			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Tak	151	27,3	93	26,4	82	24,8	326	26,4
Raczej tak	172	31,0	108	30,7	89	26,9	369	29,8
Nie	115	20,8	57	16,2	79	23,9	251	20,3
Raczej nie	87	15,7	63	17,9	52	15,7	202	16,3
Nie wiem	29	5,2	31	8,8	29	8,8	89	7,2
Ogółem	554	100,0	352	100,0	331	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Z przeprowadzonych badań wynika, że studenci socjologii (63,6%), politologii (60,2%), pedagogiki (59,1%), wychowania technicznego (57,1%), informatyki (53,5%) oraz matematyki (51,9%) posiadali w większości opinię, że kohabitacja stanowi konkurencję dla legalnego związku małżeńskiego. Tylko co trzeci student socjologii, politologii, pedagogiki czy wychowania technicznego posiadał przeciwną opinię w tej kwestii. Natomiast studenci fizyki oraz studenci BHP nie posiadali jednolitej opinii. Część z nich była zdania, że kohabitacja stanowi konkurencję dla związku małżeńskiego (fizyka 47,8%, BHP 48,0%), a część była zdania, że nie stanowi konkurencji (fizyka 43,5%, BHP 42,1%) (zob. tabela 37.).

Częstotliwość udziału w praktykach religijnych w istotny statystycznie sposób różnicuje poglądy studentów dotyczące konkurencyjności niezamężnej kohabitacji względem związku małżeńskiego — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 35,235$; $df = 16$; $p = 0,004$). Przeprowadzone badania wskazują, że jedynie studenci biorący udział w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu w większości posiadali opinię, że kohabitacja nie stanowi konkurencji dla małżeństwa (56,0%). Z kolei studenci praktykujący raz w tygodniu (57,4%), 1—2 razy w miesiącu (63,4%), kilka razy w roku (61,0%) oraz w ogóle nie praktykujący (63,9%) posiadali opinię, że kohabitacja stanowi konkurencyjną formę życia wobec małżeństwa. Analiza wyników badań pozwala zauważyć, że nawet studenci praktykujący raz w tygodniu, będący osobami wierzącymi, uważają kohabitację za konkurencję wobec małżeństwa (zob. tabela 38.).

Tabela 37. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a kierunek studiów

Kierunek studiów	Czy związki kohabitacyjne stanowią konkurencję dla małżeństwa?										Razem	
	tak		raczej tak		nie		raczej nie		nie wiem			
	liczba	pro-cent	liczba	pro-cent	liczba	pro-cent	liczba	pro-cent	liczba	pro-cent	liczba	pro-cent
Socjologia	55	34,0	48	29,6	27	16,7	26	16,0	6	3,7	162	100,0
Pedagogika	48	21,3	85	37,8	41	18,2	30	13,3	21	9,3	225	100,0
Politologia	65	28,8	71	31,4	44	19,5	37	16,4	9	4,0	226	100,0
Fizyka	8	17,4	14	30,4	5	10,9	15	32,6	4	8,7	46	100,0
Matematyka	35	26,3	34	25,6	34	25,6	20	15,0	10	7,5	133	100,0
Wychowanie techniczne/ technologia informacyjna	14	22,2	22	34,9	12	19,0	9	14,3	6	9,5	63	100,0
BHP	40	26,3	33	21,7	35	23,0	29	19,1	15	9,9	152	100,0
Informatyka	61	26,5	62	27,0	53	23,0	36	15,7	18	7,8	230	100,0
Ogółem	326	26,4	369	29,8	251	20,3	202	16,3	89	7,2	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Tabela 38. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a częstotliwość udziału w praktykach religijnych

Czy związki kohabitacyjne stanowią konkurencję dla małżeństwa?	Częstotliwość udziału w praktykach religijnych										Razem	
	kilka razy w tyg.		raz w tyg.		1—2 razy w mies.		kilka razy w roku		w ogóle nie uczestniczę			
	liczba	pro- cent	liczba	pro- cent	liczba	pro- cent	liczba	pro- cent	liczba	pro- cent	liczba	pro- cent
Tak	12	20,3	73	23,5	28	23,7	112	29,7	101	27,1	326	26,4
Raczej tak	11	18,6	105	33,9	35	29,7	118	31,3	100	26,8	369	29,8
Nie	24	40,7	64	20,6	19	16,1	64	17,0	80	21,4	251	20,3
Raczej nie	9	15,3	51	16,5	20	16,9	54	14,3	68	18,2	202	16,3
Nie wiem	3	5,1	17	5,5	16	13,6	29	7,7	24	6,4	89	7,2
Ogółem	59	100,0	310	100,0	118	100,0	377	100,0	373	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Rok studiów badanych studentów nie różnicuje w sposób istotny statystycznie opinii dotyczących konkurencyjności instytucji małżeństwa względem kohabitacji.

Podsumowując niniejszy rozdział należy stwierdzić, że studenci z Polski i ze Słowacji nie posiadali jednolitego stanowiska dotyczącego konkurencyjności związku kohabitacyjnego wobec legalnego małżeństwa. Jednak studenci z obu krajów posiadali większościowe stanowisko, wedle którego kohabitacja jest kon-

kurencyjną formą życia. W strukturze ze względu na płeć również nie występują różnice w tej kwestii. Wiek oraz miejsce zamieszkania także nie różnicują opinii dotyczącej konkurencyjności kohabitacji względem związku małżeńskiego. Analiza wyników badań pokazała, że kierunek studiów wpływa na postrzeganie konkurencyjności związków kohabitacyjnych wobec małżeństwa.

Warto zatem postawić pytania: Jakie znaczenie dla badanych respondentów ma instytucja małżeństwa? Czy jest ona przestarzałą instytucją, czy też ma dla nich duże znaczenie oraz jakie są powody życia ludzi w związku kohabitacyjnym? Odpowiedzi na te pytania przedstawione zostały w kolejnych podrozdziałach.

5.4. Powody życia w związku kohabitacyjnym

W przeprowadzonych badaniach 15% studentów z Polski oraz 42,6% ze Słowacji zadeklarowało, że żyje w związku kohabitacyjnym. Ze względu na strukturę płci było to 30,4% kobiet oraz 25,7% mężczyzn. Stanowi to łącznie 28,5% ogółu badanej zbiorowości. Badani respondenci zostali poproszeni o wskazanie powodów, ze względu na które młodzi ludzie decydują się na życie w kohabitacji. Respondenci do wyboru mieli 9 powodów oraz możliwość wpisania innego. Łącznie na to pytanie odpowiedziało 1236 studentów — jeden respondent nie wybrał żadnego powodu życia w kohabitacji. Odpowiedzi wybrane przez studentów nie sumują się do 100%, ponieważ jest to pytanie wielokrotnego wyboru.

Analiza wyników wskazuje na występujące różnice między studentami z Polski a studentami ze Słowacji. Studenci z Polski jako główny powód życia w kohabitacji uznali, że każdy ma prawo układać sobie życie jak chce — twierdziło tak aż 57,0% badanych. Zatem można stwierdzić, że wolność wyboru i decydowania o formie związku jest bardzo wyraźna, czego nie można powiedzieć o społeczności akademickiej ze Słowacji, ponieważ jej odsetek w tej kwestii był równy 0,0%. W następnej kolejności studenci z Polski uznali, że żyjąc w związku kohabitacyjnym, mogą łatwiej zrezygnować z życia w związku — takiego zdania było 38,4% ankietowanych. Jeżeli wystąpią problemy w związku, czy też partner nie spełnił oczekiwań, wtedy łatwiej można się wycofać niż w przypadku małżeństwa, gdzie drogą do zakończenia związku jest rozwód, często procedura długa, nieprzyjemna i traumatyczna dla obu stron. Polacy wskazywali również na istotę związku (37,3%), która ważniejsza jest od jej formy, oraz że życie w kohabitacji stwarza lepsze możliwości samorealizacji (33,6%) i poznania partnera (31,3%), a także że partnerzy w takim związku mają większą niezależność (30,1%). Z kolei studenci ze Słowacji jako główny powód uznali, że taka forma związku stwarza lepsze możliwości samorealizacji jednostki — takiego zdania było prawie 70% ankietowanych — oraz że stwarza

lepsze możliwości poznania partnera w czynnościach dnia codziennego — tak twierdziło prawie 50% studentów. Co trzeci respondent ze Słowacji był zdania, że łatwiejsza jest rezygnacja ze związku (30,3%). W razie złego wyboru partnera lub napotkania różnego rodzaju problemów rezygnacja ze związku nie wymaga dokonania żadnych formalności, jak w przypadku małżeńskiego rozvodu. Pozwala to uniknąć części nieprzyjemnych sytuacji, formalności oraz kosztów, jakie należy ponieść za proces rozwodowy. Taki sam odsetek studentów z Polski (22,4%) i ze Słowacji (22,4%) był zdania, że związek kohabitacyjny zmusza do pewnej współpracy (zob. tabela 39.). Znaczy to, że osoby żyjące w kohabitacji powinny dzielić się na przykład obowiązkami domowymi, wspólnie dbać o związek, wspólnie podejmować decyzje dotyczące różnego rodzaju przedsięwzięć, ustalać przydział zadań. Analiza badań wskazuje, że studenci ze Słowacji zdecydowanie nastawieni są na możliwości większej samorealizacji, jakie stwarza im życie w kohabitacji. Świadczyć to może o fakcie, że zachowania studentów są bardzo zindywidualizowane, ukierunkowane na czerpanie w życiu najwięcej korzyści dla siebie. Z kolei studenci z Polski w pierwszej kolejności stawiali na wolność wyboru formy życia jednostki, co może świadczyć o mniejszym indywidualizmie w porównaniu ze studentami ze Słowacji.

Tabela 39. Powody życia w związku kohabitacyjnym a kraj zamieszkania

Powody życia w związku kohabitacyjnym	Kraj				Razem
	Polska		Słowacja		
	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Ważna jest istota związku	236	37,3	0	0,0	236
Każdy ma prawo układać sobie życie jak chce	361	57,0	0	0,0	361
Partnerzy mają większą niezależność	196	31,0	159	26,4	355
Jest to lepsza forma związku niż małżeństwo	76	12,0	56	9,3	132
Zmusza do pewnej współpracy	142	22,4	135	22,4	277
Stwarza lepsze możliwości samorealizacji	213	33,6	417	69,2	630
Łatwiejsza jest rezygnacja ze związku	243	38,4	183	30,3	426
Zmusza partnerów do większej dbałości o związek	181	28,6	132	21,9	313
Stwarza możliwość lepszego poznania partnera	198	31,3	301	49,9	499
Inne	7	1,1	0	0,0	7
Ogółem	633		603		1236

Dane nie są sumowane do 100%, ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: badania własne.

Płeć badanych wprowadza pewne zróżnicowanie dla częstości wymienianych argumentów. Większy odsetek kobiet (45,1%) niż mężczyzn (33,8%) był zdania, że związek kohabitacyjny stwarza lepszą możliwość poznania partnera (zob. tabela 40.). Świadczy to o tym, że kobiety, znacznie bardziej niż mężczyźni, przywiązują uwagę do lepszego poznania partnera w codziennych sytuacjach, a nie tylko podczas aranżowanych spotkań. Związek kohabitacyjny pozwala na poznanie reakcji partnera oraz reakcji na różne bodźce. Pozwala to także na sprawdzenie siły związku, co z kolei pozwala stwierdzić, czy wybór partnera okazał się właściwy i zgodny z oczekiwaniami. Jest to niewątpliwie ważne, jeżeli partnerzy zamierzają w przyszłości zawrzeć związek małżeński.

Kobiety także częściej niż mężczyźni były zdania, że każdy ma prawo układać swoje życie w swój indywidualny sposób — różnica punktów procentowych między kobietami a mężczyznami wynosi 8,6. Dla kobiet również była ważniejsza istota związku (21,8%). Co czwarta kobieta (25,7%) i co czwarty mężczyzna (24,8%) byli zdania, że kohabitacja zmusza partnerów do większej dbałości o związek. Może to wynikać z obawy o utratę partnera oraz strach przed odrzuceniem przez niego. Niezalegalizowana forma związku ułatwia, w razie konieczności, rozstanie partnerów i wstąpienie w nowy związek kohabi-

Tabela 40. Powody życia w związku kohabitacyjnym a płeć

Powody życia w związku kohabitacyjnym	Płeć				Razem
	kobieta		mężczyzna		
	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Ważna jest istota związku	157	21,8	79	15,3	236
Każdy ma prawo układać sobie życie jak chce	236	32,8	125	24,2	361
Partnerzy mają większą niezależność	209	29,1	146	28,2	355
Jest to lepsza forma związku niż małżeństwo	74	10,3	58	11,2	132
Zmusza do pewnej współpracy	169	23,5	108	20,9	277
Stwarza lepsze możliwości samorealizacji	362	50,3	268	51,8	630
Łatwiejsza jest rezygnacja ze związku	262	36,4	164	31,7	426
Zmusza partnerów do większej dbałości o związek	185	25,7	128	24,8	313
Stwarza możliwość lepszego poznania partnera	324	45,1	175	33,8	499
Inne	6	0,8	1	0,2	7
Ogółem	719		517		1236

Dane nie są sumowane do 100%, ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: badania własne.

tacyjny. Przesłanki te przyczyniają się do większego zaangażowania w związki, do większej dbałości o partnera, a także podjęcia działań na rzecz pielęgnacji związku. Inne powody życia w kohabitacji były podobnie interpretowane przez obie płci (zob. tabela 40.).

Analizując powody życia w kohabitacji ze względu na wiek badanych respondentów, można zauważyć, że młodsi studenci (18—19 lat), znacznie częściej niż starsi, wskazywali, że życie w związku kohabitacyjnym stwarza lepsze możliwości samorealizacji (60,0%). Młodszy studenci są zdecydowanie bardziej nastawieni na samorealizację i odnoszenie sukcesów, zatem koncentrują się oni bardziej na sobie i swoim interesie niż na interesie związku. Z analizy wyników badań wynika również, że starsze kategorie wiekowe (20—22 lat, 23—25 lat) wskazywały na ważność istoty związku (odpowiednio 21,5%, 21,8%). W kategorii wiekowej od 18 do 19 roku życia takich studentów było tylko 5,3% (zob. tabela 41.).

Zmienną niezależną, która różnicuje wskazane przez badanych studentów powody życia w kohabitacji, jest miejsce zamieszkania. Respondenci mieszkający na wsi (62,5%) znacznie częściej niż studenci mieszkający w małym

Tabela 41. Powody życia w związku kohabitacyjnym a wiek

Powody życia w związku kohabitacyjnym	Wiek						Razem
	18—19		20—22		23—25		
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	
Ważna jest istota związku	10	5,3	152	21,5	74	21,8	236
Każdy ma prawo układać sobie życie jak chce	42	22,1	226	32,0	93	27,4	361
Partnerzy mają większą niezależność	49	25,8	199	28,2	107	31,5	355
Jest to lepsza forma związku niż małżeństwo	17	8,9	70	9,9	45	13,2	132
Zmusza do pewnej współpracy	39	20,5	159	22,5	79	23,2	277
Stwarza lepsze możliwości samorealizacji	114	60,0	335	47,5	181	53,2	630
Łatwiejsza jest rezygnacja ze związku	61	32,1	259	36,7	106	31,2	426
Zmusza partnerów do większej dbałości o związek	39	20,5	190	26,9	84	24,7	313
Stwarza możliwość lepszego poznania partnera	75	39,5	289	40,9	135	39,7	499
Inne	0	0,0	6	0,8	1	0,3	7
Ogółem	190		706		340		1236

Dane nie są sumowane do 100%, ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: badania własne.

(55,1%) i dużym mieście (41,4%) wskazywali, że kohabitacja stwarza lepsze możliwości samorealizacji. Zatem mieszkańcy wsi są bardziej nastawieni na robienie kariery zawodowej i inwestowanie w siebie. Z kolei mieszkańcy dużych miast częściej niż mieszkańcy małych miast i wsi byli zdania, że każdy ma prawo układać sobie życie w swój własny sposób (43,0%) oraz że ważna jest istota związku (29,3%) (zob. tabela 42.).

Tabela 42. Powody życia w związku kohabitacyjnym a miejsce zamieszkania

Powody życia w związku kohabitacyjnym	Miejsce zamieszkania						Razem
	miasto duże (N > 50 000)		miasto małe (N < 50 000)		wieś		
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Ważna jest istota związku	162	29,3	58	16,5	16	4,8	236
Każdy ma prawo układać sobie życie jak chce	238	43,0	83	23,6	40	12,1	361
Partnerzy mają większą niezależność	179	32,4	90	25,6	86	26,0	355
Jest to lepsza forma związku niż małżeństwo	61	11,0	41	11,6	30	9,1	132
Zmusza do pewnej współpracy	132	23,9	79	22,4	66	19,9	277
Stwarza lepsze możliwości samorealizacji	229	41,4	194	55,1	207	62,5	630
Łatwiejsza jest rezygnacja ze związku	211	38,2	99	28,1	116	35,0	426
Zmusza partnerów do większej dbałości o związek	149	26,9	86	24,4	78	23,6	313
Stwarza możliwość lepszego poznania partnera	172	31,1	168	47,7	159	48,0	499
Inne	4	0,7	2	0,6	1	0,3	7
Ogółem	553		352		331		1236

Dane nie są sumowane do 100%, ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: badania własne.

Częstotliwość udziału w praktykach religijnych także różnicuje niektóre powody życia w związku kohabitacyjnym. Studenci uczestniczący w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu znacznie rzadziej niż pozostali studenci byli zdania, że każdy ma prawo układać sobie życie jak chce (10,2%). Osoby te uważają, że życie w związku małżeńskim jest właściwszą formą życia, co jest zgodne z uznawanymi przez nich wartościami religijnymi. Respondenci, którzy nie brali udziału w praktykach religijnych, znacznie częściej niż pozostali uważali, że życie w związku kohabitacyjnym jest lepszą formą życia niż małżeństwo — takiego zdania było 17,7% studentów. Co czwarty student praktykujący

od 1 do 2 razy w miesiącu, kilka razy w roku oraz w ogóle nie praktykujący stwierdził, że kohabitacja zmusza do pewnej współpracy. Natomiast co drugi respondent praktykujący kilka razy w tygodniu uważał, że związek kohabitacyjny stwarza możliwość lepszego poznania partnera (50,8%). Największy odsetek studentów we wszystkich kategoriach częstotliwości uczestnictwa w praktykach religijnych lub jego braku był zdania, że życie w kohabitacji stwarza większe możliwości samorealizacji (zob. tabela 43.).

Tabela 43. Powody życia w związku kohabitacyjnym a częstotliwość udziału w praktykach religijnych

Powody życia w związku kohabitacyjnym	Częstotliwość udziału w praktykach religijnych										Ra- zem
	kilka razy w tyg.		raz w tyg.		1—2 razy w mies.		kilka razy w roku		nie uczestniczę		
	liczba	pro- cent	liczba	pro- cent	liczba	pro- cent	liczba	pro- cent	liczba	pro- cent	liczba
Ważna jest istota związku	6	10,2	57	18,4	25	21,2	77	20,5	71	19,0	236
Każdy ma prawo układać sobie życie jak chce	6	10,2	102	32,9	40	33,9	116	30,9	97	26,0	361
Partnerzy mają więk- szą niezależność	16	27,1	80	25,8	37	31,4	112	29,8	110	29,5	355
Jest to lepsza forma związku niż małżeń- stwo	5	8,5	14	4,5	12	10,2	35	9,3	66	17,7	132
Zmusza do pewnej współpracy	8	13,6	50	16,1	29	24,6	96	25,5	94	25,2	277
Stwarza lepsze możli- wości samorealizacji	31	52,5	145	46,8	62	52,5	185	49,2	207	55,5	630
Łatwiejsza jest rezy- gnacja ze związku	18	30,5	102	32,9	29	24,6	141	37,5	136	36,5	426
Zmusza partnerów do większej dbałości o związek	9	15,3	71	22,9	27	22,9	97	25,8	109	29,2	313
Stwarza możliwość lepszego poznania partnera	30	50,8	128	41,3	51	43,2	160	42,6	130	34,9	499
Inne	0	0,0	5	1,6	0	0,0	2	0,5	0	0,0	7
Ogółem	59		310		118		376		373		1236

Dane nie są sumowane do 100%, ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: badania własne.

Rok, kierunek studiów oraz stosunek do zjawiska kohabitacji są zmiennymi niezależnymi, które nie różnicują powodów życia w kohabitacji. Zarówno respondenci deklarujący życie w związku kohabitacyjnym, jak i respondenci nie żyjący w takim związku oraz studenci, niezależnie od stosunku, jaki posiadali do zjawiska kohabitacji, podawali te same powody, ze względu na które ludzie wstępują w związki kohabitacyjne.

Podsumowując niniejszy rozdział, należy stwierdzić, że wolność wyboru i decydowania o formie związku jest bardzo wyraźna wśród studentów z Polski. Studenci z Polski uznali także, że żyjąc w związku kohabitacyjnym, można łatwiej zrezygnować z życia w związku. Z kolei studenci ze Słowacji jako główny powód uznali, że kohabitacja stwarza lepsze możliwości samorealizacji jednostki oraz że stwarza lepsze możliwości poznania partnera w czynnościach dnia codziennego. Kobiety zdecydowanie częściej niż mężczyźni uważały, że związek kohabitacyjny stwarza lepsze możliwości poznania partnera, ponieważ wspólne zamieszkiwanie stwarza okoliczności do poznania partnera w sytuacjach dnia codziennego. Analizując powody życia w kohabitacji ze względu na wiek badanych respondentów, można zauważyć, że młodsi studenci (18–19 lat), znacznie częściej niż studenci starsi, wskazywali, że życie w związku kohabitacyjnym stwarza lepsze możliwości samorealizacji. Dalsze wyniki badań pozwalają na stwierdzenie, że mieszkańcy wsi uważali, że żyjąc w związku kohabitacyjnym łatwiej jest realizować własne plany zawodowe oraz realizować karierę.

5.5. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji

Kolejnym pytaniem w kwestionariuszu ankiety skierowanym do studentów było pytanie dotyczące czynników wpływających na rozwój zjawiska kohabitacji. Było to pytanie, w którym zostało podanych siedem czynników, które mogą przyczyniać się do rozwoju tego zjawiska. Zadaniem badanych studentów było wybrać te czynniki, które według nich mają największy wpływ na rozwój kohabitacji. Pytanie to było pytaniem wielokrotnego wyboru, zatem nie została przeprowadzona analiza testów statystycznych. Na pytanie to łącznie odpowiedziało 1236 studentów — czyli jeden respondent nie wybrał żadnego czynnika.

Z analizy wyników badań wynika, że występują różnice między wskazywanymi niektórymi czynnikami wybieranymi przez studentów z Polski i Słowacji. Dla studentów z Polski i Słowacji głównym czynnikiem, który wpływa w sposób istotny na rozwój zjawiska kohabitacji, było zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa — takie zdanie miało aż 68,9% studentów z Polski i nieco mniej, bo 59,2%, studentów ze Słowacji (zob. tabela 44.). Można zatem stwierdzić, że obie badane społeczności studenckie uważały małżeństwo za niestabilną instytucję we współczesnym świecie — dowodem na to jest rosnąca

Tabela 44. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a kraj zamieszkania

Czynniki	Kraj				Razem
	Polska		Słowacja		
	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa	436	68,9	357	59,2	793
Zanik obawy przed niechcianym, nieślubnym dzieckiem	119	18,8	157	26,0	276
Oslabienie poziomu religijności	395	62,4	183	30,3	578
Zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi	267	42,2	246	40,8	513
Wzrost społecznej akceptacji kohabitacji	279	44,1	294	48,8	573
Niechęć do utrzymywania w małżeństwie tradycyjnego podziału ról	134	21,2	148	24,5	282
Łatwość przekształcenia związku w zalegalizowane małżeństwo	211	33,3	213	35,3	424
Ogółem	633		603		1236

* odpowiedzi nie są sumowane do 100%, ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: badania własne.

liczba rozwodów. Według studentów z Polski na zwiększające się rozmiary kohabitacji wpływ miało osłabienie poziomu religijności — stwierdziło tak 62,4% ankietowanych. Studentów ze Słowacji, którzy tak twierdzili, było o połowę mniej (30,3%). Wskazywać może to na fakt, że rozwój zjawiska kohabitacji w Polsce jest bardzo mocno związany z osłabieniem wartości religijnych, które zostało spowodowane zwiększającą się liberalizacją życia rodzinnego oraz postępującą sekularyzacją. W tym miejscu należy odnieść się do badań *The European Values Survey*⁵, z których wynika, że w Polsce z biegiem lat poziom religijności spada, co niewątpliwie wpływa na coraz częstsze postrzeganie małżeństwa jako niestabilnej instytucji. Z kolei na Słowacji religijność występuje na niższym poziomie niż w Polsce, dlatego mniejszy odsetek studentów ze Słowacji wskazywał w tej kwestii na zmniejszenie się poziomu religijności.

Oba badane środowiska akademickie stwierdziły, że do rozwoju kohabitacji przyczynia się zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi (Polska 42,2%, Słowacja 40,8%), którzy nie mają wystarczających środków finansowych m.in. na kupno mieszkania, pokrycie kosztów związanych ze ślubem, czy też na stabilność finansową, którą mogliby zapewnić rodzinie powstałej wskutek zawarcia małżeństwa. Dlatego obawy o zaplecze finansowe i ciągła pogoń młodych ludzi za karierą i zdobywaniem kwalifikacji zawodowych w celu osiągnięcia stabilności finansowej wpływają na decydowanie się młodych ludzi na życie w związku

⁵ www.atlasofeuropeanvalues.eu/new/europa, dostęp: 25.02.2012 r.

kohabitacyjnym. Respondenci z obu badanych krajów często wybierali również wzrost społecznej akceptacji kohabitacji jako czynnik, który ma wpływ na rozwój tego zjawiska (Polska 44,1%, Słowacja 48,8%). Zatem aprobatą dla życia w związku kohabitacyjnym ze strony społeczeństwa także wpływa na to, że ludzie coraz częściej decydują się na życie w kohabitacji (zob. tabela 44.).

Analiza wyników badań wskazuje, że większa liczba kobiet (69,0%) niż mężczyzn (57,4%) wybrała zmniejszające się zaufanie do instytucji małżeństwa jako czynnik mający wpływ na rozwój heteroseksualnej kohabitacji. Kobiety także znacznie częściej wskazywały na złą sytuację ekonomiczną młodych ludzi (43,1%), którzy, podążając za zdobyciem stabilizacji ekonomicznej, decydują się na życie w kohabitacji. Z kolei większy odsetek mężczyzn (29,3%) niż kobiet (17,4%) był zdania, że do rozpowszechniania się zjawiska kohabitacji przyczynia się zanik obawy przed niechcianym i nieślubnym dzieckiem. W świecie współczesnym urodzenie dziecka poza małżeństwem nie jest już stygmatyzowane, lecz staje się społecznie tolerowane, a nawet w niektórych krajach Europy staje się normą. Co trzecia kobieta (35,4%) i co trzeci mężczyzna (32,8%) wskazywali na łatwość przekształcenia związku kohabitacyjnego w związek małżeński (zob. tabela 45.).

Wiek respondentów nie jest zmienną niezależną, która różnicuje wskazywane przez badanych studentów czynniki rozwoju zjawiska kohabitacji. Studenci ze wszystkich trzech kategorii wiekowych w przybliżonym odsetku uznali, że głównym czynnikiem, który wpływa na rozprzestrzenianie się heteroseksualnej

Tabela 45. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a płeć

Czynniki	Płeć				Razem
	kobieta		mężczyzna		
	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa	497	69,0	296	57,4	793
Zanik obawy przed niechcianym, nieślubnym dzieckiem	125	17,4	151	29,3	276
Oslabienie poziomu religijności	323	44,9	255	49,4	578
Zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi	310	43,1	203	39,3	513
Wzrost społecznej akceptacji kohabitacji	330	45,8	243	47,1	573
Niechęć do utrzymywania w małżeństwie tradycyjnego podziału ról	164	22,8	118	22,9	282
Łatwość przekształcenia związku w zalegalizowane małżeństwo	255	35,4	169	32,8	424
Ogółem	720		516		1236

* odpowiedzi nie są sumowane do 100%, ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: badania własne.

kohabitacji, jest zmniejszenie się zaufania ludzi do instytucji małżeństwa — stwierdziło tak 61,1% studentów w przedziale wiekowym od 18 do 19 roku życia, 64,6% w przedziale wiekowym od 20 do 22 roku życia i 64,9% w kategorii wiekowej od 23 do 25 roku życia (zob. tabela 46.).

Tabela 46. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a wiek

Czynniki	Wiek						Razem
	18—19		20—22		23—25		
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	
Zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa	116	61,1	457	64,6	220	64,9	793
Zanik obawy przed niechcianym, nieślubnym dzieckiem	45	23,7	155	21,9	76	22,4	276
Oslabienie poziomu religijności	84	44,2	344	48,7	150	44,2	578
Zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi	81	42,6	310	43,8	122	36,0	513
Wzrost społecznej akceptacji kohabitacji	91	47,9	337	47,7	145	42,8	573
Niechęć do utrzymywania w małżeństwie tradycyjnego podziału ról	42	22,1	157	22,2	83	24,5	282
Łatwość przekształcenia związku w zalegalizowane małżeństwo	58	30,5	243	34,4	123	36,3	424
Ogółem	190		707		339		1236

* odpowiedzi nie są sumowane do 100%, ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: badania własne.

Studenci mieszkający w dużym mieście byli zdania, że głównymi czynnikami przyczyniającymi się do rozwoju kohabitacji są: zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa (66,4%), osłabienie poziomu religijności (50,4%), wzrost społecznej akceptacji (44,9%) oraz zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi (43,0%). Studenci mieszkający w małym mieście i na wsi również byli tego zdania, jednak ich odsetek był nieco mniejszy (zob. tabela 47.).

Zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi (44,0%), wzrost społecznej akceptacji zjawiska kohabitacji (48,0%) oraz zanik obaw przed niechcianym i nieślubnym dzieckiem (24,6%) to czynniki, które znacznie częściej były wybierane przez studentów I roku studiów I stopnia. Z kolei studenci III roku studiów I stopnia częściej niż pozostali studenci wybierali osłabienie poziomu religijności (48,5%), niechęć do utrzymywania w małżeństwie tradycyjnego podziału ról (24,5%) oraz łatwość przekształcenia związku kohabitacyjnego w zalegalizowane małżeństwo (36,0%). Natomiast studenci II roku studiów II stopnia częściej

Tabela 47. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a miejsce zamieszkania

Czynniki	Miejsce zamieszkania						Razem
	miasto duże (N > 50 000)		miasto małe (N < 50 000)		wieś		
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa	368	66,4	220	62,7	205	61,9	793
Zanik obawy przed niechcianym, nieślubnym dzieckiem	103	18,6	95	27,1	78	23,6	276
Oslabienie poziomu religijności	279	50,4	164	46,7	135	40,8	578
Zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi	238	43,0	135	38,5	140	42,3	513
Wzrost społecznej akceptacji kohabitacji	249	44,9	181	51,6	143	43,2	573
Niechęć do utrzymywania w małżeństwie tradycyjnego podziału ról	144	26,0	67	19,1	71	21,5	282
Łatwość przekształcenia związku w zalegalizowane małżeństwo	192	34,7	113	32,2	119	36,0	424
Ogółem	554		351		331		1236

* odpowiedzi nie są sumowane do 100%, ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: badania własne.

wskazywali na zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa (66,1%) (zob. tabela 48.). Sytuacja na rynku pracy nie tylko w Polsce, ale i w Słowacji z roku na rok jest coraz trudniejsza dla młodego pokolenia. Pogoń za zdobywaniem wykształcenia i coraz to nowych kwalifikacji i umiejętności potwierdzanych rozmaitymi certyfikatami powoduje, że na rynku pracy oczekuje się od przyszłego pracownika nie tylko zdobytego wykształcenia i umiejętności, ale przede wszystkim doświadczenia, które jest bardzo trudne do zdobycia dla studentów ze względu na zaangażowanie w edukację.

Sytuacja ta powoduje, że student kończący studia posiada „jedynie” wykształcenie, natomiast brak mu zdobytego „bagażu” doświadczeń, co dyskwalifikuje go w otrzymaniu dobrze płatnej pracy na wysokim stanowisku. Doprowadza to do paradoksu (jeżeli możemy użyć takiego słowa), kiedy absolwent uczelni pracuje np. jako sprzedawca w sklepie. Należy podkreślić, że nie jest to problem jednostkowy i wymaga on dokonania zmian w polityce państwowej.

W tym miejscu celowe jest odniesienie się do wyników badań *The European Values Survey*⁶, gdzie dla ponad 70% Polaków praca stanowi bardzo ważny

⁶ L. HALMAN, R. LUIJKX, M. ZUNDERT: *Atlas of European Values*. Brill 2005, s. 47.

aspekt w życiu, będąc źródłem utrzymania i zaspokojenia podstawowych potrzeb bytowych. Ta sytuacja również skłania młode pokolenie do wstępowania w związki kohabitacyjne, dzięki którym możliwe jest stworzenie związku, który utrzymywać będzie się z dwóch źródeł dochodu.

Analiza statystyczna wyników badań wskazuje na zachodzące różnice w wyborze przez respondentów z różnych kierunków studiów czynników wpływających na rozwój kohabitacji. Jak wskazują badania, nie można stwierdzić, że studenci studiów humanistycznych mają znacznie inne opinie na ten temat niż studenci studiów technicznych, przyrodniczych i ścisłych, ponieważ zachodzące różnice nie występują w jednakowy sposób wśród studentów wszystkich tych typów studiów.

Tabela 48. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a rok studiów

Czynniki	Rok studiów						Razem
	I rok I st.		III rok I st.		II rok II st.		
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	
Zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa	311	61,7	279	65,6	203	66,1	793
Zanik obawy przed niechcianym, nieślubnym dzieckiem	124	24,6	91	21,4	61	19,9	276
Oslabienie poziomu religijności	233	46,2	206	48,5	139	45,3	578
Zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi	222	44,0	168	39,5	123	40,1	513
Wzrost społecznej akceptacji kohabitacji	242	48,0	192	45,2	139	45,3	573
Niechęć do utrzymywania w małżeństwie tradycyjnego podziału ról	117	23,2	104	24,5	61	19,9	282
Łatwość przekształcenia związku w zalegalizowane małżeństwo	165	32,7	153	36,0	106	34,5	424
Ogółem	504		425		307		1236

* odpowiedzi nie są sumowane do 100%, ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: badania własne.

Na podstawie wyników omawianych badań można przyjąć, że kierunek studiów nie wpływa na ogólne opinie dotyczące czynników wpływających na rozwój kohabitacji, są one zależne od innych indywidualnych cech warunkujących takie poglądy badanych respondentów. Studenci pedagogiki częściej niż pozostali studenci wyrażali opinię, że zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa to czynnik, który w głównej mierze ma wpływ na rozwój zjawiska

Tabela 49. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a kierunek studiów

Czynniki						
	Socjologia		Pedagogika		Politologia	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa	111	68,5	173	76,9	151	66,8
Zanik obawy przed niechcianym, nieślubnym dzieckiem	28	17,3	35	15,6	42	18,6
Oslabienie poziomu religijności	80	49,4	107	47,6	95	42,0
Zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi	72	44,4	108	48,0	81	35,8
Wzrost społecznej akceptacji kohabitacji	88	54,3	95	42,2	113	50,0
Niechęć do utrzymywania w małżeństwie tradycyjnego podziału ról	33	20,4	39	17,3	54	23,9
Łatwość przekształcenia związku w zalegalizowane małżeństwo	59	36,4	66	29,3	96	42,5
Ogółem	162		225		226	

* odpowiedzi nie są sumowane do 100%, ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź
 Źródło: badania własne.

kohabitacji — takiego zdania było aż 76,9% studentów. Studenci fizyki częściej niż pozostali uważali, że do rozpowszechniania kohabitacji przyczynia się zanik obawy przed niechcianym i nieślubnym dzieckiem (34,8%). Studenci matematyki częściej niż pozostali studenci wskazywali na osłabienie poziomu religijności (60,2%) i niechęć do utrzymywania tradycyjnego podziału ról w małżeństwie (28,6%), studenci BHP na złą sytuację ekonomiczną młodych ludzi (49,3%), studenci socjologii na wzrost społecznej akceptacji kohabitacji (54,3%), a studenci politologii na łatwość przekształcenia związku kohabitacyjnego w związek małżeński (42,5%) (zob. tabela 49.).

Częstotliwość udziału w praktykach religijnych różnicuje wybór przez studentów czynników wpływających na rozprzestrzenianie się zjawiska kohabitacji. Z analizy wyników badań wynika, że im rzadszy udział w praktykach religijnych lub jego brak, tym mniejszy odsetek badanych studentów twierdził, że zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa przyczynia się do rozwoju zjawiska kohabitacji. Prawie 70% studentów praktykujących kilka razy w tygodniu oraz 70% praktykujących raz w tygodniu uważało, że ten czynnik wpływa najbardziej. Studenci praktykujący często (kilka razy i raz w tygodniu) uważali także, że do rozwoju kohabitacji przyczynia się osłabienie poziomu religijności wśród ludzi (odpowiednio 57,6%, 51,0%). Studenci praktykujący kilka razy w tygodniu znacznie częściej niż pozostali studenci twierdzili, że niechęć do utrzymania w małżeństwie tradycyjnego podziału ról także wpływa na rozprze-

Kierunek studiów											Razem
Fizyka		Matematyka		Wychodnie techniczne/technologia informacyjna		BHP		Informatyka			
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent		
23	50,0	87	65,4	33	52,4	89	58,6	126	55,0	793	
16	34,8	29	21,8	18	28,6	37	24,3	71	31,0	276	
14	30,4	80	60,2	28	44,4	60	39,5	114	49,8	578	
16	34,8	50	37,6	24	38,1	75	49,3	87	38,0	513	
20	43,5	58	43,6	31	49,2	63	41,4	105	45,9	573	
5	10,9	38	28,6	16	25,4	41	27,0	56	24,5	282	
8	17,4	35	26,3	21	33,3	57	37,5	82	35,8	424	
46		133		63		152		229		1236	

strzenianie się zjawiska kohabitacji (35,6%). Zauważona została także zależność, że im rzadszy udział w praktykach religijnych, tym większy odsetek badanych studentów uważa, że czynnikiem jest łatwość przekształcenia związku kohabitacyjnego w małżeństwo (zob. tabela 50.).

Globalizacja powoduje rozpowszechnianie się nowych form życia małżeńsko-rodzinnego, które w innych krajach Europy (szczególnie Europy Północnej i Zachodniej) stają się bardziej atrakcyjną i coraz częściej wybraną formą życia. Prognozować można, że warunki panujące w Polsce, które nie sprzyjają młodym ludziom i niestety nie są nastawione prorodzinne, spowodują rozpowszechnienie się zjawiska kohabitacji. W czasach ponowoczesnych ogromne znaczenie ma wyższe wykształcenie, które zdobywa się latami, co przyczynia się do opóźniania decyzji o zawarciu związku małżeńskiego. Otrzymanie dobrze płatnej i stabilnej pracy staje się często dla młodych ludzi procesem wieloletnim, a przecież aby założyć rodzinę, trzeba posiadać dobre zaplecze ekonomiczne, które pozwoli na jej utrzymanie. Warunki mieszkaniowe młodych ludzi to kolejny problem — mieszkania są bardzo drogie, a przez to mało osiągalne. W takiej sytuacji kredyt mieszkaniowy byłby rozwiązaniem — jednak z niską pensją, pracą na niepełnym etacie na czas określony lub na umowę zlecenie, takiego kredytu młoda osoba nie otrzyma. Wszystkie te czynniki będą przyczyniać się do zmierzchu instytucji małżeństwa i kierować się będą w stronę liberalnego podejścia do związków kohabitacyjnych.

Tabela 50. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a częstotliwość udziału w praktykach religijnych

Czynniki	Częstotliwość udziału w praktykach religijnych										Ra- zem
	kilka razy w tyg.		raz w tyg.		1—2 razy w mies.		kilka razy w roku		nie uczestniczę		
	liczba	pro- cent	liczba	pro- cent	liczba	pro- cent	liczba	pro- cent	liczba	pro- cent	liczba
Zmniejszenie się zaufa- nia do instytucji małże- ństwa	41	69,5	217	70,0	73	61,9	231	61,3	230	61,8	792
Zanik obawy przed nie- chcianym, nieślubnym dzieckiem	11	18,6	61	19,7	36	30,5	87	23,1	80	21,5	275
Oslabienie poziomu reli- gijności	34	57,6	158	51,0	55	46,6	175	46,4	155	41,7	577
Zła sytuacja ekonomicz- na młodych ludzi	14	23,7	131	42,3	59	50,0	153	40,6	155	41,7	512
Wzrost społecznej ak- ceptacji kohabitacji	24	40,7	142	45,8	46	39,0	183	48,5	177	47,6	572
Niechęć do utrzymywa- nia w małżeństwie tra- dycyjnego podziału ról	21	35,6	59	19,0	20	16,9	87	23,1	94	25,3	281
Łatwość przekształcenia związku w zalegalizo- wane małżeństwo	13	22,0	98	31,6	37	31,4	130	34,5	145	39,0	423
Ogółem	59		310		118		377		372		1236

* odpowiedzi nie są sumowane do 100%, ponieważ respondent mógł wybrać więcej niż jedną odpowiedź.

Źródło: badania własne.

Reasumując, według badanych studentów wszystkie wymienione czynniki mają wpływ na rozwój zjawiska kohabitacji, ale z różną intensywnością — jedne wpływają bardziej, drugie mniej. Jednak najczęściej wymienianym czynnikiem jest zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa, która poprzez wzrost rozwodów w ostatnich dekadach stała się mniej stabilną formą związku.

5.6. Znaczenie instytucji małżeństwa

Badając fenomen kohabitacji na tle przemian życia rodzinnego, należy także zwrócić uwagę na fakt, czy upowszechnianie się i społeczna akceptacja związków nieformalnych wiąże się także ze zmniejszeniem znaczenia instytucji małżeństwa w świadomości badanych studentów.

Analiza wyników przeprowadzonych badań ukazała, że małżeństwo ma i będzie mieć duże znaczenie dla badanych studentów — stwierdziło tak 70,6%

ogółu studentów. Co jest zaskakujące, bardziej zdecydowani w tej kwestii byli studenci ze Słowacji (77,3%) niż z Polski (64,2%). Mimo iż społeczeństwo słowackie jest bardziej liberalne⁷ niż polskie, a badani studenci częściej akceptują związki kohabitacyjne, co może wskazywać na fakt, że w ich świadomości instytucja małżeństwa powoli traci swoje znaczenie, to częściej uznają tę instytucję za wartościową. Z analizy statystycznej wynika, że różnice w postrzeganiu instytucji małżeństwa posiadają wysoki stopień istotności statystycznej — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 26,501$; $df = 2$; $p = 0,000$) (zob. tabela 51.). Analiza ta wskazuje, że hipoteza H3 stwierdzająca: *Dla studentów z Polski instytucja tradycyjnej rodziny i małżeństwa ma większe znaczenie niżeli dla studentów ze Słowacji* — została odrzucona. Z badań *The European Values Survey*⁸ wynika, że 90% społeczeństwa polskiego nie zgadza się ze stwierdzeniem, że „małżeństwo jest niemodne”. Z kolei dla społeczeństwa słowackiego odsetek ten jest nieco niższy i oscyluje wokół 85%. Odsetki te są bardzo zbliżone, zatem można na tej podstawie przyjąć, że dla społeczeństwa polskiego i słowackiego instytucja małżeństwa ma i będzie mieć duże znaczenie. Mniejszego odsetka studentów z Polski w przeprowadzonych badaniach można upatrywać w rosnącej liczbie rozwodów oraz w rosnącej liczbie związków kohabitacyjnych w Polsce. Należy jednak podkreślić, że badania *The European Values Survey*⁹ zostały przeprowadzone na próbie badawczej reprezentatywnej dla danego społeczeństwa i upłynęła już prawie dekada od ich zrealizowania, dlatego wyniki mogą się różnić. Trzeba mieć jednak na uwadze fakt, że właśnie to młode pokolenie będzie miało największy wpływ na kształtowanie się zachowań rodzinnych i demograficznych. Zatem kształtowanie się i rozwój zjawiska kohabitacji najbardziej zależy od nich.

Tabela 51. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a kraj zamieszkania

Znaczenie małżeństwa	Kraj				Razem	
	Polska		Słowacja			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Jest przestarzałą instytucją	82	12,9	57	9,5	139	11,2
Ma i będzie mieć duże znaczenie	407	64,2	466	77,3	873	70,6
Nie mam zdania	145	22,9	80	13,3	225	18,2
Ogółem	634	100,0	603	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

⁷ Zob.: R. INGLEHART, CH. WENZEL: *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*. New York, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, s. 63.
Za: P. ZDZIECH: *Ronolda Ingleharta teoria rozwoju ludzkiego...*, s. 72.

⁸ L. HALMAN, R. LUIJKX, M. ZUNDELT: *Atlas of European Values*. Brill 2005, s. 30.

⁹ Ibidem.

Międzynarodowe badania przeprowadzone w siedmiu krajach o zróżnicowanej kulturze i odmiennym poziomie rozwoju gospodarczego (Chile, Hiszpanii, Korei Południowej, Litwie, Niemczech, Polsce i Ukrainie) w latach 2004–2006 z inicjatywy F.W. Bush’a i W-D. Scholz’a, a w Polsce przeprowadzone przez L. Dyczewskiego i J. Szulich-Kałużę¹⁰, również pokazują, że małżeństwo obok rodziny znajduje się u szczytu wartości pożądaných przez młodzież. Mimo że w ostatnich dziesięcioleciach, szczególnie w krajach rozwiniętych, małżeństwo stało się instytucją dość kruchą i niestabilną (coraz większa liczba rozwodów), że upowszechnia się tolerancja wobec takich form życia, jak życie w pojedynkę (z ang. *single life*), życie oddzielnie, ale razem (z ang. *living apart together* — w skrócie LAT), to zdecydowana większość młodego pokolenia chce żyć w związku małżeńskim i go zawiera. Badania te pokazują, iż dla badanej młodzieży małżeństwo ma i będzie mieć w przyszłości duże znaczenie. Małżeństwo miało największe znaczenie dla Koreańczyków (85,0%) oraz dla Litwinów (83,3%). Polacy znaleźli się na trzecim miejscu spośród badanych społeczeństw, a odsetek uznających duże znaczenie instytucji małżeństwa wynosił 78,6%. Najbardziej podzielona w tej kwestii jest społeczność hiszpańska. 38% Hiszpanów przypisywało małżeństwu duże znaczenie, niemal drugie tyle (41,0%) nie ma zdania w tej sprawie, a 21,0% uważa je za przestarzałą instytucję (zob. tabela 52.).

Badania przeprowadzone przez T. Biernata i P. Sobierajskiego¹¹ także pokazują, iż badana młodzież aprobowała instytucję małżeństwa i stwierdziła, że ma ona dziś, jak i będzie mieć w przyszłości, duże znaczenie (73,4%).

W przeprowadzonych badaniach bardziej zdecydowane w tej kwestii były kobiety, które stanowiły 73,8% próby, niżeli mężczyźni — 66,2%. Analiza sta-

Tabela 52. Znaczenie małżeństwa w nowoczesnym świecie (w %)

Znaczenie małżeństwa	Kraj				
	Polska	Niemcy	Hiszpania	Korea Płd.	Litwa
Jest przestarzałą instytucją	6,8	13,9	21,0	7,0	3,4
Ma i będzie mieć duże znaczenie	78,6	69,4	38,0	85,0	83,3
Nie mam zdania	14,6	16,8	41,0	8,0	13,3
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: Badania przeprowadzone przez L. DYCZEWSKIEGO oraz *Familienvorstellungen zwischen Fortschrittlichkeit Und Beharrung*. Hrsg. F.W. BUSCH, W.-D. SCHOLZ. Würzburg: Ergon 2006¹².

¹⁰ Zob.: L. DYCZEWSKI: *Wyobrażenia młodzieży o małżeństwie i rodzinie. Pomiędzy tradycją a nowoczesnością*. Wydawnictwo KUL, Lublin 2009, s. 76.

¹¹ T. BIERNAT, P. SOBIERAJSKI: *Młodzież wobec małżeństwa i rodziny. Raport z badań*. Toruń, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2007, s. 62.

¹² Zob.: L. DYCZEWSKI: *Wyobrażenia młodzieży o małżeństwie i rodzinie. Pomiędzy tradycją a nowoczesnością...*, s. 77.

tystyczna przeprowadzonych badań pokazuje zatem, iż dla kobiet instytucja małżeństwa ma większe znaczenie niż dla mężczyzn.

W badaniach przeprowadzonych przez T. Biernata i P. Sobierajskiego¹³ także kobiety częściej niż mężczyźni przypisywały małżeństwu duże znaczenie. W badaniach spory odsetek mężczyzn nie miał zdania na ten temat (19,9%). Więcej mężczyzn (13,9%) niż kobiet (9,3%) było zdania, że małżeństwo jest przestarzałą instytucją. Na tej podstawie można stwierdzić, iż mężczyźni są bardziej liberalni i otwarci na nowe formy życia małżeńsko-rodzinnego. Różnice posiadają wysoki stopień istotności statystycznej — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 9,648$; $df = 2$; $p = 0,008$) (zob. tabela 53.).

Tabela 53. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a płeć

Znaczenie małżeństwa	Płeć				Razem	
	kobieta		mężczyzna			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Jest przestarzałą instytucją	67	9,3	72	13,9	139	11,2
Ma i będzie mieć duże znaczenie	531	73,8	342	66,2	873	70,6
Nie mam zdania	122	16,9	103	19,9	225	18,2
Ogółem	720	100,0	517	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Między kategoriami wiekowymi badanych studentów występują istotne statystycznie różnice — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 17,019$ $df = 4$; $p = 0,002$). Największe różnice występują między kategorią wiekową 18—19 i 20—22, co pokazuje przeprowadzony test NIR (zob. tabela 55.). Najwięcej studentów, którzy uważali, że małżeństwo ma i będzie mieć duże znaczenie, występowało w kategorii wiekowej od 20 do 22 roku życia (74,8%). Z kolei studenci z najmłodszego przedziału wiekowego (od 18 do 20 roku życia) częściej niż pozostali studenci uważali, że małżeństwo stanowi przestarzałą instytucję (15,8%) (zob. tabela 54.).

Tabela 54. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a wiek

Znaczenie małżeństwa	Wiek						Razem	
	18—19		20—22		23—25			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Jest przestarzałą instytucją	30	15,8	70	9,9	39	11,5	139	11,2
Ma i będzie mieć duże znaczenie	121	63,7	529	74,8	223	65,6	873	70,6
Nie mam zdania	39	20,5	108	15,3	78	22,9	225	18,2
Ogółem	190	100,0	707	100,0	340	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

¹³ T. BIERNAT, P. SOBIERAJSKI: *Młodzież wobec małżeństwa i rodziny. Raport z badań...*, s. 62—63.

Tabela 55. Test NIR przeprowadzony między zmienną zależną: znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a zmienną niezależną: wiek

Test NIR		Istotność
Wiek 18—19	20—22	0,006
	23—25	0,067
Wiek 20—22	18—19	0,006
	23—25	0,061
Wiek 23—25	18—19	0,067
	20—22	0,061

Źródło: badania własne.

Częstotliwość udziału w praktykach religijnych jest zmienną niezależną, która wskazuje na różnice o wysokim stopniu istotności statystycznej między kategoriami osób o różnej częstotliwości udziału w praktykach religijnych lub ich braku, dotyczące znaczenia małżeństwa — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 106,230$; $df = 8$; $p = 0,000$; V Cramera = 0,207). Z analizy wyników badań wynika zależność, że im rzadszy udział w praktykach religijnych, tym większy odsetek respondentów uważa małżeństwo za przestarzałą instytucję. Z przeprowadzonych badań wynika, że co piąty student, który nie praktykuje religijnie, uważa małżeństwo za przestarzałą instytucję (20,9%). Z kolei im częstszy udział w praktykach religijnych, tym większa liczba studentów uważała, że małżeństwo ma i będzie mieć duże znaczenie (zob. tabela 56.).

Tabela 56. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a udział w praktykach religijnych

Znaczenie małżeństwa	Udział w praktykach religijnych										Razem	
	kilka razy w tyg.		raz w tyg.		1—2 razy w mies.		kilka razy w roku		nie uczestniczę			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Jest przestarzałą instytucją	2	3,4	17	5,5	8	6,8	34	9,0	78	20,9	139	11,2
Ma i będzie mieć duże znaczenie	52	88,1	264	85,2	94	79,7	263	69,8	200	53,6	873	70,6
Nie mam zdania	5	8,5	29	9,4	16	13,6	80	21,2	95	25,5	225	18,2
Ogółem	59	100,0	310	100,0	118	100,0	377	100,0	373	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Z przeprowadzonych badań wynika, że studenci mieszkający w dużym i małym mieście oraz na wsi nie posiadali jednolitego stanowiska w kwestii, czy małżeństwo jest przestarzałą instytucją, czy też ma duże znaczenie. Respondenci podzieleni byli na trzy grupy: jedna grupa była zdania, że małżeństwo ma

duże znacznie, druga, że jest przestarzałą instytucją, a trzecia grupa zupełnie nie miała zdania w tej kwestii. Jednak najczęściej studenci mieszkający w dużym mieście byli zdania, że małżeństwo jest przestarzałą instytucją — takie zdanie podzielało 51,8% respondentów. Przyczynami tego mogą być m.in. proces urbanizacji, większa popularność i powszechność zjawiska kohabitacji, większe znaczenie wartości liberalnych uznawanych przez ludzi żyjących w dużych miastach, większa otwartość, tolerancja i akceptacja alternatywnych form życia małżeńskiego i rodzinnego (zob. tabela 57.). Miejsce zamieszkania jest zatem zmienną niezależną, która w istotny statystycznie sposób różnicuje opinie studentów w tej kwestii — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 22,567$; $df = 4$; $p = 0,000$).

Tabela 57. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a miejsce zamieszkania

Znaczenie małżeństwa	Miejsce zamieszkania						Razem	
	miasto duże (N > 50 000)		miasto małe (N < 50 000)		wieś			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Jest przestarzałą instytucją	72	51,8	45	32,4	22	15,8	139	100,0
Ma i będzie mieć duże zna- czenie	369	42,3	237	27,1	267	30,6	873	100,0
Nie mam zdania	113	50,2	70	31,1	42	18,7	225	100,0
Ogółem	554	44,8	352	28,5	331	26,8	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Kierunek studiów okazał się zmienną niezależną, która wskazuje na różnice w postrzeganiu znaczenia małżeństwa przez badanych studentów — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 35,532$; $df = 14$; $p = 0,001$; V Cramera = 0,120). Największy odsetek studentów, którzy uznali, że małżeństwo ma i będzie mieć znaczenie, stanowili studenci pedagogiki (82,7%) i matematyki (75,2%). Odsetki studentów pozostałych kierunków studiów oscylowały wokół 70% i 60%. Prawie 1/3 studentów fizyki (28,3%) i wychowania technicznego/technologii informacyjnej (31,7%) nie miała zdania w tej kwestii (zob. tabela 58.).

Rok studiów badanych studentów jest zmienną niezależną, która nie wskazuje na istotne statystycznie różnice w opinii dotyczącej znaczenia instytucji małżeństwa — $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 4,969$; $df = 4$; $p = 0,290$).

Reasumując, należy stwierdzić, że mimo coraz większej liberalizacji życia małżeńsko-rodzinnego, duży odsetek zarówno studentów z Polski, jak i ze Słowacji uważał małżeństwo za wartościową instytucję, mającą dla nich duże znaczenie. W strukturze ze względu na płeć to kobiety częściej niż mężczyźni uważały, że małżeństwo ma i będzie mieć duże znaczenie. Skoro dla badanych studentów małżeństwo ma duże znaczenie, to czy utożsamiają oni inicjację sek-

Tabela 58. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a kierunek studiów

Kierunek studiów	Znaczenie małżeństwa						Razem	
	jest przestarzałą instytucją		ma i będzie mieć duże znaczenie		nie mam zdania			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Socjologia	20	12,3	113	69,8	29	17,9	162	100,0
Pedagogika	16	7,1	186	82,7	23	10,2	225	100,0
Politologia	28	12,4	155	68,6	43	19,0	226	100,0
Fizyka	6	13,0	27	58,7	13	28,3	46	100,0
Matematyka	15	11,3	100	75,2	18	13,5	133	100,0
Wychowanie techniczne/ technologia informacyjna	5	7,9	38	60,3	20	31,7	63	100,0
BHP	19	12,5	107	70,4	26	17,1	152	100,0
Informatyka	30	13,0	147	63,9	53	23,0	230	100,0
Ogółem	139	11,2	873	70,6	225	18,2	1237	100,0

Źródło: badania własne.

sualną właśnie z małżeństwem, czy też wyrażają oni bardziej liberalne podejście i nie wiążą małżeństwa z seksem?

5.7. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem

Kolejne pytanie zadane badanym studentom dotyczyło wspólnego zamieszkiwania pary przed ślubem. Wspólne zamieszkiwanie przed ślubem nie było dawniej zjawiskiem zbyt popularnym. Ten fakt wynikał z istnienia norm religijnych, ale również obyczajowych. O ile podjęcie współżycia seksualnego częściej było akceptowane, to wspólne zamieszkanie już nie. Zjawisko upowszechniło się w Polsce dopiero w okresie transformacji i w zasadzie dotyczyło młodych ludzi, mieszkańców wielkich miast¹⁴. Oznaczało to, że małżeństwo już nie było potrzebne, aby realizować funkcję wspólnego gospodarstwa domowego.

Obserwując zmiany, jakie zachodzą w społeczeństwie można stwierdzić, że coraz większa liczba młodych ludzi decyduje się na wspólne zamieszkanie pod jednym dachem. Powody, które skłaniają młodych ludzi do wspólnego zamieszkania są różne, tak jak i ich potrzeby, m.in.: możliwość poznania partnera w sytuacjach dnia codziennego i spędzanie z nim większej ilości czasu, możliwość podzielenia obowiązków domowych oraz wspólny wkład finansowy we wspólne mieszkanie i życie, jak i wiele innych. Analizując odpowiedzi studentów na to

¹⁴ R. BOGUSZEWSKI: *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno — normy i wartości w życiu Polaków*. Komunikat z badań CBOS. (BS/99/2010) — www.cbos.pl — pobrano: 16.08.2012 r.

pytanie, będzie można dowiedzieć się, w którym z krajów większa liczba respondentów opowiadała się za wspólnym zamieszkaniem pary przed ślubem, a co za tym idzie, będzie bardziej liberalna i będzie wykazywała akceptację oraz aprobatę dla związków kohabitacyjnych.

Analiza statystyczna wyników badań za pomocą testu Chi-kwadrat pokazuje, iż studenci ze Słowacji (81,4%) znacznie częściej niż studenci z Polski (64,2%) byli zdania, że para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem. Tylko 8,1% respondentów ze Słowacji uważało inaczej. Z kolei co piąty student z Polski (20,3%) był zdania, że para nie powinna zamieszkać razem przed ślubem. Różnica pomiędzy respondentami z Polski a respondentami ze Słowacji posiada bardzo dużą istotność statystyczną — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 46,130$; $df = 2$; $p = 0,000$) (zob. tabela 59.). Społeczeństwo polskie jest bardziej tradycyjne niż społeczeństwo słowackie, które z kolei jest bardziej otwarte i liberalne w stosunku do różnych zachowań, np. do zamieszkania pary przed ślubem, dlatego pomiędzy respondentami z obu krajów występują procentowe różnice.

Tabela 59. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a kraj zamieszkania

Opinia	Kraj				Razem	
	Polska		Słowacja			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem	407	64,2	491	81,4	898	72,6
Nie powinna mieszkać ze sobą przed ślubem	98	15,5	49	8,1	147	11,9
Nie mam zdania	129	20,3	63	10,4	192	15,5
Ogółem	634	100,0	603	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Z kolei analiza statystyczna zależności tej opinii od płci wskazuje, że nie różnicuje ona opinii co do wspólnego zamieszkania pary przed ślubem — $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 0,267$; $df = 2$; $p = 0,875$). Bardzo zbliżony odsetek kobiet (72,2%) i mężczyzn (73,1%) był zdania, że para powinna wspólnie zamieszkać, zanim zawrze związek małżeński. Zatem kobiety i mężczyźni mają takie same zdanie w tej kwestii (zob. tabela 60.).

Wiek jest zmienną niezależną, która różnicuje opinie badanych studentów na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 10,639$; $df = 4$; $p = 0,031$). Z analizy wyników badań można zauważyć tendencję, że im wyższy wiek, tym większa liczba studentów była zdania, że para powinna zamieszkać razem przed zawarciem małżeństwa. W kategorii wiekowej od 18 do 19 roku życia taką opinię wyraziło 67,9% studentów, od 20 do 22 roku życia 71,7% studentów, a od 23 do 25 roku życia 77,1% studentów. Można

Tabela 60. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a płeć

Opinia	Płeć				Razem	
	kobieta		mężczyzna			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem	520	72,2	378	73,1	898	72,6
Para nie powinna mieszkać ze sobą przed ślubem	85	11,8	62	12,0	147	11,9
Nie mam zdania	115	16,0	77	14,9	192	15,5
Ogółem	720	100,0	517	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

również zauważyć tendencję, że im niższy wiek, tym większy odsetek badanych studentów miał przeciwne zdanie w tej kwestii (zob. tabela 61.). Można zatem stwierdzić, że młodzi studenci, rozpoczynający studia nie myślą jeszcze o wspólnym zamieszkanu z partnerem. Studenci starszych lat, jak wynika z analiz statystycznych¹⁵, są najbardziej podatni na wstępowanie w związki kohabitacyjne (szczególnie kobiety). Z badań przeprowadzonych przez U. Swadźbę¹⁶ wynika, że respondenci do 30. roku życia (79,6%) byli zdania, że małżeństwo nie jest potrzebne do tego, aby para zamieszkała razem.

Tabela 61. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a wiek

Opinia	Wiek						Razem	
	18—19		20—22		23—25			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem	129	67,9	507	71,7	262	77,1	898	72,6
Para nie powinna mieszkać ze sobą przed ślubem	33	17,4	86	12,2	28	8,2	147	11,9
Nie mam zdania	28	14,7	114	16,1	50	14,7	192	15,5
Ogółem	190	100,0	707	100,0	340	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Analiza wyników badań wskazuje, że miejsce zamieszkania różnicuje opinie badanych studentów na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 10,003$; $df = 4$; $p = 0,040$). Studenci mieszkający w dużym mieście (73,5%) oraz w małym mieście (74,1%), częściej niżeli stu-

¹⁵ J. MLÁDEK, J. ŠIROČKOVÁ: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzititia obyvateľstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5, s. 430.

¹⁶ U. SWADŹBA: *Wartości — pracy, rodziny i religii — ciągłość i zmiana. Socjologiczne studium społeczności śląskich*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2012, s. 302.

denci mieszkający na wsi (69,5%), uważali, że para powinna zamieszkać razem przed zawarciem małżeństwa (zob. tabela 62.). Należy podkreślić, że odsetek respondentów mieszkających na wsi nie jest dużo niższy — jest to zaledwie kilka punktów procentowych. Można zatem stwierdzić, że studenci mieszkający na wsi podążają w kierunku liberalnych zachowań prawie tak szybko, jak studenci mieszkający w mieście. Przy czym należy zwrócić uwagę na fakt, że procesy takie jak: urbanizacja, industrializacja, informatyzacja, które występują z większym nasileniem w miastach, przyczyniają się do rozprzestrzeniania się liberalnych zachowań w całym społeczeństwie.

Tabela 62. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a miejsce zamieszkania

Opinia	Miejsce zamieszkania						Razem	
	miasto duże (N > 50 000)		miasto małe (N < 50 000)		wieś			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem	407	73,5	261	74,1	230	69,5	898	72,6
Para nie powinna mieszkać ze sobą przed ślubem	52	9,4	49	13,9	46	13,9	147	11,9
Nie mam zdania	95	17,1	42	11,9	55	16,6	192	15,5
Ogółem	554	100,0	352	100,0	331	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Rok studiów okazał się również zmienną niezależną, która w istotny statystycznie sposób różnicuje opinie studentów — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 13,755$; $df = 4$; $p = 0,008$). Badania wskazują, że przybliżony odsetek studentów z trzech roczników studiów był zdania, że para powinna zamieszkać wspólnie przed ślubem. Jednak już co piąty student z trzeciego roku studiów licencjackich nie miał ukształtowanej opinii w tej kwestii (20,4%) (zob. tabela 63.).

Tabela 63. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a rok studiów

Opinia	Rok studiów						Razem	
	I rok I st.		III rok I st.		II rok II st.			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem	371	73,6	297	69,7	230	74,9	898	72,6
Para nie powinna mieszkać ze sobą przed ślubem	69	13,7	42	9,9	36	11,7	147	11,9
Nie mam zdania	64	12,7	87	20,4	41	13,4	192	15,5
Ogółem	504	100,0	426	100,0	307	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Kierunek studiów również różnicuje opinie studentów co do wspólnego zamieszkania pary przed zawarciem związku małżeńskiego — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 73,162$; $df = 14$; $p = 0,000$). Studenci politologii stanowili najwyższy odsetek badanych, który był zdania, że para powinna zamieszkać razem przed ślubem (83,6%). Z kolei najrzadziej twierdzili w ten sposób studenci pedagogiki (60,9%). Najbardziej przeciwni wspólnemu zamieszkaniu pary byli studenci matematyki — odsetek studentów tego kierunku wynosił 25,6%. Natomiast największy odsetek studentów pedagogiki (26,7%) i fizyki (23,9%) nie miał zdania w tej kwestii (zob. tabela 64.).

Tabela 64. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a kierunek studiów

Kierunek studiów	Opinia						Razem	
	para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem		para nie powinna mieszkać ze sobą przed ślubem		nie mam zdania			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Socjologia	125	77,2	11	6,8	26	16,0	162	100,0
Pedagogika	137	60,9	28	12,4	60	26,7	225	100,0
Politologia	189	83,6	16	7,1	21	9,3	226	100,0
Fizyka	32	69,6	3	6,5	11	23,9	46	100,0
Matematyka	82	61,7	34	25,6	17	12,8	133	100,0
Wychowanie techniczne/ technologia informacyjna	46	73,0	10	15,9	7	11,1	63	100,0
BHP	118	77,6	13	8,6	21	13,8	152	100,0
Informatyka	169	73,5	32	13,9	29	12,6	230	100,0
Ogółem	898	72,6	147	11,9	192	15,5	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Powyższa analiza wyników badań wskazuje, że hipoteza H4 stanowiąca: *Wiek, płeć, rok i kierunek studiów są zmiennymi, które różnicują opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem* — zostaje potwierdzona, jednak nie całkowicie. Analiza ukazała, że tylko wiek, rok oraz kierunek studiów różnicują opinie studentów dotyczące wspólnego zamieszkania pary przed ślubem. Z kolei płeć respondentów okazała się zmienną niezależną, która nie różnicuje opinii studentów w tej kwestii.

Statystyczna analiza wyników badań wskazuje, że zmienna niezależna, jaką jest częstotliwość udziału w praktykach religijnych różnicuje w sposób bardzo istotny statystycznie opinie studentów dotyczące wspólnego zamieszkania pary przed ślubem — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 294,322$; $df = 8$; $p = 0,000$; V Cramera = 0,345). Można zauważyć tendencję, że im mniejsza częstotliwość

Tabela 65. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a częstotliwość udziału w praktykach religijnych

Opinia	Częstotliwość udziału w praktykach religijnych										Razem	
	kilka razy w tyg.		raz w tyg.		1—2 razy w mies.		kilka razy w roku		nie uczestnicząc			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem	16	27,1	156	50,3	88	74,6	312	82,8	326	87,4	898	72,6
Para nie powinna mieszkać ze sobą przed ślubem	37	62,7	65	21,0	5	4,2	22	5,8	18	4,8	147	11,9
Nie mam zdania	6	10,2	89	28,7	25	21,2	43	11,4	29	7,8	192	15,5
Ogółem	59	100,0	310	100,0	118	100,0	377	100,0	373	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

udziału w praktykach religijnych lub ich całkowity brak, tym większy odsetek studentów był zdania, że para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem. Bardziej religijne osoby, mając na uwadze normy i zasady wyznaczane przez Kościół, chcąc ich przestrzegać, posiadały opinie, że para jednak nie powinna mieszkać wspólnie przed zawarciem małżeństwa — takiego zdania było aż 62,7% respondentów (zob. tabela 65.).

Podsumowując, należy stwierdzić, że studenci ze Słowacji są bardziej liberalni niż studenci z Polski, jeśli chodzi o wspólne zamieszkanie pary przed ślubem. Przyczyn tego można upatrywać m.in. w tym, iż społeczeństwo słowackie jest znacznie bardziej liberalne od polskiego społeczeństwa, ponieważ w Słowacji dominują wartości świecko-racjonalne¹⁷. Zarówno kobiety, jak i mężczyźni mają jednakowe stanowisko w kwestii wspólnego zamieszkania. Z analizy wyników badań uwidacznia się tendencja, że im wyższy wiek, tym większa liczba studentów była zdania, że para powinna zamieszkać razem przed zawarciem małżeństwa. Miejsce zamieszkania tylko w nieznaczny sposób różnicuje opinie. Studenci mieszkający w dużym oraz w małym mieście częściej niż studenci mieszkający na wsi byli takiego zdania. Analiza wyników badań pokazała także, że kierunek studiów oraz częstotliwość udziału w praktykach religijnych lub ich brak różnicują poglądy studentów na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem.

¹⁷ R. INGLEHART, CH. WENZEL: *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*. New York, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, s. 63. Za: P. ZDZIECH: *Ronolda Ingleharta teoria rozwoju ludzkiego...*, s. 72.

5.8. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej

Socjologowie rodziny i seksuolodzy twierdzą, że postawy i zachowania ludzi, zwłaszcza młodzieży, związane z seksualnością i erotyką uległy w ostatnim dziesięcioleciu radykalnym przemianom — zmiany te prowadzą ku niemal całkowitemu liberalizmowi etycznemu i moralnemu¹⁸. J. Mariański¹⁹ pisze, że w życiu społecznym rzeczywista moralność małżeńsko-rodzinna jest poddawana różnorodnym prądom liberalnym i permissywnym, przyznającym cielesnej formie miłości (płciowości) własną wartość i wyrażającym się w komunikowaniu osobowym, niezależnie od aktów zapłodnienia. Coraz mniej trzeba miłości dla usprawiedliwienia „więcej seksu”. Chodzi tu przede wszystkim o napięcia i konflikty pomiędzy religijnym modelem rodziny i jej moralnością a wzorami życia, jakie przeważają w nowoczesnych społeczeństwach. Szukanie swobody i nieograniczonej wolności, hołdowanie postawie subiektywistycznej oraz indywidualistycznemu dążeniu do egoistycznej samorealizacji pozbawia małżeństwo i rodzinę najgłębszych znaczeń i wartości chrześcijańskich. Autor ten uważa, że w świadomości zbiorowej akcentuje się znaczenie zaspokojenia potrzeby intymności i partnerstwa. Według S. Zaręby²⁰ młode pokolenie w przytłaczającej większości akceptuje realizację funkcji seksualnej poza małżeństwem.

Życie w związku kohabitacyjnym ściśle wiąże się z intymnymi relacjami między partnerami, a dokładnie z inicjacją seksualną. Zapytano więc studentów, jaki jest najlepszy moment na rozpoczęcie inicjacji seksualnej. Studenci mieli sześć odpowiedzi do wyboru lub też mogli wpisać inny moment, który nie został podany. Analiza tego pytania pokaże, czy badani respondenci podążają w kierunku moralności liberalnej, czy religijnej.

Z przeprowadzonych badań wynika, że większy odsetek studentów z Polski (57,3%) niżeli ze Słowacji (49,4%) uważał, że odpowiedni moment na rozpoczęcie inicjacji seksualnej jest wtedy, gdy para się wzajemnie kocha. Może to świadczyć o tym, że społeczność studencka z Polski, mimo dominujących wartości tradycyjnych, posiada bardzo liberalne podejście do inicjacji seksualnej. Zaskakujący jest fakt, że mniejszy odsetek studentów ze Słowacji, kraju bardziej liberalnego, był również takiego zdania. Co czwarty student z Polski (25,1%) oraz co czwarty ze Słowacji (25,0%) był zdania, że inicjacja seksualna może nastąpić w dowolnej chwili. Świadczy to o spontaniczności oraz o tym, że co-

¹⁸ J. BANIAK: *Małżeństwo i rodzina w świadomości młodzieży gimnazjalnej na tle kryzysu jej tożsamości osobowej*. Kraków, Wydawnictwo NOMOS, 2010, s. 221.

¹⁹ J. MARIAŃSKI: *Między sekularyzacją i ewangelizacją. Wartości prorodzinne w świadomości młodzieży szkół średnich*. Lublin, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2003, s. 256—257.

²⁰ S. ZARĘBA: *Horyzonty moralności polskiego ucznia i studenta*. W: *Moralne dylematy Polaków w ponowoczesności*. Red. A. MAKSYMOWICZ. Kraków, Zakład Wydawniczy „Nomos”, 2009, s. 205—220.

Tabela 66. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej a kraj zamieszkania

Inicjacja seksualna	Kraj				Razem	
	Polska		Słowacja			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Dopiero po ślubie kościelnym	39	6,2	31	5,1	70	5,7
Już po ślubie cywilnym	9	1,4	4	0,7	13	1,1
Po zaręczynach	0	0,0	3	0,5	3	0,2
Gdy para kocha się wzajemnie	363	57,3	298	49,4	661	53,4
W dowolnej chwili	159	25,1	151	25,0	310	25,1
Trudno ocenić	62	9,8	116	19,2	178	14,4
Inne	2	0,3	0	0,0	2	0,2
Ogółem	634	100,0	603	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

raz częściej wśród młodych osób zauważalna jest inicjacja seksualna niekoniecznie powiązana z miłością, lecz jako zaspokojenie potrzeby seksualnej oraz jako satysfakcja. Kraj badanych studentów jest zmienną niezależną, która w istotny statystycznie sposób różnicuje opinie dotyczące odpowiedniego momentu rozpoczęcia inicjacji seksualnej — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 30,060$; $df = 6$; $p = 0,000$) (zob. tabela 66.).

Kobiety znacznie częściej niż mężczyźni uważały, że inicjację seksualną można rozpocząć, kiedy występuje wzajemna miłość — takiego zdania było 60,0% kobiet, natomiast mężczyzn 44,3%. Dla rozpoczęcia inicjacji seksualnej zawarcie małżeństwa cywilnego, kościelnego czy konkordatowego nie ma znaczenia, ważniejsze jest uczucie miłości. Z kolei co trzeci mężczyzna uważał, że inicjację seksualną można rozpocząć w dowolnej chwili (34,8%), według nich nawet miłość nie jest potrzebna do współżycia seksualnego — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 56,495$; $df = 6$; $p = 0,000$; V Cramera = 0,214) (zob. tabela 67.).

Tabela 67. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej a płeć

Inicjacja seksualna	Płeć				Razem	
	kobieta		mężczyzna			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Dopiero po ślubie kościelnym	39	5,4	31	6,0	70	5,7
Już po ślubie cywilnym	7	1,0	6	1,2	13	1,1
Po zaręczynach	0	0,0	3	0,6	3	0,2
Gdy para kocha się wzajemnie	432	60,0	229	44,3	661	53,4
W dowolnej chwili	130	18,1	180	34,8	310	25,1
Trudno ocenić	112	15,6	66	12,8	178	14,4
Inne	0	0,0	2	0,4	2	0,2
Ogółem	720	100,0	517	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Wiek badanych studentów nie różnicuje w sposób istotny statystycznie wyboru odpowiedniego momentu na inicjację seksualną przez badanych studentów — $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 15,695$; $df = 12$; $p = 0,206$). Niezależnie od wieku badani respondenci uznali, że współżycie seksualne można rozpocząć, gdy para się wzajemnie kocha (zob. tabela 68.).

Tabela 68. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej a wiek

Inicjacja seksualna	Wiek						Razem	
	18—19		20—22		23—25			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Dopiero po ślubie kościelnym	10	5,3	45	6,4	15	4,4	70	5,7
Już po ślubie cywilnym	4	2,1	7	1,0	2	0,6	13	1,1
Po zaręczynach	0	0,0	1	0,1	2	0,6	3	0,2
Gdy para kocha się wzajemnie	94	49,5	393	55,6	174	51,2	661	53,4
W dowolnej chwili	46	24,2	170	24,0	94	27,6	310	25,1
Trudno ocenić	36	18,9	89	12,6	53	15,6	178	14,4
Inne	0	0,0	2	0,3	0	0,0	2	0,2
Ogółem	190	100,0	707	100,0	340	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Odpowiedni moment inicjacji seksualnej różnicuje w niewielki sposób studentów z różnych roczników studiów — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 22,302$; $df = 12$; $p = 0,034$) (zob. tabela 69.). Aby dowiedzieć się dokładnie, między którymi rocznikami studiów występują znaczące statystycznie różnice, zastosowałam test NIR. Wykonany test NIR pokazał, że znaczne różnice w postrzeganiu odpowiedniego momentu inicjacji seksualnej występują między III rokiem studiów I stopnia a II rokiem studiów II stopnia ($p < 0,05$) (zob. tabela 70.).

Tabela 69. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej a rok studiów

Inicjacja seksualna	Rok studiów						Razem	
	I rok I st.		III rok I st.		II rok II st.			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Dopiero po ślubie kościelnym	39	7,7	17	4,0	14	4,6	70	5,7
Już po ślubie cywilnym	9	1,8	1	0,2	3	1,0	13	1,1
Po zaręczynach	0	0,0	2	0,5	1	0,3	3	0,2
Gdy para kocha się wzajemnie	250	49,6	250	58,7	161	52,4	661	53,4
W dowolnej chwili	132	26,2	97	22,8	81	26,4	310	25,1
Trudno ocenić	72	14,3	59	13,8	47	15,3	178	14,4
Inne	2	0,4	0	0,0	0	0,0	2	0,2
Ogółem	504	100,0	426	100,0	307	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Tabela 70. Test NIR zastosowany do zmiennej zależnej: odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej oraz do zmiennej niezależnej: rok studiów

Test NIR		Istotność
I rok I st.	III rok I st.	0,080
	II rok II st.	0,115
III rok I st.	I rok I st.	0,080
	II rok II st.	0,035
II rok II st.	I rok I st.	0,115
	III rok I st.	0,035

Źródło: badania własne.

Analiza statystyczna wyników badań wskazuje na występujące różnice między miejscem zamieszkania a wskazaniem przez badanych studentów odpowiedniego momentu rozpoczęcia inicjacji seksualnej — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 28,304$; $df = 12$; $p = 0,005$). Tutaj również zastosowałam test NIR, aby dowiedzieć się, między którym miejscem zamieszkania występują istotne statystycznie różnice. Test wykazał, że istotne różnice występują między studentami mieszkającymi w dużym mieście a studentami mieszkającymi na wsi. Różnica ta w szczególności widoczna jest wśród studentów, którzy uważali, że najlepszym momentem na rozpoczęcie inicjacji seksualnej jest dowolna chwila — stwierdziło tak 29,1% respondentów z dużego miasta, natomiast ze wsi 19,0% (zob. tabele: 71. i 72.).

Tabela 71. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej a miejsce zamieszkania

Inicjacja seksualna	Miejsce zamieszkania						Razem	
	miasto duże (N > 50 000)		miasto małe (N < 50 000)		wieś			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Dopiero po ślubie kościelnym	26	4,7	21	6,0	23	6,9	70	5,7
Już po ślubie cywilnym	8	1,4	3	0,9	2	0,6	13	1,1
Po zaręczynach	2	0,4	0	0,0	1	0,3	3	0,2
Gdy para kocha się wzajemnie	291	52,5	196	55,7	174	52,6	661	53,4
W dowolnej chwili	161	29,1	86	24,4	63	19,0	310	25,1
Trudno ocenić	64	11,6	46	13,1	68	20,5	178	14,4
Inne	2	0,4	0	0,0	0	0,0	2	0,2
Ogółem	554	100,0	352	100,0	331	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Tabela 72. Test NIR zastosowany do zmiennej zależnej: odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej oraz do zmiennej niezależnej: miejsce zamieszkania

Test NIR		Istotność
Miasto duże (N > 50 000)	miasto małe (N < 50 000)	0,053
	wieś	0,015
Miasto małe (N < 50 000)	miasto duże (N > 50 000)	0,053
	wieś	0,068
Wieś	miasto duże (N > 50 000)	0,015
	miasto małe (N < 50 000)	0,068

Źródło: badania własne.

Kierunek studiów także różnicuje uznawany przez studentów właściwy moment na rozpoczęcie współżycia seksualnego — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 172,293$; $df = 42$; $p = 0,000$). Największe różnice występują między studentami pedagogiki, socjologii, politologii (studentami studiów humanistycznych) a studentami matematyki, fizyki, informatyki, BHP, wychowania technicznego/technologii informacyjnej (studentami studiów technicznych i przyrodniczych, ścisłych) w opinii dotyczącej stwierdzenia, że najlepszym momentem na rozpoczęcie inicjacji seksualnej jest sytuacja, gdy para wzajemnie się kocha. Studenci studiów humanistycznych znacznie częściej niż studenci studiów technicznych i przyrodniczych, ścisłych byli zdania, że wzajemna miłość jest przesłanką do rozpoczęcia współżycia seksualnego. Odsetek różnicy między tymi studentami sięgał nawet 20 punktów procentowych. Z kolei co 3 student informatyki (32,2%), BHP (32,9%) i wychowania technicznego/technologii informacyjnej (34,9%) był zdania, że inicjację seksualną można rozpocząć w dowolnej chwili — według tych studentów miłość i uczucia nie mają znaczenia, bardziej liczy się chęć współżycia, spontaniczność doznań i zaspokojenie popędu płciowego.

Analiza wyników badań wskazuje także na daleko posuwające się zmiany w życiu rodzinnym. Coraz bardziej liberalne podejście do inicjacji seksualnej powoduje, że formalności w Urzędzie Stanu Cywilnego czy też w kościele nie są potrzebne. Liczą się miłość, uczucia, a nawet spontaniczność bez uczuć — czyli potrzeba zaspokojenia popędu seksualnego, przygoda seksualna, odczuwane doznania. Zatem moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej przez badanych studentów zmierza przede wszystkim ku moralności liberalnej. Znaczy to, że wartość czystości przedmałżeńskiej zatraciła swoje znaczenie. Potwierdza to fakt, że seks został całkowicie oderwany od małżeństwa. Prawdopodobnie może

to być skutkiem oddzielenia przez respondentów seksualności od małżeństwa i prokreacji. Studenci twierdzą, że seks można „uprawiać”, gdy partnerzy darzą się wzajemną miłością. Jednak coraz częściej zdarza się, że może dochodzić do zbliżenia seksualnego bez zaangażowania uczuciowego, poza małżeństwem i bez związku z prokreacją, gdyż może on dawać poczucie przyjemności i osobistej satysfakcji. Wszystko to przyczynia się do coraz większego rozpowszechniania zjawiska kohabitacji oraz do zwiększenia akceptacji dla życia w związku nieformalnym.

Autorka I.L. Reiss²¹ przedstawiła cztery standardy dotyczące pożycia płciowego. Pierwszy to abstynencja (motywowana względami religijnymi, nieodpowiednią fazą życia, a najczęściej brakiem partnera), drugi to podwójny wzorzec (seks przyzwolony był przez wieki tylko mężczyznom, natomiast główna zmiana rozpoczęła się wtedy, gdy zaaprobowany społecznie został wzorzec określany jako „narzeczęński standard” (z j. ang. *transitional double*), który pozwalał współżyć seksualnie kobietom zaręczonym lub posiadającym stałego partnera). Trzeci to wzorzec oparty na miłości (z j. ang. *love standard*) — życie seksualne możliwe jest wtedy, gdy dwoje ludzi łączy silne uczucie, standard taki akceptowany jest dla obu płci. Natomiast czwarty to wzorzec permissywności (z j. ang. *fun standard*) — następuje przyzwolenie na seks bez uczucia, niezależnie od relacji uczuciowych między obiema płciami. Zauważa się, że dwa ostatnie wzorce, tj. *love standard* i *fun standard*, stały się dominujące w kulturze ponowoczesnych społeczeństw. Badania przeprowadzone wśród studentów z Polski i ze Słowacji potwierdzają tę zależność.

5.9. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych

Zarówno w Polsce, jak i w Słowacji nie ma możliwości zalegalizowania związków kohabitacyjnych, tak jak ma to miejsce na przykład we Francji. Zapytano badanych studentów, czy związki kohabitacyjne powinny zostać zalegalizowane w ich krajach. Poznane opinie na ten temat pozwolą odpowiedzieć na pytanie, czy istnieje potrzeba legalizacji kohabitacji w krajach badanych studentów. Opinie te będą bardzo istotne i pokażą, jak daleko oba środowiska studenckie zmierzają ku liberalizacji zachowań w życiu rodzinnym.

Analiza wyników badań wskazuje, że większość studentów z Polski (41,6%) i ze Słowacji (47,1%) była zdania, że związki kohabitacyjne powinny zostać zalegalizowane. Jednak mniejszy odsetek w tej kwestii stanowili studenci z Polski, co wskazuje, że hipoteza H5 stanowiąca: *Mniejszy odsetek studentów z Polski*

²¹ I. REISS: *The Social Context of Premarital Sexual Permissiveness*. New York, Holt, Rinehart and Winston, 1967. Za: K. ŚLANY: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków 2006, s. 98—99.

niż ze Słowacji ma zdanie, że kohabitacja powinna zostać zalegalizowana, z uwagi na większą presję tradycyjnego i religijnego modelu rodziny w Polsce — została potwierdzona.

Tabela 73. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a kraj zamieszkania

Opinia	Kraj				Razem	
	Polska		Słowacja			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Tak	264	41,6	284	47,1	548	44,3
Nie	146	23,0	128	21,2	274	22,2
Nie mam zdania	224	35,3	191	31,7	415	33,5
Ogółem	634	100,0	603	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Ponad 1/3 studentów z Polski (35,3%) i ze Słowacji (31,7%) nie miała ukształtowanego zdania w tej kwestii. Natomiast 23,0% respondentów z Polski i 21,2% ze Słowacji sprzeciwiało się legalizacji kohabitacji. Analiza statystyczna wykazała, że zmienna niezależna, jaką jest kraj zamieszkania studentów, nie różnicuje opinii na ten temat — $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 3,762$; $df = 2$; $p = 0,152$) (zob. tabela 73.). Płeć różnicuje opinie badanych studentów na temat legalizacji kohabitacji — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 8,284$; $df = 2$; $p = 0,016$; $V = 0,082$). Z przeprowadzonych badań wynika, że większy odsetek kobiet (46,4%) niż mężczyzn (41,4%) uważał, że istnieje potrzeba legalizacji związków kohabitacyjnych. Co trzecia kobieta (34,3%) i co trzeci mężczyzna (32,5%) nie byli zdecydowani, czy kohabitacja powinna, czy też nie powinna zostać zalegalizowaną formą życia. Z kolei, jak wskazuje analiza wyników badań, większa liczba mężczyzn (26,1%) niż kobiet (19,3%) uważała, że bez względu na zmiany w życiu rodzinnym, kohabitacja nie powinna zostać zalegalizowana (zob. tabela 74.).

Wiek badanych studentów nie jest zmienną niezależną, która w istotny statystycznie sposób różnicuje opinie badanych respondentów na temat legalizacji związków kohabitacyjnych — $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 6,501$; $df = 4$; $p = 0,165$; $V = 0,051$). Jednak można zaobserwować tendencję, że im wyższy wiek, tym większy odsetek studentów uważało, że kohabitacja powinna posiadać legalną formę, która zarazem przyczyniłaby się do otrzymania przez partnerów różnego rodzaju przywilejów. Należy zwrócić uwagę także na fakt, że młodszy studenci, szczególnie z przedziału wiekowego od 18 do 19 roku życia, zaczynają być dopiero we wstępnej fazie wstępowania w kohabitację, która swoje apogeum osiąga około 25 roku życia. Najmłodszy respondenci także w największym odsetku nie mają wyrobionego zdania w tej sprawie (41,1%) (zob. tabela 75.).

Tabela 74. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a płeć

Opinia	Płeć				Razem	
	kobieta		mężczyzna			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Tak	334	46,4	214	41,4	548	44,3
Nie	139	19,3	135	26,1	274	22,2
Nie mam zdania	247	34,3	168	32,5	415	33,5
Ogółem	720	100,0	517	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Tabela 75. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a wiek

Opinia	Wiek						Razem	
	18—19		20—22		23—25			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Tak	74	38,9	314	44,4	160	47,1	548	44,3
Nie	38	20,0	164	23,2	72	21,2	274	22,2
Nie mam zdania	78	41,1	229	32,4	108	31,8	415	33,5
Ogółem	190	100,0	707	100,0	340	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Miejsce zamieszkania studentów również nie jest zmienną niezależną, która wykazywałaby istotne statystycznie różnice w opiniach na temat legalizacji kohabitacji — $p > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 7,943$; $df = 4$; $p = 0,094$). Studenci mieszkający w dużym (45,8%) i małym mieście (46,3%) reprezentowali większościowe stanowisko mówiące, że kohabitacja powinna zostać zalegalizowana. Studenci mieszkający na wsi również często tak uważali (39,6%), jednak znaczny ich odsetek nie miał zdania w tej kwestii (36,0%) (zob. tabela 76.).

Tabela 76. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a miejsce zamieszkania

Opinia	Miejsce zamieszkania						Razem	
	miasto duże (N > 50 000)		miasto małe (N < 50 000)		wieś			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Tak	254	45,8	163	46,3	131	39,6	548	44,3
Nie	108	19,5	85	24,1	81	24,5	274	22,2
Nie mam zdania	192	34,7	104	29,5	119	36,0	415	33,5
Ogółem	554	100,0	352	100,0	331	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Z przeprowadzonej analizy statystycznej wyników badań można wywnioskować, że odsetek respondentów mieszkających na wsi, którzy byli zdania, że kohabitacja powinna posiadać zalegalizowaną postać, jest mniejszy niżeli respondentów mieszkających w małym i dużym mieście. Może to świadczyć o tym, iż osoby mieszkające na wsi uznają bardziej tradycyjne wartości, co może wpływać na znaczny wśród nich podział co do tej opinii.

Analiza opinii na temat legalizacji kohabitacji a studiowanego kierunku wprowadza pewne różnice w postrzeganiu powinności zalegalizowania związku kohabitacyjnego. Różnice, jakie występują między studentami z badanych kierunków studiów, posiadają bardzo wysoką istotność statystyczną — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 37,421$; $df = 14$; $p = 0,001$; $V = 0,123$). Najbardziej przekonani o legalizacji kohabitacji byli studenci socjologii (53,7%), politologii (46,0%), matematyki (41,4%) oraz BHP (48,7%). Z kolei studenci pedagogiki nie posiadali jednolitego stanowiska w tej kwestii — część z nich była zdania, że kohabitacja powinna zostać zalegalizowanym związkiem (46,0%), a część nie posiadała zdania w tej kwestii (40,4%). Studenci wychowania technicznego/technologii informacyjnej oraz studenci informatyki również nie byli całkowicie zdecydowani. Z kolei studenci fizyki w zdecydowanej większości zupełnie nie mieli zdania na ten temat (50,0%) (zob. tabela 77.). Na podstawie analizy wyników badań można wysunąć wniosek, że kierunek studiów w znaczny sposób różnicuje opinie badanych studentów na temat legalizacji związków kohabitacyjnych.

Zmienna niezależna rok studiów nie wpływa na opinie badanych studentów na temat legalizacji kohabitacji. Zatem niezależnie od roku studiów identyczny odsetek studentów był zdania, że kohabitacja powinna zostać zalegalizowana — $\chi > 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 3,800$; $df = 4$; $p = 0,434$) (zob. tabela 78.).

Tabela 77. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a kierunek studiów

Kierunek studiów	Opinie						Razem	
	tak		nie		nie mam zdania			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Socjologia	87	53,7	30	18,5	45	27,8	162	100,0
Pedagogika	102	45,3	32	14,2	91	40,4	225	100,0
Politologia	104	46,0	61	27,0	61	27,0	226	100,0
Fizyka	14	30,4	9	19,6	23	50,0	46	100,0
Matematyka	55	41,4	40	30,1	38	28,6	133	100,0
Wychowanie techniczne/ technologia informacyjna	25	39,7	15	23,8	23	36,5	63	100,0
BHP	74	48,7	30	19,7	48	31,6	152	100,0
Informatyka	87	37,8	57	24,8	86	37,4	230	100,0
Ogółem	548	44,3	274	22,2	415	33,5	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Tabela 78. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a rok studiów

Opinia	Rok i stopień studiów						Razem	
	I rok I st.		III rok I st.		II rok II st.			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Tak	223	44,2	190	44,6	135	44,0	548	44,3
Nie	119	23,6	82	19,2	73	23,8	274	22,2
Nie mam zdania	162	32,1	154	36,2	99	32,2	415	33,5
Ogółem	504	100,0	426	100,0	307	100,0	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Powyższa analiza wskazuje, że hipoteza H6 stanowiąca: *Wiek, płeć, rok i kierunek studiów są zmiennymi, które różnicują opinie na temat legalizacji związków nieformalnych* — zostaje potwierdzona, ale tylko w części. Wyniki badań wskazują, że tylko zmienne zależne, jakimi są płeć i kierunek studiów, różnicują opinie badanych studentów dotyczące legalizacji kohabitacji.

Ogromny wpływ na opinie badanych studentów ma częstotliwość udziału w praktykach religijnych — $p < 0,05$ (wynik testu $\chi^2 = 100,304$; $df = 8$; $p = 0,000$). Dane z kolejnej tabeli obrazują wyraźnie tę tendencję.

Aż 59,3% studentów, którzy brali udział w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu, uważało, że nie ma potrzeby legalizacji kohabitacji. Z kolei studenci, którzy praktykowali 1—2 razy w miesiącu (51,7%), kilka razy w roku (47,5%) oraz niepraktykujący w ogóle (54,4%), w większości byli zdania, że legalizacja jest potrzebna. Natomiast studenci, którzy brali udział w praktykach religijnych raz w tygodniu, nie posiadali jednolitego stanowiska w tej kwestii — podzieleni byli na trzy grupy, z przewagą studentów niemających zdania na ten temat (39,0%) (zob. tabela 79.).

Tabela 79. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a częstotliwość udziału w praktykach religijnych

Częstotliwość udziału w praktykach religijnych	Opinie						Razem	
	tak		nie		nie mam zdania			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Kilka razy w tygodniu	11	18,6	35	59,3	13	22,0	59	100,0
Raz w tygodniu	94	30,3	95	30,6	121	39,0	310	100,0
1—2 razy w miesiącu	61	51,7	22	18,6	35	29,7	118	100,0
Kilka razy w roku	179	47,5	64	17,0	134	35,5	377	100,0
Nie uczestniczę	203	54,4	58	15,5	112	30,0	373	100,0
Ogółem	548	44,3	274	22,2	415	33,5	1237	100,0

Źródło: badania własne.

Z badań wynika, że większy odsetek studentów ze Słowacji niżeli z Polski był zdania, że kohabitacja powinna zostać zalegalizowana. Społeczność studencka z Polski staje się coraz bardziej ukierunkowana na liberalne zachowania rodzinne. Większa liczba kobiet niż mężczyzn uznała potrzebę legalizacji związków kohabitacyjnych. Może się to wiązać z tym, iż kobiety znacznie bardziej niż mężczyźni oczekują odpowiedzialności od partnera oraz stworzenia, w miarę możliwości, stabilnego związku, a w przypadku związku nieformalnego jego legalna forma miałaby na to duży wpływ. Analiza wyników badań pozwala zaobserwować tendencję, że im wyższy wiek badanych studentów, tym większy odsetek uważał, że kohabitacja powinna posiadać legalną formę. Miejsce zamieszkania oraz wiek badanych studentów nie różnicują w istotny statystycznie sposób opinii na temat legalizacji kohabitacji. Kierunek studiów to zmienna niezależna, która w statystycznie znaczący sposób różnicuje opinie badanych studentów na temat legalizacji prawnej związków kohabitacyjnych.

Wyniki badań wskazują, że zmiennymi niezależnymi, które w największym stopniu różnicują opinie studentów dotyczące zjawiska kohabitacji, są kraj zamieszkania studentów, częstotliwość udziału w praktykach religijnych oraz kierunek studiów. Zmienne niezależne takie jak: płeć, wiek, miejsce zamieszkania, rok studiów różnicują postawy badanych polskich i słowackich studentów tylko w niewielkim stopniu.

5.10. Hierarchia deklarowanych wartości studentów polskich i słowackich — podobieństwa i różnice

Kolejne, niezwykle ważne pytanie zadane respondentom dotyczyło ich indywidualnej hierarchii uznawanych w życiu wartości. Zadaniem studentów było nadać miejsca od 1. do 17. podanym siedemnastu wartościom (gdzie 1 — oznacza najważniejsze, 17 — nieważne). Hierarchia wartości nadana przez studentów została poddana rangowaniu.

Z przeprowadzonych badań wynika, że kraj zamieszkania studentów różnicuje hierarchię wartości. Najwyższą pozycję w hierarchii zajmuje wartość „żyć szczęśliwie w rodzinie” — jest to pozycja rangowa pierwsza, jednak należy zwrócić uwagę, że wartość ta częściej na wyższych pozycjach była usytuowana przez studentów ze Słowacji (2,42) niżeli przez studentów z Polski (4,67). Na drugim miejscu studenci z Polski cenią „posiadanie dobrych przyjaciół” (5,77). Z kolei studenci ze Słowacji „założenie własnej rodziny” (4,21) — wartość ta wśród studentów z Polski występowała na czwartej pozycji (6,52). Analiza wyników wskazuje zatem, że rodzina ma większe znaczenie dla studentów ze Słowacji. Na trzecim miejscu w hierarchii studentów z Polski występuje wartość „móc urzeczywistnić swoje marzenia” (6,05), a u studentów ze Słowacji „mieć dobrych przyjaciół”. Wartość „prowadzić ciekawe życie rodzinne” pojawiła się

wśród studentów z Polski na piątej pozycji (7,23), a wśród studentów ze Słowacji na szóstej (7,42). „Realizowanie się w pracy” występuje wyżej u respondentów ze Słowacji (piąta pozycja) niż z Polski (szósta pozycja). Sukces zawodowy ważniejszy jest dla studentów z Polski (siódma pozycja). Z kolei studenci ze Słowacji na siódmym miejscu hierarchii usytuowali posiadanie dużych dochodów (7,45), co dla studentów z Polski ma mniejsze znaczenie i występuje na miejscu jedenastym (9,4). Zdobyć wyższego wykształcenia wśród studentów z obu krajów zajmuje ósmą pozycję w hierarchii. Własne mieszkanie (dom) to wartość średnio ważna dla studentów z Polski (pozycja dziesiąta) i ze Słowacji (pozycja jedenasta). Wartość „cieszyć się uznaniem innych ludzi” to wartość uznawana przez studentów z Polski na dwunastym miejscu (9,94) — przez Słowaków natomiast na trzynastym miejscu (9,68). Wartości: „mieć dużo wolnego czasu”, „posiadać samochód”, „żyć zgodnie z religią”, „modnie się ubierać” usytuowane zostały przez studentów z obu krajów na ostatnich pozycjach hierarchii wartości — zatem były dla nich najmniej istotne, a nawet nieważne (zob. tabela 80.).

Tabela 80. Średnie pozycje rangowe i rangi hierarchii wartości według kraju zamieszkania

Wartości	Polska		Słowacja		Ogółem	
	średnia	pozycja rangowa	średnia	pozycja rangowa	średnia	pozycja rangowa
Żyć szczęśliwie w rodzinie	4,67	1	2,42	1	3,56	1
Mieć dobrych przyjaciół	5,77	2	4,35	3	5,07	2
Móc urzeczywistnić swoje marzenia	6,05	3	5,63	4	5,84	4
Założyć własną rodzinę	6,52	4	4,21	2	5,38	3
Prowadzić ciekawe życie	7,23	5	7,43	6	7,33	6
Realizować się w pracy	7,27	6	7,30	5	7,28	5
Odnieść sukces zawodowy	8,02	7	7,72	9	7,87	7
Zdobyć wyższe wykształcenie	8,28	8	7,61	8	7,95	8
Nie odczuwać stresu	9,00	9	7,98	10	8,50	9
Posiadać własne mieszkanie (dom)	9,30	10	8,15	11	8,73	11
Mieć duże dochody	9,40	11	7,45	7	8,44	10
Cieszyć się uznaniem innych ludzi	9,94	12	9,68	13	9,81	13
Pomagać innym ludziom	10,08	13	8,39	12	9,24	12
Mieć dużo wolnego czasu	10,96	14	10,53	14	10,75	14
Posiadać samochód	11,86	15	10,87	15	11,38	15
Żyć zgodnie z religią	12,21	16	12,70	16	12,45	16
Modnie się ubierać	13,56	17	13,15	17	13,36	17

Źródło: badania własne.

Płeć studentów z Polski i ze Słowacji także jest zmienną niezależną, która różnicuje hierarchię uznawanych wartości. Dla obu płci z obu krajów życie rodzinne stanowi najważniejszą wartość — usytuowane jest na pierwszej pozycji (zob. tabela 81., 82.). Z kolei posiadanie dobrych przyjaciół nieco wyżej cenią kobiety z Polski (pozycja druga) niż kobiety ze Słowacji i mężczyźni z Polski i ze Słowacji (pozycja trzecia). Z kolei dla obu płci ze Słowacji wartość „założyć własną rodzinę” znajduje się na pozycji drugiej — zatem Słowacy znacznie bardziej niż Polacy cenią tę wartość, ponieważ u studentów z Polski ta wartość występuje dwie pozycje niżej. Móc urzeczywistnić swoje marzenia to wartość nieco bardziej ceniona przez mężczyzn z Polski (pozycja druga). Natomiast kobiety z Polski nieco wyżej niż mężczyźni z Polski w swojej hierarchii wartości umiejscowiły realizowanie się w pracy (pozycja piąta). Badane Słowaczki tę wartość umiejscowiły na pozycji szóstej. Z kolei studentki ze Słowacji (pozycja piąta) bardziej niż studentki z Polski (pozycja siódma) cenią zdobycie wyższego wykształcenia.

Dla mężczyzn z Polski zdobycie wyższego wykształcenia znajduje się dopiero na dziesiątej pozycji, a dla studentów ze Słowacji na jedenastej. Zatem

Tabela 81. Średnie pozycje rangowe i rangi hierarchii wartości według płci w Polsce

Wartości studentów z Polski	Płeć			
	kobieta		mężczyzna	
	średnia	ranga	ranga	średnia
Życ szczęśliwie w rodzinie	4,51	1	1	4,92
Mieć dobrych przyjaciół	5,63	2	3	5,95
Móc urzeczywistnić swoje marzenia	6,10	3	2	5,99
Założyć własną rodzinę	6,45	4	4	6,64
Realizować się w pracy	7,01	5	6	7,00
Prowadzić ciekawe życie	7,38	6	5	7,68
Zdobyc wyższe wykształcenie	7,53	7	10	8,30
Odnieść sukces zawodowy	7,84	8	7	8,63
Posiadać własne mieszkanie (dom)	8,96	9	11	9,26
Nie odczuwać stresu	9,23	10	8	9,46
Mieć duże dochody	9,48	11	9	9,83
Cieszyć się uznaniem innych ludzi	9,89	12	12	10,02
Pomagać innym ludziom	10,03	13	13	10,15
Mieć dużo wolnego czasu	11,10	14	14	10,76
Posiadać samochód	11,77	15	15	12,01
Życ zgodnie z religią	12,02	16	16	12,51
Modnie się ubierać	13,19	17	17	14,13

Źródło: badania własne.

mężczyźni mniej cenią wyższe wykształcenie, za to nieco częściej niż kobiety pragną odnosić sukcesy zawodowe (zob. tabela 81., 82.). Mężczyźni ze Słowacji znacznie bardziej niż mężczyźni z Polski oraz kobiety z obu krajów cenią nieodczuwanie stresu i posiadanie dużych dochodów (zob. tabela 81.).

Tabela 82. Średnie pozycje rangowe i rangi hierarchii wartości według płci na Słowacji

Wartości studentów ze Słowacji	Płeć			
	kobieta		mężczyzna	
	średnia	ranga	ranga	średnia
Żyć szczęśliwie w rodzinie	2,14	1	1	2,77
Założyć własną rodzinę	3,86	2	2	4,17
Mieć dobrych przyjaciół	4,49	3	3	4,64
Móc urzeczywistnić swoje marzenia	5,88	4	4	5,34
Zdobyc wyższe wykształcenie	6,96	5	11	7,03
Realizować się w pracy	7,06	6	9	7,08
Odnieść sukces zawodowy	7,68	7	6	7,59
Prowadzić ciekawe życie	7,75	8	12	7,62
Mieć duże dochody	7,75	9	7	7,77
Posiadać własne mieszkanie (dom)	8,19	10	10	8,09
Nie odczuwać stresu	8,27	11	5	8,22
Pomagać innym ludziom	8,52	12	8	8,42
Cieszyć się uznaniem innych ludzi	10,05	13	13	9,21
Mieć dużo wolnego czasu	11,28	14	14	9,60
Posiadać samochód	11,52	15	15	10,06
Żyć zgodnie z religią	13,08	16	16	12,22
Modnie się ubierać	13,40	17	17	12,84

Źródło: badania własne.

Deklaracje życia lub nie w związku kohabitacyjnym przez respondentów z Polski nie różnicują ich hierarchii wartości w istotny sposób. Niezmiennie na szczycie hierarchii znajdują się wartości: żyć szczęśliwie w rodzinie, mieć dobrych przyjaciół, móc urzeczywistnić swoje marzenia. Tylko dwie uznawane wartości różnią się pozycjami w hierarchii, są to: założyć własną rodzinę, która nieco ważniejsza jest wśród studentów niekohabitujących, i pomagać innym ludziom — wartość ta jest nieco ważniejsza dla studentów kohabitujących (zob. tabela 83.).

Również deklaracje życia lub nie w związku kohabitacyjnym przez respondentów ze Słowacji nie różnicują w istotny statystycznie sposób ich hierarchii wartości. Na szczycie hierarchii znajduje się wartość „żyć szczęśliwie w rodzinie”. Słowaccy studenci żyjący w związku kohabitacyjnym nieco bardziej cenią

Tabela 83. Zróżnicowanie hierarchii wartości według średnich pozycji i rang w deklaracjach polskich studentów żyjących w kohabitacji lub niebędących w takich związkach

Hierarchia wartości studentów żyjących w kohabitacji	Średnia	Ranga	Hierarchia wartości studentów nie żyjących w kohabitacji	Średnia	Ranga
Żyć szczęśliwie w rodzinie	3,08	1	Żyć szczęśliwie w rodzinie	4,94	1
Mieć dobrych przyjaciół	4,78	2	Mieć dobrych przyjaciół	5,94	2
Móc urzeczywistnić swoje marzenia	4,95	3	Móc urzeczywistnić swoje marzenia	6,24	3
Prowadzić ciekawe życie	5,98	4	Założyć własną rodzinę	6,59	4
Założyć własną rodzinę	6,15	5	Prowadzić ciekawe życie	7,45	5
Realizować się w pracy	6,22	6	Realizować się w pracy	7,45	6
Odnieść sukces zawodowy	6,25	7	Odnieść sukces zawodowy	8,32	7
Zdobyć wyższe wykształcenie	7,22	8	Zdobyć wyższe wykształcenie	8,47	8
Nie odczuwać stresu	7,87	9	Nie odczuwać stresu	9,19	9
Posiadać własne mieszkanie (dom)	8,26	10	Posiadać własne mieszkanie (dom)	9,48	10
Mieć duże dochody	8,54	11	Mieć duże dochody	9,55	11
Pomagać innym ludziom	9,31	12	Cieszyć się uznaniem innych ludzi	9,80	13
Cieszyć się uznaniem innych ludzi	9,97	12	Pomagać innym ludziom	10,21	13
Mieć dużo wolnego czasu	10,72	14	Mieć dużo wolnego czasu	11,00	14
Posiadać samochód	10,95	15	Posiadać samochód	12,02	15
Żyć zgodnie z religią	13,09	16	Żyć zgodnie z religią	12,06	16
Modnie się ubierać	13,68	17	Modnie się ubierać	13,54	17

Źródło: badania własne.

założenie własnej rodziny oraz posiadania dużych dochodów. Natomiast studenci nie żyjący w kohabitacji znacznie bardziej niż studenci niekohabitujący cenią prowadzenie ciekawego życia (zob. tabela 84.).

Należy podkreślić, że bez względu na kraj zamieszkania studentów, płęć czy życie w kohabitacji lub nie — zawsze na szczycie hierarchii znajdowała się wartość „żyć szczęśliwie w rodzinie”. W badaniach przeprowadzonych przez CBOS w 2010 roku²² również najbardziej cenioną wartością przez Polaków było szczęście rodzinne.

Analiza hierarchii wartości studentów pokazała, że wartości studentów ze Słowacji, mimo bardziej liberalnego podejścia, są ukierunkowane przede

²² R. BOGUSZEWSKI: *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno — normy i wartości w życiu Polaków*. CBOS 2010, s. 4.

Tabela 84. Zróżnicowanie hierarchii wartości według średnich pozycji i rang w deklaracjach studentów słowackich żyjących w kohabitacji lub niebędących w takich związkach

Hierarchia wartości studentów żyjących w kohabitacji	Średnia	Ranga	Hierarchia wartości studentów nie żyjących w kohabitacji	Średnia	Ranga
Żyć szczęśliwie w rodzinie	2,14	1	Żyć szczęśliwie w rodzinie	2,63	1
Założyć własną rodzinę	4,00	2	Mieć dobrych przyjaciół	4,29	2
Mieć dobrych przyjaciół	4,43	3	Założyć własną rodzinę	4,37	3
Móc urzeczywistnić swoje marzenia	5,83	4	Móc urzeczywistnić swoje marzenia	5,49	4
Mieć duże dochody	6,95	5	Prowadzić ciekawe życie	7,24	5
Zdobyć wyższe wykształcenie	7,11	6	Realizować się w pracy	7,34	6
Realizować się w pracy	7,24	7	Mieć duże dochody	7,83	7
Odnieść sukces zawodowy	7,33	8	Zdobyć wyższe wykształcenie	7,99	8
Nie odczuwać stresu	7,44	9	Odnieść sukces zawodowy	8,01	9
Posiadać własne mieszkanie (dom)	7,52	10	Nie odczuwać stresu	8,39	10
Prowadzić ciekawe życie	7,68	11	Pomagać innym ludziom	8,50	11
Pomagać innym ludziom	8,24	12	Posiadać własne mieszkanie (dom)	8,62	12
Cieszyć się uznaniem innych ludzi	9,30	13	Cieszyć się uznaniem innych ludzi	9,96	13
Mieć dużo wolnego czasu	10,56	14	Mieć dużo wolnego czasu	10,51	14
Posiadać samochód	10,58	15	Posiadać samochód	11,09	15
Modnie się ubierać	13,00	16	Żyć zgodnie z religią	12,24	16
Żyć zgodnie z religią	13,31	17	Modnie się ubierać	13,26	17

Źródło: badania własne.

wszystkim na szczęśliwe życie w rodzinie oraz założenie własnej rodziny — zatem są to tradycyjne wartości. Jednak należy wziąć pod uwagę fakt, że studenci, mając na myśli rodzinę, niekoniecznie muszą myśleć o małżeństwie. Przecież założyć rodzinę mogą także poprzez życie w kohabitacji oraz posiadanie dzieci poza związkiem małżeńskim. Należałoby zatem doprecyzować hierarchię wartości, umieszczając w niej różne warianty rodziny — oparte na związku małżeńskim lub na kohabitacji. Mimo to dla badanych studentów rodzina jest najważniejszą wartością. Dopiero na niższych pozycjach w hierarchii ukazały się wartości takie jak: posiadanie wysokich dochodów, realizowanie się w pracy i odniesienie sukcesu zawodowego — jako wartości indywidualistyczne i nastawione na samorealizację. Zatem badani studenci ze Słowacji pod tym względem bliżsi są kulturze *familiarniej* niż *egotelicznej* (zob. rozdział 3.4.).

Studenci z Polski również w swej hierarchii wartości na pierwszej pozycji wskazywali wartość „żyć szczęśliwie w rodzinie”. W następnej kolejności w hierarchii usytuowane były wartości: posiadać dobrych przyjaciół i urzeczywistnić swoje marzenia. Realizować się w pracy, odnieść sukces zawodowy i zdobyć wykształcenie to wartości znajdujące się od szóstej pozycji w dół. Zatem można stwierdzić, że studenci z Polski są bliżsi kulturze *familiarnej* (zob. rozdział 3.4.). Studenci z obu krajów na przedostatniej pozycji od końca usytuowali wartość „żyć zgodnie z religią” — zatem ta wartość jest dla nich nieistotna, nieważna. Umieszczenie tej wartości na tej pozycji świadczy o tym, że studenci nie przywiązują wagi do wartości religijnych oraz do ich przestrzegania. Życie zgodnie z religią straciło swój sens mimo ich partycypacji w praktykach religijnych.

Reasumując, zjawisko kohabitacji jest bardziej rozpowszechnione w Słowacji niż w Polsce. W próbie badawczej studentów deklarujących życie w kohabitacji było ponad dwukrotnie więcej Słowaków niż Polaków. Wśród studentów częściej kohabitowały kobiety niż mężczyźni, co może wynikać z faktu, że kobiety na tym etapie swojego życia są bardziej gotowe emocjonalnie i psychicznie na stworzenie dojrzałego związku z partnerem. Przeprowadzone badania pozwoliły stwierdzić, że społeczność studencka ze Słowacji posiadała zdecydowanie pozytywny stosunek wobec zjawiska kohabitacji. Natomiast społeczność studencka z Polski wykazywała postawę obojętną. Świadczyć to może o tym, iż społeczeństwo słowackie jest bardziej otwarte na trendy idące z Zachodu, gdzie nowe formy życia rodzinnego są powszechne i społecznie akceptowane. Analiza badań ukazała również, że większy odsetek studentów z Polski niż ze Słowacji był zdania, że kohabitacja stanowi konkurencyjną formę życia wobec związku małżeńskiego. Zaobserwowano różnice we wskazywaniu powodów, ze względu na które młodzi ludzie aranżują swoje życie w związku kohabitacyjnym. Studenci z Polski kładli nacisk na wolność wyboru formy życia, natomiast studenci ze Słowacji byli bardziej indywidualistycznie nastawieni i wskazywali na lepsze możliwości samorealizacji jednostki w związku kohabitacyjnym. Badani z Polski i ze Słowacji wskazywali także różne czynniki, jakie wywierają wpływ na rozwój zjawiska kohabitacji. Z kolei obie społeczności studenckie stwierdziły, że małżeństwo ma i będzie mieć duże znaczenie. Zatem prognozować można, że rozwój zjawiska kohabitacji w krajach badanych studentów będzie stanowił wstęp do małżeństwa, a nie alternatywną formę — tak jak ma to miejsce w krajach skandynawskich. Kohabitacja w tych krajach będzie stanowić preludium do małżeństwa, będzie czasem narzeczeństwa oraz okresem poznawania partnera w czynnościach dnia codziennego. Po upływie krótszego bądź dłuższego czasu przekształci się w małżeństwo. Studenci ze Słowacji znacznie częściej niż studenci z Polski wyrażali opinię, że para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem. Z kolei większy odsetek studentów z Polski wiązał inicjację seksualną z odczuwaniem miłości i uznał, że współżycie seksualne powinno odbywać się

w związku, w którym partnerzy obdarzają się miłością. Z badań wynika również, że co czwarty student z Polski i co czwarty student ze Słowacji był zdania, że inicjacja seksualna nie jest zależna od odczuwania miłości i można ją rozpocząć w dowolnym momencie. Takie postawy ukazują przemiany w życiu małżeńsko-rodzinnym, odrywając współżycie seksualne od małżeństwa. Coraz częściej współżycie seksualne stanowi funkcję zaspokajania potrzeb emocjonalnych i seksualnych. Przeprowadzone badania ukazały również, że nieco wyższy odsetek studentów ze Słowacji niż z Polski był zdania, że kohabitacja powinna zostać zalegalizowana. Opinie te wskazują na postępującą dyfuzję zjawiska kohabitacji z krajów skandynawskich i Europy Zachodniej. Jednak uważam, że przez najbliższe kilka lub nawet kilkanaście lat zjawisko kohabitacji w Polsce i na Słowacji będzie występowało w większości przypadków w formie poprzedzającej zawarcie małżeństwa.

Rozdział 6

Praktyki kohabitacyjne w środowisku studenckim

6.1. Oceny kohabitacji jako konkurencji dla związku małżeńskiego

Jedno z zadanych pytań w wywiadzie brzmiało: Czy według Pani/Pana oceny związki kohabitacyjne stanowią konkurencję dla małżeństwa? Pytanie to miało na celu rozstrzygnięcie, czy według badanych studentów kohabitacja konkuruje z legalnym małżeństwem, czy jest dla nich jedną z kilku form aranżowania związku.

Studentka z Polski studiująca socjologię (wiek 23 lata) uznała, że:

związki kohabitacyjne stanowią konkurencyjną formę życia i śmiało można tak powiedzieć. Wśród moich znajomych coraz więcej par zaczyna mieszkać ze sobą bez zawarcia małżeństwa. Chcą się sprawdzić, czy pasują do siebie. Ja też żyję w kohabitacji, bo na razie tak mi lepiej — trzeba się lepiej poznać i ewentualnie wtedy podjąć decyzję o ślubie.

Respondentka jest przekonana o konkurencyjności kohabitacji wobec związku małżeńskiego. Uznała, że jest to wygodniejsza dla niej forma życia. Obecnie nie myśli o zawarciu małżeństwa. Zatem dla tej respondentki kohabitacja może być traktowana jako wstęp do małżeństwa, będący zarazem etapem „testowania partnera” w sytuacjach dnia codziennego.

Kolejna studentka z Polski studiująca matematykę (wiek 22 lata) była zdania, że:

w jakimś sensie jest to konkurencyjna forma życia. Coraz więcej ludzi wybiera taki sposób życia. Ja żyję już w takim związku ponad rok. Jesteśmy zaręczeni i za dwa lata będziemy mieć ślub.

Wypowiedź respondentki wskazuje na coraz większe rozprzestrzenianie się zjawiska kohabitacji oraz coraz większą społeczną akceptację dla takiego sposobu aranżowania związku. Dla tej studentki kohabitacja stanowi wstęp do małżeństwa — jest zaręczona i żyjąc w związku kohabitacyjnym z partnerem, będzie oczekiwać wspólnie dnia ślubu, który zalegalizuje ich nielegalną formę partnerstwa.

Natomiast mężczyzna z Polski (wiek 23 lata) był odmiennego zdania, uznał, że:

kohabitacja nie stanowi konkurencji dla małżeństwa. Wiele par co prawda żyje w takim typie związku ale prędzej czy później zawierają związek małżeński.

Wypowiedź respondenta wskazuje na duże znaczenie małżeństwa, z którym związek kohabitacyjny nie może konkurować. Owszem, coraz większa liczba ludzi decyduje się na życie w kohabitacji, ale traktuje to jako okres poprzedzający zawarcie małżeństwa — może nim być na przykład okres narzeczeństwa lub okres, w którym para musi zakończyć pewien etap w życiu (np. skończyć studia) i rozpocząć nowy etap (znalezienie pracy), który pomoże im w realizacji funkcji związanych z małżeństwem.

Z kolei według studentki ze Słowacji (24 lata) studiującej fizykę kohabitacja jest:

to zupełnie inna forma życia, która nie może konkurować z małżeństwem. Małżeństwo, to wielki i poważny krok dla młodych ludzi. Jest to formalny związek, który chcemy zawrzeć i tkwić w nim do końca życia, a kohabitacja taka nie jest.

Studentka przypisuje małżeństwu ogromne znaczenie. Uważa, że zawarcie związku małżeńskiego jest poważną decyzją w życiu człowieka. Jest to złożona obietnica i przysięga chęci życia z drugą osobą do końca życia. Zatem według studentki małżeństwo gwarantuje stabilność, bezpieczeństwo, natomiast kohabitacja stanowi związek niestabilny, który w każdym momencie może ulec rozpadowi.

Z kolei mężczyzna ze Słowacji studiujący socjologię (wiek 22 lata) był zdania, że:

Kohabitacja jest konkurencją dla małżeństwa. Jest to nietradycyjny sposób życia ale wiele par się na niego decyduje. W takim związku trzeba cały czas starać się o względy drugiej osoby, bo nie wiadomo czy nas nie zostawi.

Respondent uznał, że związek kohabitacyjny stanowi konkurencję dla legalnego małżeństwa, ponieważ jest to coraz bardziej powszechny sposób aranżowania

związku wybierany przez wiele par, które decydują się na wspólne życie. Zaznaczył także, że w takim typie związku należy nieustannie go pielęgnować, bo w przeciwnym razie może dojść do rozstania. Wskazuje to na fakt, że związek kohabitacyjny, mimo że stanowi konkurencję dla małżeństwa, jest związkiem niestabilnym, w którym mimo wszystko należy cały czas starać się o drugą osobę, dbać o więź emocjonalną, jak i wiele innych aspektów związanych z budowaniem silnego oraz satysfakcjonującego związku.

6.2. Powody życia w związku kohabitacyjnym

Kolejne pytanie skierowane do respondentów żyjących w związku kohabitacyjnym dotyczyło poznania powodów, ze względu na które żyją w takim typie związku.

Mężczyzna z Polski (24 lata) studiujący informatykę zdecydował się na życie w kohabitacji, ponieważ, jak stwierdził: „nie ma odwagi aby szybko decydować się na małżeństwo”. Wypowiedź studenta jest odzwierciedleniem wzrostu wieku zawierania małżeństwa, który w Polsce plasuje się wokół 30. roku życia. Student ten jest w wieku 24 lat, co wskazuje na fakt, że jest w okresie życia, w którym nie myśli jeszcze o zawarciu małżeństwa.

Z kolei studentka z Polski (22 lata) studiująca matematykę żyje w kohabitacji, ponieważ, jak stwierdziła:

Obecnie studiuje i mój chłopak też. Oboje nie pracujemy, a związek małżeński wymaga podłoża finansowego i jakiejś odpowiedzialności i stabilności. Teraz mieszkamy razem ale pomagają nam rodzice moi i mojego chłopaka. Dostajemy też stypendium za wyniki w nauce, które przeznaczamy na wspólne życie.

Respondentka w głównej mierze jako powód życia w kohabitacji podaje brak niezależności finansowej. Z wypowiedzi można wywnioskować, że gdyby oboje z partnerem posiadali pracę i mogliby się uniezależnić od rodziców, wielce prawdopodobne by było, że zawarliby związek małżeński. Jednak obecnie skupiają się na studiowaniu, chcą osiągnąć wyższe wykształcenie, które w ich mniemaniu będzie kluczem do znalezienia odpowiedniej pracy. Zatem ich działania cechuje indywidualizm i chęć samorealizacji, które charakteryzują hedonistyczne podejście do życia.

Natomiast studentka ze Słowacji (23 lata) studiująca politologię żyje w związku kohabitacyjnym, ponieważ, jak powiedziała:

najpierw chcę skończyć studia i zdobyć pracę, a później będę myślała o założeniu rodziny. Ale nie jestem do końca pewna, czy wezmę ślub, czy też będę dalej żyć w kohabitacji.

Studentka ze Słowacji również przejawia wartości hedonistyczne. Nastawiona jest w pierwszej kolejności na zdobycie wyższego wykształcenia i pracy. Z jej wypowiedzi wynika, że waha się co do planów na przyszłość dotyczących małżeństwa.

Student ze Słowacji (23 lata) studiujący pedagogikę żyje w kohabitacji, bo:

właściwie, to po co zawierać związek małżeński? Przecież jeżeli ludzie chcą żyć razem, to żaden „papiererek” do szczęścia nie jest im potrzebny.

Respondent ze Słowacji jest bardzo liberalny. Uważa, że sformalizowanie związku w przypadku, kiedy para chce żyć razem, nie jest potrzebne. Student ten przejawia ponowoczesne podejście w stosunku do zachowań rodzinnych.

6.3. Spełnienie życiowe a kohabitacja

Kolejne pytanie, na które odpowiedzieli studenci, dotyczyło kwestii, czy czują się spełnieni, żyjąc w związku kohabitacyjnym.

Studentka z Polski (24 lata) studiująca BHP stwierdziła:

jestem spełniona w związku kohabitacyjnym. Mam chłopaka, z którym mieszkam. Widujemy się zatem codziennie a nie tylko na spotkaniach kilka razy w tygodniu. Kochamy się, wspólnie dzielimy się obowiązkami, dobrze nam się żyje. Tzw. papierek, nie jest nam potrzebny, bo przecież tak można żyć i wychowywać dzieci.

Wypowiedź respondentki wskazuje na to, że żyjąc w kohabitacji, czuje się spełniona, ponieważ ma to, czego pragnie: partnera i miłość oraz wspólnie spędzony czas. Sformalizowanie związku w postaci małżeństwa nie jest konieczne. Studentka ma bardzo liberalny stosunek do życia rodzinnego. Uważa, że nie tylko w małżeństwie, ale i w kohabitacji można wychować dzieci.

Student z Polski (23 lata) studiujący socjologię powiedział:

spełniony będę w związku małżeńskim. Teraz mi dobrze ale bezpieczniej będę czuł się w małżeństwie. Wtedy będę wiedział, że partnerka myśli o mnie i naszym związku poważnie.

Wypowiedź respondenta wskazuje na tradycyjną postawę wobec życia rodzinnego. Dla tego studenta związek małżeński stanowi dużą wartość w życiu. Kohabitację traktuje jako przejściową formę życia — jako wstęp do małżeństwa. Natomiast związek małżeński traktuje jako stabilną i dającą bezpieczeństwo instytucję.

Z kolei student ze Słowacji (24 lata) studiujący BHP powiedział:

Niczego mi nie brakuje. Mam obok siebie kochającą osobę, żyjemy i mieszkamy razem. Czegoż mi więcej do szczęścia potrzeba?!

Respondent, żyjąc w związku kohabitacyjnym, czuje się spełniony. Uważa, że zawieranie małżeństwa nie jest potrzebne. Według niego liczą się uczucia, czyli ważna jest głęboka więź emocjonalna z partnerką.

Studentka ze Słowacji (21 lat) studiująca informatykę powiedziała:

Dobrze mi w związku nieformalnym. Czy jestem spełniona, to nie wiem. Nie wiem czy będę do końca życia z obecnym partnerem. Musimy się lepiej poznać.

Z wypowiedzi wynika, że studentka nie jest do końca przekonana, czy jest spełniona, żyjąc w takim związku. Nie wie również, czy z obecnym partnerem spędzi resztę życia. Zatem żyje w kohabitacji, „testując” partnera, czy spełnia on jej oczekiwania, czy wspólnie są w stanie stworzyć stabilny związek oparty na partnerstwie, zaufaniu, miłości, wzajemnej pomocy oraz zaangażowaniu w związek.

6.4. Plany na przyszłość związane z legalizacją związku

Kolejne pytanie zadane studentom w wywiadzie dotyczyło planów na przyszłość związanych z zawarciem związku małżeńskiego. Z analizy wypowiedzi respondentów z Polski wynika, że większość z nich ma zamiar zawrzeć związek małżeński w przyszłości. Życie w kohabitacji traktują jako okres wstępny, jako początek wspólnego życia, który prędzej czy później zostanie sformalizowany. Z kolei studenci ze Słowacji rzadziej niż studenci z Polski mieli w planach życiowych zawarcie małżeństwa. Większość z nich raczej nie zamierza formalizować związku. Uważają, że jest to niepotrzebne, jeśli para wzajemnie się darzy miłością i ma chęć żyć razem. Analizując wypowiedzi, można stwierdzić, że studenci z Polski są zdecydowanie bardziej tradycyjni i konserwatywni, jeżeli chodzi o plany na przyszłość związane z małżeństwem. Natomiast studenci ze Słowacji są zdecydowanie bardziej liberalni i w znacznej większości charakteryzują ich cechy hedonistyczne, nastawione na indywidualizm i samorealizację oraz życie w nowoczesnej formie związku, jaką jest kohabitacja.

6.5. Legalizacja związków kohabitacyjnych w opiniach studentów

Kolejne pytanie zadane respondentom dotyczyło ich opinii na temat legalizacji kohabitacji w krajach badanych respondentów, gdzie obecnie kohabitacja stanowi nieformalny związek, który nie niesie ze sobą żadnych prawnych regulacji.

Większość badanych studentów z Polski była zdania, że nie ma potrzeby i konieczności legalizacji związków kohabitacyjnych w Polsce. Wypowiedzi respondentów wskazują na tradycyjne podejście do zachowań rodzinnych w Polsce. Studenci nie mają nic przeciwko istnieniu związków kohabitacyjnych i oświadczenie popierają tę formę życia, nie tylko dlatego, że sami ją wybrali, ale przede wszystkim ze względu na poznanie partnera w sytuacjach dnia codziennego oraz możliwość uniknięcia ewentualnego rozwodu w przypadku szybkiego zawarcia małżeństwa lub w przypadku niepoznania wszystkich zachowań partnera związanych z życiem codziennym. Studentka z Polski (23 lata) studiująca matematykę uważała, że:

związki kohabitacyjne w Polsce nie powinny zostać zalegalizowane. Uważam, że nie ma takiej potrzeby. Jeżeli ktoś chce zalegalizować związek, to również dobrze może zawrzeć małżeństwo cywilne lub kościelne. A jeżeli ktoś chce żyć w związku nieformalnym, to nie ma sensu go legalizować. Wydaje mi się, że chodzi tu tylko o jakieś przywileje, które by się z tym wiązały.

Zatem opinia studentów różni się od tych, które posiadali studenci badani kwestionariuszem ankiety, w której większość z nich była za legalizacją kohabitacji (zob. rozdział 4.9.).

Natomiast studenci ze Słowacji byli podzieleni co do zdania, czy związki kohabitacyjne powinny zostać zalegalizowane, czy nie. Część z nich twierdziła, że istnieje taka potrzeba, a druga część, że zupełnie nie ma takiej potrzeby. Opinia w tej kwestii wśród studentów ze Słowacji jest podzielona. W kwestionariuszu ankiety większa część studentów ze Słowacji opowiedziała się za koniecznością legalizacji tej formy życia (zob. rozdział 4.9.). Zatem opinie studentów ze Słowacji w tej kwestii zmierzają w kierunku liberalizmu, z kolei studenci z Polski wydają się bardziej konserwatywni.

6.6. Najważniejsze wartości uznawane przez studentów

Kolejne pytanie zadane respondentom w wywiadzie dotyczyło celów, zasad, wartości życiowych przez nich uznawanych. Respondenci zostali poproszeni o podanie pięciu głównych.

Student z Polski (23 lata) studiujący fizykę wskazał, że jego główne wartości życiowe to: „wykształcenie, rodzina, praca, sukces, zdrowie”. Studentka

z Polski (23 lata) studiująca socjologię uznawała wartości takie jak: „rodzina, zdrowie, przyjaciele, szczęście, miłość.”. Inni respondenci z Polski równie często na pierwszym i drugim miejscu w uznawanych przez siebie wartościach wskazywali rodzinę i wykształcenie. Dopiero na kolejnych miejscach wskazywali zdrowie, pracę i sukces. Świadczy to zatem o fakcie, że w hierarchii wartości badanych studentów rodzina zajmuje jedno z czołowych miejsc, co wskazuje i potwierdza, że ich działania ukierunkowane są na rodzinę. Potwierdza to również fakt, że badana zbiorowość studencka z Polski reprezentuje kulturę familiarną.

Z kolei studenci ze Słowacji na czołowych pozycjach w hierarchii wartości wskazywali na wykształcenie, pracę i pieniądze. Dopiero na dalszych pozycjach znajdowała się rodzina. Dla jednego z respondentów (22 lata), studiującego politologię, najważniejszymi wartościami były: „wykształcenie, praca, pieniądze, rodzina, zdrowie”. Kolejna studentka (22 lata) studiująca pedagogikę uznawała: „pieniądze, zdrowie, wykształcenie, rodzina, szczęście”. Znaczy to, że dla studentów ze Słowacji rodzina jest ważną wartością, bo znajduje się w hierarchii pięciu głównych wartości. Jednak nie jest ona najważniejszą wartością w życiu badanych studentów. Respondenci ze Słowacji w zdecydowanej większości pragnęli zdobyć wykształcenie, posiadać dobrą pracę i mieć szczęście w życiu. Zatem uznawane przez badanych studentów wartości, a szczególnie ich hierarchia, pokrywają się z wartościami skierowanymi na samorealizację i indywidualizm, które cechują kulturę egoteliczną.

6.7. Znaczenie instytucji małżeństwa

Kolejne pytanie zadane studentom brzmiało: Jakie znaczenie dla Pani/Pana ma małżeństwo we współczesnym świecie?

Dla większości studentów z Polski i ze Słowacji małżeństwo ma coraz mniejsze znaczenie. Świadczy to o tym, że w świecie ponowoczesnym małżeństwo nie jest już tak znaczącą instytucją jak to miało miejsce kilka dekad wstecz. Studenci jako powody zmniejszenia znaczenia małżeństwa podawali wzrost liczby rozwodów, który ściśle wiąże się ze zmniejszeniem stabilności gwarantowanej małżeństwem. Respondenci wspominali również o rosnącej liczbie związków nieformalnych, na które jest coraz większe przyzwolenie, o ile nie całkowita akceptacja lub po prostu podejście neutralne. Oto kilka wypowiedzi studentów dotyczących zadanego pytania: „małżeństwo ma coraz mniejsze znaczenie, ponieważ ludzie coraz częściej się rozwodzą” (mężczyzna z Polski, 22 lata, studiujący politologię), „małżeństwo ma coraz mniejsze znaczenie. Wskazuje na to coraz większa liczba ludzi żyjących w związkach nieformalnych” (kobieta ze Słowacji, 23 lata, studiująca socjologię). Zatem na opinie studentów z Polski na temat znaczenia instytucji małżeństwa nie mają wpływu

wartości tradycyjne, będące cechą charakterystyczną ich kultury — kultury rodzinnej, która ukierunkowana jest na rodzinę zbudowaną nie tylko na miłości, ale przede wszystkim na związku małżeńskim. Opinie studentów z Polski stają się coraz bardziej liberalne. Wpływ na to mają przemiany w zachowaniach demograficznych, w szczególności tych, które związane są z życiem rodzinnym (rozwód, wzrost liczby urodzeń dzieci poza małżeństwem, coraz większa liczba związków kohabitacyjnych).

Z analizy wywiadów ze studentami wynika, że studenci z Polski i ze Słowacji nie posiadali jednolitego poglądu na temat konkurencyjności kohabitacji względem legalnego małżeństwa. Część studentów zarówno z Polski, jak i ze Słowacji była zdania, że kohabitacja stanowi konkurencyjną formę aranżowania związku wobec związku małżeńskiego. Świadczy o tym coraz większa liczba ludzi żyjących w kohabitacji nie tylko na tle całego kraju, ale przede wszystkim w środowisku rówieśniczym badanych studentów. Natomiast druga część studentów była zdania, że taki związek nieformalny nie może konkurować z legalnym małżeństwem. Według studentów małżeństwo to poważny krok w życiu człowieka, to związek dający większą stabilność i większe bezpieczeństwo niż nieformalna kohabitacja, która w każdym momencie może ulec rozpadowi.

Porównując wypowiedzi studentów z Polski z wypowiedziami studentów ze Słowacji, zauważyć można, że podawali oni inne powody, ze względu na które żyją w kohabitacji. Respondenci z Polski żyli w kohabitacji, ponieważ posiadali m.in. przeszkody finansowe, które nie pozwalały im na usamodzielnienie się i stworzenie rodziny, którą byliby w stanie utrzymać. Także zbyt młody wiek studentów powodował, że nie byli jeszcze na tym etapie życia, w którym myśli się o zawarciu małżeństwa. Zatem nie byli jeszcze emocjonalnie gotowi na związek małżeński. Z kolei studenci ze Słowacji w swych wypowiedziach byli zdecydowanie bardziej liberalni i nastawieni na samorealizację. Byli także przekonani o braku potrzeby formalizacji związku. Świadczyć to może o tym, że studenci ze Słowacji to osoby, które w podejmowanych przez siebie działaniach kierują się indywidualizmem i ponowoczesnymi wzorami norm i zachowań cechujących kulturę ponowoczesną.

Część badanych studentów czuła się spełniona, żyjąc w związku kohabitacyjnym. Respondenci uważali, że zawarcie małżeństwa nie jest potrzebne do stworzenia związku, liczą się uczucia, czyli ważna jest głęboka więź emocjonalna z partnerem. Jednak wśród respondentów znaleźli się również tacy, którzy nie czuli spełnienia w tym typie związku. Uważali, że jest to związek przejściowy, który w przyszłości zostanie sformalizowany. Studenci nie byli spełnieni, żyjąc w kohabitacji, ze względu na małą stabilność związku.

Analizując wypowiedzi studentów, należy stwierdzić, że studenci z Polski byli zdecydowanie bardziej tradycyjni i konserwatywni, jeżeli chodzi o plany na przyszłość związane z zawarciem związku małżeńskiego. Znaczna ich część zamierza zawrzeć związek małżeński w przyszłości. Natomiast studenci ze Słowa-

cji byli zdecydowanie bardziej liberalni, nastawieni na indywidualizm i samorealizację oraz życie w nowoczesnej formie związku, jaką jest kohabitacja. Tylko paru studentów ze Słowacji posiadało plany matrymonialne na przyszłość.

Rodzina dla badanych studentów z Polski stanowiła bardzo dużą wartość, ponieważ występowała na pierwszym i drugim miejscu w hierarchii uznawanych przez nich najważniejszych wartości i celów życiowych. Dla studentów ze Słowacji rodzina jako wartość także ma znaczenie, ale już nie tak wielkie, jak wśród studentów z Polski. Wśród hierarchii wartości rodzinę poprzedzały: zdobycie wykształcenia, dobra praca oraz posiadanie pieniędzy.

Co do kwestii znaczenia instytucji małżeństwa, to dla studentów z obu badanych krajów instytucja ta ma coraz mniejsze znaczenie. Wpływ na taką opinię ma wzrost liczby rozwodów oraz rozprzestrzenienie i upowszechnienie się zjawiska kohabitacji.

Rozdział 7

Kohabitacja w opiniach polskich i słowackich ekspertów

7.1. Oceny kohabitacji jako konkurencji dla związku małżeńskiego

Pierwsze pytanie poddane analizie jakościowej dotyczy opinii ekspertów na temat tego, czy zjawisko kohabitacji w krajach ekspertów stanowi konkurencyjną formę życia dla związku małżeńskiego. Analiza odpowiedzi ekspertów ze Słowacji wskazuje, że zdanie w tej kwestii jest podzielone. Ekspert nr 1 uważał, że:

Kohabitacja stanowi alternatywę, a nie konkurencję dla małżeństwa, daje większe możliwości opuszczenia partnera lub partnerki w przypadku niezgodności we wspólnym życiu, nieraz np. z powodu niezgodności seksualnych. Ekonomiczne powody zawierania związku małżeńskiego oparte są na miłości i wzajemnym porozumieniu, które często nie trwają przez całe małżeńskie życie. Natomiast partnerzy w związku kohabitacyjnym dobrze wiedzą i kalkulują to (biorą pod uwagę), że w przypadku utraty wzajemnych sympatii czy emocjonalnej więzi wzajemne współżycie skończy się podobnie jak w małżeństwie. W związku z tym wielu partnerów odwleka zawarcie małżeństwa, a chętniej zostaje w związku kohabitacyjnym. Zauważalnym zjawiskiem jest to, że część kobiet odmawia prośbie partnera o zawarcie małżeństwa.

Według eksperta nr 1 kohabitacja na Słowacji nie stanowi konkurencji wobec związku małżeńskiego. Stanowi jednak jego alternatywną formę, z którą wiążą się pewne udogodnienia i korzyści dla partnerów, co skłania do pozostawiania w kohabitacji przez dłuższy okres, a nawet wiąże się z rezygnacją z zawarcia małżeństwa. Charakterystyczny wydaje się tutaj fakt, że zdarzają się sytuacje, kiedy kobiety odmawiają swoim partnerom stabilizacji w formie małżeństwa. Świadczyć to może o coraz większej autonomizacji kobiet żyjących na Słowacji, które wybierają życie w wolnym związku, co może przyczyniać się do łatwiejszej i szybszej samorealizacji oraz do stworzenia większej

wolności w związku, niż miałyby to miejsce w małżeństwie. Z kolei dla eksperta nr 2 ze Słowacji kohabitacja stanowi konkurencyjną formę życia rodzinnego/małżeńskiego. Ekspert ten bez wahania obstawał przy tym stanowisku. Zatem zdanie słowackich ekspertów jest podzielone i nie wskazuje jednoznacznej odpowiedzi. Podzielone zdanie ekspertów może wskazywać także na fakt, że zjawisko kohabitacji dla części społeczeństwa słowackiego może być związkiem konkurującym z małżeństwem i z tego względu na Słowacji coraz mniej ludzi decyduje się na małżeństwo, wybierając właśnie związek kohabitacyjny. Natomiast dla innej części społeczeństwa kohabitacja będzie oznaczać alternatywę, w której można żyć i spełniać takie funkcje, jakie realizuje się w związku małżeńskim. Fakt konkurencyjności oraz alternatywności kohabitacji względem małżeństwa może wskazywać na prognozę, że ten typ związku będzie na Słowacji coraz bardziej powszechny, coraz częściej wybierany (szczególnie przez młode pokolenie), i w przyszłości może przynieść skutek wyparcia z obiegu tradycyjnego modelu życia, jakim jest małżeństwo, co będzie miało swoje odzwierciedlenie w coraz niższym wskaźniku zawierania związków małżeńskich.

Natomiast w Polsce według eksperta nr 3: „związki kohabitacyjne na razie nie stanowią konkurencji wobec legalnego małżeństwa”. Podobnego zdania był ekspert nr 4, który uważał, że w Polsce kohabitacja nie konkuruje ze związkiem małżeńskim:

w Polsce — podobnie, jak w społeczeństwie amerykańskim — małżeństwo nadal stanowi formę współżycia pożądaną i powszechnie akceptowaną (zapewne inaczej ta kwestia wygląda w Szwecji, gdzie kohabitacja konkuruje z małżeństwem wskutek zrównania tych dwóch typów związków wobec prawa, stąd większość szwedzkich dzieci rodzi się w związkach niemałżeńskich). [...]. Kohabitacja jako forma życia w związku z drugą osobą jest powiązana silnie z preferowaniem wartości indywidualistycznych, z negatywnymi postawami wobec małżeństwa i prokreacji, z gotowością do rozstania w razie niespełniania oczekiwań przez partnera, częstszą dopuszczalnością innych związków seksualnych pozakohabitacyjnych. Związek taki jest traktowany jako niezobowiązujący, niepewny, niewymagający głębokiego zaangażowania, za to dający możliwość spełniania się w sferze zawodowej, doświadczania zaspokojenia potrzeb seksualnych, uwalniając od obowiązków i odpowiedzialności za „dom” i „rodzinę”. W opinii wielu młodych powyższe cechy są niezwykle atrakcyjne, dlatego optują za tą formą życia — rezygnując z małżeństwa postrzeganego negatywnie przez pryzmat obowiązków, stabilizacji, czyli nudy, podporządkowania małżonkowi, niańczenia dzieci, a przede wszystkim — przez pryzmat trudności związanych z procedurą rozwodową... Uważam, że w przyszłości jest nie wykluczone, iż stanie się ona formą równoważną bądź dominującą w polskim społeczeństwie — w miarę postępującego zeświecczenia oraz zindywidualizowania społeczeństwa.

Według ekspertów w Polsce za wcześnie jest na określenie konkurencyjności kohabitacji względem związku małżeńskiego. Na ten fakt może wskazywać mała liczba par żyjących w kohabitacji w tym kraju. Jednak mimo wszystko w Polsce z roku na rok coraz większa liczba ludzi (szczególnie z młodszych kategorii wiekowych) decyduje się na życie w związku kohabitacyjnym. Z analizy wywiadu z ekspertem nr 4 wynika, że kohabitacja jest niezwykle interesującym typem związku dla młodych ludzi, którzy upatrują w małżeństwie cechy, które niekoniecznie się im podobają i które niekoniecznie chcieliby realizować. Kohabitacja stwarza „nowe”, zliberalizowane warunki życia, tzw. „sprzyjające warunki”, które wiążą się i współgrają z ich coraz bardziej zindywidualizowaną i zautonomizowaną formą życia. Dzięki „sprzyjającym warunkom” kohabitacja zyskuje, w szczególności u młodego pokolenia, które coraz częściej decyduje się na tę formę życia. Według ekspertów w Polsce kohabitacja jednak nie stanowi konkurencji dla związku małżeńskiego. Małżeństwo nadal jest powszechnie wybieraną i akceptowaną formą życia. Mimo wszystko prognozować można, że zjawisko kohabitacji w miarę postępującej sekularyzacji, indywidualizacji i autonomizacji życia nastawionego na sukces i samorealizację oraz zaspokojenie potrzeb seksualnych, które nie muszą wiązać się z odpowiedzialnością za rodzinę i dom, ze względu na swoją atrakcyjność przybierać będzie coraz to większe rozmiary, a wtedy może stać się konkurencją dla małżeństwa.

7.2. Znaczenie instytucji małżeństwa dla Polaków i Słowaków

Kolejne pytanie poddane analizie jakościowej dotyczyło znaczenia instytucji małżeństwa dla społeczeństwa (osobno dla polskiego i słowackiego). Ekspert nr 1 ze Słowacji stwierdził, że:

Spółeczność słowacka nie jest jednolita w swej opinii na ten temat. W zależności od struktury rodziny (np.: pełna, niepełna, zrekonstruowana, adopcyjna, etc.) przypisuje się małżeństwu różne, jednostkowe znaczenie. Kiedy przeważa pozytywne znaczenie, to jednostkowe nastawienie do małżeństwa jest bardzo zróżnicowane. Inne znaczenie z punktu widzenia kościelnego przypisują małżeństwu wierzący, inne ateści, inne znaczenie przypisują konserwatyści, a jeszcze inne liberałowie.

Analiza wypowiedzi eksperta wskazuje na fakt, że znaczenie małżeństwa nie jest jednakowe dla całego społeczeństwa słowackiego. Różnice w postrzeganiu instytucji małżeństwa wprowadza struktura rodziny, w jakiej jednostka funkcjonuje. Wnioskować tu możemy, że negatywne doświadczenia wyniesione są z rodziny o niepełnej lub zmodyfikowanej strukturze — w tym przypadku mam na myśli rodziny niepełne samotnych ojców lub samotnych matek, rodziny zrekon-

struowane z macochą lub ojczymem, które tworzą środowisko rodzinne, w którym zawsze będzie występował brak, pustka, m.in. w postaci biologicznego rodzica, odpowiedniej i zaspokajającej więzi emocjonalnej, spełnionych oczekiwań etc. Z takich rodzin niewątpliwie wyniesione doświadczenia na temat instytucji małżeństwa nie mają silnego podłoża i w przyszłości jednostka sama w swoim życiu może przejawiać wahania co do dużego znaczenia małżeństwa, mając na uwadze właśnie negatywne doświadczenia z przeszłości. Ekspert ten stwierdził także, że inne znaczenie instytucja małżeństwa ma dla osób wierzących religijnie i niewierzących, a także dla osób o poglądach konserwatywnych i o poglądach liberalnych, co ściśle się wiąże z systemem aksjo-normatywnym uznawanym przez wyróżnione grupy.

Według opinii eksperta nr 2 ze Słowacji: „Instytucja małżeństwa ma ogromne znaczenie dla starszego pokolenia. Natomiast dla młodszych osób małżeństwo jest równoważne z kohabitacją”. Z wypowiedzi tej jednoznacznie wynika, że dla starszych generacji wiekowych (które nie są tak podatne na nowe wzorce przenikające z krajów Europy Zachodniej) instytucja małżeństwa ma duże znaczenie. Dla ludzi w starszych kategoriach wiekowych życie razem oznacza życie w małżeństwie, co wskazuje na tradycyjne podejście do życia rodzinnego. Jednak w młodszych kategoriach wiekowych sytuacja przedstawia się inaczej — małżeństwo zaczyna być równoważne z kohabitacją. Wskazuje to na fakt, że młode pokolenie liberalizuje zachowania rodzinne. Według młodych ludzi, aby żyć z partnerem, wspólnie prowadzić gospodarstwo domowe, utrzymywać intymne stosunki seksualne, wcale nie trzeba zawierać małżeństwa — kohabitacja wydaje się w tym przypadku wygodniejsza, co może oznaczać łatwiejszą do osiągnięcia formę życia, niewiązącą się z ceremonią małżeństwa i kosztownym ślubem oraz idącą za tym odpowiedzialnością za drugą osobę. Dla młodych ludzi związek kohabitacyjny spełnia ich oczekiwania — w szczególności utrzymywanie kontaktów seksualnych przyczyniających się do zaspokajania emocjonalnego oraz usamodzielnienie się i wyrwanie się spod kontroli rodziców.

Z kolei wśród społeczeństwa polskiego, jak wynika z wypowiedzi eksperta nr 4 z Polski:

Małżeństwo nadal jest dla zdecydowanej większości młodych ludzi stanem pożądanym, głównym celem życiowym — ważniejszym dla kobiet niż dla mężczyzn. W porównaniu z poprzednimi dekadami lat realizacja tego celu jest odsuwana w czasie (na wiek 30 lat bądź więcej), a ten okres przedmałżeński jest wypełniany często kohabitacją.

Ekspert nr 3 z Polski był takiego samego zdania. Zatem instytucja małżeństwa dla Polaków jest związkiem, do którego dążą, jednak poprzedzają go życiem w kohabitacji, traktując tę formę życia raczej jako wstęp do małżeństwa niż jako jego alternatywną formę. Świadczy to o tym, że społeczeństwo polskie ma tradycyjne podejście do życia w rodzinie, jednak w tę „tradycyjność” wplata się

„nutka” nowoczesności w postaci kohabitacji, w której zaczyna żyć coraz większa liczba Polaków przed zawarciem małżeństwa.

7.3. Stosunek społeczeństwa do zjawiska kohabitacji

Kolejne pytanie dotyczyło stosunku, jaki posiada społeczeństwo polskie i słowackie do zjawiska kohabitacji. Ekspert nr 1 ze Słowacji stwierdził, że:

Stanowiska (opinie) osób zamieszkujących SR w stosunku do kohabitacji są zróżnicowane w zależności od poziomu wykształcenia obywateli oraz od społecznej, czy też ich regionalnej przynależności. W ogólności obserwuje się wzrost tolerancji społeczeństwa słowackiego w tym zakresie.

Ekspert nr 2 ze Słowacji również stwierdził, że społeczeństwo wobec kohabitacji jest tolerancyjne: „Zaskakująco: tolerancja i bardzo szybki rozwój we wszystkich warstwach społecznych”. Wypowiedzi ekspertów wskazują, że kohabitacja jest tolerowanym zjawiskiem na Słowacji. Jednak zawsze występują zwolennicy, jak i przeciwnicy, a stanowisko uzależnione jest od poziomu wykształcenia i przynależności regionalnej, a także od struktury wiekowej.

W Polsce sytuacja przedstawia się identycznie. Zjawisko kohabitacji jest tolerowane przez społeczeństwo. Ekspert nr 3 stwierdził, że: „społeczeństwo polskie jest tolerancyjne wobec kohabitacji”. Z kolei wypowiedź eksperta nr 4 z Polski nie tylko wskazuje na postawę tolerancyjną społeczeństwa polskiego względem kohabitacji, ale także wskazuje na konsekwencje, jakie rodzi to stanowisko:

Analizy wieloletnich socjologicznych badań prowadzonych nad tą kwestią pokazują dynamikę procesu osławiania się społeczeństwa polskiego z upowszechnianiem się tego zjawiska i w związku z tym wzrastającego poziomu aprobaty, a to z kolei rodzi dalsze konsekwencje w postaci uzyskiwania przez to zjawisko statusu normatywności w obyczajowej kulturze społeczeństwa polskiego. Z tego faktu wynikają następujące konsekwencje: 1/ zamieszkiwanie przedmałżeńskie nie pociąga już dezaprobaty społecznej i jakichkolwiek sankcji z nią związanych (np. potępienia, zerwania kontaktów i in.) — nie tylko ze strony środowiska lokalnego, sąsiedzkiego, ale również ze strony rodziny młodych; 2/ aprobatą kohabitacji oznacza jednocześnie odrzucenie norm religijnych zakazujących korzystania z praw przysługujących małżonkom przez osoby niezwiązane małżeńskim węzłem, obowiązujących w religiach monoteistycznych, w tym w chrześcijaństwie; 3/ upowszechnianie się kohabitacji oraz jej społecznej aprobaty powoduje, iż związek dwojga ludzi wymyka się spod kurateli społecznej, traci charakter instytucji społecznej, mającej obowiązki wobec społeczeństwa (np. prokreacji i socjalizacji potomstwa), stając się wyłącznie sprawą prywatną, indywidualną, do której nikt nie ma prawa się wtrącać. Zarazem ujawniający się konflikt między tradycyjnymi normami oby-

czajowymi i religijnymi, do niedawna powszechnie uznawanymi i realizowanymi, i nowotworzącymi się normami obyczajowymi znajduje odzwierciedlenie w przekonaniach Polaków, którzy z jednej strony w coraz większym odsetku aprobują kohabitację, a z drugiej — w większości optują za przekształceniem kohabitacji — prędzej czy później — w związek małżeński.

7.4. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji w Polsce i na Słowacji

Po analizie odpowiedzi na pytania dotyczące kwestii stosunku społeczeństw do zjawiska kohabitacji, znaczenia instytucji małżeństwa oraz konkurencyjności zjawiska kohabitacji względem związku małżeńskiego nasuwa się pytanie dotyczące kwestii czynników, które w największym stopniu wpływają na rozwój zjawiska kohabitacji. Ekspert nr 1 ze Słowacji stwierdził, że:

Takich czynników nie można podać, ponieważ brak jest takiej analizy czynnikowej i nie przeprowadzono na ten temat badań na próbie reprezentatywnej w Słowacji. Jednak na pierwszym miejscu można umieścić odkładanie zawarcia związku małżeńskiego na dalszy (nieokreślony) czas, a na drugim miejscu są poglądy młodych ludzi, według których małżeństwo można zawierać dopiero po uzyskaniu dobrego statusu socjalnego.

Z kolei ekspert nr 2 ze Słowacji za czynniki sprzyjające rozwojowi kohabitacji w Słowacji uznał: „aktywny styl życia młodych ludzi, indywidualizm jako preferowana wartość oraz wysoki wskaźnik rozwodów”. Oboje eksperci ze Słowacji wskazali na zupełnie inne czynniki rozwoju zjawiska kohabitacji. Jednak wszystkie wskazane czynniki charakteryzują nowoczesny, czy też współczesny styl życia młodych ludzi — odkładanie decyzji o zawarciu małżeństwa (zarazem wzrost wieku zawierania małżeństwa), uzyskanie stabilizacji zawodowej, indywidualistyczny styl życia oraz coraz większa liczba rozwodów. Znaczyć to może, że społeczeństwo słowackie w jakimś stopniu uległo dyfuzji wzorców kultury ponowoczesnej.

Z kolei eksperci z Polski wskazali na inne czynniki, które w dużej mierze stanowią postępujące procesy. Według eksperta nr 4 wpływ na rozwój kohabitacji w Polsce ma kilka czynników, są to:

- przemiany społeczne w postaci procesu deinstytucjonalizacji, czyli utraty znaczenia i autorytetu przez instytucje społeczne (państwo, Kościół, rodzinę itp.) współistniejącego z procesem strukturalnej indywidualizacji, czyli postawienia w centrum życia jednostki, jej praw, różnorodnych potrzeb, w tym samorealizacyjnych; a także zjawisko społecznego pluralizmu, polegającego na uczestnictwie jednostek w licznych grupach, działających według konkurujących, a bywa, że sprzecznych wobec siebie wartości;

- przemiany kulturowe w postaci zjawiska pluralizmu kulturowego będącego efektem pluralizmu społecznego z jednej strony, a z drugiej — swobodnego przepływu informacji, idei, wartości, upowszechnienia dostępu do mass mediów (zjawisko globalizacji kulturowej) promujących odmienne — w stosunku do tradycyjnych — wzory życia;
- procesy sekularyzacyjne — powiązane z procesem deinstytucjonalizacji, polegające na prywatyzacji religii, jej „odkościelnieniu”, co przyczynia się do porzucania nakazów religijnych i praktyk, także tworzenia własnej religii — często będącej konglomeratem własnych wyobrażeń, przekonań i założeń z różnych systemów religijnych. W efekcie religia przestaje spełniać funkcje sensotwórcze, uzasadniające porządek społeczny obejmujący także tworzenie rodzin, jako podstawowych grup społecznych, gwarantujących kulturowe i demograficzne trwanie społeczności, w tym społeczności religijnej;
- przemiany ustrojowe w postaci demokratyzacji społeczeństw, zwiększania społecznego wpływu na zmianę w systemie prawnym (w postaci liberalizacji norm prawnych np. prawa rozwodowego, tzw. praw reprodukcyjnych, czyli do dokonywania legalnej aborcji itp.), ale też w systemach socjalnych nastawionych na materialną pomoc różnorodnym związkom — małżeńskim, niemałżeńskim, rodzinom niepełnym itp.;
- przemiany w obrębie rynku pracy, stawiającego pracownikom wymogi (mobilność, dyspozycyjność wobec pracodawcy, niepewność zatrudnienia) nie do pogodzenia z wymogami życia rodzinnego (stabilność, dyspozycyjność wobec członków rodziny, czas na budowanie i pielęgnowanie poczucia bezpieczeństwa emocjonalnego). W efekcie upowszechnia się model życia szybkiego, intensywnego, sprowadzanego do przeżywania krótkotrwałych wrażeń i w taki kontekst wpisuje się sfera związków intymnych, w których nie ma miejsca na stabilizację w postaci budowania gniazda rodzinnego, opartego na trwałym związku małżeńskim. Taka sytuacja sprzyja tworzeniu związków seksualno-emocjonalnych intensywnych i krótkotrwałych. Nie można tu pominąć negatywnego wpływu na podejmowanie decyzji o małżeństwie takiego czynnika jak niestaość zatrudnienia i niepewność źródła utrzymania (ryzyko bezrobocia), co prowadzi do wyboru kohabitacji.

Z kolei ekspert nr 3 stwierdził, że:

duży jest wpływ czynników obiektywnych jak: dostępność mieszkań, środków antykoncepcyjnych oraz sytuacja ekonomiczna. Zła sytuacja ekonomiczna wpływa negatywnie na podejmowanie decyzji o dziecku, a to jak wynika z badań, najbardziej skłania do zawarcia małżeństwa. Oczywiście istnieje też wpływ czynników kulturowych, trendy idące z Zachodu.

Eksperci z Polski za czynniki sprzyjające zjawisku kohabitacji uznają przede wszystkim procesy sekularyzacji i deinstytucjonalizacji. Wskazują także na przemiany ustrojowe i kulturowe oraz przemiany rynku pracy. Są to procesy, na

które wpływ miała rewolucja przemysłowa oraz globalizacja kulturowa. Są to nieodłączne procesy, które zmierzają ku światu ponowoczesnych wartości. Polska i Słowacja poprzez te procesy stają się krajami coraz bardziej nowoczesnymi (liberalnymi), a społeczeństwa stają się coraz bardziej otwarte na nowe zjawiska (społeczne i demograficzne) i podejmują nowe wyzwania będące częścią świata ponowoczesnego.

7.5. Opinie społeczeństw polskiego i słowackiego na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem

Kolejne pytanie poddane analizie dotyczyło stosunku społeczeństwa do zamieszkiwania pary przed ślubem w opinii ekspertów. Ekspert nr 1 ze Słowacji był zdania, że:

Większość społeczeństwa toleruje współżycie partnerów w ramach wspólnego zamieszkiwania przed ślubem, najczęściej wtedy, gdy jest pewność, że wspólne zamieszkiwanie doprowadzi do zawarcia małżeństwa. I tu jednak jest zróżnicowanie opinii społecznej w tym względzie. Starsza generacja oraz katolicy, często uczęszczający do Kościoła (tzn. biorący udział w nabożeństwie) mają krytyczne sądy dotyczące wspólnego zamieszkiwania razem przed ślubem.

Z kolei ekspert nr 2 ze Słowacji stwierdził, że:

Społeczeństwo ma tolerancyjny stosunek do zamieszkiwania pary przed ślubem, świadczyć o tym może coraz mniejsza liczba zawieranych małżeństw i mniejsza liczba rozwodów.

Analiza wypowiedzi ekspertów ze Słowacji na ten temat wskazuje, że społeczeństwo słowackie w większości ma tolerancyjny stosunek do zamieszkiwania pary przed ślubem. Coraz mniejsza liczba zawieranych małżeństw świadczy o tym, że pary coraz częściej żyją w kohabitacji. Zanim podejmą decyzję o zawarciu małżeństwa (o ile się na nie w ogóle zdecydują), najpierw wolą ze sobą zamieszkać. W ten sposób mogą sprawdzić siłę związku, to, czy do siebie pasują, czy w codziennym życiu spełniają swoje oczekiwania. Z wypowiedzi wynika także, że opinie na temat tolerancyjności względem zamieszkiwania pary przed zawarciem małżeństwa różnicuje przede wszystkim wiek (im wyższy, tym tolerancja jest mniejsza) oraz częstotliwość udziału w praktykach religijnych (im dana osoba jest bardziej wierząca i praktykująca, tym przejawia mniejszy stopień tolerancji względem tego zachowania).

Według ekspertów z Polski wspólne zamieszkiwanie pary przed ślubem wśród polskiego społeczeństwa także spotyka się z tolerancją. Ekspert nr 3 z Polski stwierdził:

Zjawisko kohabitacji przed ślubem rozszerza się wśród młodego pokolenia. Zatem zjawisko to jest coraz częściej tolerowane. Wynika to z czynników obiektywnych, ponieważ łatwiej wynająć lub kupić mieszkanie i nikt nie pyta o świadectwo ślubu. W czasach realnego socjalizmu takiej sytuacji nie było, aby 'dostać' mieszkanie należało być małżeństwem. Starsze pokolenie z kolei jest postawą swoich dzieci zmuszane do akceptacji tego typu zachowań, na co wskazują wyniki badań.

Ekspert nr 4 był zdania, że:

Z punktu widzenia ludzi młodych kohabitacja często jest traktowana jako symbol wyzwolenia od tradycji, sposób ułożenia sobie życia na nowoczesną modłę m.in. poprzez wspólne zamieszkiwanie, zaspokojenie potrzeb seksualnych i emocjonalnych. Dla ludzi młodych taki związek posiada wiele zalet, dlatego coraz częściej się na niego decydują.

Z analizy wywiadów z ekspertami wynika, że zamieszkiwanie pary przed zawarciem małżeństwa jest tolerowanym zachowaniem w Polsce i na Słowacji. Oczywiście w społeczeństwie występują też osoby, które nie będą tolerować tego zachowania ze względu na przywiązanie do tradycyjnych wartości ukierunkowanych na rodzinę w formie tradycyjnego związku małżeńskiego, ze względu na głęboką wiarę religijną, która zdecydowanie zabrania wspólnego mieszkania pary bez sakramentalnej legalizacji związku. Tolerancyjny stosunek społeczeństw do zamieszkiwania pary wspólnie w jednym gospodarstwie domowym świadczy o liberalizacji zachowań rodzinnych, które wskazują na przemiany w tej sferze życia, które jeszcze parę dekad temu były negatywnie społecznie sankcjonowane.

7.6. Społeczne poglądy na temat legalizacji związków kohabitacyjnych

Kolejne pytanie zadane ekspertom dotyczyło możliwości legalizacji (regulacji prawnej) związków kohabitacyjnych w przyszłości (w Polsce i na Słowacji). Eksperci ze Słowacji nie wyrażają swojej opinii ani będącej za, ani przeciw legalizacji kohabitacji w ich krajach. Jednak wskazują na konsekwencje zatarcia podziału między związkiem legalnym, czyli małżeństwem, i między związkiem, który obecnie jest nielegalnym typem, a poprzez legalizację ztraciłby sens swojej nielegalnej formy. Ekspert nr 2 ze Słowacji stwierdził: „Według mnie zniknąłby wtedy podział między małżeństwem a kohabitacją”. Z kolei ekspert nr 1 ze Słowacji uznał, że:

społeczeństwo stopniowo zmniejsza swą nieufność, zwiększając swą tolerancję względem współżycia bez (sakramentu) małżeństwa. Otwarte są pytania dotyczące rejestracji takiego związku (nie wiadomo także, czy partnerzy życzyliby sobie tego), pytania dotyczące wzajemnej alimentacyjnej powinności, pyta-

nie o dziedziczenie, wychowywanie dzieci urodzonych w trakcie trwania związku kohabitacyjnego, jakie powinny nosić nazwiska i wiele innych pytań.

Z kolei drugi ekspert ze Słowacji uznał, że legalizacja kohabitacji to otwarta kwestia. W społeczeństwie pojawiają się pytania dotyczące różnych kwestii prawnych, w szczególności, kiedy para żyjąca w kohabitacji posiada dziecko. Niewątpliwie wątek ten powinien zostać poddany pod publiczną dyskusję społeczeństwa.

Natomiast eksperci z Polski byli zdania, że zjawisko kohabitacji nie powinno zostać zalegalizowane. Ekspert nr 3 z Polski stwierdził: „kohabitacja nie powinna uzyskać legalizacji. Jeśli ktoś chce żyć legalnie, może przecież żyć w małżeństwie”. Tego samego zdania był ekspert nr 4:

Kohabitacja nie powinna uzyskać legalizacji oraz zrównania w prawach ze związkami małżeńskimi. Kohabitacja, jako forma „lekkiego” życia, a dostarczającego przyjemności i pozbawiającego ciężaru obowiązków rodzinnych, w przyszłości będzie częściej wybierana przez młodych w porównaniu z małżeństwem, zwłaszcza przy braku środowiskowej dezaprobaty. Oznacza to zagrożenie dla instytucji małżeństwa. Można zadać w tym miejscu pytanie o to, dlaczego powinno się popierać małżeństwo jako formę życia optymalną. Z wielorakich badań naukowych oraz danych statystycznych wynika, że związki kohabitacyjne mają znacznie krótszy czas trwania w porównaniu ze związkami małżeńskimi; co więcej, obserwuje się także szybszy rozpad małżeństw, które są poprzedzone kohabitacją, w porównaniu ze związkami małżeńskimi niepoprzedzonymi współzamieszkiwaniem. Inną kwestią jest znacznie niższa dzietność związków kohabitacyjnych w porównaniu z małżeństwami. W związku z tym te dwa społeczne skutki realizowanej masowo kohabitacji powinny skłaniać społeczeństwo i państwo do niepopierania tej indywidualistycznej formy życia, która społeczeństwu nie przynosi żadnych korzyści, stanowiąc czynnik destabilizacji życia społecznego i depopulacji. Społeczeństwa i państwa nie powinny być zainteresowane popieraniem prawnym czy finansowym związków pozamałżeńskich z uwagi na widoczne skutki społeczne i demograficzne.

Ekspert nr 4 z Polski w udzielonym wywiadzie wskazał na istotne zagrożenia dla społeczeństwa i dla państwa, jakie niosłoby ze sobą zalegalizowanie związków kohabitacyjnych, ponieważ ta forma życia, nacechowana indywidualistycznymi wartościami i nastawieniem na samorealizację i zaspokojenie potrzeb emocjonalnych i seksualnych, niesie ze sobą reperkusje w postaci coraz mniejszej dzietności kobiet, co w konsekwencji przyczyniłoby się do skutków społecznych i demograficznych. Coraz mniejsza liczba dzieci rodzonych przez kobiety lub decydowanie się na dobrowolną bezdzietność przyczyniłoby się do jeszcze szybszego starzenia społeczeństwa, co jak wiemy, przyczyniłoby się z kolei do podwyższenia wieku emerytalnego, zmniejszenia liczby żłobków

i przedszkoli oraz innych ośrodków edukacji młodego pokolenia (w tym szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych), co z kolei niesie za sobą likwidację miejsc pracy, większą skalę bezrobocia oraz ubóstwa. Zatem konsekwencje legalizacji kohabitacji w Polsce byłyby poważne. Jedynie wprowadzenie innej polityki w kraju mogłoby doprowadzić do złagodzenia lub nawet likwidacji tych konsekwencji, jednak zdaje się, że rząd polski, a także i społeczeństwo nie są jeszcze gotowe na takie zmiany.

Analiza jakościowa wyników wywiadów z ekspertami z Polski i ze Słowacji wskazuje na postępujące zmiany w sferze życia rodzinnego. Kohabitacja jako związek dwóch osób przeciwnej płci, mieszkających razem, zaspokajających swoje potrzeby zarówno emocjonalne, jak i seksualne, staje się związkiem coraz bardziej popularnym i coraz częściej wybieranym przez młodych ludzi. Realizacja współczesnych wartości przez ludzi młodych, które prześiąknięte są indywidualizmem, samorealizacją, spełnieniem nie tylko w sferze zawodowej, edukacyjnej, ale także w sferze zaspokojenia uczuć emocjonalnych i seksualnych, sprzyja uznaniu związku kohabitacyjnego (szczególnie przez ludzi młodych) za pożądany typ związku niosący wiele korzyści i pozytywnych aspektów.

Analiza wyników wywiadów z ekspertami wskazuje, że związek kohabitacyjny w Polsce (jeszcze) nie konkuruje ze związkiem małżeńskim. Społeczeństwo polskie posiadające korzenie tradycyjnych wartości mimo postępujących przemian w życiu rodzinnym nadal postrzega małżeństwo jako instytucję mającą duże znaczenie, na którą prędzej czy później się decydują. Jednak coraz częściej się zdarza, że małżeństwo zostaje poprzedzone życiem w kohabitacji, będącym najczęściej wstępem do małżeństwa lub traktowanym jako tzw. „związek na próbę”, który pozwoli rozwiązać wątpliwości partnerów co do wspólnego życia, sprawdzając siłę związku, oraz pozwoli poznać partnera w trakcie czynności dnia codziennego. Natomiast w Słowacji zdanie na temat konkurencyjności kohabitacji względem związku małżeńskiego jest wśród ekspertów podzielone. Ekspert nr 2 ze Słowacji wskazywał na konkurencyjność tego związku. Z kolei ekspert nr 1 ze Słowacji stwierdził, że kohabitacja stanowi alternatywę dla życia w małżeństwie. Zatem na tej podstawie możemy wysunąć wniosek, że społeczeństwo słowackie w porównaniu ze społeczeństwem polskim jest „o krok dalej” w sferze przemian życia rodzinnego. Traktowanie kohabitacji jako alternatywnej formy życia dla małżeństwa to cecha społeczeństw charakterystyczna dla krajów skandynawskich, w których przemiany w życiu rodzinnym sięgnęły apogeum liberalności.

Różnice w postrzeganiu instytucji małżeństwa na Słowacji wprowadza struktura rodziny, w jakiej jednostka funkcjonuje, struktura wieku oraz częstotliwość udziału w praktykach religijnych. Im wyższy wiek, tym więcej osób traktuje małżeństwo jako instytucję o dużym znaczeniu. Im bardziej jednostka jest wierząca i praktykująca religijnie, tym małżeństwo ma dla niej większe znaczenie. Z kolei instytucja małżeństwa dla Polaków jest związkiem, do którego

dążą, jednak poprzedzają go życiem w kohabitacji, traktując tę formę życia jako wstęp do małżeństwa.

Wypowiedzi ekspertów wskazują, że kohabitacja jest tolerowanym zjawiskiem zarówno w Polsce, jak i na Słowacji. Jednak zawsze występują zwolennicy, jak i przeciwnicy, a stanowisko uzależnione jest od poziomu wykształcenia i przynależności regionalnej (na Słowacji), a także od struktury wiekowej i stopnia religijności.

Eksperci z Polski za czynniki sprzyjające zjawisku kohabitacji uznali przede wszystkim procesy sekularyzacji i deinstytucjonalizacji. Wskazali także na przemiany ustrojowe i kulturowe oraz dynamiczne zmiany na rynku pracy. Z kolei oboje eksperci ze Słowacji wskazali na zupełnie inne czynniki rozwoju zjawiska kohabitacji. Jednak wszystkie wskazane czynniki charakteryzują nowoczesny, czy też współczesny styl życia młodych ludzi — odkładanie decyzji o zawarciu małżeństwa (zarazem wzrost wieku zawierania małżeństwa), uzyskanie stabilizacji zawodowej, indywidualistyczny styl życia oraz coraz większa liczba rozwodów.

Analiza wypowiedzi ekspertów wskazuje, że społeczeństwo polskie i słowackie w większości ma tolerancyjny stosunek do zamieszkiwania pary przed ślubem. Coraz mniejsza liczba zawieranych małżeństw świadczy o tym, że pary coraz częściej decydują się na życie w kohabitacji. Zanim podejmą decyzję o zawarciu małżeństwa (o ile się na nie w ogóle zdecydują), najpierw wolą ze sobą zamieszkać. W ten sposób mogą sprawdzić siłę związku, to, czy do siebie pasują, czy w codziennym życiu spełniają swoje oczekiwania.

Eksperci ze Słowacji nie wyrażają swojej opinii w sposób dychotomiczny: za lub przeciw legalizacji kohabitacji w ich krajach. Jednak wskazują na konsekwencje zatarcia podziału między legalnym związkiem małżeńskim a związkiem kohabitacyjnym. Z kolei eksperci z Polski byli zdania, że zjawisko kohabitacji nie powinno zostać zalegalizowane przede wszystkim z uwagi na konsekwencje społeczne, jakie wyniknęłyby z legalizacji.

Podsumowując, należy stwierdzić, że społeczeństwo polskie w porównaniu ze społeczeństwem słowackim, mimo postępujących przemian w sferze życia rodzinnego, przejawia wartości tradycyjne, ukierunkowane na budowanie rodziny opartej (w zdecydowanej większości) na związku małżeńskim aniżeli na kohabitacji. Młodzi Polacy co prawda wybierają coraz częściej życie w kohabitacji, jednak długość trwania tego związku jest stosunkowo krótka i w większości przypadków zakończona jest zawarciem małżeństwa. Potwierdza to również, że społeczeństwo polskie mieści się w ramach charakterystyk kultury *familiarniej*. Z kolei w społeczeństwie słowackim małżeństwo konkuruje ze związkiem kohabitacyjnym, a nawet stanowi jego alternatywę, co świadczy o fakcie, że społeczeństwo to weszło w kolejny etap przemian zachowań rodzinnych skoncentrowanych wokół kultury egotelicznej, gdzie występuje większy stopień liberalizacji zachowań rodzinnych oraz otwartości na nowe wyzwania w tej ważnej dla jednostki sferze życia.

Wnioski końcowe

Badania wskazują, iż w związku kohabitacyjnym żyło ponad dwa razy więcej studentów ze Słowacji niż z Polski. Przybliżony odsetek kobiet i mężczyzn zadeklarował, że żyje w związku kohabitacyjnym.

Wyniki badań wskazują na bardzo istotne statystycznie różnice w stosunku, jaki badani respondenci posiadali wobec zjawiska kohabitacji. Studenci ze Słowacji posiadali zdecydowanie pozytywny stosunek do badanego zjawiska społecznego. Natomiast studenci z Polski w większości posiadali stosunek obojętny, tylko jedna trzecia respondentów z Polski wyrażała pozytywny stosunek względem związków kohabitacyjnych.

Studenci z Polski i ze Słowacji nie posiadali jednolitego stanowiska dotyczącego konkurencyjności związku kohabitacyjnego wobec legalnego małżeństwa jako trwałej instytucji. Badana zbiorowość studentów niemal podzieliła się w ocenie tego problemu na dwie grupy. Mimo podziału studenci z Polski i ze Słowacji wykazywali większościowe stanowisko popierające stwierdzenie, że kohabitacja stanowi konkurencję wobec legalnego małżeństwa. Z przeprowadzonych badań wynika, że nieco większy odsetek studentów z Polski niż ze Słowacji był zdania, że związki kohabitacyjne to konkurencyjna forma życia dla małżeństwa.

Analiza wyników wskazała na występujące różnice między studentami z Polski a studentami ze Słowacji. Studenci z Polski jako główny powód życia w kohabitacji uznali, że każdy ma prawo układać sobie życie jak chce. Z kolei studenci ze Słowacji jako główny powód uznali, że taka forma związku stwarza lepsze możliwości samorealizacji jednostki.

Różnice występują również między niektórymi czynnikami wpływającymi na rozwój badanego zjawiska, wybieranymi przez studentów z Polski i ze Słowacji. Dla studentów z Polski i ze Słowacji głównym czynnikiem, który wpływa w sposób istotny na rozwój zjawiska kohabitacji, jest zmniejszenie się zaufania do instytucji małżeństwa. Można zatem stwierdzić, że obie badane społeczności studentkie uważały małżeństwo za niestabilną instytucję we współczesnym świecie.

Według studentów z Polski na zwiększające się rozmiary kohabitacji wpływ wywiera osłabienie poziomu religijności. Studentów ze Słowacji, którzy tak twierdzili, było o połowę mniej. Wpływ na rzadszy wybór tego czynnika zapewne jest związany z mniejszym poziomem religijności społeczeństwa słowackiego, gdzie występuje także większa liczba ateistów. Oba badane środowiska studenckie stwierdziły, że do rozwoju kohabitacji przyczynia się zła sytuacja ekonomiczna młodych ludzi, która skłania do łączenia się w pary kohabitacyjne, ponieważ żyjąc w takim typie związku, można dzielić koszty utrzymania na dwie osoby. Respondenci z obu badanych krajów często wybierali również wzrost społecznej akceptacji kohabitacji. Zatem aprobata ze strony społeczeństwa dla tego zjawiska społecznego stanowi również czynnik, który skłania do tworzenia związków kohabitacyjnych bez obciążenia w formie stygmatyzacji ze strony społeczeństwa, a najbardziej ze strony społeczności lokalnej.

Analiza wyników przeprowadzonych badań ukazała, że małżeństwo ma i będzie mieć duże znaczenie dla badanych studentów. Co jest zaskakujące, bardziej zdecydowani w tej kwestii byli studenci ze Słowacji niż z Polski. Studenci ze Słowacji znacznie częściej niż studenci z Polski byli także zdania, że para powinna zamieszkać ze sobą przed ślubem.

Z przeprowadzonych badań wynika, że większy odsetek studentów z Polski niżeli ze Słowacji uważał, że odpowiedni moment na rozpoczęcie inicjacji seksualnej jest wtedy, gdy para się wzajemnie kocha. Co czwarty student z Polski oraz co czwarty ze Słowacji był zdania, że inicjacja seksualna może nastąpić w dowolnej chwili. Kraj badanych studentów jest zmienną niezależną, która w istotny statystycznie sposób różnicuje opinie dotyczące odpowiedniego momentu inicjacji.

Analiza wyników badań wskazuje, że większość studentów z Polski i ze Słowacji była zdania, że związki kohabitacyjne powinny zostać zalegalizowane. Jednak mniejszy odsetek w tej kwestii stanowili studenci z Polski.

Z przeprowadzonych badań wynika, że kraj zamieszkania studentów różnicuje hierarchię wartości. Najwyższą pozycję w hierarchii studentów z obu krajów zajmuje wartość „żyć szczęśliwie w rodzinie”. Na drugim miejscu studenci z Polski cenią „posiadanie dobrych przyjaciół”. Z kolei studenci ze Słowacji „założenie własnej rodziny” — wartość ta wśród studentów z Polski występowała na czwartej pozycji. Analiza wyników wskazuje zatem, że rodzina ma większe znaczenie dla studentów ze Słowacji.

Studenci z Polski byli w swych opiniach i poglądach bardziej tradycyjni i konserwatywni, lecz w niektórych kwestiach liberalne podejście także dało się zauważyć, i to w coraz większym stopniu. Dla badanych studentów z Polski, tak jak i dla społeczeństwa polskiego, rodzina jako wartość kulturowa występuje bardzo wysoko w hierarchii uznawanych wartości, a plany przyszłościowe związane z zawarciem małżeństwa wskazują, że rodzina w Polsce zbudowana na legalnym związku małżeńskim to jednak najczęściej wybierana forma życia. Kohabitacja

natomiast stanowi wstęp do małżeństwa, jest zatem okresem poprzedzającym małżeństwo, które w przyszłości zostanie zawarte. Jest także tzw. okresem próbnym dla pary, podczas którego mogą oboje „przetestować” siebie w czynnościach dnia codziennego, sprawdzając zarazem siłę związku oraz (najważniejsze) to, czy oboje tworzą udany związek, który można zalegalizować. Zatem na podstawie opinii badanych studentów na temat zachowań związanych z życiem rodzinnym można prognozować, że w Polsce młodzi ludzie nadal będą wstępować w związki małżeńskie, które jednak poprzedzać będą ponowoczesną kohabitacją. Należy przyjąć, że badani studenci z Polski są typowymi reprezentantami kultury familiarnej. Natomiast studenci ze Słowacji w swych opiniach i poglądach byli zdecydowanie bardziej liberalni. Ich opinie na temat zachowań rodzinnych wskazywały na przejawy cech hedonistycznych, zogniskowanych wokół własnego indywidualizmu i samorealizacji. Rodzina jako wartość kulturowa zeszła na dalszy plan. Bardziej liczyło się zdobycie wykształcenia, dobrej pracy i posiadanie pieniędzy. Na podstawie wyrażonych opinii przez badanych studentów można prognozować, że na Słowacji zdecydowanie częściej młodzi ludzie będą żyli w „trwałej” kohabitacji — tzn. będą ją traktować jako alternatywną formę życia wobec legalnego małżeństwa. Oczywiście związki małżeńskie na Słowacji również będą zawierane, lecz nie na tak dużą skalę, jak ma to miejsce w Polsce. Jest również prawdopodobne, że tylko niewielka część związków kohabitacyjnych przekształci się w związek małżeński.

Analiza wywiadów przeprowadzonych z ekspertami wskazuje na podzielenie się ekspertów ze Słowacji w kwestii konkurencyjności kohabitacji względem związku małżeńskiego — identycznie sytuacja przedstawia się wśród studentów ze Słowacji, którzy nie posiadali jednolitego stanowiska w tej kwestii. Z kolei eksperci z Polski posiadali jednolite stanowisko mówiące, że kohabitacja nie konkuruje w żaden sposób z małżeństwem. Ekspersi z obu badanych krajów uznali, że zjawisko kohabitacji w ich krajach jest tolerowane społecznie, zaznaczając przy tym, że stopień tolerancji uzależniony jest od poziomu wykształcenia, kategorii wiekowej, stopnia religijności. Ekspersi ze Słowacji wymieniali inne niż eksperci z Polski czynniki, które wpływają na rozwój kohabitacji. Słowaccy eksperci wskazywali, że na rozwój tego zjawiska ma wpływ indywidualizm, aktywny styl życia młodych ludzi oraz odkładanie zawarcia małżeństwa w czasie. Wszystkie te czynniki stanowią hedonistyczne podłoże uznawanych wartości, co znajduje swoje uzasadnienie w zaproponowanej przez autorkę definicji kultury Słowaków jako *kultury egotelicznej*. Z kolei eksperci z Polski wskazywali na procesy deinstytucjonalizacji, sekularyzacji, przemiany ustrojowej, przemiany kulturowe w postaci zjawiska pluralizmu kulturowego, przemiany rynku pracy oraz na łatwy dostęp do środków antykoncepcyjnych, złą sytuację ekonomiczną młodych ludzi i trendy idące z Zachodu. W kwestii znaczenia instytucji małżeństwa eksperci z obu krajów byli zgodni i stwierdzili, że instytucja małżeństwa ma duże znaczenie dla społeczeństwa polskiego

i słowackiego oraz że będzie to nadal pożądana forma związku. Wspólne zamieszkanie pary przed ślubem według ekspertów tolerowane jest społecznie w Polsce i na Słowacji, ponieważ coraz więcej par żyje w takim typie związku. Z kolei w kwestii legalizacji związków kohabitacyjnych eksperci z Polski posiadali negatywne zdanie — kohabitacja nie powinna zostać zalegalizowana. Na Słowacji natomiast według ekspertów legalizacja kohabitacji przekreśliłaby sens życia w związku nieformalnym — okazuje się to tematem otwartym dla społeczeństwa. Z pewnością, według ekspertów, warto byłoby uregulować kwestie dziedziczenia, wzajemnej alimentacyjnej powinności w przypadku rozpadu związku, w którym są dzieci.

Odmienne opinie studentów z Polski i ze Słowacji dotyczą tylko niektórych aspektów. Studenci z Polski częściej praktykowali religijnie, dlatego ich opinie dotyczące kohabitacji były bardziej konserwatywne i tradycyjne niżeli opinie studentów ze Słowacji. Założona hipoteza sprawdziła się w aspekcie stosunku, jaki posiadali badani studenci względem zjawiska kohabitacji. W tym przypadku studenci ze Słowacji posiadali pozytywny stosunek do tego zjawiska społecznego. Natomiast studenci z Polski przejawiali stosunek obojętny. Tylko jedna trzecia studentów z Polski posiadała pozytywny stosunek do kohabitacji. Badani studenci wskazywali także odmienne powody, ze względu na które ludzie decydują się na życie w związku kohabitacyjnym. Respondenci z Polski najczęściej twierdzili, że każdy człowiek ma prawo układać sobie życie jak chce. Natomiast tego powodu nie wskazał żaden student ze Słowacji. Badani z Polski stwierdzili także, że ważna jest istota związku — żaden respondent ze Słowacji nie wskazał tego powodu. W pierwszej kolejności badani ze Słowacji stwierdzili, że życie w kohabitacji stwarza lepsze możliwości samorealizacji oraz lepsze możliwości poznania partnera w czynnościach dnia codziennego. Pomimo zróżnicowania normatywnych wzorców i innej hierarchii wartości społeczno-kulturowych Polaków i Słowaków większość opinii studentów dotyczących zjawiska kohabitacji była spójna.

Przeprowadzone badania wskazały, że czynniki społeczno-kulturowe, takie jak: kraj zamieszkania, płeć, wiek, miejsce zamieszkania, rok i kierunek studiów oraz częstotliwość udziału w praktykach religijnych, nie we wszystkich zakładanych w hipotezach aspektach różnicują opinie i postawy respondentów z Polski i ze Słowacji związane z kohabitacją. Na tle ogólnych przemian kulturowych w warunkach badanych społeczeństw narodowych w młodym pokoleniu, mającym podobne aspiracje życiowe i poziom wykształcenia włączający studentów w popularną kulturę konsumpcyjną, obserwuje się znaczne podobieństwa praktyk kohabitacyjnych i tendencje przemian wzorców życia rodzinnego. Zdiagnozowane różnice częstości takich związków o charakterze odsetkowym nie oznaczają znaczących dystansów kulturowych w ich aksjologicznej waloryzacji i praktycznej realizacji celów życiowych, ukierunkowanych na budowanie partnerskich podmiotowych więzi przez młode pokolenie badanych Polaków i Słowaków.

Bibliografia

- Abrams L.: *Concubinage, Cohabitation and the Law: Class and Gender Relations in Nineteenth-century Germany*. "Gender and History" 1993, nr 5.
- Adamski F.: *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2002.
- Ambert A.M.: *Contemporary Family Trends. Cohabitation and Marriage: How Are They Related*. Ottawa, The Vanier Institute of the Family, 2005.
- Aronson E., Wilson T.D., Akert R.M.: *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Poznań, Zysk i S-ka Wydawnictwo, 1997.
- Aronson E., Ellsworth Ph.C. i inni: *Methods of Research in Social Psychology*. Wyd. 2, New York 1990.
- Atkinson A.B., Marlier E. (Red.): *Income and Living Conditions in Europe*. Eurostat, Statistical Book, European Union, 2010.
- Axinn W.G., Barber J.S.: *Living Arrangements and Family Formation Attitudes in Early Adulthood*. W: "Journal of Marriage and Family" 1997, V. 59.
- Axinn W.G., Thornton A.: *The Transformation in the Meaning of the Marriage*. W: *The Ties that Bind. Perspectives on Marriage and Cohabitation*. Red. L.J. Waite. New York, Aldine de Gruyter, 2000.
- Åberg Y.: *Individual Social Action and the Macro Level Dynamics: A Formal Theoretical Model*. W: "Acta Sociologica" 2000, nr 43.
- Babiński G.: *Etapy procesu badawczego*. W: *Wybrane zagadnienia z metodologii socjologicznych badań empirycznych*. Red. G. Babiński. Kraków 1980.
- Babiński G.: *Zmienne i ich rola w badaniach socjologicznych*. W: *Wybrane zagadnienia z metodologii socjologicznych badań empirycznych*. Red. G. Babiński. Kraków 1980.
- Baker M.: *Families, Labour and Love*. Vancouver, UBC Press, 2001.
- Baniak J.: *Małżeństwo i rodzina w świadomości młodzieży gimnazjalnej na tle kryzysu jej tożsamości osobowej*. Kraków, Zakład Wydawniczy „Nomos”, 2010.
- Barlow A., Duncan S., James G., and Park A.: *Just a Piece of Paper? Marriage and Cohabitation in Britain*. W: *British Social Attitudes: The 18th Report*. Red. A. Park et al. Sage Publications 2001.

- Brown S.L., Booth A.: *Cohabitation versus Marriage: A Comparison of Relationship quality*. W: „Journal of Marriage and the Family” 1996, nr 58.
- Bartoszek A.: *Kapitał społeczno-kulturowy młodej inteligencji wobec wymogów rynku*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2003.
- Bauman Z.: *Wieloznaczność nowoczesna, nowoczesność wieloznaczna*. Warszawa 1995.
- Beck U.: *Spółczesność ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, 2002.
- Beck U., Beck-Gernsheim E.: *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London, Sage, 2002.
- Beck U., Beck-Gernsheim E.: *The Normal Chaos of Love*. Cambridge 1995.
- Beck-Gernsheim E.: *On the Way a Post-Familial Family. From a Community of Need to Elective Affinities*. W: *Marriage and Cohabitation*. Red. A. Diduck. Burlington, Ashgate, 2008.
- Becker G.S.: *A Treatise on the Family*. Cambridge, Harvard University Press, 1981.
- Becker H.: *Tricks of the Trade: How to Think about Your Research while Doing It*. Chicago, Chicago University Press, 1998.
- Bell D.: *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York, Basic Books, 1973.
- Beuys B.: *Familienleben in Deutschland*. Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 1980.
- Biernat T., Sobierajski P.: *Młodzież wobec małżeństwa i rodziny. Raport z badań*. Toruń, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2007.
- Blossfeld H.P. (Red.): *The New Role of Women. Family Formation in Modern Societies*. London, Westview Press, 1995.
- Blossfeld H.P., Mills M., Klijzing E., Kurz K. (Red.): *Globalization, Uncertainty and Youth in Society*. Routledge, London 2005.
- Boguszewski R.: *Co jest ważne, co można, a czego nie wolno — normy i wartości w życiu Polaków*. CBOS, Warszawa 2010.
- Boguszewski R.: *Rodzina — jej współczesne znaczenie i rozumienie*. CBOS, Warszawa 2013.
- Bojar H.: *Rodzina i życie rodzinne*. W: *Co nam zostało z tych lat. Społeczeństwo polskie u progu zmiany systemowej*. Red. M. Marody, Londyn 1991.
- Bradley D.: *Regulation of Unmarried Cohabitation in West-European Jurisdictions. Determinants of Legal Policy*. W: “International Journal of Law, Policy and the Family” 2001, nr 15.
- Breckler S.J.: *Empirical Validation of Affect, Behaviour, and Cognition as Distinct Components of Attitude*. W: “Journal of Personality and Social Psychology”, 47, 1984.
- Brehm S.S.: *Intimate Relationship*. San Francisco, McGraw-Hill, 1985.
- Brines J., Joyner K.: *The Ties that Bind: Principles of Cohesion in Cohabitation and Marriage*. W: “American Sociology Review” 1999, V. 64.
- Brown S.L.: *Relationship Quality Dynamics of Cohabiting Unions*. W: „Journal of Family Issues” 2003, V. 24.
- Bryant C., Mokrzycki I.E. (Red.): *The New Great Transformation, Change and continuity in East-Central Europe*. London—Nowy Jork, Routledge, 1994.
- Cheal D.: *Sociology of Family Life*. New York, Palgrave, 2002.
- Cherlin A.: *Towards a New Home Economics*. W: *Ties That Bind*. Red. L.J. Waite. New York, Aldine de Gruyter, 2000.

- Clarkberg M., Stolzenberg R., Waite L.: *Attitudes, Values and Entrance into Cohabitation Versus Marital Unions*. W: "Social Forces" 1995, nr 77 (3).
- Crone P.: *Pre-Industrial Societies: New Perspectives on the Past*. Oxford, Wiley, Basil Blackwell, 1989.
- Crow G., Hardey M.: *Diversity and Ambiguity Among Lone-parent Households in Modern Britain*. W: *Families and Households. Divisions and Changes*. Red. C. Marsh, S. Arber. London, Macmillan, 1992.
- Czapiński J., Panek T.: *Diagnoza Społeczna 2003. Warunki i jakość życia Polaków*. Warszawa, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania, 2003.
- Daniłowicz P., Sztabiński P.B.: *Badania weryfikacyjne. Założenia, cele, realizacja*. W: *Analizy i próby technik badawczych w socjologii*. T. VII: *Zmienne osobowe w badaniach socjologicznych. Analizy weryfikacyjne*. Red. K. Lutyńska, J. Lutyński. Wrocław 1986.
- Davis K.: *Wives and Work: The Sex Role Revolution and its Consequences*. Hoover Institution Reprint, Series 73.
- Dąbrowska-Caban Z.: *Nietypowe związki małżeńskie w Polsce: doniesienia badawcze*. W: „Problemy Rodziny” 2001, nr 3.
- De Sandre P.: *Patterns of Fertility in Italy and Factors of its Decline*. W: „Genus” 2000, nr 56 (1/2).
- Demografická charakteristika rodiny na Slovensku — http://www.apex.sk/Rodina%20a%20pr%C3%A1ca/Aplik%C3%A1cia/Demograficka_charakteristika/K4/Default.htm, dostęp: 07.12.2012 r.
- Deutsch M., Gerard H.: *A Study of Normative and Informational Social Influence Upon Individual Judgement*. W: "Journal of Abnormal and Social Psychology" 1955, nr 51.
- Drucker P., ASAP: *The Next Information Revolution* — <http://www.versaggi.net/e-commerce/articles/drucker-infoevolt.htm>, dostęp: 08.06.2012 r.
- Dubayova M.: *Rómovia v procesoch kultúrnej zmeny. Kultúrnoantropologická štúdia (Roma community in processes of the cultural changes. Cultureanthropological study)*. Prešov, Acta Fcultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, Monographia 30, 2001.
- Dubcová A., Kramáreková H. (Red.): *Geografické Informácie 8. Stredoeurópsky priestor. Geografia w kontexte nového regionálneho rozvoja*. Nitra 2004, Publikácia 154.
- Duncan S., Phillips M.: *People who Live Apart Together (LATs): New Family Form or Just a Stage?* W: „International Review of Sociology: Revue Internationale de Sociologie”. Bologna, Italy, 08 Dec 2011.
- Duncan S., Barlow A., James G.: *Why don't They Marry? Cohabitation, Commitment and DIY Marriage*. W: *Marriage and Cohabitation*. Red. A. Diduck. London, Ashgate, University College, 2008.
- Duvall E.M.: *Family Development*. Philadelphia 1967.
- Dyczewski L.: *Wyobrażenia młodzieży o małżeństwie i rodzinie. Pomiedzy tradycją a nowoczesnością*. Lublin, Wydawnictwo KUL, 2009.
- Dyczewski L.: *Rodzina. Państwo. Społeczeństwo*. Lublin 1994.

- Ermisch J.: *The Puzzling Rise in Childbearing Outside Marriage*. W: *Understanding Social Change*. Red. A.F. Heath, J. Ermisch, D. Gallie. Oxford, Oxford University Press, 2005.
- European Cultural Values, Special Eurobarometer 278, 2007.
- Eurostat: *Demography Report 2010*.
- Friedan B.: *The Famine Mystique*. New York, W.W. Norton, 1963.
- Fialová L., Hamplová D., Kučera M., Vymětalová S.: *Před-stavy mladých lidí o manželstve a rodičovství*. Praha, Sociologické nakladatelství, 2000.
- Fuszara M. Red.: *Kobiety w Polsce na przełomie wieków. Nowy kontrakt płci?* Warszawa, ISP, 2002.
- Geertz C.: *O gatunkach zmaczonych*. W: *Postmodernizm. Antologia przekładów*. Red. R. Nycz. Kraków, Wyd. Baran i Suszyński, 1998.
- Geertz C.: *The Interpretation of Culture*. New York, Basic Books, 1973.
- Giddens A.: *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Warszawa, PWN, 2010.
- Giddens A.: *Sociology*. Cambridge, Polity Press, 1993.
- Giza-Poleszczuk A.: *Związki partnerskie, małżeństwo i dzieci — kulturowe zróżnicowanie postaw*. W: *Polacy wśród Europejczyków*. Red. A. Jasińska-Kania, M. Marody. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, 2002.
- Golonka J.: *Wartości w społeczeństwach polskim i niemieckim i ich językowe środki wyrazu na przykładzie tekstów reklamowych*. W: „Bulletin De La Société Polonaise De Linguistique”, fasc. LIX, 2003.
- Goode W.J.: *World Revolution and Family Patterns*. New York 1963.
- Grabowska M.: *Wywiad w badaniu zjawisk „trudnych”. Przypadek polskiej religijności*. W: *Poza granicami socjologii ankietowej*. Red. A. Sułek, A. Wyka. Warszawa 1989.
- Griese H.M.: *The Earth is Just a Land and We Have to Learn to Live in it — Problem w Europie i ewentualne zadania oświaty dorosłych w ich rozwiązywaniu*. W: *Europa jako temat jakościowych badań pedagogicznych*. Red. E. Dubas, H.M. Griese. Toruń 1998.
- Gruszczyński L.A.: *Kwestionariusze w socjologii. Budowa narzędzi do badań surveyowych*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1999.
- Grygiel A.: *Kształt(y) i model(e) współczesnej rodziny polskiej*. W: *Rodzina w świecie współczesnym*. Red. M. Howorus-Czajka, K. Kaczor, A. Wierucka. Gdańsk, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2011.
- Guizzardi L.: *“Would you Like to Present Me with a Piece of Your Wardrobe?” The Fortuitous Reasons for Cohabiting*. W: „International Review of Sociology: Revue Internationale de Sociologie”. Bologna, Italy 08 Dec 2011.
- Habermas J.: *Obywatelstwo a tożsamość narodowa. Rozważania nad przyszłością Europy*. Warszawa, Wydawnictwo IFiS PAN, 1993.
- Halman L., Luijkx R., Zundert M.: *Atlas of European Values*. Brill 2005.
- Howorus-Czajka M., Kaczor K., Wierucka A. (Red.): *Rodzina w świecie współczesnym*. Gdańsk 2011.
- Hoem B.: *Recent Changes in Family Formation in Sweden*. W: “Stockholm Research Report in Demography” 1992, nr 71.
- Hoem B.: *Sweden*. W: *The New Role of Women. Family Formation in Modern Societies*. Red. H.P. Blossfeld. Boulder, Westview, 1995.

- Hoem J. & Hoem B.: *The Swedish Family: Aspects of Contemporary Developments*. W: "Journal of family Issues" 1988, nr 9.
- Infostat — Inštitút Informatiky a Štatistiky. Výskumné demografické centrum. Edícia: Akty Bratislava, november 2005.
- Inglehart R.: *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton University Press, 1990.
- Inglehart R., Wenzel Ch.: *Modernization, Cultural Change and Democracy. The Human Development Sequence*. New York, Cambridge, Cambridge University Press, 2005.
- Jachnis A., Terelak J.: *Psychologia konsumenta i reklamy*. Bydgoszcz 1998.
- Janicka I.: *Kohabitacja a małżeństwo w perspektywie psychologicznej: studium porównawcze*. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2006.
- Juszczyk S.: *Badania ilościowe w naukach społecznych. Szkice metodologiczne*. Katowice 2005.
- Juszczyk S.: *Rewolucja informacyjna a zmiana społeczna*. W: *Czas społeczny akademickiego uczestnictwa w rozwoju i doskonaleniu civil society*. Red. E. Syrek. Katowice, Uniwersytet Śląski, 2010.
- Kasearu K.: *The Case of Unmarried Cohabitation in Western and Eastern Europe*. Materiał pokonferencyjny European Network on Divorce "Comparative and Gendered Perspectives on Family Structure", 2007.
- Kawula S.: *Diagnozowanie potrzeb opiekuńczo-wychowawczych środowiska rodzinnego*. Toruń 1978.
- Kawula S.: *Kształt rodziny współczesnej. Szkice familologiczne*. Toruń 2006.
- Kendall K.A.: *The Evolving Family: the International Perspective*. W: "International Social Work" 1988, V. 31.
- Kerlinger F.N.: *Foundations of Behavioral Research. Educational and Psychological inquiry*. New York 1964.
- Kiernan K.: *Cohabitation in Western Europe: Trends, Issues and Implications*. W: *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*. Red. A. Booth, A.C. Crouter. The Pennsylvania State University, 2002.
- Kłoskowska A.: *Kultura*. W: *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze*. Wrocław, Wiedza o Kulturze, 1991.
- Kołodko G.W.: *Polska z globalizacją w tle. Instytucjonalne i polityczne aspekty rozwoju gospodarczego*. Toruń 2007.
- Kravdal Ø.: *Does Marriage Require a Stronger Economic Underpinning than Informal Cohabitation?* W: "Population Studies" 1999, V. 53.
- Kruk M., Wawrzyniak J. (Red.): *Transformacja ustrojowa w Polsce (1989—2009)*. Warszawa 2011.
- Kupisiński Z., Grodź S. (Red.): *Pluralizm kulturowy i religijny współczesnego świata. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Henrykowi Zimoniowi SVD w 70. rocznicę urodzin*. Lublin, Wydawnictwo KUL, 2010.
- Kurzynowski A. (Red.): *Rodzina w okresie transformacji systemowej*. Warszawa 1995.
- Kwak A.: *Niezamężna kohabitacja jako zjawisko społeczne*. W: „Studia Socjologiczne” 1995, nr 3—4.
- Kwak A.: *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2005.

- Lapierre-Adamcyk E., Charvet C.: *Nichteheliche Lebensgemeinschaft und Ehe: Bestandsaufnahme der demographischen Arbeiten*. W: „Zeitschrift für Bevölkerungs- und demographische Wissenschaft” 2000, Jg. 25.
- Larson L., Goltz J.W., Hobart Ch.W.: *Families in Canada*. Prentice Hall, 1994.
- Lehotská V.: *Kohabitácia: Prehľadová štúdia. Cohabitation*. W: „Review of Literature. Individual and Society” 2012, V. 15, No. 1 — <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2012/1/5970/>, dostęp: 15.10.2012 r.
- Lesthaeghe R. & Neels K.: *From the First to the Second Demographic Transition: An Interpretation of the Spatial Continuity of Demographic Innovation in France, Belgium and Switzerland*. W: “European Journal of Population” 2002, nr 18.
- Locke J.: *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*. Tłum. B. Gawecki. Warszawa 1955.
- Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*. GUS, Warszawa 2013.
- Ludność i gospodarstwa domowe. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna 2002*. GUS, Warszawa 2003.
- Lukáčová M.: *Plodnosť podľa poradia na Slovensku*. W: Slovenská štatistika a demografia, 16, 2006, č. 3.
- Łastawski K.: *Bariery polskiej tożsamości narodowej w procesie integracji europejskiej* — <http://www.promilto.pl/bariery-polskiej-tozsamosci-narodowej-w-procesie-integracji-europejskiej.htm>, dostęp: 5.12.2012 r.
- MacIver R.M., Page C.H.: *Society. An Introductory Analysis*. London 1961.
- Major B.: *Gender, Entitlement, and the Distribution of Family Labor*. W: “Journal of Social Issues” 1993, nr 49 (3).
- Manning W.D., Smock P.J.: *Measuring and Modeling Cohabitation: New Perspectives From Qualitative Data*. W: “Journal of Marriage and Family” 2005, 67, 4.
- Manting D.: *Dynamics in Marriage and Cohabitation*. Amsterdam, Thesis Publishers, 1994.
- Manting D.: *The changing meaning of cohabitation and marriage*. W: “European Sociological Review” 1996, nr 12.
- Mariański J.: *Etos pracy bezrobotnych*. Lublin 1994.
- Mariański J.: *Miedzy sekularyzacją i ewangelizacją. Wartości prorodzinne w świadomości młodzieży szkół średnich*. Lublin, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2003.
- Marody M., Giza-Poleszczuk A.: *Przemiany więzi społecznych*. Warszawa 2004.
- Martin C., Théry I.: *The PACS and Marriage and Cohabitation in France*. W: „International Journal of Law, Policy and the Family” 2001, nr 15.
- Matysiak A., Wrona G.: *Regulacje prawne tworzenia, rozwoju i rozpadu rodzin w Polsce*. Zeszyty Naukowe, Instytut Statystyki i Demografii, Szkoła Główna Handlowa, nr 8, 2010 r.
- McDaniel S.H., Cambell T.L., Hepworth J., Lorenz A.: *Family-oriented Primary Care (2nd ed.)*. New York, Springer, 2005.
- Mills M., Trovato F.: *A Comparative Analysis of the Effect of Pregnancy in Cohabiting Unions on Formal Marriage in Canada, the Netherlands, and Latvia*. United Nations Economic Commission for Europe’s Statistical Journal, 17.
- Mitosek B.: *Partnerstwo cywilne święci triumfy we Francji* — <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114881,4950499.html>, dostęp: 8.08.2012 r.

- Mládek J.: *Druhý demografický prechod a Slovensko*. Prešov, ACTA Universitatis Prešovensis Folia Geographica 2. XXX, 1998.
- Mládek J.: *Kohabitácie a kohabitanti na Slovensku — národnostná, religiózna, vzdelanostná a priestorová štruktúra*. W: *Rodina*. 9. slovenská demografická konferencia, Tajov 17.09.2003 — 19.09.2003, Zborník vedeckých prác. SŠDS Bratislava, 2003.
- Mládek J., Širočková J.: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia obyvateľstva Slovenska*. W: „Sociológia. Slovak Sociological Review”, Časopis Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied, Ročník 36, 2004, číslo 5.
- Mládek J.: *Theory of Civilization Waves, Position and Future Of Family in Slovakia*. W: “American International Journal of Contemporary Research” V. 2, No. 7, July 2012.
- Mołdawa T.: *Ewolucja konstytucyjna Polski w latach 1989—1992*. W: *Przeobrażenia ustrojowe w Polsce*. Red. E. Zieliński. Warszawa 1993.
- Morawski W.: *Konfiguracje globalne, struktury, agencje, instytucje*. Warszawa, PWN, 2010.
- Moyser G.: *Non-standardized Interviewing in Elite Research*. W: „Studies in Qualitative Methodology” 1988, V. 1.
- Musick K.: *Cohabitation, nonmarital childbearing, and the Marriage Process*. W: „Demographic research” 2007, V. 16, p. 249—286.
- Mynarska M., Matysiak A.: *Diffusion in cohabitation in Poland*. Working Papers, Institute of Statistics and Demography, Warsaw School of Economics, 2010, nr 3.
- Mynarska M., Matysiak A.: *Kohabitacja w Polsce: fakty i mity*. Warszawa 28.09.2010 r. — www.sgh.waw.pl/inne/.../FAMWELL_Kohabitacja_fakty_i_mity.pdf, dostęp: 10.11.2012 r.
- Nazio T.: *Cohabitation, Family and Society*. New York, Routledge, 2008.
- Newman D.M.: *Sociology of Families*. California—London—New Dehli, Pine Forge Press, Thousand Oaks, 1999.
- Nowak S.: *Metodologia badań społecznych*. Warszawa, WN PWN, 2011.
- Nowak S.: *Niektóre problemy związane z praktycznym zastosowaniem badań socjologicznych. Problem społeczny a problem badawczy*. W: *Metodologia badań społecznych*. Red. S. Nowak. Warszawa 1985.
- Nowak S.: *Rodzaje twierdzeń*. W: *Metodologia badań społecznych*. Red. S. Nowak. Warszawa 1985.
- Nowak S.: *Rodzaje zjawisk wykorzystywanych jako wskaźniki w badaniach socjologicznych*. W: *Metodologia badań społecznych*. Red. S. Nowak. Warszawa 1985.
- Nowak S.: *Studia z metodologii nauk społecznych*. Warszawa, PWN, 1965.
- Nowe wzorce formowania rodziny w Polsce — kontekst społeczno-ekonomiczny, preferencje i wpływ na zadowolenie z życia*. Projekt finansowany przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju w ramach programu Lider.
- Ogburn W.F.: *Why the Family is Changing*. W: “Recherches sur la famille” T. 1, Tübingen 1956.
- Ogryzko-Wiewiórowski H.: *Rodzaje twierdzeń socjologicznych*. W: *Wprowadzenie do metod badawczych w socjologii*. Red. H. Ogryzko-Wiewiórowski. Lublin 1996.
- Oppenheimer V.K.: *Cohabiting and Marriage During Young Men's Career-development Process*. W: „Demography” 2003, nr 40.

- Oppenheimer V.K.: *Men's Career Development and Marriage Timing During a Period of Rising Inequality*. W: "Demography" 1997, nr 34 (3).
- Oppenheimer V.K.: *The Continuing Importance of men's Economic Position in Marriage Formation*. W: *Ties That Bind*. Red. L.J. Waite. New York, Aldine de Gruyter, 2000.
- Palloni A.: *Diffusion in Sociological Analysis*. W: *Diffusion Processes and Fertility Transitions: Selected Perspectives*. Red. J.B. Casterline. Washington, National Academy Press, 2001.
- Paprzycka E.: *Kobiety żyjące w pojedynkę. Między wyborem a przymusem*. Warszawa, Wydawnictwo Akademickie Żak, 2008.
- Pastor K.: *Inštitúcia manželstva v súčasnej spoločnosti* — www.family-sk.sk/.../File/pastor_manz_VMR.pdf, dostęp: 9.09.2012 r.
- Pastor K.: *Demografické zmeny v reťazci príčin a následkov*. W: *Rodina a jej miesto v spoločnosti*. Zborník prednášok a metodických postupov, ktoré odznali r. 2002—2005 v Prešove, Modre a Žiline, v rámci projektu priebežného vzdelávania učiteľov „Výchova k manželstvu a rodičovstvu — sexualita v slobode a zodpovednosti”.
- Pastor K.: *Sexualita, Sloboda, Zodpovednosť. Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo*. Seminarium Bratislava, november 2001.
- Peuckert R.: *Familienformen im sozialen Wandel*, 3. Auflage, Laske+Budrich, Opladen 1999.
- Philipov D.: *Rodziny w krajach Europy środkowej i wschodniej — główne trendy*. W: Raport ONZ „Główne trendy wpływające na rodzinę”, „Major Trends Affecting Families” wydany przez DESA (Departament Spraw Gospodarczych i Społecznych), Nowy Jork, 2003 r. — http://www.unic.un.org.pl/rok_rodziny/mi_raport.php, dostęp: 9.09.2012 r.
- Pilinská V. (Red.): *Demografická charakteristika rodiny na Slovensku*. Apple iPad mini Retina 16GB WiFi Srebrny.
- Pilinská V., Lukáčová M.: *Obyvateľstvo Slovenska podľa výsledkov SODB*. Edícia: Akty Bratislava, január 2005.
- Podmanická Z.: *Pohyb obyvateľstva Slovenskej republiky v roku 2010*. W: Demografia a Sociálna Štatistika, Štatistický úrad Slovenskej Republiky 2011.
- Podmanická Z.: *Súčasný trendy demografického vývoja v Slovenskej republike. Recent trndes of the demographic development in the Slovak Republic*. W: Forum Statisticum Slovaccum 2009, V. 5.
- Pohl K.: *Wende der Einstellungswandel Heiratsabsichten und Kinderwunsch 18 — bis 28 jähriger deutscher Frauen 1978 und 1983*. W: "Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft" 1985, Jg. 27, 2.
- Polanyi K.: *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston, Beacon Press, 2001.
- Potančoková M.: *Mimomanželská plodnosť na Slovensku špecifiká a analýza demografického javu*. W: Súčasný populačný vývoj na Slovensku v európskom kontexe. 8. demografická konferencia, Rajecké Teplice 10.12.9.2001. Zborník príspevkov. SŠDS Bratislava 2001.
- Powell B., Bolzendahl C., Geist C., Steelman L.C.: *Counted Out: Same-sex Relations and Americans' Definitions of Family*. Russel Sage Fundation 2010.

- Prioux F.: *Cohabitation, Marriage and Separation: Contrasts in Europe*. W: „Population & Societies” 2006, V. 422.
- Prinz C.: *Cohabiting, Married or Single*. London, Avebury, 1995.
- Prochádzková M., Galvánková A.: *Zmeny v demografickom správaní mladých ľudí v kontexte demografického vývoja Slovenska. Changes in the demographic behavior of young people in the context of the general demographic development in Slovakia*. W: Forum Satisticum Slovaccum 2009, V. 5.
- Prusińska E.: *Związki kohabitacyjne — charakterystyka zjawiska*. W: *Prace Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej*. Red. J. Kwaśniewski. Warszawa, Uniwersytet Warszawski, 2008.
- Rabušic L.: *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě [Where are all the Children? Birth Rate from a Sociological Perspective]*. Praha, SLON, 2001.
- Račław-Markowska M.: *Od jedności ku różnorodności: modernizacja rodzin w Polsce*. W: „Problemy Rodziny” 2000, nr 2/3.
- Raport z wyników. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, GUS, Warszawa 2012.
- Reiss I.: *The Social Context of Premarital Sexual Permissiveness*. New York, Holt, Rinehart and Winston, 1967.
- Rembowski J.: *Więzi uczuciowe w rodzinie*. Warszawa 1979.
- Reynolds J., Mansfield P.: *The Effect of Changing Attitudes to Marriage on its Stability*. W: *High Divorce Rates: The State of the Evidence on Reasons and Remedies*. Red. J. Simons. London, Lord Chancellor's Department, Research Series, 1999, V. 1.
- Rhoades G.K., Stanley S.M., Markman H.J.: *Couples' Reasons for Cohabitation. Associations With Individual Well-Being and Relationship Quality*. W: „Journal of Family Issues”, 30, 2, 2009.
- Rice F.P.: *Intimate Relationships, Marriages, and Families*. California, London, Toronto, Mayfield Publishing Company, Mountain View, 1996.
- Rindfuss R., Vandenheuevel A.: *Cohabitation: A Precursor to Marriage or an Alternative to Being Single?* W: „Population and Development Review” 1990, nr 16.
- Roberts R.: *The Classic Slum: Salford Life in the First Quarter of the Century*. London, Pelican, 1973.
- Rocznik Demograficzny 2012. GUS, Warszawa 2012.
- Rocznik Statystyczny 2011. GUS, Warszawa 2011.
- Rogers E.M.: *Diffusion in Innovation (4th ed.)*. New York, Tree Press, 1985.
- Rosset E.: *Rozwody*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, 1986.
- Rubin R.H.: *Alternative Lifestyles Revisited, or Whatever Happened to Swingers, Group Marriages, and Communes?* W: „Journal of Family Issues” 2001, V. 22.
- Saldeen Å.: *Family law in Sweden*. W: *Family Law in Europe*. Red. C. Hamilton, K. Standley, D. Hodson. London, Butterworths, 1995.
- Seltzer J.A.: *Cohabitation in the United States and Britain: Demography, Kinship, and the Future*. W: „Journal of Marriage and Family” 66 (4).
- Sikorska M.: *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko. O nowym układzie sił w polskich rodzinach*. Warszawa 2009.
- Skinner K.B., Bahr S.J., Crane D.R., Call V.R.A.: *Cohabitation, Marriage, and Remarriage*. W: „Journal of family Issues” 2002, nr 23.

- Slany K.: *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków, NOMOS, 2006.
- Smock P.J.: *Cohabitation in the United States: An Appraisal of Research Themes, Findings, and Implications*. W: "Annual Review of Sociology" 2000, nr 26.
- Smock P.J., Gupta S.: *Cohabitation in Contemporary North America*. W: *Just Living Together. Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*. Red. A. Booth. A.C. Crouter. Mahwah, Lawrence Erlbaum Associates, 2002.
- Sołoma L.: *Metody i techniki badań socjologicznych*. Olsztyn, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, 2002.
- Stanton G.T.: *The Ring Makes All the Difference. The Hidden Consequences of Cohabitation and the Strong Benefits of Marriage*. Chicago, Moody Publishers, 2011.
- Swadźba U.: *Wartości — pracy, rodziny i religii — ciągłość i zmiana. Socjologiczne studium społeczności śląskich*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2012.
- Szacka B.: *Wprowadzenie do socjologii*. Warszawa, Oficyna Naukowa, 2003.
- Szczepański J.: *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1970.
- Szlendak T.: „Elle”, listopad 2005.
- Szlendak T.: *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010.
- Sztabiński P.B.: *Aranżacja wywiadu*. W: *Podręcznik socjologicznych badań ankietowych*. Red. P. Daniłowicz, Z. Sawiński, F. Sztabiński, P.B. Sztabiński, A.P. Wejland. Warszawa 1992.
- Sztabiński P.B.: *Prowadzenie wywiadu*. W: *Podręcznik socjologicznych badań ankietowych*. Red. P. Daniłowicz, Z. Sawiński, F. Sztabiński, P.B. Sztabiński, A.P. Wejland. Warszawa 1992.
- Szukalski P.: *Związki kohabitacyjne w krajach rozwiniętych*. W: „Wiadomości Statystyczne” 2001, nr 1.
- Świątkiewicz W.: *Rodzina jako wartość społeczna*. W: *W trosce o rodzinę*. Red. W. Świątkiewicz. Katowice 1994.
- Świątkiewicz W.: *Rodzina jako wartość w tradycji kulturowej Górnego Śląska*. W: *Rodzina współczesna*. Red. M. Ziemska. Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2001.
- Świątkiewicz W.: *Rodzina w województwie katowickim. Opracowania i raporty*. Katowice, Instytut Górnośląski, 1998.
- Świątkiewicz W.: *Rodzina w świecie aksjologicznej wichrowatości*. Wykład wygłoszony podczas inauguracji roku akademickiego 2005/2006 w Cieszynie — <http://gu.us.edu.pl/node/227861>, dostęp: 10.09.2012 r.
- Therborn G.: *Between Sex and Power, Family in the World, 1900—2000*. New York, Routledge, 2004.
- Thornton A., Axinn W.G., Xie Y.: *Marriage and Cohabitation*. Chicago, London, The University of Chicago Press, 2007.
- Throst J.: *A Renewed Social Institution: Non-marital Cohabitation*. W: „Acta Sociologica” 1978, no 21.
- Toffler A.: *Trzecia fala*. Przeł. A. Woydyłło. Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1986.

- Toulemon L.: *Cohabitation is Here to Stay*. W: „Population” 1997, 9.
- Tydlitátová G.: *Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike*. W: „Sociológia” 43, 2011, č. 1.
- Tyszką Z.: *Rodzina we współczesnym świecie*. Poznań, Wydawnictwo naukowe UAM, 2002.
- Tyszką Z.: *Rodzina współczesna — jej geneza i kierunki przemian*. W: *Rodzina współczesna*. Red. M. Ziemska. Warszawa, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2001.
- Tyszką Z.: *Rodziny wielkomiejskich bezrobotnych ze średnim i wyższym wykształceniem*. W: „Roczniki Socjologii Rodziny” 1993, T. V.
- Tyszką Z.: *System metodologiczny poznańskiej szkoły socjologicznych badań nad rodziną*. Poznań 1997.
- Tyszką Z. (Red.): *Współczesne rodziny polskie — ich stan i kierunek przemian*. Poznań 2001.
- Vaculík M., Jedrzejczykóvá V.: *Commitment in Unmarried Cohabitation*. W: „Studia Psychologica” 51, 1, 2009.
- Van de Kaa J., Dirk: *Europe’s second demographic transition*. W: “Population Bulletin” 1987, V. 42, No. 1.
- Van de Kaa J., Dirk: *The Second Demographic Transition Revisited: Theories and Expectations*. W: *Population and Family in the Low Countries 1993: Late Fertility and Other Current Issues*. Red. G. Beets. NIDI/CBGS Publication. Pennsylvania/Amsterdam 1993, No. 30, Swets and Zeitlinger: Berwyn.
- Vaňo B. (Red.): *Populačný vývoj v Slovenskej republike 2002*. Edícia: Akty Bratislava, november 2003.
- Villeneuve-Gakalp C.: *From Marriage to Informal Union: Recent Changes in the Behavior of French Couples*. W: “Population” 1991, nr 3 (an English Selection).
- Vítečková M.: *Choosing Unmarried Cohabitation as an Alternative to Marriage*. W: “Journal of Nursing, Social Studies and Public Health” V. 1—2, 2011.
- Vývoj obyvateľstva v Slovenskej republike 2008, Štatistický úrad Slovenskej republiky, Bratislava 2009.
- Vzdelanie ako diferenčný faktor reprodukčného správania, INFOSTAT, Bratislava 2010.
- Wierchosławski S.: *Rodzina w okresie transformacji*. W: *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie*. Red. P. Kryczka. Lublin 1997.
- Wojciechowska J.: *Role rodzicielskie a zmiany wspólne*. W: *Zadania i role społeczne w okresie dorosłości*. Red. K. Appelt, J. Wojciechowska. Poznań 2002.
- Wu Z., Pollard M.S.: *Economic Circumstances and the Stability of Nonmarital Cohabitation*. W: “Journal of Family Issues” 2000, V. 21.
- Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011, Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych. GUS, Warszawa 2012.
- Xie Y., Raymo J., Goyette K., Thornton A.: *Economic Potential and Entry into Marriage and Cohabitation*. 2001 — materiał zaprezentowany na spotkaniu The Population Association of America.
- Zaborowski Z.: *O rodzinie. Rodzina jako grupa społeczno-wychowawcza*. Warszawa 1980.

- Zareba S.: *Horyzonty moralności polskiego ucznia i studenta*. W: *Moralne dylematy Polaków w ponowoczesności*. Red. A. Maksymowicz. Kraków, Zakład Wydawniczy „Nomos”, 2009.
- Zdziech P.: *Ronalda Ingleharta teoria rozwoju ludzkiego*. Kraków, NOMOS, 2010.
- Żurek A.: *Wzory, na których opiera się życie rodzinne rodzin miejskich*. W: *Współczesne rodziny polskie — ich stan i kierunek przemian*. Red. Z. Tyszka. Poznań 2004.

Dokumenty i akty prawne

- Rerum Novarum. Encyklika papieża Leona XIII — O kwestii robotniczej z 15 maja 1891 r.
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Dziennik Ustaw z 1977 roku, Nr 38, poz. 168.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Dziennik Ustaw z 1977 roku, Nr 38, poz. 167; Konstytucja Rzeczypospolitej Polski z dnia 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483).
- Apostolicam acuositatem. Dekret Soboru Watykańskiego II — O apostołstwie świeckich z 18 listopada 1965 r.
- Gaudium et spes. Konstytucja duszpasterska Soboru Watykańskiego II — O Kościele w świecie współczesnym z 7 grudnia 1965 r.
- Familiaris consortio. Adhortacja apostolska papieża Jana Pawła II — O zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym z 22 listopada 1981 r.
- Christifideles laici. Adhortacja apostolska papieża Jana Pawła II — O powołaniu i misji świeckich w Kościele i świecie z 30 grudnia 1988 r.
- Raport o sytuacji polskich rodzin. Pełnomocnik Rządu ds. Rodziny i Kobiet. Warszawa, sierpień 1995.

Strony internetowe

- http://forsal.pl/artykuly/563517,human_development_index_2011_awans_polski_w_rankingu_rozwoju_wyprzedzilismy_portugalie.html, dostęp: 07.12.2012 r.
- http://forsal.pl/grafika/563517,83866,najlepsze_artykuly_2011_wskaznik_rozwoju_spolecznego_polska_wyprzedzila_portugalie.html, dostęp: 07.12.2012 r.
- http://forsal.pl/grafika/563517,83872,human_development_index_2011_awans_polski_w_rankingu_rozwoju_wyprzedzilismy_portugalie.html — Forsal.pl na podstawie danych UNDP HDI 2011, dostęp: 07.12.2012 r.
- http://forsal.pl/artykuly/463487,human_development_index_2010_polska_po_raz_pierwszy_wsrod_panstw_najlepiej_rozwinietych.html, dostęp: 07.12.2012 r.
- http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics, dostęp: 9.01.2012 r.
- <http://www.etnologia.pl/wspolny-worek/teksty/romowie-dyskryminowana-mniejszosc-II.php>, dostęp: 08.11.2012 r.
- http://europa.eu/youreurope/citizens/family/couple/registered-partners/index_pl.htm, dostęp: 8.08.2012 r.

http://pl.wikipedia.org/wiki/Pacte_civil_de_solidarit%C3%A9, dostęp: 8.08.2012 r.

<http://www.platforma.org/pl/artykul/platforma/polska/projekt-ustawy-o-zwiazkach-partnerskich/>, dostęp: 26.08.2012 r.

Štatistický úrad Slovenskej republiky — <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=53488>, dostęp: 07.12.2012 r.

www.atlasofeuropeanvalues.eu/new/europa.php?ids=155&year=2008, dostęp: 25.02.2012 r.

www.atlasofeuropeanvalues.eu/new/europa, dostęp: 25.02.2012 r.

Indeks nazwisk

A

Abrams Lynn 75
Adamski Franciszek 15, 17, 22, 23, 24,
28, 30
Ambert Anne-Marie 63
Appelt Karolina 22
Arber Sara 52, 53
Atkinson Anthony Barnes 117
Axinn William G 37, 58, 70, 72
Åberg Yvonne 77

B

Babiński Grzegorz 144, 145, 146
Bahr S.J. 82
Baker Maureen 27, 55
Baniak Józef 83, 166, 196
Barber Jennifer S 70, 72
Barlow Anne 37, 81
Biernat Tomasz 186, 187
Brown Susan L. 64, 71
Bartoszek Adam 135
Bauman Zygmunt 23, 55
Beck Ulrich 13, 21, 22, 46, 47, 48, 55
Beck-Gernsheim Elizabeth 13, 21, 22,
46, 47, 48, 55
Becker Gary Stanley 80
Bell Daniel 16, 20, 21
Beuys Barbara 17
Beets Gijs 37
Biernat Tomasz, Sobierajski Paweł 186,
187

Blozendahl Catherine 13
Blossfeld Hans-Peter 59, 76, 81
Bojar Hanna 40
Booth Alan 64, 71
Bradley David 104, 105
Brehm Sharon S. 69, 70
Breckler Steven
Brines Julie 72
Boguszewski Rafał 25, 120, 121, 124,
137, 190, 210
Booth Alan 9, 58, 64, 74, 79
Brown Susan L. 64, 71
Bryant Christopher 22

C

Cambell Thomas L. 24
Charvet Carole 89
Casterline John B. 77
Cheal David 17, 23
Cherlin Andrew 81
Clarkberg Marin 63, 64, 80
Crane D.R. 82
Crone Patricia 16
Crouter Ann C. 9, 58, 74, 79
Crow Graham 52, 53
Czapiński Janusz 41

D

Daniłowicz Paweł 144, 145, 186
Davis Kingsley 49
Dąbrowska-Caban Zofia 102

De Sandre Paolo 76
Deutsch Morton 82
Diduck Alison 37
Drucker Peter 43
Dubcová Alena 110
Dubayova Mária 88
Duncan Simon 37, 49, 81
Dunin Artur 107
Durkheim Emile 13
Duvall Evelyn Millis 62
Dyczewski Leon 40, 41, 186

E

Ermisch John 58, 59, 76
Evans G. 81

F

Friedan Betty 43
Fialová Ludmila 90
Fuszara Małgorzata 55

G

Gallie D. 58, 59, 76
Geertz Clifford 138
Geist Claudia 13
Gerard Harold 82
Giddens Anthony 13, 38, 39, 49, 51, 53
Giza-Poleszczuk Anna 19, 23, 39, 40, 42
Golonka Joanna 119, 120
Goode William J. 18
Grabowska Mirosława 145
Galvánková Andrea 31
Gruszczyński Leszek Andrzej 144, 146
Grygiel Aneta 25
Grodź Stanisław 135
Guizzardi Luca 49
Gupta S. 43
Goltz J. Walter 26
Goyette Kimberly 80

H

Habermas Jurgen 119
Halman Loek 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 180, 185
Hamilton C. 105

Hamplová Dana 90
Hardey Michael 52, 53
Heath A.F. 58, 59, 76
Hepworth Jeri 24
Hobart Charles 26
Hodson David 105
Hoem Britta 59, 75, 76, 79
Hoem Jan 79
Hoorn Willem D. 50
Howorus-Czajka Magdalena 23

I

Inglehart Ronald 16, 123, 136, 137, 138, 160, 185, 195

J

Jachnis Anna 119
Jan Paweł II, papież 27
Janicka Iwona 57
James Grace 37
Jasińska-Kania Aleksandra 42
Jedrzejczykova Veronika 58
Joyner Kara 72
Juszczak Stanisław 43

K

Kaczor Katarzyna 23
Kasearu Kairi 76
Kawula Stanisław 23
Kendall Katherine A. 39
Kerlinger Fred N.
Kiernan Kathleen 9, 58, 74, 75, 76, 78, 79
Klijzing Erik 81
Kłoskowska Antonina 139
Kołodko Grzegorz Witold 135
Kravdal Øystein 67
Kriese Hartmut M.
Kruk Maria 37
Kučera Milan 90
Kupisiński Zdzisław 135
Kurz Karin 81
Kramáreková Hilda 110
Kryczka Piotr 56
Kurzynowski Adam 40

Kwak Anna 9, 13, 14, 26, 41, 47, 48, 57,
58, 60, 63, 64, 65, 67, 70, 71, 72,
77, 104, 105, 163, 164
Kwaśniewski Jerzy 19, 59, 66, 74

L

Lapierre-Adamcyk Évelyne 89
Larson Lyle, 26
Lehotská Viera 38, 61, 69, 70, 71, 72
Lesthaeghe Ron 79
Leon XIII, papież 24, 27
Locke John
Lorenz Alan 24
Luijckx Ruud 125, 126, 127, 128, 129,
130, 131, 180, 185
Lukáčová Martina 68, 83, 84,
Lutyński Jan 144
Lutyńska Krystyna 144

Ł

Łastawski Kazimierz 119, 132

M

MacIver Robert Morrison 24
Manning Wendy D. 69
Mansfield Phylis 48
Manting Dorien 58, 77
Marlier Eric 117
Major Brenda 80
Mariański Janusz 40, 196
Markman Howard J. 69
Marody Mirosława 19, 23, 39, 40, 42
Marsh C. 52, 53
Martin Claude 105
Matysiak Anna 75, 79, 102, 106
McDaniel Susan H. 24
Mills Melinda 76, 81
Mitosek Barbara 106
Mládek Jan 37, 38, 61, 63, 84, 85, 86,
87, 88, 89, 90, 91, 92, 109, 111, 114,
115, 116, 117, 118, 137, 192
Mokrzycki Edmund 22
Mołdawa Tadeusz 37
Morawski Witold 138
Moyser George 145
Musick Kelly 59

Mynarska Monika 75, 79, 102

N

Nazio Tiziana 10, 32, 59, 76, 77, 78, 80,
81, 82, 83, 105, 106
Neels Karels 79
Newman David M. 41
Nowak Stefan 142

O

Ogburn William Fielding 135
Oppenheimer Valerie Kincade 64, 65,
80, 81

P

Page Charles H. 24
Palloni Alberto 77
Panek Tomasz 41
Paprzycka Emilia 50
Park Alison 37, 81
Pastor Karol 30, 60
Peuckert Rüdiger 90
Phillips Miranda 49
Philipov Dimiter 34, 37, 38, 65
Pilinská Viera 83, 84
Podmanická Zuzana 31, 112, 137
Pohl K. 89
Polanyi Karl 15
Pollard Michael S. 71
Potančoková Michela 34
Powell Brian, 13
Prioux France 9, 74
Prinz Christopher 80
Prochádzková Monika 31
Prusińska Edyta 10, 59, 66, 67, 74, 77

R

Rabušić Ladislav 59
Račław-Markowska Mariola 18
Raymo James 80
Reiss L. Ira 201
Rembowski Józef. 23
Reynolds Scott J. 48
Rhoades Galena Kline 69, 69
Rice Philip F. 26
Rindfuss Ronald 59

Roberts Robert 75
Rogers Everett M. 77
Rosset Edward 74
Rubin R.H. 49

S

Saldeen Åke. 105
Sawiński Zbigniew 145
Scholz W.D. 186
Seltzer A. Judith 76
Sikorska Małgorzata 41, 44, 45
Smock Pamela J. 69
Simons John 46, 48
Širočková Jana 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92
Slany Krystyna 9, 14, 27, 37, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 60, 62, 83, 93, 94, 161, 201
Skinner K.B. 82,
Smock Pamela J. 43, 65,
Sobierajski Paweł 186, 187
Sołoma Ludmiła 145
Stanton Glenn T. 71
Standley K. 105
Stanley Scott M. 69
Steelman Lala Carr 13
Stolzenberg Ross 63, 80
Sułek Antoni 145
Szacka Barbara 136
Szczepański Jan 23, 24
Szlendak Tomasz 9, 24, 25, 28, 30, 44, 49, 52, 53, 54, 57, 65
Szukalski Piotr 68
Sztabiński Paweł. B. 144, 145
Sztabiński Franciszek 145
Syrek Ewa 43
Širočková Jana 61, 63, 192
Swadźba Urszula 129, 192
Świątkiewicz Wojciech 9, 13, 22, 23, 28, 29, 30, 39, 40, 41, 43
Szulich-Kałuza Justyna 186

T

Terelak Jan 119
Therborn Göran 37
Théry Irène 105

Thornton Arland 37, 58, 80
Throst Jan 10, 75, 78
Trovato Frank 76
Toffler Alvin 13, 15, 16
Toulemon Laurent 76
Tydlitátová Gabriela 48, 51, 54, 57
Tyszka Zbigniew 9, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 30, 40, 58

V

Vaculík Martin 58
van de Kaa Dirk J. 37
Vandenheuvel Audrey 59
Vaňo Boris 83, 86
Villeneuve-Gakalp Catherine 75
Vítečková Miluše 59
Vymětalová Simona 90

W

Waite Linda J 14, 58, 63, 64, 80, 81
Wawrzyniak Jan 37
Wejland Andrzej Paweł 145
Wenzel Christian 123, 136, 137, 138, 160, 185, 195
Wierucka Aleksandra 23
Wierchosławski Szczepan 56
Wrona Grzegorz 106
Wojciechowska Julita 22
Woydyłło Ewa 14
Wu Zheng, 71
Wyka Anna 145

X

Xie Yu, 37, 80

Z

Zaborowski Zbigniew 23
Zaręba Sławomir 196
Zieliński Eugeniusz 37
Ziemska Maria 9, 16, 17, 28
Zdziech Paweł 123, 136, 137, 138, 160, 185, 195
Zundert Marga 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 180, 185

Ż

Żurek Aldona 22

Spis tabel, wykresów, map i rysunków

Tabela 1.	Wskaźnik zawierania małżeństw dla krajów europejskich w latach 1960—2010 (na 1000 mieszkańców)	33
Tabela 2.	Wskaźnik rozwodów dla krajów europejskich w latach 1960—2010 (na 1000 mieszkańców)	35
Tabela 3.	Wskaźnik urodzeń dzieci poza związkiem małżeńskim w latach 1960—2010 (% dzielony przez sumę żywych urodzeń)	36
Tabela 4.	Rozmieszczenie przestrzenne osób kohabitujących i niekohabitujących w miastach i na wsiach według województw na Słowacji w 2001 roku (w %)	92
Tabela 5.	Liczba partnerów według płci, wieku i miejsca zamieszkania w 2002 roku	94
Tabela 6.	Liczba partnerów według stanu cywilnego, prawnego, płci oraz miejsca zamieszkania w 2002 roku	95
Tabela 7.	Liczba partnerów według poziomu wykształcenia, płci oraz miejsca zamieszkania w 2002 roku	96
Tabela 8.	Liczba partnerów według liczby dzieci oraz miejsca zamieszkania w 2002 roku	96
Tabela 9.	Liczba partnerów i partnerek w Polsce w 2012 roku	102
Tabela 10.	Liczba zawartych małżeństw oraz liczba rozwodów na Słowacji w latach 2001—2010	113
Tabela 11.	Liczba zawartych małżeństw oraz liczba rozwodów w Polsce w roku 2000, 2005, 2009, 2010, 2011	114
Tabela 12.	Udział urodzeń dzieci poza małżeństwem w Polsce na przestrzeni lat (w %)	116
Tabela 13.	Procent kobiet żyjących w związku kohabitacyjnym w różnych przedziałach wiekowych, które posiadają lub nie posiadają dzieci (w %)	117
Tabela 14.	Odsetek osób w Polsce i na Słowacji w wieku od 30 do 34 lat, które ukończyły wyższą uczelnię (w %)	132
Tabela 15.	Cechy charakterystyczne kultury rodzinnej, egotelicznej oraz nowoczesnej	137
Tabela 16.	Liczba studentów według kraju zamieszkania i płci	148

Tabela 17. Liczba studentów według kraju zamieszkania i wieku	149
Tabela 18. Liczba studentów według kraju zamieszkania i stanu cywilnego	149
Tabela 19. Liczba studentów według kraju zamieszkania i kierunku studiów	150
Tabela 20. Liczba studentów według kraju zamieszkania i miejsca zamieszkania	151
Tabela 21. Liczba studentów według kraju zamieszkania i częstotliwości udziału w praktykach religijnych.	151
Tabela 22. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym a rok studiów	155
Tabela 23. Test NIR zastosowany do zmiennej zależnej — Czy żyje Pan/Pani obecnie w związku kohabitacyjnym i zmiennej niezależnej — rok studiów.	155
Tabela 24. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym a wiek	156
Tabela 25. Test NIR zastosowany do zmiennej zależnej: Czy żyje Pan/Pani obecnie w związku kohabitacyjnym i zmiennej niezależnej — wiek	156
Tabela 26. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym a częstotliwość udziału w praktykach religijnych	157
Tabela 27. Test NIR zastosowany do zmiennej zależnej: Czy żyje Pan/Pani obecnie w związku kohabitacyjnym i zmiennej niezależnej: częstotliwość udziału w praktykach religijnych	158
Tabela 28. Stosunek do związków kohabitacyjnych a osobiste deklaracje życia w kohabitacji	161
Tabela 29. Stosunek do związków kohabitacyjnych a wiek.	162
Tabela 30. Stosunek do zjawiska kohabitacji a częstotliwość udziału w praktykach religijnych	163
Tabela 31. Stosunek do związków nieformalnych a związek z religią	164
Tabela 32. Stosunek do związków kohabitacyjnych a kierunek studiów	164
Tabela 33. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a kraj zamieszkania studentów	166
Tabela 34. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a płeć	167
Tabela 35. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a wiek	167
Tabela 36. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a miejsce zamieszkania	168
Tabela 37. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a kierunek studiów	169
Tabela 38. Kohabitacja jako konkurencja dla małżeństwa a częstotliwość udziału w praktykach religijnych	169
Tabela 39. Powody życia w związku kohabitacyjnym a kraj zamieszkania	171
Tabela 40. Powody życia w związku kohabitacyjnym a płeć	172
Tabela 41. Powody życia w związku kohabitacyjnym a wiek	173
Tabela 42. Powody życia w związku kohabitacyjnym a miejsce zamieszkania	174
Tabela 43. Powody życia w związku kohabitacyjnym a częstotliwość udziału w praktykach religijnych	175
Tabela 44. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a kraj zamieszkania	177
Tabela 45. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a płeć	178
Tabela 46. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a wiek.	179
Tabela 47. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a miejsce zamieszkania	180
Tabela 48. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a rok studiów	181

Tabela 49. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a kierunek studiów	182
Tabela 50. Czynniki wpływające na rozwój zjawiska kohabitacji a częstotliwość udziału w praktykach religijnych	184
Tabela 51. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a kraj zamieszkania	185
Tabela 52. Znaczenie małżeństwa w nowoczesnym świecie (w %)	186
Tabela 53. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a płeć	187
Tabela 54. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a wiek	187
Tabela 55. Test NIR przeprowadzony między zmienną zależną: znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a zmienną niezależną: wiek	188
Tabela 56. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a udział w praktykach religijnych	189
Tabela 57. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a miejsce zamieszkania	189
Tabela 58. Znaczenie małżeństwa we współczesnym świecie a kierunek studiów	190
Tabela 59. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a kraj zamieszkania	191
Tabela 60. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a płeć	192
Tabela 61. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a wiek	192
Tabela 62. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a miejsce zamieszkania	193
Tabela 63. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a rok studiów.	193
Tabela 64. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a kierunek studiów.	194
Tabela 65. Opinie na temat wspólnego zamieszkania pary przed ślubem a częstotliwość udziału w praktykach religijnych	195
Tabela 66. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej a kraj zamieszkania	197
Tabela 67. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej a płeć	197
Tabela 68. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej a wiek	198
Tabela 69. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej a rok studiów.	198
Tabela 70. Test NIR zastosowany do zmiennej zależnej: odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej oraz do zmiennej niezależnej: rok studiów	199
Tabela 71. Odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej a miejsce zamieszkania	199
Tabela 72. Test NIR zastosowany do zmiennej zależnej: odpowiedni moment rozpoczęcia inicjacji seksualnej oraz do zmiennej niezależnej: miejsce zamieszkania	200
Tabela 73. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a kraj zamieszkania	202
Tabela 74. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a płeć	203
Tabela 75. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a wiek	203
Tabela 76. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a miejsce zamieszkania	203

Tabela 77. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a kierunek studiów.	204
Tabela 78. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a rok studiów	205
Tabela 79. Opinie na temat legalizacji związków kohabitacyjnych a częstotliwość udziału w praktykach religijnych	205
Tabela 80. Średnie pozycje rangowe i rangi hierarchii wartości według kraju zamieszkania.	207
Tabela 81. Średnie pozycje rangowe i rangi hierarchii wartości według płci w Polsce	208
Tabela 82. Średnie pozycje rangowe i rangi hierarchii wartości według płci na Słowacji	209
Tabela 83. Zróżnicowanie hierarchii wartości według średnich pozycji i rang w deklaracjach polskich studentów żyjących w kohabitacji lub niebędących w takich związkach	210
Tabela 84. Zróżnicowanie hierarchii wartości według średnich pozycji i rang w deklaracjach studentów słowackich żyjących w kohabitacji lub niebędących w takich związkach	211
Wykres 1. Przybliżony wskaźnik zawierania małżeństw i rozwodów, EU-27 (27 krajów Unii Europejskiej) w latach 1970—2009	32
Wykres 2. Struktura wiekowa kohabitantów na Słowacji w 2001 roku	84
Wykres 3. Liczba kohabitantów płci męskiej w Słowacji w 1991 roku według stanu cywilnego	85
Wykres 4. Liczba kohabitantów płci męskiej na Słowacji w 2001 roku według stanu cywilnego	86
Wykres 5. Liczba kohabitantów płci żeńskiej na Słowacji w 1991 roku według stanu cywilnego	87
Wykres 6. Liczba kohabitantów płci żeńskiej na Słowacji w 2001 roku według stanu cywilnego	87
Wykres 7. Struktura narodowa obywateli Słowacji w 2001 roku (w %) . . .	88
Wykres 8. Struktura religijna osób kohabitujących i niekohabitujących na Słowacji w 2001 roku (w %)	90
Wykres 9. Struktura wykształcenia osób kohabitujących i niekohabitujących na Słowacji w 2001 roku (w %)	90
Wykres 10. Osoby pozostające w związkach kohabitacyjnych według płci, wieku i stanu cywilnego prawnego w 2011 roku (w %)	99
Wykres 11. Osoby pozostające w związkach kohabitacyjnych w % do ogólnej liczby ludności danej płci i wieku w 2011 roku na tle 2002 roku .	100
Wykres 12. Wiek zawierania małżeństwa przez kobiety i mężczyzn na Słowacji w roku 1990 i 2002	110
Wykres 13. Wiek zawierania małżeństw oraz wiek zawierania pierwszego małżeństwa na Słowacji w latach 1950—2005	111
Wykres 14. Wiek zawierania związku małżeńskiego na Słowacji przez kobiety i mężczyzn w latach 1993—2008	112
Wykres 15. Liczba urodzeń dzieci ogółem oraz liczba urodzeń dzieci poza mał-	

żeństwem na Słowacji w latach 1950—2010	116
Wykres 16. Procent ludzi, którzy nie zgadzają się ze stwierdzeniem, że „małżeństwo jest niemodne”	126
Wykres 17. Odsetek osób w Polsce i na Słowacji w wieku od 30 do 34 lat, które ukończyły wyższą uczelnię, z podziałem na płeć	133
Wykres 18. Liczba badanych studentów a kraj i rok studiów	149
Wykres 19. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym według kraju zamieszkania	154
Wykres 20. Osobiste deklaracje życia w związku kohabitacyjnym a płeć	154
Wykres 21. Stosunek do związków kohabitacyjnych a kraj zamieszkania (w %)	159
Wykres 22. Stosunek do związków kohabitacyjnych a płeć (w %)	160
Mapa 1. Intensywność występowania zjawiska kohabitacji na Słowacji. Liczba kohabitantów na 10 tys. obywateli w 2001 roku	91
Mapa 2. Osoby pozostające w związkach kohabitacyjnych w 2011 r. w % do liczby osób w wieku 15 lat i więcej danego województwa	101
Mapa 3. Przestrzenne zróżnicowanie intensywności występowania rozwodów na Słowacji	115
Mapa 4. Kulturowa mapa świata R. Ingleharta około 2000 roku (na podstawie WVS)	123
Mapa 5. Osobista ważność kultury dla ludzi z krajów UE	125
Mapa 6. Zgodność ze stwierdzeniem, że małżeństwo lub długotrwały, stabilny związek są konieczne do bycia szczęśliwym	127
Mapa 7. Procent ludzi wskazujących, że praca jest ważna	128
Mapa 8. Satysfakcja z życia	129
Mapa 9. Ważność Boga w życiu	130
Mapa 10. Procent ludzi, którzy uczęszczają do kościoła co najmniej raz w miesiącu	131
Mapa 11. Wskaźnik Rozwoju Społecznego na świecie w 2012 roku	134
Rysunek 1. Sposoby wchodzenia w samotne rodzicielstwo i wychodzenia z niego	53

Katarzyna Juszczak-Frelkiewicz

Cohabitation in Poland and Slovak Republic A Sociological Study

S u m m a r y

The advancing processes of individualization, secularization and emancipation, as well as the young peoples' struggle for self-realization and achieving success in their professional life, make cohabitative relationship a more and more common, socially accepted and favoured way of living.

The book presents opinions of students from Poland and Slovakia regarding the phenomenon of cohabitation, which arouses enormous interest all over the world. The opinions of students, considered as a sociological category, are extremely important if the diagnosis and the prospect of cohabitation phenomenon are taken into account. First, they constitute a model group (a group of comparative reference) for the generation of their peers. Moreover, they are under the biggest pressure of the postmodern culture and its individualized patterns of self-realization. In this social environment, plans for the future concerning the choice of marital status and family life, as well as their opinions with regard to the significance of the institution of marriage in the contemporary world, are also closely connected with the most recently developed ways of establishing relations between partners and with the directions of evolution of the cohabitation phenomenon.

The quantitative research has been conducted among the students of the University of Silesia in Katowice and Constantine The Philosopher University in Nitra, Slovakia, in a reasearch group of 1237 students. The author has also held interviews with students living in cohabitation and with experts from Poland and Slovakia. Interviews with the professionals contributed to a broader understanding of the direction in which the cohabitation phenomenon has been developing and of changes observed in the family life of people living in these two countries. The research has been conducted by the author as part of the Visegrad Scholarship.

Katarzyna Juszczak-Frelkiewicz

La cohabitation en Pologne et en Slovaquie Étude sociologique

R é s u m é

L'évolution progressive de l'individualisme, de la sécularisation et de l'émancipation ainsi qu'un désir permanent parmi les jeunes de s'épanouir et de remporter des succès dans la vie professionnelle favorisent la vie en cohabitation qui devient un phénomène de plus en plus populaire, socialement acceptable et le plus souvent recherché.

L'ouvrage présente les opinions des étudiants venant de Pologne et de Slovaquie à propos de la cohabitation qui suscite l'intérêt dans le monde entier. Les opinions des étudiants, considérés comme une catégorie sociale, sont très importantes au moment où l'on prend en considération le diagnostic et le pronostic du phénomène en question. Or, les étudiants constituent une espèce exemplaire (un groupe de référence à titre comparatif) pour la génération du même âge. D'autre part, les étudiants subissent l'impact de la culture postmoderne et de ses modèles individualisés d'autoréalisation. C'est pourquoi au sein de ce groupe social, les projets de choix futurs concernant la vie conjugale et la vie en famille, et les opinions sur la portée de l'institution sociale du mariage à l'heure actuelle sont conditionnés par les formes les plus récentes de la création des liens constituant la vie en couple ainsi que par les voies relevant du développement du phénomène de la cohabitation.

Les recherches quantitatives, s'appuyant sur l'échantillon exploratoire de 1237 personnes, ont été menées parmi les étudiants de l'Université de Silésie à Katowice et les étudiants de l'Université Constantin le Philosophe à Nitra, en Slovaquie. L'Auteure a interviewé les étudiants vivant en cohabitation ainsi que les experts polonais et slovaques. Ces derniers ont contribué indubitablement à comprendre, à la fois, la voie adoptée par le développement du phénomène en question et les changements de la vie familiale dans les deux pays examinés. Les études de l'Auteure ont été réalisées dans le cadre du programme de bourses du groupe de Visegrad.

Katarzyna Juszczyk-Frelkiewicz jest adiunktem w Zakładzie Socjologii Wiedzy Instytutu Socjologii Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego. Jej zainteresowania naukowo-badawcze koncentrują się wokół rodziny, alternatywnych form życia małżeńsko-rodzinnego oraz współczesnego społeczeństwa polskiego. Swe dotychczasowe osiągnięcia badawcze i naukowe opublikowała w kilku artykułach zamieszczonych w czasopiśmie o międzynarodowym i krajowym zasięgu. Jest uczestniczką kilku międzynarodowych projektów badawczych. Była stypendystką Funduszu Wyszehradzkiego.

Więcej o książce

CENA 60,- ZŁ
(+VAT)

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-327-4